

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ
Кафедра психології та педагогіки гуманітарного факультету

ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ ЗДОРОВ'Я»

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра соціології та психології

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ
Кафедра психології діяльності в особливих умовах

ІНСТИТУТ
ПСИХОЛОГІЇ
ЗДОРОВ'Я

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СИЛ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Тези доповідей

VI Всеукраїнської науково-практичної конференції
(Харків, 30 травня 2025 р.)

Харків
2025

УДК 159.9:378:355/359-351.74

Соціально-психологічне забезпечення діяльності сил безпеки та оборони України : тези доп. VI Всеукр. наук.-практ. конф., 30 травня 2025 р. Харків: НА НГУ. 2025. 321 с.

У збірнику представлено наукові доповіді та повідомлення, в яких узагальнено досвід здійснення соціально-психологічного забезпечення професійної діяльності сил безпеки та оборони України.

Публікується за матеріалами VI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Соціально-психологічне забезпечення діяльності сил безпеки та оборони України», проведення якої організовано Національною академією Національної гвардії України (30 травня 2025 року).

Матеріали конференції будуть корисними науковцям, викладачам вищих навчальних закладів, психологам-практикам, керівникам і працівникам силових структур.

Доповіді відтворені безпосередньо з авторських оригіналів з незначними коректорськими правками. За достовірність представлених матеріалів відповідальність несуть автори.

ЗМІСТ

Андрущенко А.В., Барко В.В. Психологічні ознаки переживань при втраті близької людини.....	9
Вигдорчик М.І., Родіна Н.В. Сучасні інноваційні можливості та перспективи подальшого розвитку професійної психодіагностики у роботі психологічної служби.....	12
Євдокімова О.О., Шиліна А.А. Мілітарний нігілізм як наслідок морального ушкодження комбатантів.....	15
Іванова Н.Г., Манько В.М. Психологічні аспекти підготовки здобувачів освіти у вищих військових навчальних закладах в умовах війни.....	19
Кісіль З.Р., Кісіль Р. Розвій психологічної ресурсності в Національній поліції України.....	22
Короткова Ю.М. Підготовка майбутніх поліцейських до складання іспиту на вільне володіння державною мовою.....	26
Марченко О.Г. Освітньо-правові засади організації професійної підготовки фахівців для частин і підрозділів сектору безпеки та оборони України.....	28
Медвідь М.М., Круглов С.В., Медвідь Ю.І. Умови врахування психологічних особливостей готовності військовослужбовців бригад оперативного призначення Національної гвардії України у процесі професійної підготовки.....	32
Мілорадова Н.Е., Невинна В.І. Контрольована екстремальність як інструмент підвищення психологічної готовності військовослужбовців.....	35
Морозов О.О. Професіоналізації курсантів ВВНЗ через розвиток особистісної саморегуляції.....	38
Паламарчук О.М. Психологічні та етичні аспекти роботи з військовими в судовій практиці.....	41
Пономаренко Я.С. Моральний інтелект як психологічний ресурс професійної діяльності у сфері безпеки і оборони.....	44
Приходько І.І., Байда М.С., Мацегора Я.В. Базові переконання щодо прихильності світу, його передбачуваності та власної цінності у курсантів вищого військового навчального закладу, які мають досвід участі в бойових діях.....	47
Стасюк В.В., Кириченко А.В. Стресостійкість як ключовий чинник у кризових ситуаціях: теоретичний аналіз.....	53
Супрун Д.М., Макаренко П.В., Захаренко Л.М. Психологічні умови та методи формування емоційного інтелекту у курсантів – військовослужбовців НАНГУ.....	58
Федоренко О.І. Досвід вивчення впливу бойової травми на	61

психоемоційний стан ветерана.....	
Хакімов М.М., Улунова Г.Є., Дем'яненко Ю.О. Чинники психологічної готовності військовослужбовців до виконання бойових завдань.....	65
Чухрій І.В. Особливості психологічної допомоги учасникам бойових дій з порушеннями функцій опорно-рухового апарату.....	68
Александров Ю.В. Проблема впливу професійної діяльності на особистість працівника поліції.....	71
Васильковський О.Т., Бублик А.О. Поетапна та довготривала система психологічної допомоги військовослужбовцям армії США після їх повернення з полону. Досвід для України.....	74
Віденсєв І.О. Постравматичний стресовий розлад, особливості в умовах воєнного стану в Україні.....	78
Волошко С.А. Психолого-педагогічні характеристики службово-бойової діяльності військовослужбовців підрозділів Національної гвардії України під час виконання службово-бойових завдань.....	80
Габа І.М. Соціально-психологічні чинники ефективності командної взаємодії у кризових ситуаціях.....	83
Джагунов Г.В. Теоретико-методологічні засади психопрофілактики професійного вигорання в підрозділах оборонного сектору.....	86
Дорофєєв А.С. Лідерство та психологічна компетентність командирів: досвід провідних країн світу.....	90
Доценко В.В. Стратегії психологічного відновлення військових після тривалих бойових дій.....	93
Жданова І.В., Шахова О.Г. Комплексна модель психосоціальної допомоги ветеранам.....	97
Жукович І.І., Сидоренко М.Є. Психолого-педагогічні проблеми у вивченні англійської мови курсантами 1 курсу ВВНЗ.....	100
Кішук Л.А. Особливості психологічного консультування звільнених з полону оборонців України.....	102
Кожушко А.Р., Макаренко П.В. Психокорекція посттравматичного стресового розладу у військовослужбовців в умовах госпіталізації....	104
Кравченко О.М. Емоційний інтелект як ресурс ефективності фахівців сектору безпеки і оборони в екстремальних умовах.....	106
Кучеренко С.М. Вплив психічної стійкості на успішність професійної діяльності фахівців ризиконебезпечних професій.....	109
Левко М.І. Особливості використання технологій змішаного навчання.....	112
Макаренко П.В., Захаренко Л.М. Психологічні умови та методи формування емоційного інтелекту у курсантів – військовослужбовців НАНГУ.....	115

Макарова О.П. Комплексна судово-психолого-психіатрична експертиза в системі судової експертології: актуальні аспекти застосування у сфері безпеки та оборони.....	119
Матієнко Т.В. Моделювання екстремальної ситуації та його використання у процесі здійснення професійної підготовки поліцейських.....	122
Пашенко А.О. Психологічні особливості дії стрес-факторів на рівень правопорушень військовослужбовців.....	125
Рютін В.В. Нумізматика як ресурс хобі-терапії.....	127
Слурденко Д.О. Психологічні особливості девіантної поведінки військовослужбовців в бойових умовах.....	130
Совгар О.М. CLIL у військовій освіті: інтеграція англійської та технічних дисциплін.....	132
Стаднік А.В., Ващенко І.В., Круть П.П. Особливості здорового способу життя студентів, що навчаються на кафедрі військової підготовки в умовах війни.....	135
Товма І.М., Товма М.І. Психологічні особливості управлінського впливу командирів на підлеглий особовий склад у різних умовах професійної діяльності підрозділу.....	138
Федчук О.В. Психологічна профілактика дезертирства: інноваційний підхід та модель «Sens-2025».....	141
Філоненко В.М. Особливості ставлення до права у військовослужбовців в умовах війни.....	143
Філоненко Л.В. Теоретичні аспекти вивчення психологічних основ формування бойової готовності військовослужбовців.....	145
Фомич М.В. Невизначена втрата у контексті насильницького зникнення.....	148
Храбан Т.Є. Потенційний характер впливу уявлень про героїв і героїзм на поведінку військовослужбовців.....	150
Шевченко В.В. Самоцінність як один із компонентів професійної ідентичності майбутніх психологів національної гвардії України...	153
Шиліна А.А. До проблеми антикрихкості та резильєнтності в екстремальних умовах.....	154
Андрієті А.В. Психопрофілактика синдрому емоційного вигорання у військовослужбовців в умовах війни.....	157
Домну О.М. Професійне вигорання представників міжнародних гуманітарних організацій: психологічна природа явища та виклики сучасності.....	162
Євпак С.В. Особливості адаптації курсантів у закладах вищої освіти ДСНС України.....	163
Лебедь О.С. Професійно-психологічна підготовка як напрям	166

психологічного забезпечення службово-бойової діяльності військовослужбовців Національної гвардії України.....	
Лисенко Р.Ю. Психологічне супроводження професійної діяльності фахівців сектору безпеки і оборони.....	169
Овчінников Є.В. Соціальні та психологічні аспекти професійної діяльності фахівців в складних і екстремальних умовах.....	172
Пахомов І.В. Формування соціальної відповідальності здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти в процесі їх профорієнтації як майбутніх фахівців Державної кримінально- виконавчої служби України.....	174
Руднєва К.С. Вплив екстремальних умов на психологічне самопочуття фахівців, що надають послуги у сфері психологічного здоров'я в умовах війни.....	176
Сарбей Ю.В. Особливості міжособистісної взаємодії правоохоронців в умовах війни.....	179
Авілов І.В. Профорієнтація майбутніх фахівців сектору безпеки. Виклики та шляхи їх подолання.....	181
Бартошевич О.О. Чинники формування корупційної поведінки в умовах соціальної нерівності.....	185
Бодик М.А., Макарова О.П. Прогнозування стресостійкості у кандидатів на посади криміналістів та судових експертів.....	188
Бойко С.О., Колесников К.Ю. Освіта у війні. Що далі? Реставрація чи модернізація?.....	190
Бойко Ю.О., Підчасов Є.В. Особливості вторинної травматизації психологів, які працюють із родинами загиблих військовослужбовців.....	193
Вербицька Д.Е., Макарова О.П. Особливості криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних із збройною агресією.....	196
Гаврилов І.О., Тробюк Н.Ю. Військова педагогіка як інструмент формування морально-психологічної стійкості військовослужбовців..	199
Горбач І.Ю., Зозуля Є. Психологічні особливості діяльності судових експертів в зоні бойових дій та на деокупованих територіях..	203
Гудкова А.В. Квазібойовий досвід як чинник трансформації аксіологічної сфери поліцейських в умовах війни.....	206
Дробишевська В.В., Лебединський Е.Б. Психологічний портрет військовослужбовців, схильних до самовільного залишення частини..	208
Дробіт Л.Р., Саламон О.Л., Беркута Д.О. Роль національної іграшки в корекційній роботі дітей з порушеннями.....	213
Дробіт Л.Р., Шугало В.В. Психологічні фактори готовності дітей до корекції їх мовних порушень.....	216

Дячок Я.А., Зозуля Є. Вплив екстремальних умов на прийняття рішень судовими експертами.....	218
Єсін Р.В. Провідні компоненти професійної мотивації офіцерів сухопутних військ Збройних сил України.....	221
Жадан В.Б. Невизначеність як фактор впливу на стильові особливості поведінки працівників патрульної поліції.....	224
Жиряков А.С. Формування психологічної стійкості в курсантів під час професійної підготовки в умовах воєнного стану.....	227
Журавльова К.П., Ларіонов С.О. Короткотермінове психологічне відновлення військовослужбовців НГУ: виклики та можливості в контексті бойових дій.....	231
Жураковський В.В. Формування громадянської компетентності майбутніх офіцерів Збройних Сил України.....	234
Зінченко Д.А. Формування емоційного інтелекту як складової професійної готовності співробітника Служби освітньої безпеки Національної поліції.....	237
Кальченко О.О. Психологічна реабілітація дітей зі страхами, спричиненими умовами війни.....	241
Козловець І.М. Специфіка діяльності суб'єктів владних повноважень в умовах воєнного стану.....	243
Колесник Н.М., Ляска О.П. Психопрофілактика професійного вигорання у фахівців сектору безпеки і оборони в умовах тривалого стресового навантаження та бойових дій.....	247
Кравчук Ж.С., Зозуля Є. Алгоритм дій поліцейського під час виявлення ознак кримінального правопорушення на місці події.....	249
Мальцева Т.І. Арт-терапія як інструмент стабілізації емоційного стану цивільного населення під час війни.....	252
Матюшенко О.С., Зозуля Є. Судово-психологічна експертиза суїцидальної поведінки в умовах надзвичайних ситуацій (на прикладі кримінального провадження).....	255
Нідзельський І.Р., Макарова О.П. Формування психологічної готовності до бойових дій у курсантів закладів сектору безпеки і оборони.....	257
Олексин М.О. Психологічна ресурсність працівників поліції в екстремальних умовах несення служби.....	260
Олійник В.О. Особливості взаємозв'язків ПТСР та постдосвідного зростання військовослужбовців з різним бойовим досвідом.....	262
Онисько І.В., Сулятицький І.В. Психологічні аспекти логопедичної роботи з дітьми із заїканням.....	266
Онищук К.І. Формування професійної деформації у військових психологів як наслідок внутрішніх і зовнішніх впливів.....	268

Пауль О.Р. Соціально-психологічні чинники формування самоцінки особистості в стресових ситуаціях в умовах війни.....	272
Пешко С.В. Психологічні засади сприймання інформації та їх значення для військовослужбовців Збройних Сил України.....	277
Побережний М.В. Аналіз проблеми деструктивної поведінки військовослужбовців.....	280
Попович Л.І. Впровадження когнітивних технологій у навчання у вищих військових навчальних закладах.....	281
Породько М.І., Грабар М.В. Діагностична підготовка до корекції фонетичних порушень у дітей.....	284
Соломчак М.Б., Сулятицький І.В. Корекція агресивної поведінки у школярів з мовленнєвими порушеннями.....	286
Сулятицький І.В., Вендиш У.Г. Національно-психологічні фактори в системі інклюзивної освіти.....	288
Тамарін С.В. Інститут наставництва як модель психологічної підтримки і реадаптації ветеранів сил безпеки та оборони України....	292
Топчило А.В. Використання метафоричних асоціативних карт у психологічному відновленні персоналу сектору безпеки і оборони, які зазнали поранень.....	294
Тробюк А.В., Тробюк Н.Ю. Особливості та специфіка управління у військовій діяльності.....	296
Тюганова М.С. Копінг-стратегії неповнолітніх у роботі фахівців сектору безпеки з молоддю.....	299
Тюко О.С. Особливості психічного клімату як чинник посттравматичного відновлення.....	302
Тюріна В.О., Непеляк С.М. Моральна стійкість до маніпулятивного впливу інформаційного тероризму як професійна якість особистості офіцерів сектору безпеки й оборони України.....	304
Барчі Б.В. Психологічна витривалість як ключовий ресурс професійної ефективності в екстремальних умовах.....	308
Головіна М.В. Психологічні умови розвитку професійної мотивації військовослужбовців в умовах війни.....	312
Перепелиця І.О. Типологія професійної мотивації військовослужбовців в умовах війни.....	315
Міршук О.Є., Крикун С.А. Особливості професійного самовизначення в умовах соціальних змін і криз.....	318

АНДРУЩЕНКО А.В.,

викладачка кафедри психології та педагогіки

кафедри психології та педагогіки

Національної академії Національної гвардії України

БАРКО В.В.,

доктор психологічних наук, старший дослідник,

доцент кафедри психології та педагогіки

Національної академії Національної гвардії України

ПСИХОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ ПЕРЕЖИВАНЬ ПРИ ВТРАТІ БЛИЗЬКОЇ ЛЮДИНИ

Військова агресія з боку сусіда призвела до численних трагедій для усіх людей в державі, яка захищається і переживає тягар наслідків війни. Одним із найтяжчих є загибель наших захисників – військовослужбовців, поліцейських, прикордонників, цивільних осіб тощо. Інформація про трагічні події, які трапляються внаслідок воєнних дій є джерелом дистресу для родичів і близьких загиблої людини.

Психологи правоохоронних органів нашої держави і зарубіжних країн накопичили значний досвід психологічного супроводу як самих постраждалих від трагічних подій, так і членів їхніх родин [1-9]. Відмічається, що найсуттєвішим в психологічній травмі від повідомлення про смерть є втрата постраждалою людиною віри в організованість, порядок і контрольованість життєвих подій [2-5].

До типових симптомів втрати зазвичай належать такі прояви:

- порушення сну;
- анорексія або придбання ваги;
- дратівливість;
- складнощі з концентрацією уваги;
- втрата інтересу до новин, роботи, друзів, церкви тощо. ;
- пригніченість;
- апатія та відчуження; прагнення до усамітнення;
- плач;
- самобичування;
- суїцидальні думки;
- соматичні симптоми;
- почуття втоми;
- застосування медикаментів – снодійних та (або) заспокійливих;
- галюцинації, ототожнення з померлим чи відчуття його присутності.

Нетипові, патологічні симптоми включають такі:

- тривале переживання (кілька років);
- затримка реакції на загибель близької людини (немає виразу страждань

протягом двох та більше тижнів);

- тяжка депресія, що супроводжується безсонням, почуття самоприпинення, напруги;
 - поява хвороб психосоматичного характеру (виразковий коліт, ревматичний артрит, астма);
 - надактивність: людина, яка перенесла втрату, починає розвивати кипучу діяльність;
 - шалена ворожість, спрямована проти конкретних людей, що часто супроводжується погрозами;
 - поведінка, що не узгоджується з нормальним соціальним та економічним існуванням;
 - стійка нестача ініціативи чи спонукань; нерухомість;
 - слабо виражені емоції; нездатність відчувати;
 - різкі переходи від страждань до самовдоволення за короткий проміжок часу;
 - зміна ставлення до друзів та родичів; дратівливість, небажання набридати, ухиляння від соціальної активності; прогресуюча ізолюваність;
 - інші не зазначені вище симптоми, характерні для посттравматичного стресового розладу;
- Комплекси симптомів переживання втрати включає в себе:
- емоційний – смуток, гнів, тривога, безпорадність, байдужість;
 - когнітивний – нав'язливі думки, невіра, відчуття присутності померлого;
 - поведінковий комплекс – порушення сну, безглузда поведінка, уникнення речей і місць, пов'язаних з померлим, фетишизм, надактивність, ухиляння від соціальних контактів, втрата інтересів;
 - можливі комплекси фізичних відчуттів та алкоголізація як пошук комфорту [9].

Існує декілька форм ускладненого синдрому втрати:

1. Хронічне горе. Для цієї форми переживання втрати властивий постійний характер і відсутність інтеграції втрати. Серед ознак переважає туга за людиною, з якою раніше існував тісний емоційний зв'язок. Навіть багато років потому найменше нагадування про втрату викликає інтенсивні переживання.

2. Конфліктне (перебільшене) горе. Одна або декілька ознак втрати спотворюються або надмірно посилюються, перш за все, почуття провини і гніву, що разом утворюють коло контрастних переживань, що не дає впоратись з горем і затягує проходження гострого періоду. Вихід може досягатися через ейфоричні стани, що переходять у тривалу депресію з ідеями самозвинувачення.

3. Пригнічене (замасковане) горе. Прояви горя незначні або відсутні. Натомість з'являються соматичні скарги, ознаки хвороби, що відзначалися у загиблого, з подальшим розвитком тривалої іпохондрії. Наприклад, описуються стани «кластерного головного болю», який може тривати протягом кількох

місяців і включати в себе значну кількість окремих нападів. Усвідомлення зв'язку таких станів з втратою відсутня.

4. Несподіване горе. Несподіваність унеможливорює повноцінне прийняття та інтеграцію втрати. При цьому переважають інтенсивні почуття тривоги, самозвинувачення та депресії, що ускладнюють щоденне життя. Дуже характерне виникнення думок про самогубство та навіть його планування.

5. Відстрочене горе. Має місце в тих випадках, коли переживання відкладається тривалий час. Відразу після втрати з'являються емоційні прояви, але потім «робота горя» припиняється. Надалі нова втрата чи нагадування про колишню запускають механізм переживання. Відвідуючи лікаря, людина неодноразово говорить про втрату. Вдома не бажає щось змінювати, розлучатися з дорогими речами або, навпаки, прагне повністю змінити життя (змінити обстановку, квартиру, іноді – місто).

6. Горе без проявів. При цій формі відсутні будь-які зовнішні прояви, ніби втрати не було взагалі. Людина повністю заперечує її чи залишається у стані шоку [8].

У деяких випадках перебіг горя, у тому числі й ускладненого, може посилюватись приєднанням ознак посттравматичного стресового розладу, наприклад, у надзвичайних умовах стихійних лих, воєнних дій чи їх наслідків. В усіх випадках актуальним завданням науковців і практиків є пошук методів і засобів надання психологічної допомоги людям, які страждають від синдрому втрати.

Список бібліографічних посилань

1. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи : навч. посіб. Київ, 2018. 208 с.
2. Практикум з індивідуального психологічного консультування військовослужбовців, ветеранів та членів їхніх сімей : навч.-метод. посіб. / С. Хоружий та ін. Київ : Центр учб. літ., 2023. 90 с.
3. Кризова психологія : навч. посіб. Харків : НУЦЗУ, 2010. 401 с.
4. Bulter R. Substance abuse and post-traumatic stress disorder in War Veterans. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*. 2015. Vol. 25 (4), P. 344–350.
5. Castro A. Suicides in the military: the post-modern combat veteran and the Hemingway Effect. *Current Psychiatry Reports*. 2014. Vol. 16 (8), P. 460.
6. Escolas S. M., Bartone P. T., Pitts B. L., & Safer M. A. The protective value of hardiness on military posttraumatic stress symptoms. *Military Psychology (American Psychological Association)*. 2013. Vol 25(2), P. 116–123.
7. Fragedakis T. M., & Toriello P. The development and experience of combat-related PTSD: A demand for neurofeedback as an effective form of treatment. *Journal Of Counseling & Development*. 2014. Vol 92(4), P. 481–488.
8. Ghaffarzagdegan N., Ebrahimvandi A., & Jalali M. S. A Dynamic Model of Post-Traumatic Stress Disorder for Military Personnel and Veterans. *Plos ONE*. 2016.

Vol 11(10), P. 1–17.

9. Henry C. S., Sheffield Morris A., & Harrist A. W. (2015). Family Resilience: Moving into the Third Wave. *Family Relations*. 2015. Vol 64(1), P. 22–43. DOI: 10.1111/fare.12106.

ВИГДОРЧИК М.І.,

кандидат медичних наук, автор та розробник психотехнології "КОНСУЛ"

РОДИНА Н.В.,

доктор психологічних наук, професор, Віце-президент Української психологічної асоціації, завідувач кафедри диференціальної та спеціальної психології ОНУ імені І.І. Мечникова

СУЧАСНІ ІННОВАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПСИХОДІАГНОСТИКИ У РОБОТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ

В умовах тривалого військового стану, коли фахівці психологічної служби сектору безпеки й оборони України працюють у надскладних і виснажливих ситуаціях, питання ефективної, науково обґрунтованої та інноваційної професійної психодіагностики набуває першочергового значення. Сучасні виклики потребують нових технологічних рішень, які дозволяють психологу розробляти стратегію та приймати рішення щодо великої кількості професійних завдань, серед яких: об'єктивно оцінити психологічний стан військових і цивільних осіб; забезпечити якісний профвідбір кадрів; проводити динамічний моніторинг психологічної стійкості; формувати персоналізовані протоколи реабілітації та психологічного супроводу та ін. Важливим, з нашої точки зору, є підвищення ефективності, оперативності та точності рішень, які приймаються із урахуванням професійної психодіагностики, заснованої на сучасних психотехнологіях та впровадженні їх у роботу психологічних служб. Перед фахівцями психологічної служби сектору безпеки та оборони постають нові виклики, зумовлені зростанням кількості бойових психотравм, ПТСР, ризиків суїцидальності, дезадаптації, психосоматичних розладів та ін. Традиційні підходи до психодіагностики часто виявляються недостатньо чутливими до складної динаміки внутрішніх конфліктів особистості військовослужбовців. У зв'язку з цим зростає потреба у впровадженні інтегральних інноваційних психодіагностичних технологій, що поєднують інструментальні, проєктивні, психодинамічні та біометричні підходи. Сучасна інноваційна психодіагностика, демонструє високу ефективність у військовій, клінічній та психологічній практиці, відповідно до тих викликів, з якими працюють професійні психологи. Серед найбільш критичних:

1. Недостатня кількість фахівців при високому рівні потреби у

психологічній допомозі, зокрема в бойових частинах, гарячих точках, евакуаційних центрах та шпиталях.

2.Труднощі верифікації психологічного стану бійця в умовах постійного стресу, зниженого ресурсу та підвищеного рівня недовіри — як з боку самого військовослужбовця, так і з боку командування.

3.Обмежені часові та ресурсні можливості для проведення повноцінної психодіагностики у польових або кризових умовах (наприклад, ротація, евакуація, загроза життю).

4.Високий рівень професійного вигорання самих психологів, які працюють на передовій або в умовах постійної мобілізаційної напруги, без належного супервізійного й емоційного супроводу.

5.Недостатня інтеграція психодіагностики у систему прийняття рішень щодо профвідбору, переведення або допуску до спеціальних операцій.

6.Складнощі у розпізнаванні прихованих посттравматичних або суїцидальних тенденцій, що не виявляються у прямому інтерв'ю чи анкетуванні.

7.Невідповідність або застарілість методичного інструментарію, який не адаптовано до умов бойових дій або не враховує особливості військової культури.

8.Відсутність єдиного цифрового середовища для обліку, порівняння та моніторингу психодіагностичних даних у масштабах підрозділу або формування.

Запропонована Вигдорчиком М.І. Інтегральна інструментальна психодинамічна діагностика (ІПД) є авторською школою, яка базується на сучасних психодинамічних підходах, а також практичному досвіді професійної психодіагностики та профвідборі [1]. Інноваційним рішенням, що ґрунтується на наукових підходах та принципах ІПД, є психотехнологія КОНСУЛ, яка функціонує як діагностичний модуль та поєднує психодинамічні методи та цифрову автоматизацію обробки результатів тестування, а саме професійні психодіагностичні методики: МБДО (ММРІ), Л. Сонді, М. Люшера, Акцент-2-90. Завдяки можливості аналізу даних на усвідомленому та неусвідомленому рівнях психіки досліджуваного, психотехнологія КОНСУЛ дозволяє швидко визначити клінічні випадки, налагодити контакт та спрогнозувати стратегію, що значно підвищує ефективність проведення наукових досліджень та роботи практичного психолога.

До основних принципів ІПД відносяться наступні [2]: пріоритет несвідомих мотивів над спостережуваними проявами; обов'язковість використання пакета методик, що охоплює різні рівні психіки особистості; трактування шкал у психодинамічній парадигмі; інтегральну інтерпретацію, яка дозволяє знизити вплив свідомих викривлень у відповідях. У дисертаційному дослідженні Родіної Н.В. «Психологія копінг-поведінки: системне моделювання» було вперше на емпіричному рівні застосовано модель ІПД для аналізу копінг-поведінки та внутрішньоособистісної динаміки поведінки особистості в умовах стресу [4]. Розроблена та впроваджена системна модель копінг-поведінки

особистості, була заснована на методології системного аналізу, психодинамічного підходу та теоретичних положеннях ІПД. Це дослідження стало результатом багаторічної практичної роботи з використанням психотехнології КОНСУЛ, яка надала можливість не лише обґрунтувати модель, а й верифікувати її діагностичну ефективність. В подальших дослідженнях щодо розробки інноваційних підходів до психодіагностики у роботі психологічної служби у клінічній практиці сформовано підхід до об'єктивної психодіагностики стрес-асоційованих психічних розладів із використанням нейротехнологій (зокрема, айтрекінгових систем) [3]. Це забезпечує інтеграцію класичної психодіагностики, психофізіологічних вимірів та цифрових рішень у практику психологічної служби та поєднує інструментальну та психодинамічну психодіагностику. Це дослідження проводиться за допомогою психотехнології КОНСУЛ (онлайн-платформи Dodomu), що дозволяє поєднати результати психометричних і проєктивних методик з інтегральною інтерпретацією на основі психодинамічної моделі у військових та цивільних осіб.

Таким чином, в умовах воєнного стану, зростання психологічного навантаження на військовослужбовців та цивільних осіб, надзвичайно актуальним є впровадження системної та міждисциплінарної моделі професійної психодіагностики. Розроблена та впроваджена авторська школа ІПД поєднує проєктивні, психометричні та психодинамічні підходи. Її принципи дозволяють враховувати як усвідомлені, так і неусвідомлювані рівні психіки з метою підвищення точності психодіагностичного прогнозу. За допомогою інноваційної психотехнології КОНСУЛ (онлайн-платформи Dodomu) можливо раннє виявлення внутрішніх конфліктів, що залишаються поза увагою скринінгових методів психодіагностики. Впровадження основних принципів ІПД в роботу психологічної служби сектору безпеки і оборони створює нові можливості для проведення профорієнтаційної роботи, профвідбору, для раннього виявлення кризових станів, покращення психопрофілактики та ефективної психологічної допомоги.

Список бібліографічних посилань

1. Вигдорчик М.І. Методи психодинамічної діагностики у комплексному медичному огляді моряків : Автореф. дис... канд. мед. наук: 14.01.34 / М.І. Вигдорчик ; Держ. п-во "Укр. НДІ мор. медицини". О., 1999. 20 с. [Каталоги - НБУВ Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського](#)
2. Васильченко О., Жданова Т, Технологічно-психодинамічний підхід до оцінки психологічного стану: можливості і перспективи *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2024; 1 (73): 262. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2024-73-260-274>
3. Зборовська О. В., Родіна Н. В., Дорохова О. Е., Колесніченко В. В., Амбарцумян В. Ф. Сучасні міждисциплінарні підходи до діагностики стрес-асоційованих розладів: дизайн дослідження, розробка протоколу експерименту з

використанням айтрекера EyeLink 1000 Plus *Офтальмологічний журнал*. 2024. № 6. С.40-47. <https://doi.org/10.31288/oftalmolzh202464047>

4. Родіна Н.В. Психологія копінг-поведінки: системне моделювання: дис... докт. Психол. наук: 19.00.01- Загальна психологія, історія психології; КНУ імені Тараса Шевченко. Київ, 2013. 510 с. <https://dspace.onu.edu.ua/items/c2439189-a254-488f-a3a8-aa50f44bdeff>

ЄВДОКИМОВА ОЛЕНА ОЛЕКСАНДРІВНА,

доктор психологічних наук, професор,

завідувач кафедри соціології та психології

Харківський національний університет внутрішніх справ

ШИЛІНА АЛЛА АНДРІВНА,

кандидат психологічних наук, доцент,

професор кафедри соціології та психології

Харківський національний університет внутрішніх справ

МІЛІТАРНИЙ НІГІЛІЗМ ЯК НАСЛІДОК МОРАЛЬНОГО УШКОДЖЕННЯ КОМБАТАНТІВ

Жорстокі воєнні події, що розгортаються вже четвертий рік в Україні, спонукають українських дослідників більш ретельно вивчати роботи, присвячені психологічним наслідкам участі комбатантів в жорстоких подіях, що розгортаються як на полі бою, так і поза ним. Переважна більшість наукових розвідок з означеної проблематики належить зарубіжним науковцям і вивчає вплив бойових подій на розвиток та протікання посттравматичного стресового розладу у ветеранів в'єтнамської, афганської та інших воєнних кампаній - Hoge C. W., Castro C. A. [9], D. W. Holowka [10], B. T Litz, N.Stein, [12], W. D. Killgore, [11], S. Maguen [13]. Але різниця полягає в тому, що означені дослідження проводилися на ветеранах різних війн через тривалий проміжок часу по закінченню означених військових кампаній. Українські ж психологи сил безпеки і оборони мають вирішувати питання, пов'язані з девіантною і делінквентною поведінкою військовослужбовців безпосередньо в умовах війни. За останні роки з'явилися актуальні і глибокі за науковим осмисленням проблем роботи вітчизняних науковців, присвячені дослідженням впливу бойової травматизації на правову поведінку військовослужбовців: Є.С.Коваленко [2], О.С. Колесніченко [3], С.О.Ларіонов, Д.О. Слурденко [4], А.О. Пашенко [6], І. І. Приходько [7], Я. В. Мацегора [5], А.О. Худавердова [8] та ін.

Символічним є той факт, що англословне словосполучення, яким означають бойовий вплив combat exposure безпосередньо перекладається як «бойове опромінення», як от в роботі групи авторів Associations among personality, combat

exposure and wartime atrocities [10], що, безумовно, влучно відображає специфіку психологічного впливу травмуючих подій на свідомість і підсвідомість людини.

Задля розуміння специфіки поведінки людини на війні дослідники апелюють до понять моральної травми, моральної шкоди, трансгресії [10, 11, 12] тощо. Синдром моральної травми (moral injury) було запропоновано для опису сукупності сором'язливості та розладів провини, які відчують деякі ветерани війни після вчинення певних дій (наприклад, убивства) або бездіяльності (наприклад, нездатність запобігти звірствам; Litz та ін. [12]). Науковці припустили, що синдром моральної травми складається із симптомів посттравматичного стресового розладу, таких як нав'язливі спогади, емоційне заціпеніння та уникнення, разом із побічними ефектами, такими як самотравмування, деморалізація та самоушкодження [12].

Логічно припустити, що моральна травма (або шкода) є наслідком надзвичайно тривожних насильницьких подій під час війни, таких як вбивство цивільних осіб або нездатність запобігти звірства [11, 12]. Окрім moral injury ще одним важливим у роботах, присвячених девіаціям ветеранів війни можна вважати поняття трансгресії. Науковці запропонували таке попереднє визначення морально шкідливого досвіду (або трансгресивних дій): «вчинення, нездатність запобігти, свідчення або дізнання про дії, які глибоко порушують моральні переконання та очікування» [12, с. 700]. Іншими словами, трансгресивні дії є «нелюдськими, жорстокими, розбещеними або насильницькими, такими, що спричиняють біль, страждання або смерть інших» [8]. Подібно до травматичних подій, як визначено в критеріях ПТСР, трансгресивні дії можуть бути безпосередньо пережитими, людина може стати їх свідком або про них дізнатися [8].

Суперечливий аспект сфери моральної травми стосується того, які дії слід вважати протиправними. З одного боку, дехто стверджує, що правопорушення можуть бути виправданими на війні, але водночас можуть завдавати моральної шкоди [2]. З іншого боку, визначення трансгресивних дій лише з точки зору поведінки, яка виходить за межі правил ведення бойових дій (наприклад, звірства, військові злочини), може уникнути «розмивання», що також обговорювалося щодо визначення травматичних подій у діагностичних критеріях ПТСР [2].

Незалежно від того, чи обмежуються трансгресивні дії діями, які порушують правила ведення бойових дій, ці правила можна використовувати для уточнення визначення трансгресивних дій, оскільки вони визначають, коли, як і чому може застосовуватися сила в бою. Наприклад, стрілянина та спроба вбити ворожого бійця, який стріляє у вас, підпадає під правила ведення бойових дій, але продовження стрілянини у ворожого бійця, який впав на землю, виходить за межі правил бойових дій. У цьому контексті актуалізуються систематичні дослідження на перетині психології, права та військових наук, щоб вирішити, що слід вважати трансгресивними діями та як їх слід визначати.

У дискурсі вищезазначених наукових проблем нами запропоновано термін «*мілітарний нігілізм*», який визначає специфіку правопорушної поведінки військовослужбовців саме в умовах ведення бойових дій [1]. Адже можливість застосування сили і зброї значно збільшує варіативність проявів девіантної поведінки. Одним з наукових пріоритетів кафедри соціології та психології є дослідження процесів відчуження моральної відповідальності військовослужбовцями, що скоїли правопорушення. виправдовуючи свої дії моральними причинами, такі військовослужбовці переконані, що закони не відповідають реаліям війни, що правові норми обмежують їхню здатність ефективно діяти тощо. Це ще раз підтверджує гіпотезу, що під впливом екстремальних кризових подій, таких як війна, соціально-правові уявлення людини зазнають суттєвих трансформацій; що екстремальні екзистенційні випробування війни можуть спотворювати правосвідомість людини, сприяти нехтуванню правовими нормами. Таким чином, воєнно-військовим різновидом правового нігілізму виступає *мілітарний нігілізм*, який виражається у запереченні та зневазі до правових норм та втілюється специфічними проявами девіантної поведінки комбатантів - непокорю, дезертирством, СЗЧ, СЗПБ, мародерством, зрадою тощо, а також порушеннями законів та звичаїв війни. Особливості мілітарного нігілізму полягають у сукупності поведінкових ознак *воєнно-обумовленої агресивності* - у можливості застосування сили, використання зброї, можливості підкоряти, завдавати болю та тілесних ушкоджень, вбивати, та водночас морально виправдовувати і дистанціюватися від відповідальності за скоєне [1]. Передумовами мілітарного нігілізму можуть виступати високий рівень бойової травматизації; правовий нігілізм, правовий скептицизм, кримінально-інфантільна зараженість особистості, фізична можливість підкоряти та нападати, розсіювання та зміщення відповідальності, дегуманізація супротивника, недовіра товаришам по службі, невпевненість у компетентності та бойовому досвіді командирів, беспорядність в екстремальних умовах тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Євдокімова О. О., Шиліна А.А. Мілітарний нігілізм як воєнно-військовий різновид правового нігілізму. Особистість, суспільство, закон : тези доп. учасників Міжнар. психолог. форуму (м. Харків, Україна, 25 квіт. 2025 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Нац. акад. правових наук України. – Харків : ХНУВС, 2025. С.72-75.
2. Коваленко Є.С. Психологічні особливості правомірної поведінки військовослужбовців. *Габітус*. 2023. №46. С. 211-216. <https://doi.org/10.32782/2663-5208>
3. Колесніченко О.С. Психологія бойової травматизації військовослужбовців Національної гвардії України. Дис... доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.06. Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2019. 687с.

4. Ларіонов С.О., Слурденко Д.О., Колесніченко О.С. Психологічна робота з наслідками психічної травматизації персоналу сектору безпеки і оборони. *Честь і закон*. 2022. № 2 (81). С. 120-126.

5. Мацегора Я.В., Колесніченко О.С. Сучасні дослідження факторів адиктивної поведінки у військовослужбовців: закордонний досвід. *Честь і Закон*. 2021. Вип.1 (74). С. 107-114. <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2021/1/76/229732>

6. Пашенко А.О. Психологічні чинники делінквентної поведінки правоохоронців (на прикладі військовослужбовців Національної гвардії України). Дисертація доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія». Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2023. 299с. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/373b03ae-dde1-4201-97d8-6908ab157639/content>

7. Приходько І. І., Байда М. С. Теоретичні аспекти адиктивної поведінки військовослужбовців. *Честь і закон*. 2018. № 3. С. 67–74.

8. Худавердова А. О. Соціально-психологічні уявлення військовослужбовців про злочин і злочинця. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи*, 2021, № 3(56) Т.2. С. 300-310. DOI: <https://doi.org/10.33216/2219-2654-2021-56-3-2-300-310>

9. Hoge, C. W., Castro, C. A., Messer, S. C., McGurk, D., Cotting, D. I., & Koffman, R. L. (2004). Combat duty in Iraq and Afghanistan, mental health problems, and barriers to care. *New England Journal of Medicine*, 351, 13–22. <http://dx.doi.org/10.1056/NEJMoa040603>

10. Holowka, D. W., Wolf, E. J., Marx, B. P., Foley, K. M., Kaloupek, D. G., & Keane, T. M. (2012). Associations among personality, combat exposure and wartime atrocities. *Psychology of Violence*, 2, 260–272. <http://dx.doi.org/10.1037/a0026903>

11. Killgore, W. D., Cotting, D. I., Thomas, J. L., Cox, A. L., McGurk, D., Vo, A. H., Hoge, C. W. (2008). Post-combat invincibility: Violent combat experiences are associated with increased risktaking propensity following deployment. *Journal of Psychiatric Research*, 42, 1112–1121. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jpsychires.2008.01.001>

12. Litz, B. T., Stein, N., Delaney, E., Lebowitz, L., Nash, W. P., Silva, C., & Maguen, S. Moral injury and moral repair in war veterans: A preliminary model and intervention strategy. *Clinical Psychology Review*, 29, 2009. 695–706. <http://dx.doi.org/10.1016/j.cpr>

13. Maguen, S., Luxton, D. D., Skopp, N. A., Gahm, G. A., Reger, M. A., Metzler, T. J., & Marmar, C. R. Killing in combat, mental health symptoms, and suicidal ideation in Iraq war veterans. *Journal of Anxiety Disorders*, 2011, 25, 563–567. <http://dx.doi.org/10.1016/j.janxdis.2011.01.003>

ІВАНОВА НАТАЛЯ ГЕОРГІЇВНА,
*доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри професійної психології,
Національна академія Служби безпеки України*
МАНЬКО ВОЛОДИМИР МИКОЛАЙОВИЧ,
*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри професійної психології,
Національна академія Служби безпеки України*

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна – це завжди надзвичайне випробування для кожної людини, а тим більше – для сучасної молоді, яка лише починає формуватися як особистість і майбутній фахівець. Сьогодення вимагає від фахівців різних галузей високого рівня професійної придатності до діяльності в умовах війни. Ефективність такої діяльності залежить не тільки від рівня знань, а й від їх індивідуально-психологічних особливостей, емоційно-вольової стійкості та мотивації. Зазначене викликає необхідність всебічного аналізу проблеми психологічних основ підготовки здобувачів світи у вищих військових навчальних закладах (далі – ВВНЗ).

Насамперед варто зазначити, що здобувачі освіти, як і весь народ, переживає постійний стрес: тривожність, невизначеність, загроза життю, втрата близьких. Все це безпосередньо впливає на якість навчання, концентрацію, мотивацію. Багато хто перебуває у стані психоемоційного виснаження.

Ще один виклик – це втрата традиційного освітнього середовища. Частина здобувачів освіти та викладачів були змушені евакуюватися, навчальні корпуси зруйновані або пошкоджені, значна частина навчання проходить в онлайн-режимі. В таких умовах вкрай складно зберігати сталість освітнього процесу та підтримувати живий контакт між учасниками, що й актуалізує важливість психологічної складової.

Дослідження психологічних основ професійної підготовки має непросту, своєрідну історію, оскільки цю важливу складову підготовки розглядали в аспекті психології, педагогіки, методики вивчення окремих наук, інколи намагались виокремити й розглянути ізольовано окремі психологічні аспекти підготовки [1; 2]. Для розроблення шляхів оптимізації психологічної складової підготовки у ВВНЗ необхідно, перш за все, визначитися зі змістом психологічних основ такої підготовки.

У процесі підготовки у ВВНЗ на основі вимог конкретного виду діяльності та під впливом комплексу певних психологічних детермінант відбувається становлення особистості фахівця – формування та розвиток його психологічних

характеристик, необхідних для успішної професійної діяльності. Така підготовка є організованим й цілеспрямованим процесом набуття професійної компетентності та формування мотивації до діяльності, професійно важливих якостей, психологічних характеристик, які б відповідали вимогам певного виду діяльності та забезпечували б її успішне виконання. Мета професійної підготовки полягає не тільки у тому, щоб надати майбутнім фахівцям необхідні знання, сформувати відповідні вміння та навички, а й у тому, щоб удосконалити та розвинути необхідні професійно важливі якості, сформувати високий рівень психологічної готовності до діяльності.

Як відомо, психологічна готовність є результатом професійної підготовки фахівця і має розвиватись комплексно протягом усього процесу навчання у вищому військовому навчальному закладі. Психологічна готовність до професійної діяльності складається із: професійно важливих якостей – особистісного компоненту; професійних знань, умінь, навичок – інтелектуально-операційного компоненту; мотивів до діяльності – мотиваційного компоненту. Психологічна готовність формується, базуючись на усвідомленні особистістю власних сформованих професійно важливих якостей, ставленні до діяльності, тобто на певній індивідуальній професійній концепції. Остання представляє собою інтегративну професійно-психологічну характеристику, що впливає на успішність роботи фахівця та розкриває особистісну складову, систему ставлень до професійної підготовки та подальшої професійної діяльності.

Індивідуальна професійна концепція та психологічна готовність майбутнього фахівця-випускника ВВНЗ є передумовою формування його індивідуального стилю професійної діяльності – стійкої, своєрідної для кожного сукупності прийомів виконання професійної діяльності, яка максимально відповідає її вимогам та психофізіологічним особливостям і особистісним якостям.

Загалом, проблема психологічних аспектів професійної підготовки у вищому військовому навчальному закладі в умовах війни є дуже актуальною і багатоаспектною. Насамперед, її детермінують наступні чинники:

- високий рівень психоемоційного навантаження здобувачів освіти і викладачів, який зумовлюють:

- постійний стрес, тривога, страх за життя своє та близьких;
- перевтома через поєднання навчання, роботи, волонтерства чи військової служби;
- можливе зниження мотивації до навчання через втрату цілей або сенсу;
- втрата освітнього середовища:
- евакуація, окупація, руйнування навчальних закладів;
- перехід в онлайн або змішаний формат, що може бути не завжди ефективний через технічні або емоційні бар'єри;
- відчуття ізоляції та нестача «живого» спілкування;
- посттравматичні розлади та психосоціальні труднощі:

- у багатьох здобувачів освіти та викладачів є досвід перебування в зоні бойових дій;
- симптоми ПТСР, депресії та апатії;
- потреба в психологічній підтримці та реабілітації;
- зміна цінностей і професійних орієнтацій;
- у здобувачів освіти змінюються пріоритети й виникають закономірні бажання, зокрема: працювати на оборону країни, допомагати громаді, займатися волонтерством тощо;
- деякі спеціальності стають менш актуальними, інші – надзвичайно важливими (наприклад: військова справа, психологія, медицина, ІТ, інженерія);
- необхідність адаптації освітніх програм, де акцент робиться, зокрема на:
 - формуванні стресостійкості як складової професійної компетентності;
 - введенні курсів з психологічної самодопомоги, емоційного інтелекту, кризової комунікації.
- підготовці викладачів до роботи з травмованими здобувачами освіти та ін.

Вищевикладені міркування дали змогу визначити, що попри всі труднощі, війна загострила ще один важливий момент – переосмислення підготовки фахівців у ВВНЗ в умовах війни. Молодь прагне бути корисною: допомагати, волонтерити, працювати в критичних сферах. Змінюються цінності, що потребує нових підходів у формуванні навчальних програм. Має зростати роль таких компонентів, як стресостійкість, емпатія, кризова комунікація тощо.

Психологічні основи підготовки у ВВНЗ – це комплекс психологічних закономірностей, особливостей професійного становлення особистості фахівця у процесі підготовки, що детермінується психологічними чинниками, здійснюється відповідно до вимог певної професійної діяльності та спрямований на формування індивідуальної професійної концепції, психологічної готовності до діяльності та індивідуального стилю роботи. До змісту психологічних основ професійної підготовки входять: психологічні закономірності й особливості професійного становлення фахівців у процесі їх підготовки до роботи у певній сфері; комплекс професійно важливих якостей, необхідних для успішного виконання діяльності в умовах війни; психологічні детермінанти процесу підготовки у ВВНЗ. Реалізація психологічних основ підготовки сприятиме формуванню індивідуальної професійної концепції фахівця, його психологічної готовності до професійної діяльності та індивідуального стилю роботи.

Список бібліографічних посилань

1. Іванова Н.Г. Психологічні основи професійної підготовки: історія та сучасний стан. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: зб. наук. праць. К.: Інститут психології ім. Г.С. Костюка, 2010. Т. XII. Ч. 4. С. 158–165.
2. Іванова Н.Г., Манько В.М. Структурно-функціональна модель психологічних основ професійної підготовки фахівців. *Перспективи та інновації науки*. К., 2025. Вип. 3 (49).- С. 1194-1203.

КІСІЛЬ ЗОРЯНА,

*заступник директора навчально-наукового інституту
управління, психології та безпеки,
доктор юридичних наук, професор,
Львівський державний університет внутрішніх справ*

КІСІЛЬ РОМАН-ВОЛОДИМИР,

*науковий співробітник науково-дослідної лабораторії OSINT-досліджень та
безпекової аналітики навчально-наукового інституту управління,
психології та безпеки, кандидат юридичних наук,
Львівський державний університет внутрішніх справ*

РОЗВІЙ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕСУРСНОСТІ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Сучасні наукові дослідження все більше зосереджуються на психологічних ресурсах та потенціалі особистості. Ці внутрішні чинники є ключовими для продуктивної адаптації, самореалізації та саморегуляції, що особливо важливо для ефективного виконання службових обов'язків.

Серйозність проблеми недостатніх психологічних ресурсів у повсякденній професійній діяльності поліцейських підтверджується високим відсотком випадків як психологічного, так і професійного "вигорання". Власні ресурси є основою для мобілізації внутрішнього потенціалу співробітника в умовах мінливої оперативної та службової ситуації, що вимагає підвищеної уваги, а також у ризикованих та екстремальних обставинах. Опора на психологічні ресурси дозволяє поліцейським легко переходити від стану звичайної морально-психологічної готовності до вирішення професійних завдань до стану підвищеної бойової готовності. Наявність та постійне «підживлення» цих ресурсів є абсолютною запорукою надійності службової діяльності співробітників поліції.

Діяльність співробітників Національної поліції України за своєю суттю є складною професією, що висуває надзвичайно високі вимоги як до психологічних, так і до психофізіологічних властивостей особистості. У контексті професійного становлення майбутніх поліцейських, окрім теоретичних знань та практичних навичок, отриманих у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, особистісні якості та наявність внутрішнього ресурсу відіграють виняткову роль.

Виконання службових обов'язків співробітниками Національної поліції України нерозривно пов'язане зі значним нервовим і психічним навантаженням. Саме тому ключовим є особистісний потенціал працівників та їхнє вміння використовувати власні ресурси.

Професійні дії поліцейських характеризуються цілісною структурою індивідуальних компонентів. Серед них домінуючим є регуляційний компонент,

тоді як когнітивний, комунікативний та професійний є субдомінантними. Для ефективної та результативної роботи правоохоронних органів надзвичайно важлива зацікавленість всього персоналу у підвищенні продуктивності та якості своєї діяльності. Як зазначають Л. Перлін та К. Скулер, «ресурсність є необхідним аспектом трудової мотивації» [1]. Цей висновок підкреслює, наскільки важливою є внутрішня готовність і здатність поліцейських долати виклики, які несе їхня професія.

Професійна мотивація поліцейських полягає в їхньому бажанні задовольнити власні потреби через виконання службових обов'язків, реалізацію правоохоронних функцій та завдань. Система мотивації – це комплекс взаємопов'язаних заходів, що стимулюють як окремих співробітників, так і весь колектив до досягнення особистих та спільних цілей підрозділу. І. Жданов та Л. Балабанов слушно зазначають, що «потенційні ресурси відіграють велику роль у професійній діяльності правоохоронців» [2].

Професійна діяльність співробітників Національної поліції України належить до категорії «складних» професій, що висувають до них надзвичайно високі психологічні та фізіологічні вимоги. Поліцейські постійно відчують напругу, пов'язану зі значними фізичними та психологічними навантаженнями. Це обумовлено високим рівнем ризику та екстремальності їхньої діяльності, діями, що здебільшого відбуваються в умовах конфліктних ситуацій, впливом різноманітних стресових факторів, ненормованим робочим днем та негативним емоційним забарвленням професії. Адже поліцейському доводиться стикатися з проявами людського горя та іншими вкрай складними аспектами своєї роботи. Тому поліцейським слід завжди бути готовими до дії стрес-факторів, і саме ресурсність контролю за власним психоемоційним станом може їм у цьому допомогти.

Розвиток психологічної ресурсності у співробітників Національної поліції України є ключовим фактором для підвищення їхньої продуктивності та здатності якісно виконувати професійні функції. За А. Шиліним, психологічна ресурсність об'єднує різноманітні психологічні чинники, які допомагають поліцейським протистояти стресовим ситуаціям, підтримувати психологічний баланс, приймати обґрунтовані рішення та ефективно взаємодіяти з громадою [3].

Оскільки поліцейські часто опиняються в ризикованих, а подеколи й небезпечних для життя ситуаціях, їм необхідно вміти контролювати себе, швидко оцінювати складні обставини та приймати адекватні рішення. Це безпосередньо впливає на продуктивність їхньої роботи та допомагає зменшити кількість надзвичайних інцидентів і збоїв у професійній діяльності. Тому особистісні ресурси поліцейських є вкрай важливими, адже вони сприяють їхньому професійному розвитку та допомагають адаптувати як психічний, так і психофізіологічний стан.

Потреба долати небезпечні ситуації та перешкоди на професійному шляху

поліцейського викликає різноманітні емоційні реакції, вимагає постійної вольової напруги та активної інтелектуальної діяльності. В умовах активної протидії необхідно постійно аналізувати ситуацію, коригувати власні цілі та, за потреби, маскувати реальні соціальні функції. Саме когнітивні ресурси співробітників поліції забезпечують таку здатність.

Вчені, які досліджували професійний розвиток особистості, переконані, що становлення фахівців до виконання професійних дій відбувається через їхню рефлексію — глибоке усвідомлення та аналіз власних професійно-важливих якостей та компетентності.

Щоб допомогти поліцейським розвинути особистісну готовність до виконання професійних обов'язків, необхідно спрямовувати їхню рефлексію на індивідуальні професійно-важливі якості. Один з ефективних методів для цього — завдання з індивідуального саморозвитку, які зосереджені на власних ресурсах особистості поліцейського. Результатом такої рефлексії стає формування особистого досвіду, що ґрунтується на актуалізованих внутрішніх ресурсах.

І. Клименко, працюючи над програмою психологічного супроводу професійної підготовки поліцейських, дослідив особливості стресостійкості та ресурсності курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання [4]. На його думку, проактивна копінг-поведінка є багатогранним поняттям, що включає в себе різні форми подолання труднощів:

- цілепокладання: чітке визначення та постановка цілей.
- проактивна саморегуляція: свідоме управління собою для досягнення поставлених цілей.
- формування та накопичення ресурсів: активне створення та збереження психологічних ресурсів.

Основна перевага проактивного копіngu полягає в тому, що він дозволяє виявляти стресори на початковій стадії. Це призводить до менших втрат ресурсів для їхнього подолання, залишаючи більше ресурсів доступними для інших видів діяльності. Засвоєння курсантами методики проактивної копінг-поведінки під час навчання сприяє позитивній оцінці подій, допомагає акумулювати власні ресурси та запобігати їх втраті. На думку І. Клименка, проактивна поведінка передбачає заходи зі створення загальних особистісних ресурсів, які сприяють досягненню поставлених цілей та особистісно-професійному зростанню майбутніх поліцейських. Науковці, які вивчали психологічні властивості особистості поліцейських, зазначають, що ці властивості можуть бути розглянуті як психологічні ресурси.

Співробітники Національної поліції України щодня перебувають під впливом різноманітних стресових факторів, що може призводити до перевтоми, негативних емоційних станів та порушень професійно-службової діяльності. Саме тому професійна діяльність поліцейських потребує постійного розвитку та вдосконалення їхніх особистих ресурсів.

Ось основні аспекти розвитку психологічної ресурсності для співробітників Національної поліції України, які допоможуть їм ефективніше виконувати свою роботу та зберігати психічне здоров'я:

1. психологічна підготовка: надання поліцейським базових психологічних знань та навичок. це допоможе їм краще розуміти власні емоції та емоції інших, а також формувати стійкі вміння керувати стресом під час виконання службових завдань.

2. практичні тренінги зі стресостійкості: проведення занять, спрямованих на формування високого рівня стресостійкості та здатності продуктивно діяти в кризових ситуаціях.

3. навички конфліктології: навчання ненасильницькому спілкуванню та ефективній взаємодії з агресивно або збуджено налаштованими особами.

4. формування емоційного інтелекту: розвиток емпатії у поліцейських, що дозволить їм легше розуміти інших та співпереживати людям, з якими вони постійно взаємодіють.

5. психологічна підтримка після стресових подій: забезпечення кваліфікованої психологічної допомоги та підтримки поліцейським після складних, надзвичайних та стресових обставин.

6. розвиток комунікативних навичок: оволодіння ефективними способами та методами спілкування з громадянами, колегами по службі та підлеглими.

7. навчання самоуправлінню: поліцейських слід навчити виявляти власні сильні та слабкі сторони, а також опановувати стратегії саморозвитку та самовдосконалення.

8. тренування прийняття рішень: надання поліцейським інструментарію для ефективного аналізу обставин та своєчасного й об'єктивного прийняття рішень.

9. активізація позитивного мислення: навчання позитивному мисленню сприяє формуванню у поліцейських стійкого психологічного оптимізму.

10. захист психічного здоров'я: проведення профілактичних заходів для підтримки психічного здоров'я співробітників поліції, запобігання емоційному вигоранню (burnout) та професійній деформації.

Ці ключові аспекти розвитку психологічної ресурсності допоможуть поліцейським ефективніше справлятися з усіма викликами їхньої професії та підвищити рівень довіри серед громадян.

Запропоновані ключові аспекти розвитку психологічної ресурсності допоможуть поліцейським ефективніше долати виклики їхньої професії та підвищити рівень довіри серед громадян.

Аналіз наукових досліджень та емпіричні дані дозволяють зробити висновок, що психологічна ресурсність співробітників Національної поліції України — це здатність актуалізувати власні психологічні ресурси для

особистісного саморозвитку, саморегуляції у взаємовідносинах та якісного надання поліцейських послуг. У цій ресурсності проявляється автентичність індивідуума. Вона відображає вміння поліцейського бути обізнаним у життєвих та професійних питаннях, автономним у прийнятті рішень, самодостатнім під час подолання складних стресових обставин, а також здатність підтримувати та надавати кваліфіковану допомогу іншим, якісно виконуючи свої професійні функції.

Список бібліографічних посилань

1. Perlin L.I., Schooler C. The structure of coping. *The journal of health and social behavior*. 1998. № 1.Р. 2–21.
2. Жданова І., Балабанова Л. Психічне здоров'я як складова професійного здоров'я майбутніх правоохоронців. *Актуальні питання сучасної психіатрії, наркології та неврології*. 2015. С. 8–10
3. Шиліна А. Мотивація професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ з різним рівнем ургентної адреналізації. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Психологія»*. 2013. № 1046. С. 170
4. Клименко І.В. Взаємозв'язки факторів прийняття рішень та життєстійкості у курсантів – майбутніх правоохоронців. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. VI: Психологія обдарованості*. 2017. Вип. 13. С. 57–66.

КОРОТКОВА ЮЛІЯ МИХАЙЛІВНА,

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри правничої лінгвістики,
Національна академія внутрішніх справ*

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ДО СКЛАДАННЯ ІСПИТУ НА ВІЛЬНЕ ВОЛОДІННЯ ДЕРЖАВНОЮ МООВОЮ

Відповідно до Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 2019 року № 2704-VIII працівники Національної поліції України зобов'язані скласти іспит, який підтвердить їх рівень вільного володіння державною мовою [1]. На виконання вимог вищезазначеного Закону у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання курсанти мають протягом навчання скласти відповідний іспит, отримавши сертифікат про вільне володіння державною мовою першого або другого ступеня із загальною кількістю балів не менше 70. Утім, як показує практика, значна частина курсантів не набирає достатню кількість балів, що свідчить про певні прогалини в їх мовній підготовці.

З'ясуємо причини такої ситуації, виокремивши деякі чинники, які на неї впливають.

Насамперед, неправильним вважаємо скорочення курсу «Українська мова професійного спрямування» у навчальному плані підготовки фахівців правоохоронної галузі. Так, для курсантів, які навчаються за спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність», кількість аудиторних годин на вивчення мови була зменшена з 60 до 40. При цьому, якщо раніше курсанти вивчали українську мову протягом усього першого року навчання, то тепер курс уміщено лише в один семестр [2]. Таким чином, державна мова засвоюється лише протягом першого або другого семестру й більше жодних мовних дисциплін не передбачено.

Окрім цього, часті повітряні тривоги так само не сприяють якості мовної підготовки, оскільки через них може зменшуватись тривалість навчального заняття, а відповідно і його ефективність. Зокрема курсанти Національної академії внутрішніх справ, які навчаються поза межами Києва, досить часто змушені перебувати в укритті, у тому числі й в нічний час. Це не лише негативно позначається на фізичному й метальному здоров'ї здобувачів, а й суттєво знижує їх працездатність, концентрацію уваги на заняттях, можливості запам'ятовування необхідної інформації тощо.

Ще однією причиною невдачі на іспиті вважаємо небажання деяких курсантів повністю переходити на українську мову, і під час особистісного спілкування зокрема. Власні спостереження за поведінкою здобувачів освіти засвідчили той факт, що деякі з них відразу після дзвоника переходять на мову країни-агресора, навіть не дочекавшись, поки викладач покине аудиторію. Через це вони мають досить низький бал саме за усну частину іспиту – монолог.

Якими можуть бути шляхи виходу із зазначеної ситуації.

По-перше, пропонуємо розглянути можливість збільшення навчальних годин на викладання дисципліни «Українська мова професійного спрямування», а також уведення інших мовних дисциплін на старших курсах (наприклад, «Культура професійного мовлення», «Ділове спілкування» тощо). На цих предметах особливу увагу необхідно приділяти розвитку комунікативних умінь і навичок здобувачів шляхом застосування професійно орієнтованого підходу в навчанні мови.

По-друге, корисним буде спецкурс або тренінг, спрямований виключно на підготовку курсантів до іспиту на вільне володіння державною мовою. Цей спецкурс має бути в розкладі навчальних занять із обов'язковим його відвідування здобувачами освіти. Під час занять викладачі матимуть змогу готувати курсантів не тільки до виконання тестових завдань, а й до письмового переказу та монологу із дотриманням загальнодидактичних принципів систематичності й послідовності.

По-третє, мовна підготовка курсантів не має забезпечуватись виключно викладачами відповідних кафедр. Тут вкрай необхідною є співпраця викладачів

усіх навчальних дисциплін, які під час викладання мають турбуватись не лише про засвоєння здобувачами необхідних предметних знань, умінь і навичок, а й піклуватись про чистоту їх мови, заохочувати до її постійного застосування й удосконалення.

Таким чином, задля якісної підготовки майбутніх поліцейських до складання іспиту на вільне володіння державною мовою необхідним є збільшення кількості навчальних годин, відведених на засвоєння навчальної дисципліни «Українська мова професійного спрямування», введення інших мовних дисциплін на старших курсах, започаткування спецкурсу з підготовки до складання зазначеного іспиту, налагодження скоординованої роботи в цьому напрямку всього науково-педагогічного складу.

Список бібліографічних посилань

1. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України № 2704-VIII від 25.04.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2704-19>.

2. Освітньо-професійна програма «Правоохоронна діяльність (поліцейські)» за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти підготовки фахівців у галузі знань 26 «Цивільна безпека» за спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність». Київ : НАВС, 2024. 17 с.

МАРЧЕНКО ОЛЬГА ГЕННАДІЇВНА

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри соціології та психології

навчально-наукового інституту № 5,

Харківський національний університет внутрішніх справ

ОСВІТНЬО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ ЧАСТИН І ПІДРОЗДІЛІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Освітньо-правові засади організації професійної підготовки майбутніх фахівців для частин і підрозділів сектору безпеки та оборони України визначені в Конституції України, Законах України «Про вищу освіту», «Про освіту», «Про внесення змін до деяких законів України щодо військової освіти та науки» [1-4], підзаконних нормативно-правових актах, установчих документах закладів освіти. Так, у ст. 53 Конституції України зазначено: «Кожен має право на освіту ... Держава забезпечує доступність ... вищої освіти в державних ... навчальних закладах» [4]. Як слушно зазначає Т. Плачинда, закон України «Про вищу освіту» є одним із базових складників законодавства України про освіту, що формулює нормативно-правові вимоги до організації та функціонування системи вищої освіти

в Україні, її правові, організаційні, фінансові й інші засади. Зміни у законі відображають перебіг процесів урегулювання суспільних відносин у галузі навчання, виховання, професійної підготовки громадян України [6].

Вивчення положень закону України «Про вищу освіту» (із змінами) дозволило визначити новелу, зміст якої розмежовує та уточнює сутність понять «вищий військовий навчальний заклад» (ВВНЗ) і «заклад вищої освіти (ЗВО) із специфічними умовами навчання». Зокрема зазначено, що «ВВНЗ - заклад вищої освіти державної форми власності, який здійснює на певних рівнях вищої освіти підготовку курсантів (слухачів, студентів), ад'юнктів для подальшої служби на посадах офіцерського (сержантського і старшинського) складу з метою задоволення потреб *Збройних Сил України*, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, центральних органів виконавчої влади із спеціальним статусом, *Служби безпеки України*, *Служби зовнішньої розвідки України*, інших розвідувальних органів України, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у *сфері охорони державного кордону*» (п. 6 ст. 1 закону України «Про вищу освіту» [1]), тоді як «ЗВО із специфічними умовами навчання - заклад вищої освіти державної форми власності, який здійснює на певних рівнях вищої освіти підготовку курсантів (слухачів, студентів), ад'юнктів для подальшої служби на посадах середнього та вищого складу *Національної поліції України*, начальницького складу з метою задоволення потреб *Міністерства внутрішніх справ України*, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері *цивільного захисту*, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у *сфері виконання кримінальних покарань*» (п. 6¹ ст. 1 Закону України «Про вищу освіту» [1]). Зазначена вище новела зафіксована в законі України «Про внесення змін до деяких законів України щодо військової освіти та науки» [2] і на законодавчому рівні визначає відомчу підпорядкованість, специфіку умов професійної підготовки майбутніх фахівців для частин і підрозділів сектору безпеки та оборони та України, що впливають на просторово-часове та функціональне об'єднання суб'єктів освітньої, оперативно-службової, бойової діяльності. Внесення згаданих змін зумовлене розбіжностями у профілі професійної підготовки та колі компетенцій фахівців сектору безпеки та оборони та України, оскільки саме профіль конкретного ЗВО є однією із його основних функційних характеристик, що визначає тенденції системного розвитку як мети та наслідку освітньо-професійної діяльності [6, с. 125].

Визначення особливостей професійної підготовки фахівців для різних частин і підрозділів сектору безпеки та оборони України у ВВНЗ і ЗВО із специфічними умовами навчання є предметом подальших досліджень. Зараз означимо деякі загальні риси професійної підготовки фахівців сектору безпеки та оборони. Так, у законі України «Про освіту» [3] зазначено, що забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих,

конкурентоспроможних фахівцях можливе за умов:

- реалізації автономії ЗВО як самостійності, незалежності і відповідальності у прийнятті рішень стосовно розвитку академічних свобод;
- організації освітнього процесу на засадах взаємної поваги і партнерства між учасниками освітнього процесу;
- заохочення здобувачів освіти до реалізації ролі автономних і відповідальних суб'єктів освітнього процесу, задоволення їхніх потреб, інтересів, надання можливостей для формування індивідуальної освітньої траєкторії;
- забезпечення академічної мобільності та академічної свободи науково-педагогічних працівників;
- можливості виконання наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності.

Специфіка умов реалізації права особистості на освіту у ВВНЗ і ЗВО із специфічними умовами навчання проявляється в тому, що:

- здобувачі освіти переважно набувають статусу курсанта;
- підтримуються особлива статутна дисципліна, службова ієрархія, жорсткий контроль з боку керівництва за виконанням наказів;
- у процесі розробки навчальних планів надається пріоритет інтересам державної безпеки та оборони;
- підтримується постійна бойова готовність особового складу (персоналу), що визначає відповідний уклад життя учасників освітнього процесу;
- реалізуються режим захисту державної таємниці, робота з таємними документами, закритість ВВНЗ та ЗВО із специфічними умовами навчання як військової частини або режимного підрозділу;
- переважають навчальні та виховні цілі над розвивальною метою в освітньому процесі;
- усвідомлюється необхідність узгодження принципів гуманізації та гуманітаризації освіти із специфічними засадами підготовки фахівців, здатних виконувати бойові завдання з затримання або знищення правопорушників, порушників державного кордону, противника, озброєння, спеціальної та військової техніки;
- підтримуються особливі правила спілкування та понятійного апарату в контексті спеціальності (спеціалізації), професійної діяльності за призначенням;
- здійснюється обов'язкова первинна військово-професійна підготовка курсантів, виконуються службові обов'язки протягом навчання (наряди, чергування тощо). Зауважимо, що виконання професійних і службових обов'язків моделює реальну фахову діяльність і передбачає реалізацію компонентів загальної (soft skills) та професійної (hard skills) компетентностей, одержаних у процесі набуття освіти;
- підтримується загальновстановлений розпорядок дня, що регламентує

практично весь час курсантів, визначає невеликий термін для дозвілля, що проводиться переважно в місці дислокації ВВНЗ або ЗВО із специфічними умовами навчання;

- обов'язковим є проживання в гуртожитках казарменого типу (1-2 роки навчання), що супроводжується систематичним контролем за поведінкою та діяльністю курсантів з боку офіцерів курсової ланки;

- спостерігається різновіковий склад курсантських груп з різною професійною мотивацією, соціальним походженням, різними рівнями загальноосвітньої підготовки;

- підтримується особливий зовнішній вигляд, надається спеціальне екіпірування для виконання службових завдань, експлуатації спеціалізованої техніки, їжа приймається в їдальні у форменому одязі;

- спостерігається специфіка викладацьких колективів, підтримується особливий клімат у кожному колективі, чоловічий контингент переважає над жіночим як серед науково-педагогічних працівників, так і серед курсантів;

- висуваються високі вимоги до стресостійкості та адаптивності особистості внаслідок психологічної напруженості [5, с. 185-186].

Зауважимо, що освітня діяльність у ЗВО із специфічними умовами навчання і ВВНЗ проваджується згідно з положеннями установчих документів. Так, у Статуті Харківського національного університету внутрішніх справ зазначено, що «головними завданнями Університету є, зокрема, забезпечення культурного та духовного розвитку особистості, виховання в осіб, які навчаються в Університеті, поваги до ідеалів до громадянського суспільства, правової держави, найвищих соціальних цінностей та верховенства права з метою підвищення освітньо-культурного рівня та патріотичного виховання громадян» [7, с. 2].

Тож, вирішення комплексної проблеми професійної підготовки компетентних фахівців для частин і підрозділів сектору безпеки та оборони України вмотивовує аналіз діяльності ЗВО із специфічними умовами навчання, які забезпечують кадрові запити сил безпеки (Національної поліції України, сфери цивільного захисту, органів виконання покарань та ін.) та ВВНЗ, які готують спеціалістів для сил оборони (Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України та ін.). Визначено загальні риси освітніх установ, в перспективі передбачається визначення особливостей професійної підготовки фахівців для різних підрозділів і частин різної відомчої підпорядкованості.

Список бібліографічних посилань

1. Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

2. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо

військової освіти та науки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1986-20#Text>.

3. Закон України «Про освіту». URL: <https://osvita.ua/legislation/law/2231>.

4. Конституція України (із змінами, внесеними Законами України). URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>.

5. Марченко О. Г. Теоретичні і методичні засади формування освітнього середовища у вищих військових навчальних закладах авіаційного профілю: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2020. 553 с.

6. Плачинда Т. С. Особливості організації освітнього середовища ЗВО авіаційного профілю. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. № 6 (90). С. 120-129.

7. Статут Харківського національного університету внутрішніх справ. URL: <https://univd.edu.ua/files/generaldocs/regulations.pdf?ver=2021>.

МЕДВІДЬ МИХАЙЛО МИХАЙЛОВИЧ,

доктор економічних наук, професор,

*заступник начальника Київського інституту Національної гвардії України
з навчально-методичної роботи*

КРУГЛОВ СЕРГІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ,

*заступник начальника Київського інституту Національної гвардії України
по роботі з особовим складом*

МЕДВІДЬ ЮЛІЯ ІВАНІВНА,

кандидат педагогічних наук, старший дослідник,

Київський інститут Національної гвардії України

УМОВИ ВРАХУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГОТОВНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ БРИГАД ОПЕРАТИВНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Військові частини оперативного призначення Національної гвардії України (НГУ) під час виконання завдань здійснюють захист конституційного ладу України, цілісності її території від спроб зміни їх насильницьким шляхом; заходи територіальної оборони. Актуальність дослідження психологічних особливостей готовності військовослужбовців таких підрозділів до виконання бойових завдань в умовах воєнного стану обумовлена виникненням широкого кола різних ознак бойової психічної травми. Вони, як правило, проявляються не у звичайних, а у специфічних негативних умовах життєдіяльності. Це впливає на результати виконання бойових завдань військовими частинами оперативного призначення.

Психологічні особливості діяльності військовослужбовців НГУ досліджує

І. І. Приходько [1; 2], психологічні особливості формування готовності військовослужбовців досліджує С. В. Дем'янишина [3]. Аналізуючи згадані та інші наукові праці, до психологічних особливостей готовності військовослужбовців бригад оперативного призначення НГУ до виконання бойових завдань в умовах воєнного стану є:

- великий ризик для життя та здоров'я військовослужбовців;
- кримінальна відповідальність за наслідки невірних прийнятих рішень;
- неузгодженість у рішеннях щодо виконання завдань;
- психологічні бар'єри застосування зброї;
- неповне очікуване забезпечення (невідповідність поставлених завдань

наявним силам, засобам);

- відсутність соціальної справедливості у підрозділі при виконанні завдань;
- загибель колег, тяжкі поранення військовослужбовців;
- тривалий період перебування в зоні ведення бойових дій;
- відсутність довіри до представників підрозділів інших військових формувань;

слабка взаємодія з підрозділами НГУ, іншими військовими формуваннями, які спільно виконують завдання;

- неналежне збереженні інформації щодо часу та порядку виконання завдань;
- міжконфесійні та гендерні проблеми тощо.

Готовність військовослужбовців до діяльності досліджують А. В. Мартинюк [4], В. О. Криворучко [4; 5], М. Storoška [6; 7], А. А. Курбатов [5; 6; 8], М. М. Гавришук [5; 7], А. М. Ніконенко [5], М. В. Семенов [5] та інші.

Під готовністю військовослужбовця слід розуміти полікомпонентну індивідуально-особистісну динамічну характеристику людини, що формується шляхом цілеспрямованого педагогічного впливу й репрезентована сформованістю мотивації здійснювати бойову діяльність на основі професійних цінностей; знаннями та вміннями виконувати бойові завдання як у звичайних, так і в екстремальних умовах; рефлексією результатів своєї діяльності. Структура готовності військовослужбовця є сукупністю певних компонентів, серед яких важливим є психологічний.

Для кожного складу військовослужбовця (рядового, сержантського, старшинського, молодшого офіцерського складу, старшого офіцерського складу) з метою формування готовності до виконання бойових завдань здійснюється відповідна підготовка. Наприклад для рядового складу – це базова загальновійськова підготовка. Для підготовки молодшого офіцерського складу колективом Київського інституту Національної гвардії України (КІ НГУ) розроблено та реалізовується освітня програма (ОП), яка враховує психологічні особливості готовності військовослужбовців бригад оперативного призначення НГУ до виконання бойових завдань в умовах воєнного стану. Це ОП «Управління підрозділами оперативного призначення НГУ».

Серед процедур і заходів системи внутрішнього забезпечення якості важливе значення має здійснення моніторингу та періодичного перегляду ОП. Пропонувати зміни до ОП та освітніх компонентів можуть чотири групи стейкхолдерів: здобувачі вищої освіти за ОП; випускники за ОП; представники роботодавців (замовників); представники академічної спільноти [9]. При перегляді змісту вищезазначеної та інших ОП, постійно враховується їх думка. Важливим результатом таких комунікацій є вивчення та впровадження бойового досвіду в освітній процес [5; 6; 9].

На даному етапі розвитку КІ НГУ [10], враховуючи пропозиції стейкхолдерів від бригад оперативного призначення НГУ, сформовано концепцію освітньої діяльності за ОП «Розвідувальне забезпечення виконання завдань підрозділами НГУ» [8].

Подальші дослідження будуть присвячені визначенню методик вивчення врахування психологічних особливостей готовності військовослужбовців бригад оперативного призначення НГУ до виконання бойових завдань та проведення експерименту щодо сформованості психологічної готовності у здобувачів вищої освіти за ОП «Управління підрозділами оперативного призначення НГУ».

Список бібліографічних посилань

1. Приходько, І. І., Воробйов, В. І., Медвідь, М. М. Соціально-психологічні особливості проходження служби військовослужбовцями за контрактом внутрішніх військ МВС України. *Чесť і Закон*, 2006. № 4. С. 39–44.
2. Приходько, І. І., Медвідь, М. М. Психологічні особливості службово-бойової діяльності військовослужбовців частин спеціальної охорони внутрішніх військ МВС України. *Збірник наукових праць НА ДПС України*, 2008. № 45. С. 194–196.
3. Дем'янишина, С. В., Медвідь, Ю. І. Психологічні особливості формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: «Педагогічні науки»*, 2021. 4. С. 105–109.
4. Медвідь, М. М., Мартинюк, А. В., Медвідь, Ю. І., Криворучко, В. О. Педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів Національної гвардії України до виконання завдань з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*, 2024. Вип. 100. С. 53–59.
5. Медвідь, М. М., Криворучко, В. О., Курбатов, А. А., Гавришук, М. М., Ніконенко, А. М., Семенов, М. В. Вивчення та впровадження бойового досвіду як передумова формування готовності майбутніх офіцерів до службово-бойової діяльності. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Педагогічні науки»*, 2023. Вип. 4. С. 66–74.
6. Medvid, M. M., Storoška, M., Kurbatov, A. A., Medvid, Y. I.,

Bunechko, A. M. Enhancing combat readiness via evidence-based pedagogical innovations in National Guard of Ukraine officer training. *Educational Dimension*, 2024, pp. 116–128.

7. Medvid, M. M., Medvid, Y. I., Mudra S. V., Storoška, M., Havryshchuk, M. M. Pedagogical conditions for soft skills development in future officers: evidence from the National Guard of Ukraine during wartime. *Educational Dimension*, 2024, pp. 1–16.

8. Медвідь, М. М., Плаксін, А. А., Данилевський, А. О., Ткаченко, О. В., Мальцев, В. В., Курбатов, А. А. Обґрунтування необхідності підготовки фахівців за спеціалізацією «Розвідувальне забезпечення виконання завдань підрозділами НГУ» спеціальності 254 Забезпечення військ (сил). *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*, 2024. Вип. 1. С. 58–65.

9. Медвідь М. М., Медвідь Ю. І., Ктіторов М. О. Система внутрішнього забезпечення якості вищого військового навчального закладу: особливості, умови розвитку : монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. М. М. Медвідя. Київ, 2023. 107 с.

10. Медвідь, М. М., Мартинюк, А. В., Ктіторов, М. О. Методика формування варіанту сценарію розвитку вищого військового навчального закладу. *Науковий вісник Київського інституту Національної гвардії України*. 2024. № 2. С. 6–15.

МІЛОРАДОВА НАТАЛІЯ ЕДУАРДІВНА,

доктор психологічних наук, професор,

професор кафедри психології, соціології та педагогіки,

ННІ №3 Харківський національний університет внутрішніх справ

НЕВИННА ВІРА ІВАНІВНА,

психолог-методист комунального закладу «Богодухівський ліцей №1»

Богодухівської міської ради Богодухівського району Харківської області

КОНТРОЛЬОВАНА ЕКСТРЕМАЛЬНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Ефективність будь-якої діяльності визначається, насамперед, психологічною та функціональною готовністю людини до її виконання. В умовах сучасної війни психологічна готовність воїнів до діяльності в бойових умовах має велике значення, тому проблема підвищення її рівня є фокусом уваги багатьох фахівців.

Психологічна готовність військовослужбовців є комплексною та багаторівневою властивістю особистості, що визначає їхню здатність ефективно

виконувати службово-бойові завдання в різних умовах, зокрема в умовах підвищеного стресу та небезпеки. Як зазначають науковці, психологічна готовність до виконання службово-бойових завдань розуміється як сукупність певних психологічних властивостей та станів особистості, яка складається з особистісної та функціональної готовності [1, 2]. Це не просто набір окремих якостей, а інтегрована система, яка включає такі компоненти : мотиваційний, орієнтаційний, операційний, емоційно-вольовий, комунікативний.

Результатом цілеспрямованої професійно-психологічної підготовки військовослужбовців і повинен бути відповідний рівень психологічної готовності.

Професійно-психологічна підготовка військовослужбовців це невід'ємна частина загальної бойової підготовки, цілеспрямована, систематична і комплексна система заходів, спрямована на формування та розвиток у особового складу психологічної готовності та стійкості до ефективного виконання службово-бойових завдань в умовах військової діяльності. Вона спрямована на:

- формування та підтримання високого рівня мотивації та патріотизму;
- розвиток стресостійкості та саморегуляції;
- оволодіння прийомами самоконтролю та самопомоги в екстремальних ситуаціях;
- згуртування військових колективів та формування навичок командної взаємодії;
- моделювання бойових умов під час навчань для адаптації психіки до майбутніх випробувань;
- психологічний супровід військовослужбовців до, під час та після виконання бойових завдань та ін.

В основу комплексної програми підвищення психологічної готовності військовослужбовців ми пропонуємо покласти принцип контрольованої екстремальності [3]. Цей принцип передбачає поступове занурення особистості в умови, що імітують екстремальні, з метою розвитку адаптаційних механізмів та підвищення стресостійкості. Концепція контрольованої екстремальності передбачає створення спеціально змодельованих ситуацій, що імітують екстремальні умови, з метою розвитку психологічної стійкості та адаптаційних механізмів у військовослужбовців.

Під контрольованою екстремальністю ми розуміємо створення в межах професійної підготовки умов поступового збільшення фізичного та психічного навантаження з обов'язковими контрольовано-підтримуючими процедурами. Контрольована екстремальність визначається як створення змодельованих, інтенсивних ситуацій, що виходять за межі звичайного досвіду, але відбуваються під наглядом та з можливістю управління ризиками.

Реалізація принципу повинна проходити в декілька послідовних етапів:

- підготовчий етап (оцінка ресурсів та можливостей);
- етап моделювання екстремальних ситуацій (створення

контрольованих випробувань);

- етап адаптації (практичне застосування навичок в реальних умовах);
- етап рефлексії (аналіз досвіду та його інтеграція).

Реалізація принципу контрольованої екстремальності передбачає використання різноманітних методів, включаючи:

– моделювання сценаріїв екстремальних ситуацій (психологічна смуга перешкод, а саме подолання фізичних та психологічних перешкод для зміцнення волі та впевненості в собі);

– проведення тренінгів з психологічної підготовки, спрямованих на розвиток конкретних психологічних якостей, таких як стресостійкість, комунікативні навички, лідерство;

– використання симуляційних технологій та рольових ігор (створення максимально наближених до реальних бойових умов для відпрацювання дій та реакцій);

– забезпечення психологічної підтримки та консультування (ідеологічна та виховна робота щодо формування ціннісних орієнтацій та переконань; групові дискусії та рефлексія, спрямовані на аналіз досвіду, обмін думками та емоційну підтримку; індивідуальне та групове консультування).

Застосування принципу контрольованої екстремальності сприяє:

– підвищенню рівня психологічної стійкості та адаптації до стресових факторів;

– зниженню ризику розвитку посттравматичних стресових розладів;

– покращенню ефективності виконання службових завдань в екстремальних умовах;

– розвитку навичок прийняття рішень в умовах невизначеності та високого тиску та здатності до адаптації й гнучкості мислення;

– формуванню командної взаємодії та довіри;

– зміцненню психологічного здоров'я та благополуччя військовослужбовців.

Отже, психологічна готовність є критично важливим фактором боєздатності військовослужбовців, а її цілеспрямоване формування та розвиток є ключовим завданням військової підготовки. Принцип контрольованої екстремальності може бути застосований у підготовці фахівців ризиконебезпечних професій, у програмах психологічної реабілітації, а також у тренінгах особистісного зростання. Застосування цього принципу сприяє формуванню стійкості до стресу, підвищенню адаптаційних можливостей та загальному покращенню психологічного благополуччя особистості. Контрольована екстремальність є ефективним інструментом підвищення психологічної готовності військовослужбовців, забезпечуючи розвиток необхідних навичок та якостей для успішного виконання завдань в умовах

підвищеної небезпеки та стресу.

Список бібліографічних посилань

1. Алещенко, В. Формування психологічної готовності військовослужбовців до ведення бойових дій. *Вісник Національного університету оборони України*, 2023. 74(4), С. 5–13. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2023-74-4-5-13>

2. Кокун О.М., Мороз В.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С. Формування психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до виконання завдань за призначенням під час бойового злагодження : метод. посіб. К. 7БЦ; 2021. 170 с.

3. Мілорадова Н.Е., Джагунов Г.В. Складові програми розвитку життєстійкості поліцейських. *Забезпечення психологічної допомоги в секторі безпеки та оборони України* : тези доп. III Всеукр. міжвідомчого психологічного форуму (Київ, 30 травня 2024 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2024. С. 186-189.

МОРОЗОВ ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ,

доктор технічних наук, професор

головний науковий співробітник науково-методичного центру

організації та провадження освітньої діяльності

Національного університету оборони України

ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ КУРСАНТІВ ВВНЗ ЧЕРЕЗ РОЗВИТОК ОСОБИСТІСНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ

Виклики сьогодення торують підвищення вимог до офіцерських кадрів Збройних Сил України (далі – ЗС України). Такі вимоги висуваються до кандидатів на вступ до вищих військових навчальних закладів (далі – ВВНЗ) ще на етапі відбору. Впродовж навчання перелік та складність вимог змінюється, розширюється, а їх реалізація ускладнюється. Майбутній офіцер повинен мати не тільки відмінну фізичну підготовку та бажання вступити до лав ЗС України, а і широкий спектр якостей (патріотизм, стресостійкість, відповідальність, стриманість, рішучість тощо), знань (тактики, основ управління військами (силами), бойових можливостей підрозділів тощо), умінь (організовувати всі види бою, всебічне забезпечення підрозділів тощо) і навичок (володіння зброєю та спеціальною технікою тощо).

Для набуття якостей, знань, умінь та навичок курсанти ВВНЗ повинні навчитися використовувати внутрішні ресурси, здатні перетворити колишнього абітурієнта в компетентного офіцера, професіонала військової справи. Серед багатьох чинників суттєвий стимулюючий вплив на професіоналізацію курсантів повинна надавати особистісна саморегуляція.

Розвинена особистісна саморегуляція забезпечить системно організований психічний процес ініціації, побудови, підтримки та управління всіма видами і формами зовнішньої і внутрішньої активності курсанта, безпосередньо спрямованих на досягнення цілей [1]. Показником розвиненої особистісної саморегуляції курсанта як майбутнього офіцера, особистості буде самостійність, гнучкість, адекватна реакція на зміну умов, усвідомлене планування і досягнення мети. При розвиненій особистісній саморегуляції курсанту буде легше опановувати нові види активності як у професійній діяльності, так і у досягненні особистих цілей, впевненіше почуватися в нестандартних ситуаціях, мати стабільні успіхи у всіх видах діяльності, вміти компенсувати вплив негативних характерологічних рис, що заважають реалізації поставлених цілей.

Серед основних компонентів структури особистісної саморегуляції варто зазначити: планування, моделювання, програмування, оцінювання результатів, гнучкість, самостійність [2]. Очевидно, що особистісна саморегуляція має особливе значення в контексті підготовки курсантів ВВНЗ та набуття ними професіоналізації.

Професіоналізація як цілісний безперервний процес становлення особистості військового фахівця, повинна починатися вже з моменту вибору майбутньої професії та завершуватися, коли особистість припиняє активну діяльність [3]. Тобто це процес становлення компетентного фахівця військової справи.

Структура професійної компетентності курсанта ВВНЗ повинна включати професійну спрямованість (мотиви, ціннісні орієнтації, професійна позиція, соціально-професійний статус), професійну компетентність (комунікативна, спеціальна, екстремальна, професійна тощо), професійно важливі якості (інтелектуальні та управлінські здібності, емоційно-вольова стійкість тощо) та психологічно значущі психофізичні властивості (особливості вищих психічних функцій, сенсорно-перцептивні, психомоторні і фізичні властивості) [4].

Розвинена особистісна саморегуляція буде позитивно впливати на професійні компетентності майбутніх офіцерів, виступаючи механізмом будівництва та регуляції діяльності, спрямованої на навчання, розвиток та самовдосконалення.

Планування дозволить виробляти та утримувати реалістичні, деталізовані цілі, усвідомлено планувати діяльність. Моделювання допоможе в усвідомленні об'єктивних та суб'єктивних умов реалізації поставлених цілей в поточній ситуації та в майбутньому. Програмування надасть можливість розробляти програму дій, спрямованих на досягнення цілей, та їх корекцію відповідно до нових обставин і можливих перешкод. Здатність оцінювати результати дасть можливість об'єктивно оцінювати власні дії, виокремлювати причини ймовірної неузгодженості мети діяльності та результатів. Гнучкість зробить можливим перебудову програми дій відповідно до нових умов. Самостійність дозволить

організовувати роботу з досягнення мети, контролювати хід її виконання. Очевидно, що курсант ВВНЗ, в якого всі складники особистісної саморегуляції розвинені на високому рівні, може не тільки успішно опанувати професію військового, але і надалі розвиватися як спеціаліст військової справи, удосконалюючи власну професійну майстерність.

Розвинена особистісна саморегуляція буде допомагати вирішувати проблеми, здійснювати супровід пізнавальних процесів, допомагати у виконанні навчально-професійних та повсякденних завдань, підвищувати показники успішності навчання, протидіяти шкідливим звичкам та залежностям, справляти вплив на задоволеність життям, запобігати формуванню та розвитку ускладнень психологічного характеру, сприяти соціальній адаптації, розширювати спектр конструктивних стратегій протидії стрес-факторам, керувати емоційними станами, зменшувати фокусування на проблемі, розвивати життєстійкість, критичне мислення та рефлексію, брати участь у становленні інтернального локусу контролю, позначатися на психологічному добробуті, підтримувати стан здоров'я, допомагати у свідомому встановленні траєкторій розвитку, здійснювати корекцію психофізичних станів, долати фобії та страхи тощо. Все перелічене буде справляти позитивний вплив на професіоналізацію курсантів як майбутніх офіцерів.

Отже, можна стверджувати, що розвиток особистісної саморегуляції має стати складовою військово-професійної підготовки курсантів ВВНЗ. Розвинена особистісна саморегуляція майбутніх офіцерів є запорукою їх успішної професіоналізації.

Список бібліографічних посилань

1. Паламар С.П., Савченко Ю.Ю., Антипін Є.Б. (2022). Саморегуляція особистості як умова формування лідерських якостей майбутнього педагога. *Збірник наукових праць. Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка.* № 37 (1). С. 61-69.

2. Фурс О.Й. Особливості розвитку психічної саморегуляції майбутніх магістрів військового управління в процесі їх практичної підготовки: дис.канд. псих. наук: 19.00.09 / Національний університет оборони України. Київ, 2021. 296 с.

3. Усаченко О.О. (2022). Професіоналізація офіцера-лідера у системі професійної військової освіти. *Публічне урядування.* № 5 (33). С. 103-108.

4. Ковальчук І.С. Необхідність формування професійної компетентності майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах. *Військова освіта.* 2016. № 2 (34). С. 103-109.

ПАЛАМАРЧУК ОЛЬГА МИКОЛАЇВНА

*доктор психологічних наук, професор
завідувач кафедри психології та соціальної роботи
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського*

**ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ З ВІЙСЬКОВИМИ В
СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ**

Сучасна судова практика України функціонує в умовах безпрецедентних викликів, пов'язаних із триваючою повномасштабною війною. Ці обставини значною мірою трансформують традиційні підходи до здійснення правосуддя, вимагаючи глибокого розуміння психологічних наслідків воєнного досвіду для всіх учасників судового процесу. Психологічна травма, яка стала масовим явищем серед військовослужбовців, цивільних осіб, що пережили окупацію чи бойові дії, а також серед представників правосуддя, створює новий контекст для судової практики, що потребує наукового осмислення та практичних рішень. Особливу увагу в судовій практиці варто звертати на наслідки психотравмуючого досвіду військовослужбовців [1].

Бойовий досвід залишає відбиток на психіці військовослужбовців: емоційна нестабільність, спалахи агресії, глибока апатія чи пригніченість – це не слабкість, а наслідки пережитого [5]. Такі стани впливають на здатність до концентрації, ясність свідчень та взаємодію в залі суду. Саме тому, важливим аспектом судової системи має бути повага до досвіду та емоційного стану військовослужбовців.

Судді все частіше матимуть справу із тими, чий досвід – це фронт, обстріли, втрати, повернення в цивільне життя. Військовослужбовці, які з'являються у залі суду як відповідачі, свідки, потерпілі чи позивачі, – це люди, які пройшли через надзвичайний стрес [3]. І цей досвід вони приносять із собою, навіть якщо мовчать.

Психологічні наслідки воєнних дій залишають глибокий слід у свідомості та поведінці військовослужбовців, формуючи специфічні реакції, які можуть проявлятися у вигляді тривожності, підвищеної дратівливості, порушень концентрації уваги та пам'яті. Для суддів важливо розуміти ці особливості, адже вони безпосередньо впливають на спілкування з учасниками процесу, сприйняття інформації та здатність адекватно реагувати на судові процедури.

Війна вносить у залу суду не лише нові справи, а й нові психологічні стани, нові типи поведінки, нові етичні дилеми. Судові засідання, які раніше проходили у звичних рамках правового поля, тепер потребують уваги до складних психологічних реакцій військовослужбовців, які можуть проявлятися у вигляді гострого стресу, посттравматичних симптомів або навіть емоційної

нестабільності. Це ставить перед суддями виклик – не лише вірно застосувати закон, а й врахувати особливості психічного стану учасників процесу.

Поява нових типів поведінки в залі суду змушує змінювати традиційні підходи до ведення засідань. Судді мають бути готові до того, що військові, які стали свідками або учасниками бойових дій, можуть демонструвати агресію, замкнутість, уникнення контакту чи інші реакції, що виходять за межі звичних моделей поведінки. Відповідна комунікація з такими особами вимагає підвищеної чутливості, терпимості та гнучкості, аби не погіршувати їхній психологічний стан і не створювати додаткових бар'єрів у судовому процесі.

Нові етичні дилеми виникають на стику права і психології, оскільки судді часто опиняються у ситуації, коли потрібно балансувати між забезпеченням справедливості й гуманністю, між суворим дотриманням процесуальних норм і розумінням особливостей травматичного досвіду військових. Це вимагає не тільки юридичної, а й моральної відповідальності, постійного саморефлексивного аналізу та готовності до співпраці з психологами.

Бойова травма може суттєво впливати на когнітивні та комунікативні процеси, тому суддям та іншим учасникам процесу слід усвідомлювати, що зовнішня стриманість, емоційна відстороненість або, навпаки, непередбачувані спалахи можуть бути наслідком пережитої травми, а не свідомим бажанням неспівпрацювати [4]. У цьому контексті ключовим є надання достатнього часу для формування думок, уникання агресивного чи провокаційного тону, а також дотримання етичних норм при зверненні до болючих тем.

Прийняття травматичного досвіду як фактора, що впливає на поведінку, має стати частиною судової практики. У зв'язку з цим, специфіка судової практики у воєнний час вимагає не лише юридичної компетентності, а й психологічної обізнаності. Для суддів важливим є володіння навичками емпатійного спілкування, вміннями створити умови, що знижують рівень стресу та сприяють відкритості учасників процесу.

Врахування психологічних викликів воєнного часу у роботі суддів є складним завданням, яке вимагає системної підготовки та підтримки. Судді, які не мають відповідної підготовки, ризикують неправильно інтерпретувати такі реакції, що може призвести до погіршення стану учасників процесу.

Для ефективної роботи в цих умовах потрібна системна підготовка суддів, яка включає знання про психотравму, особливості посттравматичних розладів та методи психологічної взаємодії з військовослужбовцями. Така підготовка допоможе суддям розпізнавати симптоми стресу і адекватно реагувати на них у ході судового засідання, створюючи умови, які сприятимуть об'єктивному розгляду справи та захисту прав усіх учасників процесу.

Окрім теоретичних знань, судді потребують практичних навичок – вміння налагоджувати довірливий контакт із військовими, підтримувати повагу і терпимість у комунікації, а також адаптувати поведінку у відповідь на емоційні

реакції учасників процесу. Це дозволяє зменшувати напругу в залі суду і забезпечувати більш ефективний та гуманний судовий розгляд.

Важливим аспектом також є створення системи постійної підтримки для суддів, що працюють із військовими в умовах воєнного часу. Це може включати регулярні консультації з психологами, супервізії, обмін досвідом та методичну допомогу, що разом сприятиме підвищенню якості правосуддя та захисту психічного здоров'я всіх учасників судового процесу.

Таким чином, робота з військовими в юридичному контексті вимагає глибокого розуміння специфіки військової культури, бойового досвіду, посттравматичних реакцій і механізмів адаптації. Судді мають враховувати складність пережитого досвіду та його вплив на систему цінностей, емоційну сферу й когнітивні процеси військовослужбовця.

Інтеграція травмоінформованого підходу у судову практику є не лише виявом гуманності, а й необхідним кроком для забезпечення реальної справедливості. Врахування психологічних особливостей ветеранів дозволить уникнути додаткової травматизації, підвищить довіру до правосуддя та сприятиме ефективній реінтеграції учасників бойових дій у мирне життя.

Список бібліографічних посилань

1. Блінов О. А. Психологія бойового стресу : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.04 / Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2020. 660 с.
2. Кириченко В. В., Кротюк К. А. Динаміка ціннісно-сислової сфери військовослужбовців в умовах бойових дій. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2023. Вип. 1. С. 79–85.
3. Ковальчук О., Мороз Р. Психологічний механізм виникнення стресових ситуацій у військовослужбовців. Вісник Національного університету оборони України. 2019. № 53. С. 84–89.
4. Пузирьов Є. В., Извеков В. В. Бойовий стрес та його наслідки для військовослужбовців. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Сер. Психологія. 2023. № 1, т. 34. С. 203–209.
5. Тютюнник Л. Л. Бойовий стрес та шляхи подолання його психотравмуючих наслідків. Вісник Національного університету оборони України. 2020. № 55, С. 106–115.

ПОНОМАРЕНКО ЯНА СЕРГІЙВНА,

доктор психологічних наук, доцент,

професор кафедри соціології та психології навчально-наукового інституту №5

Харківського національного університету внутрішніх справ

**МОРАЛЬНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ РЕСУРС
ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ**

У добу глобальних соціальних потрясінь, гібридних воєн і моральної поляризації суспільства зростає потреба не лише у фізичній, технічній чи інформаційній готовності держав до викликів, а й у високій моральній інтегрованості тих, хто забезпечує безпеку й оборону. Психологічний ресурс, що дозволяє людині зберігати моральну стійкість, приймати етично вмотивовані рішення та протистояти цинізму в умовах стресу, набуває нового концептуального звучання – і це моральний інтелект. Поняття морального інтелекту (англ. *moral intelligence*) в сучасній психології позиціонується як здатність особистості застосовувати етичні принципи у прийнятті рішень, поведінці та міжособистісній взаємодії, особливо в умовах моральної невизначеності. Це складне інтегральне утворення, що охоплює когнітивний, емоційний, вольовий та ціннісно-мотиваційний компоненти.

У класичній моделі Д. Ленніка та Ф. Кайла, яка дістала широку апробацію, моральний інтелект включає такі ключові характеристики: *чесність* (*integrity*) – послідовність дій згідно з внутрішніми переконаннями; *відповідальність* (*responsibility*) – готовність нести наслідки власних рішень; *співчуття* (*compassion*) – здатність до емпатії та турботи про інших; *прощення* (*forgiveness*) – внутрішнє звільнення від руйнівних переживань образи, гніву, провини [3]. Ці складові вважаються універсальними для всіх культур, націй, релігій і професій, особливо – у тих галузях, де вартість людського життя, етика і відповідальність перебувають у фокусі щоденного вибору. Саме тому моральний інтелект є критичним для працівників силових структур, армії, поліції, прикордонної служби та інших представників сектору безпеки й оборони.

У секторі безпеки і оборони професійна діяльність тісно пов'язана з моральними дилемами: між правом і гуманністю, наказом і власною совістю, життям і смертю. У цьому контексті моральний інтелект виступає:

- психологічною навігаційною системою, що допомагає орієнтуватися у складних ціннісних конфліктах;
- фактором профілактики моральної травми (*moral injury*), що виникає у результаті вчинення або споглядання неетичних дій;
- запобіжником девіантної поведінки, емоційної жорстокості, професійного вигорання.

Працівники поліції, військовослужбовці, прикордонники, розвідники – це не лише технічні виконавці наказів, а моральні суб'єкти, які щодня змушені приймати

складні рішення під тиском амбівалентних ситуацій. У наукових працях Д.С. Онса та К. Вісвесварана [4], на підставі масштабного метааналізу, доведено, що моральні характеристики особистості (моральна доброчесність, чесність, етична чутливість) є сильним предиктором ефективності професійної діяльності в умовах морального ризику, особливо у сфері охорони правопорядку, оборони, медицини. Узгоджуючись із даними сучасних досліджень [1; 2], моральний інтелект демонструє високий ступінь кореляції з психологічною витривалістю, знижує ризики розвитку PTSD, емоційної деградації, сприяє формуванню внутрішньої особистісної узгодженості – важливої у період довготривалого стресу, надмірної відповідальності та відсутності соціального схвалення.

У нинішніх українських реаліях моральний інтелект набуває особливого значення. Повномасштабна війна стирає межу між «морально дозволеним» і «необхідним». Захисник, що вступає у контакт із ворогом, цивільним населенням, полоненими чи навіть побратимами у кризі, потребує чіткого внутрішнього етичного компаса, що працює навіть тоді, коли зовнішні моральні стандарти руйнуються. У ситуаціях, де військова доцільність може суперечити етичним переконанням, лише розвинений моральний інтелект дозволяє уникнути морального виснаження, що є серйозним чинником подальших психічних розладів і соціальної дезадаптації.

Моральний інтелект як формований ресурс може розвиватися у професійній освіті, тренінгових програмах, психологічному супроводі. Практичні заходи можуть включати: інтеграцію тренінгів з морального лідерства в програми офіцерської підготовки; супервізійні групи з розбору моральних дилем; розробку стандартів моральної компетентності у службах добору персоналу; регулярну оцінку моральної доброчесності під час атестації чи кар'єрного просування; моделювання ситуацій морального вибору у навчально-бойових тренуваннях.

Особливої актуальності набуває розвиток морального інтелекту як компонента психологічної готовності до дій у невизначених, нестандартних і морально напружених умовах – так званої «високої напруги прийняття рішень». У контексті сучасних гібридних воєн, де межі між військовими діями, інформаційними операціями та цивільним життям розмиваються, моральний інтелект стає критично важливим ресурсом для працівників сектору безпеки та оборони. Він допомагає утримувати моральні орієнтири у ситуаціях високої невизначеності, складних етичних дилем і постійного інформаційного тиску.

Наукове вивчення морального інтелекту у сфері безпеки відкриває низку перспективних напрямів:

1. Емпіричне моделювання зв'язків між моральним інтелектом, емоційною стійкістю та моральним виснаженням у представників силових структур.
2. Адаптація існуючих інструментів оцінки морального інтелекту (наприклад, Moral Competency Index, Defining Issues Test) до українського культурно-професійного контексту.
3. Розробка вітчизняних психодіагностичних методик оцінки моральної

зрілості та моральної чутливості працівників сектору безпеки.

4. Дослідження гендерних, вікових і посадових особливостей розвитку морального інтелекту в умовах війни.

5. Аналіз ролі морального лідерства в управлінських структурах сектору оборони: як моральна авторитетність впливає на бойову згуртованість і довіру в команді.

6. Інтервенційні дослідження, спрямовані на розробку ефективних програм розвитку морального інтелекту в умовах високої емоційної та моральної напруги.

Моральний інтелект – це не елітарна чеснота й не риторична категорія, а реальний психологічний ресурс, що має прямий вплив на якість рішень, стійкість до стресу, дотримання гуманістичних принципів і довіру до інституцій. У секторі безпеки та оборони, де кожне рішення може мати ціну людського життя, саме моральний інтелект формує межу між захисником і агресором, між честю і сліпим підкоренням, між силою і справедливістю.

Формування морального інтелекту – це інвестиція в майбутнє етично зорієнтованої держави. І саме в періоди граничних випробувань – як-от війна – постає необхідність у фахівцях, що поєднують компетентність, рішучість і внутрішню моральну цілісність.

Список бібліографічних посилань

1. Alsmeheen F. Predicting Moral Intelligence: An Examination of the Influence of the Five Major Personality Factors among Students at the World Islamic Sciences and Education University. *Journal of Social Studies Education Research*. 2024. №15(3). P.317-347.

2. Beiranv A., Yaghoobi A. Predicting moral intelligence based on parenting styles and six hexaco personality traits. *Journal of Fundamentals of Mental Health*. 2024. №26 (1). P. 9-15.

3. Lennick, D., Kiel F. Moral Intelligence: Enhancing Business Performance and Leadership Success. Wharton School Publishing, 2005. 304 p.

4. Ones D.S., Viswesvaran C. Integrity Tests and other Criterion Focused Occupational Personality Scales (COPS) used in Personnel Selection. *International Journal of Selection and Assessment*. 2001. №9 (1/2). P.31-39.

ПРИХОДЬКО ІГОР ІВАНОВИЧ,

*доктор психологічних наук, професор, заступник начальника НДЦ - начальник
НДЛ службово-бойової діяльності НГУ НАНГУ*

БАЙДА МАКСИМ СТЕПАНОВИЧ,

*кандидат психологічних наук, начальник НДЛ морально-психологічного
супроводження службово-бойової діяльності НГУ НДЦ службово-бойової
діяльності НГУ НАНГУ*

МАЦЕГОРА ЯНІНА ВОЛОДИМИРІВНА,

*кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, провідний
науковий співробітник НДЛ морально-психологічного супроводження службово-
бойової діяльності НГУ НДЦ службово-бойової діяльності НГУ НАНГУ*

**БАЗОВІ ПЕРЕКОНАННЯ ЩОДО ПРИХИЛЬНОСТІ СВІТУ, ЙОГО
ПЕРЕДБАЧУВАНOSTІ ТА ВЛАСНОЇ ЦІННОСТІ У КУРСАНТІВ ВИЩОГО
ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ, ЯКІ МАЮТЬ ДОСВІД
УЧАСТІ В БОЙОВИХ ДІЯХ**

Одним із важливих завдань військової професійної соціалізації в вищих військових навчальних закладах є формування адекватного ставлення до небезпеки. Понад 40% вступників Національної академії Національної гвардії України мають досвід військової служби, в тому числі й бойовий, який істотно впливає на формування базових переконань щодо безпеки й передбачуваності світу та власної цінності в ньому.

Розробник концепції «розбитих припущень» Роні Янов-Бульман вважав, що збереження адекватного відчуття безпеки світу після пережитих травматичних подій дозволяє вибудовувати конструктивні стосунки з оточуючими людьми, формувати оптимістичне ставлення щодо власного майбутнього, дає відчуття передбачуваності та контролю подій власного життя. Сформовані переконання щодо безпеки світу, його передбачуваності (осмисленості) та власної цінності стають основою самооцінки, впевненості в собі й відчуття власної самоефективності. Вони дозволяють ставити цілі, долати труднощі, вірити у свої сили та відчувати здатність впливати на власне життя.

Метою представленого дослідження було визначення базових переконань щодо прихильності, передбачуваності світу та власної цінності у курсантів НАНГУ, які мають досвід участі в бойових діях, та наявності в них таких наслідків участі в бойових діях як симптоматика ПТСР й здатність до посттравматичного зростання.

В дослідженні взяли участь курсанти одного з факультетів НАНГУ з 1 по 4 роки навчання, які мають досвід участі в бойових діях, чоловіки. Вони пройшли опитування за такими психодіагностичними методиками, як «Шкала базових переконань» (Р. Янов-Бульман), «Міссісіпська шкала для оцінювання

посттравматичних реакцій (військовий варіант)» та «Опитувальник посттравматичного зростання» (Р. Тадеші, Л. Калхаун).

Обчислювання отриманих даних здійснювалось за допомогою статистичного пакету SPSS22.

Оскільки базові переконання щодо безпеки світу залежать від культурного контексту, соціально-політичного стану у регіоні, статті, належності до професії, що пов'язана із небезпекою тощо, то норми за методикою, що їх вимірює встановлюються для конкретної соціальної групи і можуть змінюватися, наприклад, внаслідок тривалих бойових дій в країні. Враховуючи відсутність сталих норм за «Шкалою базових переконань» для сучасної української вибірки для поділу курсантів на групи було використано процедуру кластерного аналізу, результати якого наведено у Таблиці 1.

Таблиця 1 - Показники за «Шкалою базових переконань» в групах, виділених за допомогою кластерного аналізу, серед курсантів, які мають бойовий досвід (в умовних одиницях)

	Шкали	Групи			Значущість розбіжностей	
		перша	друга	третя	F	p
1	Прихильність світу	14,71±1,72	17,00±1,89	21,00±1,41	38,701	0,000
2	Доброта людей	13,71±1,21	15,63±1,78	17,67±2,39	15,844	0,000
3	Справедливість	14,35±2,12	16,25±2,21	16,44±1,67	4,594	0,016
4	Контрольованість світу	15,29±2,54	16,31±1,58	19,22±1,99	10,393	0,000
5	Випадковість	14,71±2,79	14,12±3,05	14,22±2,17	0,199	0,820
6	Цінність власного Я	14,82±2,60	17,44±2,80	18,00±3,46	4,965	0,012
7	Ступінь самоконтролю	14,88±1,79	16,38±1,78	18,67±2,35	11,496	0,000
8	Ступінь везіння	14,29±1,83	15,94±1,91	18,22±1,72	13,529	0,000
9	Загальне ставлення до прихильності оточуючого світу	14,21±1,06	16,31±0,68	19,33±0,96	93,576	0,000
10	Загальне ставлення до осмисленості життя	14,31±0,97	15,48±1,09	16,48±1,13	13,312	0,000
11	Загальна переконаність власної цінності у	14,67±0,89	16,58±0,95	18,29±0,63	54,089	0,000

Ієрархічний кластерний аналіз дозволив виділити 3 найбільш типові групи, які об'єднали понад 70% курсантів-учасників дослідження. Інші виділені за допомогою кластерного аналізу групи об'єднували лише по 1-2 особи, що не дозволяло здійснити узагальнення щодо них. Так, в першу групу увійшло 28,81% від загальної кількості учасників дослідження, в другу – 27,12%, в третю – 15,25%.

Як бачимо із даних таблиці 1, виділені за допомогою кластерного аналізу найбільш типові групи курсантів чітко розподіляються за рівнями базових переконань щодо прихильності світу, його осмисленості (передбачуваності) та власної цінності. Так, показники базових переконань суттєво змінюються від першої до третьої групи. Множинне порівняння (з врахуванням поправки Бонферроні) також показало, що виділені групи на статистично значимому рівні відрізняються одна від одної за усіма шкалами методики Янова-Бульмана. Виключення становлять лише шкали «Випадковість», за якою не встановлено статистично значущих розбіжностей між групами; та шкала «Цінність власного Я», за якою на статистично значимому рівні не відрізняються друга та третя групи.

Оцінюючи показники в цих групах відповідно до можливого діапазону даних (від 4 до 24 балів для кожної шкали) маємо зазначити, що в першій групі вони ледь перетинають межу низьких значень, а в третій – переважно належать до високих значень. Якщо в першій і другій групі показники за шкалами базових переконань є досить рівними, не залежно від того належать вони до блоку, що описує прихильність світу, його передбачуваність чи уявлення про власну цінність, то в третій групі виражені високі показники прихильності світу та власної цінності поєднуються з дещо меншими (середньо-високими) показниками осмисленості (передбачуваності) життя. Останнє можливо пов'язане із недостатньо сформованою здатністю до прогнозування, яка потребує накопичення певних знань та досвіду.

Цікавим є те, що виділені за показниками методики Янова-Бульмана групи, також на статистично значимому рівні відрізняються й за показниками інтенсивності симптоматики ПТСР, які в цьому дослідженні визначалися за допомогою «Міссісіпської шкали для оцінювання посттравматичних реакцій» ($F=9,948, p=0,000$). Так, в першій групі встановлені найвищі показники інтенсивності симптоматики ПТСР – $77,41 \pm 17,07$, в другій та третій вони зменшуються – $61,94 \pm 13,53$ та $52,22 \pm 9,94$ відповідно. Як бачимо досить чітко прослідковується закономірність, що в групі з найбільшими показниками базових переконань щодо прихильності світу, його передбачуваності та власної цінності встановлені найнижчі показники інтенсивності симптоматики ПТСР, та навпаки – в групі з найменшими показниками відчуття безпеки встановлені найвищі показники інтенсивності симптоматики ПТСР. Втім, треба відзначити, що переважна більшість курсантів за «Міссісіпською шкалою для оцінювання посттравматичних реакцій» має показники, які відповідають нормативним, і лише показники першої групи межують з діапазоном наявності окремих симптомів ПТСР (77 та більше балів).

Втім, за задавалось би протилежним наслідком від участі в бойових діях – посттравматичним зростанням, – виділені за показникам методики Янова-Бульмана групи, не мають статистично значимих відмінностей (Таблиця 2).

Таблиця 2 – Показники посттравматичного зростання в групах курсантів, які мають бойовий досвід, виділених за показниками базових переконань (в умовних одиницях)

	Шкали	Групи			Значущість розбіжностей	
		перша	друга	третя	F	p
1	Ставлення до інших	15,53±7,71	18,75±7,29	16,55±8,62	0,728	0,489
2	Нові можливості	13,65±4,37	15,25±5,42	14,88±6,47	0,409	0,667
3	Сила особистості	12,06±4,64	12,75±4,77	15,00±4,12	1,233	0,303
4	Духовні зміни	4,35±2,34	3,69±2,96	4,33±3,39	0,269	0,765
5	Підвищення цінності життя	8,71±4,01	8,68±3,24	7,89±4,28	0,160	0,852
6	Посттравматичне зростання	54,29±18,15	59,13±21,54	58,67±23,52	0,259	0,773

Множинне порівняння груп (з врахування поправки Бонферроні) також не виявило статистично значимих відмінностей ні за однією зі шкал посттравматичного зростання.

Зазначимо, що встановлені у курсантів показники посттравматичного зростання переважно належать до середніх чи межують з низькими значеннями.

Щоб уточнити характер зв'язку базових переконань щодо прихильності світу, його передбачуваності й власної цінності з інтенсивністю симптоматики ПТСР та ознаками посттравматичного зростання у курсантів, які мають досвід участі в бойових діях, додатково було проведено кореляційний аналіз. Проведений аналіз виявив наявність статистично значимих зворотних кореляційних зв'язків між показником інтенсивності симптоматики ПТСР та показниками за переважною більшістю шкал методики Янова-Бульмана («Прихильність світу» ($r = -0,491$, $p = 0,001$), «Доброта людей» ($r = -0,377$, $p = 0,014$), «Контрольованість світу» ($r = -0,375$, $p = 0,014$), «Цінність власного Я» ($r = -0,446$, $p = 0,003$), «Ступінь самоконтролю» ($r = -0,318$, $p = 0,040$), «Ступінь везіння» ($r = -0,332$, $p = 0,032$), «Загальне ставлення до прихильності оточуючого світу» ($r = -0,536$, $p = 0,000$), «Загальне ставлення до осмисленості життя» ($r = -0,484$, $p = 0,001$), «Загальна переконаність у власній цінності» ($r = -0,593$, $p = 0,000$)) за виключенням шкали «Випадковість» ($r = 0,189$, $p = 0,230$) (яка є зворотною щодо уявлень про передбачуваність світу) та шкали «Справедливість» ($r = -0,205$, $p = 0,192$) (остання хоча і має, як й інші шкали, що описують базові переконання, зворотний зв'язок з ПТСР, проте його щільність не сягає рівня статистичної значимості).

Натомість кореляція між показниками «Шкали базових переконань» та «Опитувальника посттравматичного зростання» у виборці курсантів, які мають досвід участі в бойових діях, не є такою односпрямованою (Таблиця 3).

Таблиця 3 – Кореляційні зв'язки показників «Шкали базових переконань» та «Опитувальника посттравматичного зростання» у курсантів, які мають досвід

участі в бойових діях (кореляція Пірсона)

		Прихильність світу	Доброта людей	Справедливість	Контрольованість світу	Випадковість	Цінність власного Я	Ступінь самоконтролю	Ступінь везіння	Загальне ставлення до прихильності оточуючого світу	Загальне ставлення до осмисленості життя	Загальна переконаність у власній цінності
Ставлення до інших	r	0,153	-0,197	0,155	0,134	0,084	-0,293	0,227	0,123	-0,001	0,115	-0,020
	p	0,335	0,211	0,328	0,397	0,596	0,060	0,148	0,437	0,997	0,470	0,902
Нові можливості	r	-0,050	-0,013	0,231	0,188	0,253	-0,105	0,301	0,041	-0,041	0,077	0,096
	p	0,751	0,935	0,140	0,234	0,106	0,509	0,052	0,798	0,795	0,628	0,545
Сила особистості	r	0,072	0,066	0,231	0,408**	0,296	-0,034	0,342*	0,150	0,084	0,188	0,212
	p	0,651	0,677	0,141	0,007	0,057	0,833	0,027	0,341	0,595	0,233	0,178
Духовні зміни	r	0,088	-0,244	0,215	0,155	0,144	-0,453**	0,298	0,278	-0,069	0,122	-0,015
	p	0,579	0,120	0,171	0,326	0,364	0,003	0,055	0,074	0,662	0,441	0,924
Підвищення цінності життя	r	-0,187	-0,197	0,118	0,076	0,206	-0,130	0,170	-0,112	-0,232	-0,025	-0,054
	p	0,235	0,212	0,455	0,632	0,190	0,414	0,281	0,481	0,139	0,873	0,733
Посттравматичне зростання	r	0,039	-0,132	0,221	0,227	0,222	-0,231	0,313*	0,109	-0,044	0,118	0,053
	p	0,806	0,403	0,159	0,148	0,158	0,140	0,044	0,492	0,784	0,457	0,737

Примітка. * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$.

Як бачмо із наведених в таблиці 3 даних, посттравматичне зростання виявилось досить нерівномірно (за силою й напрямком зв'язку) пов'язаним із показниками базових переконань щодо прихильності світу, його передбачуваності та власної цінності. Так, якщо «Сила особистості» статистично значимо й позитивно пов'язана з такими шкалами методики Р. Янова-Бульмана, як «Контрольованість світу» ($r = 0,408$, $p = 0,007$) та «Ступінь самоконтролю» ($r = 0,342$, $p = 0,027$), то «Цінність власного Я» є негативно пов'язаною з усіма шкалами посттравматичного зростання. Цей зв'язок сягає рівня статистичної значимості зі шкалою «Духовні зміни» ($r = -0,453$, $p = 0,003$).

З загальним показником посттравматичного зростання у курсантів, які мають бойовий досвід, статистично значимий зв'язок встановлений лише зі шкалою «Сила особистості» Шкали базових переконань ($r = 0,313$, $p = 0,044$).

Слід зазначити, що розподіл курсантів за роками навчання (Таблиця 4) у виділених за показниками базових переконань групах не має статистично значимих відмінностей (χ^2 квадрат = 3,713, $p = 0,715$). І хоч в групі з найвищими показниками переконаності в базовій безпеці світу понад 55% курсантів належать до випускного четвертого курсу, тоді як в двох інших групах випускників трохи більше третини, зазначені тенденції є недостатньо сильними, щоб вважати істотним вплив професійного навчання (соціалізації) на формування свідомого, контрольованого ставлення до небезпеки. Натомість, отримані дані дозволяють

стверджувати, що сформовані відчуття (не)безпеки світу після пережитого бойового досвіду є досить сталими й слабо змінюються протягом декількох років, навіть при освоєнні професії, яка належить до сектору безпеки і оборони.

Таблиця 4 – Розподіл курсантів за роками навчання в групах, виділених за показниками базових переконань (у %)

Рік навчання в НА НГУ	Групи		
	перша	друга	третя
1 рік	23,52	31,25	11,11
2 рік	11,76	6,25	22,22
3 рік	29,41	25,00	11,11
4 рік	35,29	37,50	55,55

Ще одним аспектом, який враховувався в ході цього дослідження, є сталість прагнення курсантів пов'язати своє життя зі службою в НГУ (чи ЗСУ). Визначений за цим показником розподіл в групах курсантів з бойовим досвід, сформованими за показниками базових переконань (Таблиця 5), хоча й демонструє певну тенденцію збільшення прагнення на постійно пов'язати своє життя зі службою в НГУ (ЗСУ) при збільшенні показників базових переконань щодо безпеки світу, проте ця тенденція не є достатньо вираженою та не набуває рівня статистичної значимості (χ^2 квадрат = 1,688, $p = 0,430$). Відповідно й не має достатніх підстав стверджувати, що курсанти першої групи (з відносно низькими показникам базових переконань щодо безпеки світу, його передбачуваності та власної цінності) частіше за інших обирають навчання в НАНГУ як засіб унебезпечити себе (використати навчання в НАНГУ для відтермінування повернення до бойових частинах).

Таблиця 5 – Розподіл курсантів за сталістю прагнення пов'язати своє життя з НГУ/ ЗСУ в групах, які виділені за показниками базових переконань (у %)

Сталість прагнення пов'язати життя зі службою в НГУ (ЗСУ)	Групи		
	перша	друга	третя
постійно	41,18	56,25	66,67
тимчасово	58,82	43,75	33,33

Проведене дослідження дозволяє говорити про наступне:

- у курсантів НАНГУ, які мають бойовий досвід, формуються переважно задовільні (перевищують межу низьких значень) показники базових переконань щодо прихильності світу, його осмисленості (передбачуваності) та власної цінності. Вони також мають переважно відповідні нормам показники інтенсивності симптоматики ПТСР та середні (чи дещо нижчі за середні)

показники посттравматичного зростання;

- показники базових переконань щодо прихильності світу, його передбачуваності й власної цінності є досить сталими і мало змінюються навіть в ході освоєння професії сектору безпеки й оборони;

- показники базових переконань щодо прихильності світу, його передбачуваності й власної цінності є досить щільно й однозначно зворотно пов'язаними з інтенсивністю симптоматики ПТСР, проте їх зв'язок з посттравматичним зростанням є не таким однозначним (як за напрямком, так і за силою). Так, хоча реалізація посттравматичного зростання й пов'язана з усвідомленням власної сили (прямий напрямок зв'язку), проте передбачає також набуття здатності до, так званого, «виходу із зони комфорту» та зміни сталих уявлень про себе – здатність піддавати сумніву свою «ідеальність», «компетентність» (зворотний напрямок зв'язку), що стає вихідним пунктом для саморозвитку.

Таким чином, хоча у курсантів, які мають досвід участі в бойових діях, зберігаються цілком прийнятні показники базових переконань щодо безпеки світу, проте існуюча система професійної психологічної підготовки курсантів не передбачає цілеспрямованого формування ставлення до небезпеки (показники істотно не покращуються в ході навчання), попри те, що це є важливим фактором підготовки бойових офіцерів.

СТАСЮК ВАСИЛЬ ВАСИЛЬОВИЧ

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри внутрішніх комунікацій,
Національний університет оборони України.*

КИРИЧЕНКО АНДРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ,

*доктор філософії (PhD),
старший викладач кафедри внутрішніх комунікацій,
Національний університет оборони України.*

СТРЕСОСТІЙКІСТЬ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЧИННИК У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Стрес – це не ворог, якщо ти навчився танцювати в бурі.

*Справжня стресостійкість – це не відсутність хвиль,
а вміння тримати рівновагу в штормі*

Василь СТАСЮК

Стресостійкість – одна з ключових рис сучасної людини, що дозволяє зберігати емоційну рівновагу в умовах життєвих труднощів. У світі постійних

змін, тиску та криз ця здатність набуває особливої цінності. Психологія визначає стресостійкість як здатність підтримувати ефективність і стабільність у стресових ситуаціях. Вона ґрунтується на адаптивних механізмах, що допомагають людині не лише захищатися від стресу, а й розвиватися завдяки подоланню труднощів. Стресостійкість – це не просто опір, а ресурс для особистісного зростання [1].

Для глибокого розуміння стресостійкості важливо дослідити її через призму природи самого стресу. Вперше поняття “стрес” у науковий обіг увів канадський ендокринолог Ганс Сельє, який описав його як універсальну реакцію організму на будь-який виклик. Він виокремив три стадії стресової реакції: тривога, опір і виснаження. У стадії тривоги організм мобілізує сили для негайної відповіді через викид гормонів стресу, таких як адреналін. Під час стадії опору активується складна система гормональної регуляції, зокрема гіпоталамо-гіпофізарно-надниркова вісь, що виробляє кортизол. Якщо стрес триває надто довго, настає стадія виснаження – організм вичерпує ресурси, що може спричинити серйозні порушення здоров’я [5].

Хронічний стрес – це тривалий стан напруги, який руйнівно впливає на фізичне, психічне та соціальне здоров’я людини. Постійно підвищений рівень кортизолу шкодить серцево-судинній, імунній та ендокринній системам, сприяючи розвитку гіпертонії, діабету та запальних процесів. У психологічному аспекті хронічний стрес провокує тривожні розлади, депресію, емоційне вигорання та зниження когнітивних функцій. Людина втрачає інтерес до життя, стає втомленою, апатичною та емоційно виснаженою. У соціальній сфері це проявляється через дратівливість, втрату емпатії, конфліктність і ізоляцію, що ускладнює спілкування та посилює самотність. Хронічний стрес є багатовимірною загрозою, яка вимагає комплексного підходу до профілактики та подолання.

Згідно з концепцією Ганса Сельє, друга стадія стресу — *стадія адаптації або опору* — є вирішальною для формування стресостійкості. На цьому етапі організм мобілізує фізіологічні та психологічні ресурси для протидії стресовим факторам і підтримання внутрішнього балансу. Ефективність адаптації залежить від індивідуальних ресурсів людини – як тілесних, так і психічних. Саме вміння ефективно справлятися зі стресом на цій стадії визначає рівень її стресостійкості. Якщо ці ресурси виснажуються, зростає ризик переходу до стадії виснаження, що загрожуватиме серйозними наслідками для здоров’я [6].

Американський психолог Річард Лазарус запропонував когнітивну теорію стресу, згідно з якою стрес виникає не як пряма реакція на події, а як результат індивідуальної оцінки ситуації. Він підкреслював, що вирішальним чинником є не сама ситуація, а її сприйняття людиною. Стресостійкість, за Лазарусом, залежить від здатності адекватно оцінювати події та застосовувати ефективні копінг-стратегії – проблемно-орієнтовані (на вирішення проблеми) або емоційно-орієнтовані (на регулювання емоцій). Люди з високою стресостійкістю гнучко

комбінують обидва типи копінгу, адаптуючи їх до конкретної ситуації. Він також наголошував, що важливу роль відіграє когнітивна переоцінка, тобто здатність змінювати сприйняття ситуації. На відміну від біологічної моделі Сельє, Лазарус акцентує увагу на психологічних механізмах подолання стресу.

Процес оцінки стресової ситуації складається з кількох етапів, які визначають реакцію людини на стрес. *Першим етапом* є когнітивна оцінка ситуації: людина визначає, чи є подія загрозою, викликом чи нейтральною. *Другим етапом* є оцінка власних ресурсів – чи має вона можливість впоратися з ситуацією. Якщо ресурси вважаються достатніми, рівень стресу знижується. *Третій етап* – це вибір копінг-стратегії: або проблемно-орієнтованої (для вирішення проблеми), або емоційно-орієнтованої (для регулювання емоційної відповіді). Ці три етапи лежать в основі розуміння психологічної стресостійкості та ефективного подолання стресу [4].

Проблемно-орієнтований копінг передбачає активне вирішення стресових ситуацій і є ефективним тоді, коли людина має змогу вплинути на обставини. Емоційно-орієнтований копінг зосереджується на регуляції емоцій і допомагає в ситуаціях, де змінити обставини неможливо. Стресостійкість – це не просто автоматична реакція, а усвідомлений процес аналізу ситуації, оцінки ресурсів і вибору стратегії подолання. Американська психологиня Сюзанна Кобаса розширила уявлення про стресостійкість, запропонувавши концепцію життестійкості (хардінесу), що включає три компоненти: втягнутість, контроль і прийняття викликів. Втягнутість відображає активну участь у житті навіть у складних умовах, контроль – віру в здатність впливати на події, а прийняття викликів – бачення труднощів як можливостей для розвитку. Сукупність цих рис забезпечує високий рівень життестійкості та ефективне подолання стресу

Ця теорія стверджує, що люди, які мають високий рівень життестійкості, демонструють значно кращу стресостійкість, адже вони не просто пристосовуються до стресових ситуацій, а й активно використовують їх для особистісного зростання. Вони розглядають виклики не як небезпеку, а як шанс відкрити для себе нові можливості. Ця теорія стверджує, що люди з високим рівнем життестійкості не лише пристосовуються до стресових ситуацій, а й використовують їх для особистісного зростання, сприймаючи виклики як можливості для розвитку [7].

Доктор психологічних наук, професор В. Корольчук розглядає стресостійкість як складну, багатогранну властивість особистості, що формується через взаємодію внутрішніх і зовнішніх факторів. Він підкреслює, що стресостійкість залежить від соціальних, економічних та культурних умов, а також від когнітивних, емоційних, поведінкових та соціально-психологічних характеристик особистості. В. Корольчук вважає стресостійкість результатом динамічного процесу взаємодії індивіда з навколишнім середовищем, який включає як взаємодію під час, так і після дії стресогенних чинників [3].

На думку Р. Шевченко та Л. Тютюнник, стресостійкість є цілісною характеристикою особистості, що включає взаємодію когнітивних, емоційних, поведінкових та соціальних аспектів. Ефективне подолання стресу залежить від гармонійного функціонування всіх складових особистості, а не лише від здатності контролювати емоції чи вирішувати проблеми [8].

Доктор психологічних наук О. Когут визначає стресостійкість як інтегративну властивість особистості, що формується в процесі адаптації до стресових умов життєдіяльності. Вона вважає, що тип нервової системи суттєво впливає на реакцію особистості на стрес, при цьому сангвініки добре справляються з ситуаціями, що потребують швидких рішень, холерики — з рутинними завданнями, флегматики — з тривалим стресом, а меланхоліки мають труднощі з адаптацією до стресових умов [2].

В. Українець розглядає стресостійкість як комплексну властивість особистості, яка включає чотири взаємопов'язані компоненти: мотиваційний, інтелектуальний, емоційно-вольовий та поведінковий. Він підкреслює, що ці компоненти забезпечують не тільки адаптацію до стресових ситуацій, а й оптимальне функціонування особистості, зберігаючи її продуктивність та психологічне благополуччя. Кожен компонент, від внутрішньої сили та когнітивних здібностей до емоційної стабільності та адаптивної поведінки, грає ключову роль у протистоянні стресу та збереженні психологічної рівноваги.

Стрес, який є природною адаптаційною реакцією на небезпеку, може перетворюватися на хронічний стан, якщо його не контролювати, що призводить до розвитку психологічних розладів, таких як депресія та вигорання. Розвиток стресостійкості є важливим для запобігання негативним наслідкам тривалого стресу, оскільки це допомагає зберегти психічне здоров'я та адаптуватися до змін. Біологічні фактори, такі як генетична схильність і фізичне здоров'я, а також соціальні чинники, зокрема підтримка оточення, значно впливають на рівень стресостійкості. Механізми стресостійкості включають когнітивну оцінку ситуації, емоційну регуляцію та поведінкові стратегії, які разом допомагають людині ефективно справлятися з стресом. Стресостійкість не лише сприяє високій працездатності та кар'єрному розвитку, а й зміцнює соціальні зв'язки та захищає від серйозних психологічних розладів.

Стресостійкість є здатністю людини ефективно справлятися з стресовими ситуаціями, зберігаючи емоційну рівновагу та продуктивність, і є предметом досліджень багатьох психологів, таких як Ганс Сельє, Річард Лазарус та Сюзанна Кобаса. Ганс Сельє розробив концепцію універсального адаптаційного синдрому, який включає три стадії: тривогу, опір та виснаження, акцентуючи увагу на фізіологічних реакціях організму. Річард Лазарус доповнив це поняття, підкреслюючи важливість когнітивної оцінки стресових ситуацій і того, як вони сприймаються людиною, що впливає на її здатність адаптуватися. Сюзанна Кобаса ввела поняття "хардінесу" — психологічної стійкості, яка дозволяє людям

краще справлятися з труднощами й сприймати їх як можливості для зростання. В умовах сучасного світу, де більшість стресових факторів є соціальними чи емоційними, важливо розуміти, як стресові реакції впливають на психічне та фізичне здоров'я. Тривалий стрес може призвести до серйозних наслідків, тому розуміння механізмів стресу є важливим для розробки методів подолання стресу та підтримки загального здоров'я.

Отже, стресостійкість – це активна здатність використовувати складні ситуації для особистісного зростання, а не пасивне терпіння труднощів. Вона формується під впливом різноманітних факторів, таких як фізичні можливості, емоційна стабільність, когнітивні навички і соціальна підтримка. Ця якість дозволяє не тільки переживати труднощі, а й ставати сильнішими та більш адаптованими до майбутніх викликів. Розвиток стресостійкості є важливим для збереження психологічного благополуччя в умовах сучасного світу. Вміння ефективно адаптуватися до стресових ситуацій покращує якість життя та забезпечує здорове психоемоційне функціонування.

Список бібліографічних посилань

1. Аршава І. Ф., Носенко Е. Л. Аспекти імпліцитної діагностики емоційної стійкості людини: монографія. Дніпро: Вид-во ДНУ, 2008. 468 с.
2. Когут О. О. Психологія стресостійкості особистості : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07. Переяслав, 2021. 535 с.
3. Корольчук В.М. Психологія стресостійкості особистості : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01. Київ, 2009. 512 с.
4. Лаврентьєва Г. П., Шишкіна М. П. Методичні рекомендації з організації та проведення науково-педагогічного експерименту. Київ: ПТЗН, 2007. 74 с.
5. Меттьюз Г., Зейднер М., Робертс Р. Д. Емоційний інтелект: наука і міфи. Київ: Либідь, 2004. 428 с.
6. Собченко О. М. Здібності у структурі емоційного інтелекту як фактор формування особистості. Наука. Релігія. Суспільство, 2010. № 4, С. 85–87.
7. Стасюк В. В., Українець В. М. Історико-психологічний аналіз феномену стресу. Вісник Національного університету оборони України ім. І. Черняховського. Київ, 2023. № 1 (71). С. 126–133.
8. Тютюнник Л.Л. Поняття стресостійкості особистості в сучасному науковому дискурсі. Габітус.2020. Вип. 13. С. 158–163.

СУПРУН ДАР'Я МИКОЛАЇВНА,

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри соціальної роботи та реабілітації,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

МАКАРЕНКО ПАВЛО ВАЛЕНТИНОВИЧ,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри психології та педагогіки,

Національна академія Національної гвардії України

ЗАХАРЕНКО ЛЮДМИЛА МИКОЛАЇВНА,

кандидат психологічних наук,

інспектор відділу кадрового забезпечення,

Подільське управління поліції Головного управління національної поліції

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ТА МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У КУРСАНТІВ – ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАНГУ

Розвиток емоційного інтелекту вимагає наявності певних психологічних умов, які забезпечують створення сприятливого середовища для формування ключових емоційних компетенцій, таких як емоційна самосвідомість, управління емоціями, емпатія та соціальні навички. Психологічні умови, які сприяють ефективному розвитку емоційного інтелекту, включають, зокрема, відкритість до самопізнання, наявність підтримки з боку колективу та можливість для самовираження.

Однією з основних умов є психоемоційна безпека, яка дозволяє індивіду без страху висловлювати свої почуття та емоції. Створення підтримуючого середовища, в якому не буде осуду за емоційні реакції, дає можливість особистості розвивати свою емоційну самосвідомість та краще розуміти свої емоції. Психологічна підтримка з боку викладачів, тренерів або наставників сприяє розвитку емоційного інтелекту [1].

Особливу роль у розвитку емоційного інтелекту відіграє соціальна підтримка. Спільна робота в групах, взаємодія з однолітками, конструктивні обговорення емоційних аспектів певних ситуацій створюють умови для розвитку емоційної компетентності. У навчальних закладах, де підтримується атмосфера співпраці, а не конкуренції, студенти мають більше можливостей для розвитку навичок соціальної взаємодії, емпатії і колективного управління емоціями.

Важливою умовою емоційного самоконтролю є мотивація до саморозвитку. Мотивація може бути як зовнішньою (підтримка керівників, бажання покращити результати навчання), так і внутрішньою (особисте бажання зрозуміти та контролювати свої емоції). Розвиток навичок рефлексії надає можливість особистості аналізувати свої емоційні переживання та визначати способи їх

конструктивного використання в різних ситуаціях.

Для підвищення емоційної свідомості та соціальної адаптації у військовослужбовців активно застосовуються психологічні техніки, які допомагають покращити розуміння власних емоцій, а також адаптуватися до соціальних умов в навчальному та бойовому середовищі. Ці техніки сприяють розвитку здатності до саморефлексії, покращення міжособистісних відносин та збереження психічного здоров'я в умовах стресу.

Тренінги та психологічна підготовка є важливими складовими в процесі формування емоційної компетентності у військовослужбовців. Вони дозволяють не лише підвищити рівень емоційної свідомості, але й розвивати навички ефективного управління емоціями, взаємодії з іншими людьми та розпізнавання емоційних сигналів, що надходять від оточуючих. Спеціально організовані тренінгові заняття допомагають військовослужбовцям навчитися адаптуватися до стресових ситуацій і розвивати здатність реагувати на складні емоційні виклики.

Психологічні тренінги сприяють розвитку емоційної самосвідомості, що є основою для подальшого розвитку емоційного інтелекту. За таких тренінгів учасники вчаться розпізнавати власні емоції, відстежувати їх вплив на поведінку та прийняття рішень, а також коригувати свої емоційні реакції в різних ситуаціях. Це дає змогу підвищити рівень емоційного самоконтролю та уникати імпульсивних рішень, які можуть мати негативні наслідки для особистої ефективності або взаємодії з іншими.

Крім того, тренінги є важливим інструментом для розвитку соціальних навичок, таких як емпатія та здатність до активного слухання. Під час тренувань військовослужбовці вчаться взаємодіяти з колегами, краще розуміти їхні емоції та потреби, що сприяє покращенню командної роботи та ефективності групових завдань. Навички емпатії є особливо важливими в умовах військової служби, де взаємодія з іншими людьми є не лише повсякденним аспектом діяльності, а й ключовим елементом для досягнення загальних цілей.

Важливим аспектом психологічної підготовки є навчання управлінню стресом і емоційними реакціями в екстремальних ситуаціях. Тренінги, які включають рольові ігри та моделювання кризових ситуацій, надають можливість військовослужбовцям практично відпрацьовувати стратегії адаптації до стресових умов і навчатися швидко реагувати на емоційні виклики. Такий підхід забезпечує не лише розвиток емоційної компетентності, а й підвищення психологічної стійкості в умовах стресу [2, с. 278].

До методів розвитку саморегуляції відносяться техніки релаксації та дихальні вправи, які допомагають знижувати рівень стресу та тривожності. Зокрема, техніки глибокого дихання та прогресивної м'язової релаксації дозволяють зменшити фізіологічні прояви стресу, що дає можливість контролювати емоційні реакції в критичних ситуаціях. Застосування цих методів підвищує здатність військовослужбовців зберігати спокій та об'єктивно

оцінювати ситуацію, що є необхідним для прийняття раціональних рішень.

Методи розвитку емпатії включають техніки активного слухання та рольові ігри, в яких учасники тренуються в розпізнаванні емоцій співрозмовника та розумінні його потреб. Активне слухання передбачає увагу до невербальних сигналів, таких як інтонація голосу, міміка та жести, що дозволяє краще розуміти емоційний стан іншої людини. Військовослужбовці, навчаючись активно слухати, розвивають здатність до емпатії, що сприяє покращенню командної взаємодії та ефективного виконання завдань [3, с. 513-515].

Однією важливою технікою є психодрама, яка дозволяє через театралізовані вправи виражати емоції, що важко проговорюються в звичайному житті. Військовослужбовці можуть використовувати психодраму для розв'язання конфліктів, вираження накопичених емоцій або відпрацювання стресових ситуацій. Ця техніка допомагає краще зрозуміти свою емоційну реакцію на різні ситуації та навчитися змінювати її відповідно до ситуації [4, с. 417-426].

Для підвищення соціальної адаптації важливу роль відіграють тренінги з командної взаємодії та розвитку соціальних навичок. Через ці тренінги військовослужбовці вчаться краще розуміти потреби своїх колег, управляти конфліктами та ефективно працювати в групах. Рольові ігри, де учасники виконують різні соціальні ролі, допомагають розвивати емоційну чутливість та адаптуватися до нових умов. Психологічні техніки для підвищення емоційної свідомості, соціальної адаптації включають медитацію та майндфулнес, психодраму, тренінги з командної взаємодії та рольові ігри. Ці техніки сприяють розвитку саморефлексії, покращенню розуміння емоцій, а також ефективній соціальній адаптації, що є необхідним для успішної служби в армії та гармонійної взаємодії в команді.

Індивідуальні та групові заняття є основними методами розвитку емоційного інтелекту, оскільки вони дозволяють врахувати різні аспекти цього процесу, як на індивідуальному, так і на колективному рівні. Вони створюють умови для самопізнання, самоусвідомлення та покращення соціальних взаємодій, що є основою для ефективного управління емоціями в різних ситуаціях.

Групові заняття дають можливість вчитися взаємодіяти з іншими людьми в колективі, що є надзвичайно важливим у військовій сфері. Вони допомагають розвивати соціальні навички, покращувати здатність до співпраці та комунікації, а також вчитися розуміти емоції інших. У групових заняттях, таких як тренінги, рольові ігри або групові дискусії, військовослужбовці мають можливість практикувати емоційну підтримку, взаєморозуміння і конструктивне вирішення конфліктів. Ці заняття дозволяють сформувати почуття єдності в команді та допомагають розвинути емоційну компетентність, необхідну для успішної взаємодії в складних та стресових ситуаціях [5, с. 132-147].

Таким чином, психологічні умови для ефективного розвитку емоційного інтелекту включають емоційну підтримку, мотивацію до саморозвитку, наявність

сприятливого психологічного клімату та соціальну підтримку, які разом забезпечують необхідні умови для формування та розвитку емоційних компетенцій.

Тренінги та психологічна підготовка є невід'ємною частиною процесу розвитку емоційної компетентності у військовослужбовців. Вони сприяють підвищенню емоційної самосвідомості, розвитку соціальних навичок, управлінню стресом та адаптації до екстремальних ситуацій, що є необхідними умовами для успішного виконання службових обов'язків та ефективної взаємодії в команді.

Список бібліографічних посилань

1. Психологічне забезпечення розвитку лідерських якостей майбутніх офіцерів: Методичний посібник / Н. Агаїв, О. Кокун, І. Пішко та ін. Київ: *Науково-дослідний центр гуманітарних проблем збройних сил України, Міністерство оборони України*, 2014. – 209 с.

2. Колісник Л.О. Проблема діагностики емоційного інтелекту. Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Вип. 26. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2014.

3. Кононова М.М., Карпенко А.О. Концептуальні проблеми емпатії у психологічних дослідженнях: збірник XIV International Science Conference «Theoretical foundations in practice and science», December 21 – 24, 2021, Bilbao, Spain.

4. Куценко Я.М. Емоційний інтелект: проблеми діагностики. *Проблеми сучасної психології*. 2011. Випуск 14.

Малхазов О. Р. Технологія формування емоційної стійкості осіб, що переживають наслідки травматичних подій. *Психологічні науки: проблеми і здобутки*. 2018. Вип. 2.

ФЕДОРЕНКО ОЛЕНА ІВАНІВНА,

доктор педагогічних наук, професор

завідувач кафедри психології, соціології та педагогіки

Харківського національного університету внутрішніх справ

ДОСВІД ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ БОЙОВОЇ ТРАВМИ НА ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН ВЕТЕРАНА

Військовослужбовець під час війни відчуває фізичний, емоційний і соціальний стрес, що може призводити до психічних травм, а в подальшому до прояву специфічних реакцій, які порушують повсякденну життєдіяльність і процеси адаптації ветерана. Розуміння та інтерпретація таких реакцій на стрес-

фактори бойової обстановки ґрунтується на концепції посттравматичних стресових розладів (ПТСР) [2; 3]. Розглянемо основні типові прояви цих розладів та їхній вплив на сімейну ситуацію бійця.

Результатом впливу психотравмівної події може бути зміна в уявленні про власну вразливість, про самого себе, інших людей, про світ в цілому. Може зруйнуватися уявлення про те, що навколишній світ упорядкований, безпечний, що власна особистість гідна поваги, а іншим людям можна довіряти. В цілому психічна травма – це порушення психологічної цілісності особистості [2].

Фахівці (Л. Гридковець, Т. Вебер, Н. Журавльова, О. Запорожець, О. Романчук, Л. Царенко та ін.) визначили найбільш характерні *відтерміновані реакції на бойовий стрес*: дратівливість; запальність; агресивність; напруження; тривожність; підвищену стомлюваність; депресивність.

Часто зустрічаються порушення сну, нічні кошмари, ослаблення пам'яті і труднощі в концентрації уваги, захопленість спогадами про війну, фобійні реакції. Може спостерігатися також пристрасть до алкоголю і наркотиків, особистісні зміни, різні психосоматичні симптоми [2; 3].

Проявами ПТСР є також втрата інтересу до значущих раніше для ветерана форм життєдіяльності, втрата бачення перспективи майбутнього, сенсу життя загалом. Багатьом властиві невпевненість у своїх силах, відчуття нездатності впливати на хід подій, бажання помститися за все, що відбувалося на війні. Дослідники звертають увагу на переживання ветеранів через власні дії під час виконання службових обов'язків, на почуття провини через загибель друзів тощо.

Типові проблемні прояви ветеранів, що впливають на їхні стосунки:

- 1) недовіра до людей і почуття відчуженості від них;
- 2) зниження здатності до співпереживання і душевної близькості;
- 3) відчуття занедбаності;
- 4) труднощі у вираженні почуттів і саморозкритті;
- 5) схильність до агресивних проявів.

Як свідчать дослідження Л. Царенко, Загалом ветеранам важко вирішувати проблеми в спілкуванні. Їхні міжособистісні стосунки часто характеризуються нестабільністю, що породжує соціальні проблеми (звільнення з роботи, соціальні конфлікти, розлучення) [4].

Дослідження також свідчать, що після повернення з фронту ветерани практично нездатні говорити про війну зі своїми рідними. Ця тема обговорюється переважно з побратимами: вони можуть їм довіряти, з ними вони вважають себе почутими, з ними готові розділити свій біль і переживання.

Однією з причин того, що ветеранам важко взаємодіяти з оточуючими, є їхня невисока активність у вирішенні власних життєво важливих проблем і питань сімейного життя зокрема. Труднощі післявоєнної адаптації чоловіків в значній мірі лягають на плечі дружин демобілізованих, додають навантажень до їхніх турбот, ускладнюють емоційне і фізичне самопочуття жінок.

Для успішної адаптації військовослужбовців, що повернулися із зони бойових дій, як свідчать дослідження П. Берлінера та ін. [5], слід акцентувати увагу волонтерів і близьких на таких чинниках:

- особливості першої зустрічі (як зустріти захисників – без істерик, із любов'ю й позитивним настроєм);
- усвідомлення природності адаптаційних процесів упродовж трьох місяців (вихід назовні «заморожених» до цього емоцій та їх переживання);
- побутова адаптація (залучення до домашньої роботи);
- недопустимість психологічного тиску в комунікаціях («витягування» на розмови, багато запитань, з'ясування деталей тощо);
- необхідність дослухатися до простих прохань особи щодо забезпечення комфорту (їсти, зачинити двері, вимкнути музику чи світло тощо);
- контроль інформації (обмеження агресивної інформації, зокрема новин, фільмів-«бойовиків», фільмів-«катастроф» тощо).

Саме з цими правилами, в першу чергу, мають бути ознайомлені всі члени родини учасника бойових дій.

Проблеми, з якими найчастіше зустрічаються родини ветеранів (а також звільнених із полону, військовослужбовців та волонтерів):

а) руйнація власних очікувань щодо сімейного життя після повернення особи в коло сім'ї (наприклад, дружина очікує, що чоловік після повернення додому відразу візьме на себе всю (чи хоча б більшу) частку відповідальності за родину, що брав до призову. А виявляється – він сам потребує підтримки і не спроможний певний час виконувати свої основні обов'язки);

б) відмова ветерана працювати в сталій для нього сфері і пошук себе в новій професійній реалізації (що може викликати на певний час матеріальні труднощі в родині);

в) посилення алкогольної, наркотичної чи ігрової залежності (особливо, якщо ці залежності були в допризовний період/ до полону);

г) агресивна та неконтрольована поведінка (як обумовлена ПТСР, так і спричинена зниженням внутрішнього соціального контролю особи).

Зарубіжні психологи в системі психологічної допомоги ветеранам війни важливе місце відводять сімейній психотерапії, деякі з них (М. Стентон, Ч. Фіглі) взагалі вважають, що сімейна психотерапія може мати ключову роль у психологічній допомозі ветеранам [1; 6].

На думку Ч. Фіглі, *психотерапевтична допомога сім'ям ветеранів* має ґрунтуватися на чотирьох основних принципах:

- 1) повага до інтимних сторін життя сім'ї, її самовідданості під час війни і досвіду, що стосується пережитих стресових життєвих обставин;
- 2) інформування родини про можливі психологічні наслідки війни;
- 3) поєднання психологічної допомоги з соціальною підтримкою сім'ї, зокрема, і родинами інших ветеранів;

4) психотерапевтичне втручання в життя сім'ї має базуватися на:

- а) обережному вивченні джерел стресу в сім'ї;
- б) визначенні – які способи подолання психологічних труднощів використовуються в сім'ї, а які – ні;
- в) інформування родини про різні способи подолання наслідків травматичного стресу; г) допомогу у створенні в сім'ї системи взаємної підтримки;
- д) допомогу в мобілізації тих сторін сімейних стосунків, що здатні її зміцнити і забезпечити вирішення психологічних проблем.

Отже, врахування накопиченого досвіду з проблеми вивчення впливу бойової травми на психоемоційний стан ветерана дозволить психологам більш ефективно надавати допомогу тим, хто її потребує.

Список бібліографічних посилань

1. Гридковець Л. М. Світ життєвих криз людини як дитини своєї сім'ї, свого роду та народу: монографія. Львів : Скриня, 2016. 512 с.
2. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи: навч. посіб. /Автори: Л. Гридковець, Т. Вебер, Н. Журавльова, О. Запорожець, О. Климишин та ін. За заг ред. Л. Гридковець. Т. 3. Київ, 2018. 236 с.
3. Уніфікований клінічний протокол первинної, вторинної (спеціалізованої) та третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги. Реакція на важкий стрес та розлади адаптації. Посттравматичний стресовий розлад. Available at: http://www.dec.gov.ua/mtd/dodatki/2016_121_PTSR/2016_121_YKPMDD_PTZR.doc
4. Царенко Л. Г. Психологічна допомога військовослужбовцям в екстремальних ситуаціях. Перспективні питання психології: збірник наукових праць. *Актуальні проблеми реалізації адаптаційного потенціалу особистості в сучасних умовах життєздійснення*: мат-ли Всеукр. міжвуз. наук.-практ. інтернет-конф. (Слов'янськ, 21 січня 2016 р.). Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2016. Вип. 1. С. 276–29.
5. Berliner P., Nikkelsen E.M., Bovbjerg, A., Wiking, M. Psychotherapy treatment of torture survivors. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*. 2004. Vol. 8, P. 85–96.
6. Traumatic events and posttraumatic stress disorder in an urban population of young adults / N. Breslau, G. C. Davis, P. Andreski [et al.]. *Archives of General Psychiatry*. 1991. Vol. 48. P. 216–222. Transforming stress through awareness, education and collaboration. URL: <https://www.stress.org/military/for-practitionersleaders/compassion-fatigue/>

ХАКІМОВ МАРАТ МАРСОВИЧ,

начальник 77 Центру психологічної підтримки ОК «Північ»

УЛУНОВА ГАННА ЄВГЕНІВНА,

доктор психологічних наук, доцент,

начальник відділення оперативної психологічної підтримки

77 Центру психологічної підтримки ОК «Північ»

ДЕМ'ЯНЕНКО ЮЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА,

кандидат психологічних наук, доцент,

начальник відділення психологічного супроводу

77 Центру психологічної підтримки ОК «Північ»

ЧИННИКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО ВИКОНАННЯ БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ

Актуальність дослідження та дефініції базових понять. На початку повномасштабного вторгнення росії в Україну боєздатність українських Сил безпеки та оборони була недооцінена практично всіма світовими аналітиками та експертами. На сьогодні повномасштабне вторгнення триває вже четвертий рік, що, з одного боку, зумовлює набуття українськими військовими унікального досвіду ведення сучасної війни, а з другого – спричиняє потужне фізичне та психологічне виснаження особового складу.

Боєздатність підрозділу – це «кількісно-якісна характеристика готовності військової організаційної структури до виконання завдань за призначенням, яка визначається відповідністю критеріїв оцінки встановленим показникам та залежить від рівня укомплектованості військової організаційної структури особовим складом, його навченості та морально-психологічного стану, забезпеченості технічно справними штатними зразками озброєння і військової техніки та запасами справних (придатних до використання) матеріально-технічних засобів» [2, с. 214]. Вищенаведене визначення дозволяє виділити складові боєздатності підрозділу, серед яких на першому місці (не зважаючи на технологічність сучасних війн) є кількісні та якісні характеристики особового складу, тобто людський фактор. У свою чергу, складовими боєздатності військовослужбовця є такі: військово-професійна компетентність, фізична підготовленість та психологічна готовність [3, с. 5]. У Наказі Головнокомандувача ЗС України від 01.08.2024 № 349 «Про затвердження Порядку психологічної підтримки військовослужбовців ЗС України» психологічна готовність визначається як взаємопов'язана система «мотиваційних і психологічних чинників, вольових ресурсів і витривалості особового складу, а також професійної компетенції, що забезпечує реалізацію ними поставлених завдань» [1]. Тим же Наказом у якості складової психологічної готовності визначено психологічну стійкість особистості, «яка обумовлює її здатність чинити опір негативним стрес-

факторам бойових умов і швидко відновлювати свій психоемоційний стан після екстремальних (кризових) ситуацій» [1].

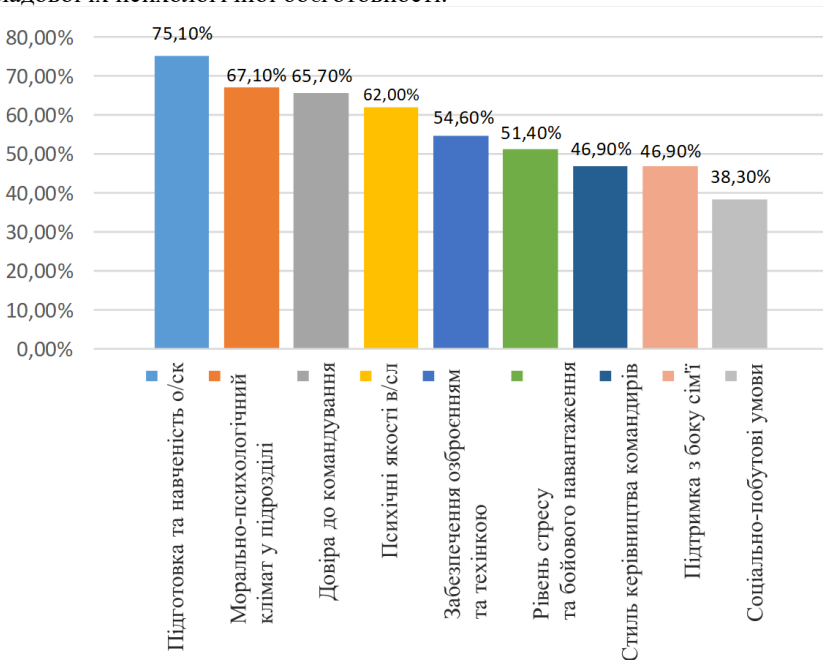
Мета статті – визначення чинників психологічної готовності особового складу до виконання бойових завдань.

Методика та вибірка дослідження. Для збору даних використовувалася розроблена авторами анкета, зміст якої умовно можна розподілити на три блоки. Зміст пунктів блоку 1 стосується характеристик респондентів (позивні, посади та функціональні обов'язки). Пункти блоку 2 присвячені вивченню комплексу факторів, які впливають на психологічну боеготовність особового складу. Зміст пунктів блоку 3 стосується психологічної підготовки особового складу, одним із завдань якої є формування психологічної боеготовності військовослужбовців

До анонімного анкетування за допомогою Google-form було залучено 350 офіцерів структури психологічної підтримки персоналу бойових військових частин: офіцери ГКБС, ГПСтаВ, заступники командирів (бригад, батальйонів та рот) з психологічної підтримки персоналу.

У статті міститься аналіз результатів опитування за другим блоком пунктів анкети.

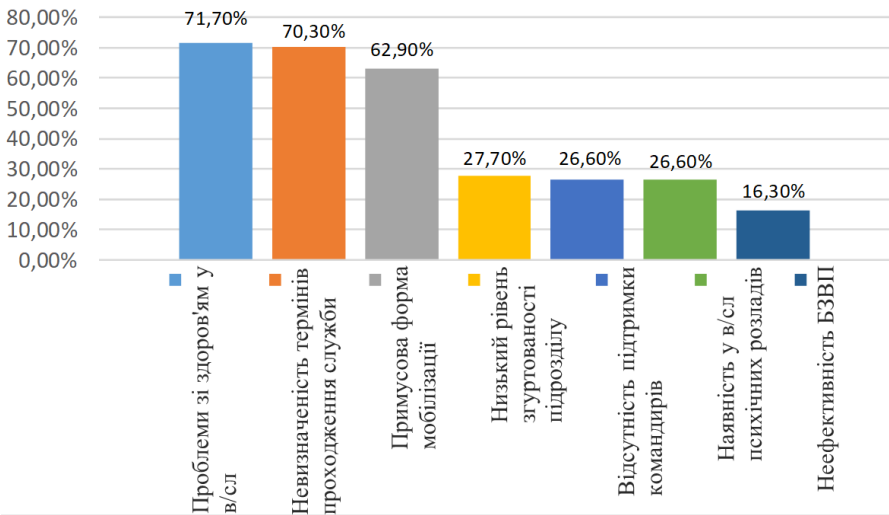
Аналіз результатів дослідження. На рис. 1 подано фактори, які, на думку респондентів, є визначальними для психологічної стійкості військовослужбовців як складової їх психологічної боеготовності.

Дані, подані на рис. 1, доводять, що, на думку респондентів, факторами, які детермінують психологічну стійкість особового складу як складову їх психологічної боєготовності, є такі: рівень підготовки та навченості особового складу – 75,1%, морально-психологічний клімат у підрозділі – 67,1%, рівень довіри до командування – 65,7%, психічні якості військовослужбовців – 62,0%, якість забезпечення озброєнням та технікою – 54,6%, рівень стресу та бойового навантаження – 51,4%, стиль керівництва командирів – 46,9%, підтримка з боку сім'ї, близьких – 46,9%, соціально-побутові умови – 38,3%.

На рис. 2 відображені чинники зниження психологічної готовності особового складу до виконання бойових завдань.

Як засвідчують дані, подані на рис. 2, причинами, які негативно впливають на психологічну готовність особового складу до виконання бойових завдань, на думку респондентів, є такі: проблеми зі здоров'ям у військовослужбовців – 71,7%, невизначеність термінів проходження служби – 70,3%, примусова форма мобілізації – 62,9%, низький рівень згуртованості підрозділу – 27,7%, відсутність підтримки побратимів – 27,7%, відсутність підтримки командирів – 26,6%, наявність у військовослужбовців психічних розладів – 26,6%, неефективність та скороченість БЗВП – 16,3%.

Визначені позитивні та негативні чинники психологічної готовності військовослужбовців до виконання бойових завдань є підґрунтям для складання рекомендації щодо підвищення психологічної готовності військовослужбовців до виконання бойових завдань, а саме: 1) пошук та застосування комплексу

мотиваторів для мобілізації військовозобов'язаних; 2) ретельний відбір військовозобов'язаних під час мобілізації за медичними показниками, покращення доступу військовослужбовців до медичного обслуговування та спрощення процедури списання зі служби за станом здоров'я; 3) проведення базової загальної та фахової підготовки військовослужбовців із дотриманням нормативних термінів і програм; 4) максимальне врахування психологічних якостей та професійних компетентностей військовослужбовців при призначенні на посади; 5) підвищення психологічної культури командирів, сприяння особовому складу у вирішенні соціальних, медичних, юридичних та ін. проблем; 6) розвиток згуртованості між особовим складом підрозділів та постійний моніторинг їх морально-психологічного клімату; 7) визначення на законодавчому рівні термінів демобілізації для військовослужбовців та ін.

Список бібліографічних посилань

1. Наказ Головнокомандувача ЗС України від 01.08.2024 № 349 «Про затвердження Порядку психологічної підтримки військовослужбовців ЗС України». Київ: ГШ ЗС України, 2024.

2. З підготовки загальновійськових штабів під час відновлення боєздатності військових частини (підрозділів) Збройних Сил України в умовах обмеженого часу (бригада, батальйон та їх рівні) : методичні рекомендації. Київ : Центр оперативних стандартів і методики підготовки ЗСУ, 2022. 220 с. URL : <https://surl.li/fqxlsf>

3. Контроль стану фізичної готовності військовослужбовців : методичний посібник. Київ : Головне управління доктрин та підготовки ГШ ЗСУ, 2021. 42 с.

ЧУХРІЙ ІННА ВОЛОДИМИРІВНА,

доктор психологічних наук, професор,

професор кафедри психології та соціальної роботи

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ УЧАСНИКАМ БОЙОВИХ ДІЙ З ПОРУШЕННЯМИ ФУНКЦІЙ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ

При розгляді проблеми надання психологічної допомоги учасникам бойових дій з порушеннями функцій опорно-рухового апарату важливо зазначити, що важливе розуміння того, що при набутті інвалідності всі види допомоги мають надаватися у системі комплексного соціального реабілітування. Неможливо забезпечити надання соціальних, або ж психологічних послуг відокремлено, без застосування усіх реабілітаційних заходів.

Комплексне соціальне реабілітування – це процес включення особи з інвалідністю у соціальне середовище, в нормальну суспільно-корисну діяльність і адекватну взаємодію із суспільством. Соціальне реабілітування визначається як комплекс заходів, спрямованих на відновлення зруйнованих чи втрачених індивідом суспільних зв'язків і відносин унаслідок порушення здоров'я зі стійким розладом функцій організму (інвалідність), зміною соціального статусу (літні громадяни, біженці і вимушені переселенці, безробітні та інші й інші [3].

До системи комплексного соціального реабілітування належать такі компоненти: медичне реабілітування (до складу якого належить не лише отримання медичних послуг, алей фізична реабілітація); соціальне реабілітування; психологічне реабілітування; педагогічне реабілітування та техніко-середовищне реабілітування [3].

Всі види реабілітування, для підвищеної ефективності, повинні проводитися одночасно, з моменту набуття інвалідності учасником бойових дій. Ветеран з набуття статусу інвалідності повинен бути залученим у систему комплексного соціального реабілітування і воно повинне бути позитивним для покращення якості його життя.

При наданні психологічної допомоги, що здійснюється у контексті психологічного реабілітування учасників бойових дій, важливо розрізняти рівні психічної травматизації учасників бойових дій:

- травми, пов'язані з бойовим стресом (шокові травми, що виникають в ситуаціях загрози життю самого бійця чи його побратимів; сенсові травми, що виникають внаслідок зради та несправедливості, з якими зіткнулася людина);
- травми внаслідок втрати здоров'я, що виникають після поранень і контузій;
- травми внаслідок втрати частин тіла.

В більшості випадків всі ці види травм у учасників бойових дій з порушеннями функцій опорно-рухового апарату поєднанні та викликають надмірне навантаження на психічний апарат.

Також, важливо зазначити, що при ампутаціях кінцівок в переважній більшості випадків має місце набуття фантомного болю. Його виникнення – це патологія, що виражається у тому, що ще тривалий час після втрати кінцівки людина її відчуває і навіть переживає біль, що може бути надзвичайної нестерпної сили.

Зазначений феномен виникає внаслідок того, що так звана картина людського тіла формується протягом усього життя у вигляді важливого компоненту Я-концепції особистості – Я-фізичне. Саме Я-фізичне це перший структурний компонент нашої Я-концепції, що у зародковому вигляді починає своє формування ще у довербальний період розвитку. Його важливість, і суттєве навантаження прослідковується під час «кризи трьох років», в період підліткової зрілості та у періоди старіння. І лише у випадках втрати частини тіла він набуває

значущості в періоді зрілості. Якщо Я-фізичне формувалося протягом усього життя, то звісно різка зміна у будові тіла неможлива без тривалого пристосування. І звісно, нервова система, також не може швидко відреагувати і виникає відчуття болю [4].

На сьогоднішній день є розроблені методи психологічної допомоги при фантомних болях, проте їх підбір має бути індивідуальним. Починаючи від методу дзеркальної терапії (коли дзеркало відображає збережену кінцівку, викликаючи ілюзію подвоєння, і мозок сприймає дві кінцівки, що притамовує біль), до сучасних методів комп'ютерно спроектованої реальності, коли пацієнт може бачити та рухати спроектованими кінцівками, що також втамовує біль.

При наданні психологічної допомоги учасникам бойових дій з порушеннями функцій опорно-рухового апарату необхідно розуміти і враховувати динаміку процесів адаптації до втрати образу тілі та їх фізичних можливостей. Зазначена динаміка виражається у трьох періодах адаптації:

Перший період характеризується такими механізмами адаптації як: деструктивно-адаптивний, приймаюче-співпрацюючі-залежний та гіперкомпенсаторно-адаптивний [1; 2]. Варто зазначити, що ці механізми виникають внаслідок трансформативних змін у Я-концепції, зокрема Я-фізичне набирає значної значущості, що змінює всю структуру Я-концепції та утруднює процес адаптації. До Я-концепції зрілої особистості належать: Я-сімейне, Я-професійне та Я-особистісне. У випадках втрати частини тіла, єдиний структурний компонент, що витримує зазначену вище трансформацію – Я-сімейне, всі інші – «розсипаються». Звісно, з практичного досвіду фахівців-психологів, ми знаємо що саме сім'я – це той соціальний інститут який надає найбільшу підтримку ветерану, саме рідні підтримують його поза процесом реабілітації, саме вони переживають всі етапи «горювання». Звісно, якщо у ветерана є сім'я, і є люди які можуть підтримати у найскладніші моменти життя [4].

Другий період характеризується адаптивними механізмами, що містять вираження агресивних переживань та розкривається у таких механізмах адаптації: агресивно-захисний, конкурентно-запальний емоційно-адаптивний, когнітивно-поведінковий адаптивний та відчужено-дезадаптивний [1; 2]. Саме у цей період може відновитися Я-професійне і Я-особистісне, якщо звісно, ветеран буде мати всі умови для їх відновлення: забезпечення спеціально обладнаних місць працевлаштування, фахову перепідготовку та інші умови. Цей період може проходити приблизно через 5 років після набуття травми.

Третій період характеризується адаптивними механізмами, що мають вже стійку природу і можуть зберігатися протягом усього подальшого життя: відчужено-дезадаптивний, приймаюче-адаптивний, Я-орієнтований (Я-концепція відновлюється, проте до її компонентного складу належить Я-фізичне), залежно-раціоналізуючий, інтернально-унікаючий [1; 2].

Така структура є прогностичною, і може змінюватися під впливом залучення учасників бойових дій з порушеннями функцій опорно-рухового апарату до системи комплексного соціального реабілітування, що значно змінить зазначене у бік адаптивності.

Список бібліографічних посилань

1. Чухрій І.В. Дослідження психологічних механізмів соціальної адаптації молоді з вродженими порушеннями функцій опорно-рухового апарату. *Теорія і практика сучасної психології*. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2020. №1, Т.3. С. 157-160.

2. Чухрій І.В., Шевцов А.Г. Психологічний механізм соціальної адаптації молоді з обмеженнями життєдіяльності. *Особлива дитина: навчання і виховання*. Науковий, навчальний, інформаційний журн. Київ: Педагогічна преса, 2019. Вип. 93, Т. 4. С. 15-29.

3. Шевцов А. Г. Освітні основи реабілітології : монографія. Київ : МП Леся, 2009. 483 с.

Chukhrii I. Researching of youth self-concept with the musculoskeletal system disorders. *The scientific heritage*. Budapest, Hungary, 2019. № 32(2019). V.3. P.48-51.

АЛЕКСАНДРОВ ЮРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки та психології

Харківської державної академії фізичної культури

ПРОБЛЕМА ВПЛИВУ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ОСОБИСТІСТЬ ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ

Службова діяльність органів та підрозділів національної поліції України – це дуже складне переплетення людських взаємовідносин, що безпосередньо пов'язано з особистісними якостями співробітників, соціальним середовищем, у якому працівник поліції здійснює свою службову діяльність. Виконання своїх професійних обов'язків часто здійснюється у складних екстремальних умовах.

Для успішного виконання професійних обов'язків працівники поліції повинні мати відмінну фізичну форму, високий рівень психологічної підготовки. Саме наявність професійно-важливих особистісних якостей та психологічна підготовленість до службової діяльності надає можливість працівникам поліції якісно виконувати свої професійні обов'язки, управляти своїм психічним станом та діяти відповідно обставинам.

В дослідженнях провідних вчених показано, що в процесі професійного становлення працівника поліції його особистість зазнає певні зміни як у бік професіоналізації та професійного розвитку, так і у бік професійної деформації.

Професійна деформація працівників Національної поліції України є феноменом, котрий реально існує й спричиняє неабияку шкоду усій правоохоронній діяльності, практично, усуваючи від здійснення професійних завдань тих правоохоронців, які фактично потрапили під її руйнівний вплив [1, с. 302].

Професіоналізм поліцейського визначається рівнем оволодіння визначеними знаннями та навичками відповідної спеціалізації. І саме тому варто приділити значної уваги професіоналізму, що визначає ділову надійність, здатність успішно й безпомилково здійснювати конкретну правоохоронну діяльність як у звичайних умовах, так і в екстремальних, нестандартних ситуаціях [2, с. 199].

Створено чимало соціально-психологічних підходів до вивчення особистості, які дають змогу говорити про неї як про індивідуальне й водночас соціально-психологічне явище. До найвідоміших можна віднести вивчення К. Роджерса, А. Маслоу, З. Фрейда, Р. Кеттела, Г. Айзенка, М. Олпорта, Дж. Келлі, В.М. Бехтерева, А.Ф. Лазурського, О.М. Леонт'єва та інш. Аналіз та характеристика етапів службової діяльності працівників поліції розглядалась багатьма вченими (Бандурка О.М., Швець Д.В., Марков В.В., Александров Ю.В. та інші.). Саме вони стверджують про існування достатньої кількості переконливих даних, які свідчать про те, що службова діяльність, яка здійснюється в екстремальних умовах, викликає у працівників поліції негативні особистісні зміни на різних етапах службової діяльності. Проблема впливу специфіки службової діяльності на якості особистості, як і умови соціально-психологічного забезпечення діяльності в екстремальних ситуаціях, до кінця ще не вирішена. На фоні термінологічної плутанини, різних класифікацій та виокремлення стадій психічних змін у працівників поліції і диференціації самих екстремальних ситуацій не вирішені основні питання про шляхи забезпечення діяльності людей в цих умовах, збереження та підтримки психічного та соматичного здоров'я працюючих.

Діяльність співробітників поліції протікає в умовах інтелектуальної, емоційної і фізичної напруженості. Постійне перебування в агресивному і кримінально-орієнтованому середовищі, ненормований робочий день, доступ до зброї і право її застосовувати, наявність стресових ситуацій, підвищена ступінь ризику не може не позначатися на адекватності реакцій, емоційно-стресовому стані. У зв'язку з цим, саме психологічна готовність повинна складати основу структури професійно важливих інтегральних станів співробітників [3, с. 121].

Досліджуючи особистість в умовах службової діяльності національної поліції робиться висновок про те, що найголовнішою умовою збереження самовладання в екстремальних ситуаціях є якості особистості, рівень психологічної стійкості, життєвий досвід та психологічна готовність. Вважається, що успішність у службово-бойовій діяльності в екстремальних умовах залежить

від сформованості у працівників поліції основних компонентів психологічної готовності: мотиваційного, волевого, когнітивного, регулятивного і типологічного. Але в існуючих дослідженнях не виявлено, які ж саме якості особистості є незамінними в умовах виконання оперативно-службових завдань національної поліції, та які існують шляхи та методи підвищення психологічної стійкості для цих працівників. Питання соціально-психологічного забезпечення професійної діяльності вирішувались у незначній кількості досліджень. Відносно професійної діяльності писали О.М. Бандурка, В.А. Бодров, М.С. Корольчук, В.М. Крайнюк, П.П. Криворучко, В.Г. Кузнецов, М.А., О.В. Тімченко.

З аналізу досліджень особливостей службової діяльності національної поліції, в першу чергу її спецпідрозділів, стає зрозумілим, що більшість авторів акцентують увагу на наявності в ній великої кількості психотравмуючих чинників і закликають до розробки системи постійної психологічної допомоги цим фахівцям у вигляді психодіагностики, психокорекції та психотерапії.

Водночас для працівників поліції і, в першу чергу, спецпідрозділів поліції, особливо з урахуванням їх віку та стану служби, а також тих, які вийшли на пенсію, таких рекомендацій і практичних обґрунтувань до цього зроблено не достатньо.

За результатами досліджень у працівників поліції на різних етапах службової діяльності спостерігаються особистісні зміни. Специфіка службової діяльності проявляється у наявності в ній певної кількості стресогенних чинників, які в сукупності обумовлюють екстремальність несення служби, постійні нервово-психічні напруження, результатом чого є розвиток негативних особистісних змін.

Відбуваються як позитивні зміни в формуванні особистості, так і негативні, що не завжди сприяють належному виконанню службових обов'язків.

Так особистісні зміни стають вірогідно більш вираженими в емоційно-вольовій та мотиваційній сферах. Саме негативні якості як: напруженість, дратівливість, фрустрованість, гіперзбудженість, конфліктність, владність, егоїстичність, самовпевненість, упертість, підозрілість, агресивність стають вірогідно більш вираженими у початківців служби в національній поліції.

В мотиваційній сфері особистості було встановлено, що з роками служби у працівників змінюється їх ставлення до життєвих цінностей.

Збільшення стажу служби призводить до прояву «кумулятивного» ефекту, який полягає у накопиченні кількості негативних змін у психіці. У осіб, які прослужили понад п'ять років, виробляється механізм психологічного захисту у формі часткового виключення емоцій на психотравмуючі чинники, у них збільшується психологічна втома та виснаження.

Для забезпечення ефективності службової діяльності, відновлення і збереження позитивного психічного стану та працездатності працівників поліції на всіх етапах службової діяльності та після виходу на пенсію необхідно:

- на всіх етапах професійної діяльності формувати у співробітників

навички та уміння управляти своїм станом та поведінкою в екстремальних ситуаціях, засвоєння умов психологічної стійкості та психотехнік;

- фахівцям психологічної служби при здійсненні психологічного супроводження враховувати їх індивідуально-психологічні риси та якості, стан психічного та соматичного здоров'я, вік і службовий стаж;
- при роботі з пенсіонерами найважливішим (крім психологічної допомоги) має бути соціально-психологічна підтримка з боку колишнього керівництва та соціального оточення.

У перспективі одним із головних напрямків вирішення дослідженої проблеми має бути розробка психофізіологічних методів і технологій, направлених на здійснення ефективного відновлення психічної та соматичної сфери працівників безпосередньо після дії на них психотравмуючих чинників та у віддалений період.

Список бібліографічних посилань

1. Швець Д.В. Професійна деформація співробітників національної поліції України. Юридіко-психологічний вимір. *Південноукраїнський правничий часопис. Проблеми юридичної психології*. Одеса. 2023. № 3. С 301-305.
2. Полішук О.В. Дослідження рівня професіоналізму працівників поліції під час виконання службових обов'язків. *Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України* : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 квітня 2019 р.). Харків, 2019. С 199.
3. Топоркова І.В. Психологічна готовність поліцейських у роботі зі злочинцями. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України* : зб. наук. пр. / МВС України, Харків, нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2018. С 120-123.

ВАСИЛЬКОВСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР ТИМОФІЙОВИЧ,

доктор філософії публічного управління та адміністрування, полковник, доцент кафедри права, національної безпеки та європейської інтеграції ННІ «Інституту державного управління» Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

БУБЛИК АЛЛА ОЛЕКСАНДРІВНА,

лейтенант, офіцер відділу психологічної підтримки та відновлення Управління психологічного забезпечення Міністерства оборони України

ПОЕТАПНА ТА ДОВГОТРИВАЛА СИСТЕМА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ АРМІЇ США ПІСЛЯ ЇХ ПОВЕРНЕННЯ З ПОЛОНУ. ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Американо-В'єтнамський конфлікт (1955–1975) став не лише одним із

найбільш кровопролитних збройних конфліктів XX століття, але й надзвичайним викликом для системи психологічного забезпечення армії США. Однією з найбільш вразливих категорій військовослужбовців стали солдати, які тривалий час перебували в полоні Північного В'єтнаму. За даними Департаменту оборони США, загалом було репатрійовано близько 771 американського військовополоненого, більшість з яких пережили фізичні тортури, психологічне знущання, ізоляцію та голод (United States Department of Defense, 1976)[1].

Ці обставини обумовили критичну потребу в створенні ефективної системи психологічного реагування, яка б забезпечила не лише медичну, психологічну допомогу, а й сприяла успішній соціальній адаптації звільнених із полону. Психологічні служби армії США розробили кілька послідовних програм втручання, включаючи кризову декомпресію, довгострокову психотерапію, групову підтримку, а згодом і реформу системи ветеранської допомоги.

За результатами ретроспективних клінічних досліджень, понад 90% колишніх полонених мали виражені симптоми посттравматичного стресового розладу (ПТСР) (Sutker et al., 1991). Крім ПТСР, у багатьох ветеранів діагностували: депресивні розлади; тривожні стани; синдром вижившого; психосоматичні симптоми (хронічні болі, проблеми зі сном); розлади міжособистісної взаємодії (відчуження, агресія, ізоляція)[2].

Особливістю психологічного профілю цих ветеранів було формування глибокої недовіри до оточення, блокування емоцій (numbing), емоційна дисоціація та повторне переживання травми (flashbacks). Цей феномен було вперше систематизовано американськими психіатрами саме на основі досвіду військовополонених В'єтнаму і пізніше ліг в основу діагностичних критеріїв ПТСР у DSM-III (1980) та містило в собі: етапи надання допомоги (Operation Homecoming, Clark Air Base); структури залучених служб (VA, DOD, психіатричні команди); аналіз програм успішного відновлення. Таким чином була вперше побудована та системно реалізована допомога звільненим з полону військовослужбовцям в обмін (евакуації) до ресоціалізації в межах операції Operation Homecoming (1973)[3], яка включала в себе евакуацію полонених з Північного В'єтнаму до медичних центрів США через авіабазу Кларк (Clark Air Base) на Філіппінах. Саме тут вперше були апробовані моделі декомпресії та заходи короткотермінового інтенсивного психологічного супроводу одразу після звільнення (Jones et al., 1986)[4]. Основними етапами фази психологічного реагування стали чотири етапи до яких входили:

етап 1 декомпресія (Reentry Decompression), який проводився у спеціально організованих «нейтралізованих» від бойових дій зонах, де військовослужбовці проходили: медичне обстеження; початкову психодіагностику; інтерв'ю з психологами та адаптаційне інформування. Метою декомпресії було: стабілізація психічного стану; зняття стресу; «перевантаження психіки» перед поверненням до суспільства;

етап 2: заходи психологічної діагностики та індивідуальної інтервенції, які в свою чергу проходили у військових шпиталях та медичних центрах Міністерства оборони США. Напрямок діяльності на другому етапі був спрямований на застосовувалися стандартизованих методик діагностики ПТСР, депресії, тривожності (MMPI, BDI). На цьому етапі визначався індивідуальний план психотерапії;

етап 3: довготривала терапія (VA Readjustment Counseling Program), яка складалась з когнітивно-поведінкової терапії (CBT), групової терапії (зокрема, програми «ветеран-ветерану»), терапії травми (EMDR, візуалізація та десенсибілізація) та психофармакологічної підтримки. Довідково: починаючи з 1979 року, за підтримки Департаменту у справах ветеранів (VA), було відкрито понад 200 Центрів переадаптації ветеранів (Vet Centers), де колишні полонені отримували допомогу згідно третього етапу;

етап 4: соціальна та сімейна ресоціалізація надала можливість психологічним службам армії США та VA проводити роботу із сім'ями, включаючи тренінги з розуміння ПТСР, кризові сімейні сесії, програми інтеграції в робоче середовище, стипендії на освіту та житлову допомогу[5].

За допомогою чотирьох етапів надання допомоги, психологічним службам армії США та Департаменту у справах ветеранів (VA) вдалось реалізувати програми для військовополонених після їх повернення. Дані програми стали основою сучасної доктрини психологічної реабілітації ветеранів у США. Вони поєднували міжвідомчу співпрацю, мультидисциплінарний підхід та довготривалу підтримку, що, за оцінками Національного центру ПТСР (National Center for PTSD), дозволило знизити рівень хронічного ПТСР серед колишніх полонених з понад 90% до приблизно 30% через 10 років після звільнення (Schnurr et al., 2003) та досягти успіху у подоланні всіх викликів. Ці виклики актуальні і сьогодні, зокрема для України, яка регулярно проводить обмін полоненими та стикається з тривалими психологічними травмами, які загострюється в активній фазі війни та нестачею ресурсів[6].

Виходячи з вище викладеного матеріалу та спираючись на досвід США щодо поетапної психологічної допомоги військовополоненим після Американо - В'єтнамської війни дає цінні орієнтири для побудови ефективної системи психологічної підтримки військовослужбовців Сил оборони та безпеки України, які повертаються з полону в умовах російсько-української війни які повинні бути спрямовані на:

системну психологічну допомогу, поетапну та довготривалу. Окремі інтервенції не забезпечують стійкого ефекту без наступних етапів терапії, ресоціалізації та роботи з родиною;

ранню декомпресію, первинну психологічну стабілізацію, яка значно знижує ризики хронічних ПТСР, самогубств та соціальну дезадаптацію;

наявність спеціалізованих центрів на рівні Міністерства оборони України,

Міністерства Внутрішніх Справ, територіальних громад, регіонів України (аналог Vet Centers) дозволить наблизити послуги для ветеранів та зменшити бар'єри доступу;

міжвідомчу координацію (військова медицина МОУ, МВС, МОЗ, ветеранські служби – волонтерські, благодійні, громадські організації) які в свою чергу мають бути врегульованими через законодавчу й адміністративну інтеграцію;

навчання фахівців (військових психологів, лікарів, соціальних працівників) має ґрунтуватися на адаптовані державні, міжнародні стандарти, включно з, (СВТ, EMDR, trauma-informed approach);

створення «Інституту психологічної допомоги ветеранам полону» (на зразок Clark Air Base);

розробку Національного стандарту поетапної психологічної допомоги ветеранам полону;

створення української програми «ветеран-ветерану» як складової ресоціалізації;

інституційну підтримку сімей: просвітницькі програми, кризове консультування;

грантову підтримку ветеранських центрів, які працюють з темою полону.

Список бібліографічних посилань

1. Jones, F. D., Sparacino, L. R., Wilcox, V. L., Rothberg, J. M., & Stokes, J. W. (1986). *Military Psychiatry: Preparing in Peace for War*. Office of the Surgeon General, U.S. Army.
2. Sutker, P. B., Uddo, M., Brailey, K., & Allain, A. N. (1991). Psychopathology in war-zone-deployed and nondeployed Operation Desert Storm troops. *Archives of General Psychiatry*, 48(2), 124–128.
3. National Center for PTSD. (2003). *PTSD Research Quarterly*, Vol. 14(1).
4. Department of Veterans Affairs. (1980–2000). *Vet Center Program Overview*. Retrieved from www.va.gov
5. Figley, C. R. (1978). *Stress Disorders among Vietnam Veterans*. Brunner/Mazel.
6. American Psychiatric Association. (1980). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (3rd ed.).

ВІДЕНЄСВ ІГОР ОЛЕКСАНДРОВИЧ,

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології, педагогіки та філології
Харківської державної академії культури*

**ПОСТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД, ОСОБЛИВОСТІ В
УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ**

В умовах воєнного стану в Україні питання посттравматичного стресового розладу (ПТСР) набуває надзвичайну актуальність. З початку озброєної агресії росії у 2014 році та особливо після початку повномасштабного вторгнення у 2022 році, Україна зіткнулася з безпрецедентним рівнем психотравмуючих впливів на різні категорії населення. Це викликало зростання гострих стресових реакцій, а також довгострокових посттравматичних розладів, включаючи ПТСР.

ПТСР - це психічне розлад, що виникає після переживання або спостереження екстремально травматичних подій. Згідно даних Міністерства охорони здоров'я України (2023), до 30% військовослужбовців та до 25% цивільних осіб, які перебувають у зоні бойових дій, демонструють симптоми, відповідні діагностичним критеріям ПТСР.

Дослідження в області кризової, травматичної та військової психології в Україні за останні роки придбали системний характер. До ключових наукових центрів відносяться Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних сил України, а також кафедри клінічної та кризової психології ряду університетів.

Спираючись на системний підхід вітчизняні дослідження виділяють наступні фактори, що впливають на формування посттравматичного стресового розладу в умовах війни [1,с.20-21]:

1. Характер травматичної події: інтенсивність, тривалість, ступінь залучення (особиста участь у бойових діях, спостереження смерті, руйнувань).
2. Індивідуальні особливості особи, на яку діє травмуючий чинник: рівень тривожності, що передусє психотравмуючий досвід, тип темпераменту, стійкість до стресу.
3. Соціальна підтримка: наявність або відсутність підтримки зі сторони сім'ї, спільноти, держави.
4. Вік, стать, сімейне положення: діти, люди похилого віку, самотні матері – найбільш вразливі групи.
5. Умови життя після травми: наявність житла, роботи, стабільного соціального середовища.
6. Доступ до професійної допомоги: рівень поінформованості та можливість отримання психологічної або психіатричної підтримки.

В результаті аналізу численних кейсів, клінічних спостережень та наукових

публікацій, нами запропонована практична класифікація постстресових станів, що виникають у населення України в умовах війни. Вона ділить постстресові розлади на три основні категорії:

Військовослужбовці, які виконують бойові завдання: характеризуються високою часткою важких та комплексних ПТСР, нерідко з ознаками депресивних та адиктивних розладів. Психотравмуючий досвід включає як фізичні, так і моральні травми (смерть побратимів, участь у бойових діях, виживання під вогнем та інш.). Ефективна допомога вимагає мультидисциплінарного підходу: психотерапія, медикаментозна підтримка, соціальна реабілітація, групи взаємодопомоги.

Громадянське населення у зоні бойових дій: люди, що переживають щоденні обстріли, руйнування, втрати близьких, перебувають у стані постійного стресу. У них спостерігаються гострі стресові розлади, які у разі відсутності допомоги переходять до ПТСР. Показано короткострокові кризові інтервенції, групова підтримка, програми зі стабілізації психоемоційного стану.

Внутрішньо переміщені особи та біженці: ці групи стикаються з «відкладеними» реакціями, адаптаційними розладами, тривожністю, порушеннями сну, депресивними станами. Особливо страждають діти та підлітки, що позбавлені звичного середовища та підтримки дорослих. Серед біженців, які знаходяться за кордоном, постстресові розлади можуть погіршуватися внаслідок неспроможності адаптуватися до нових соціо-культурних вимог тих країн, в яких вони опинилися.

Програми психосоціальної підтримки, що надаються НГО, гуманітарними агентствами, психологами шкіл та громад, демонструють позитивну динаміку відновлення. Психологічні реакції на воєнні дії, включаючи стрес, тривогу, депресію та посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), потребують ефективних копінг-стратегій для подолання стресу та збереження психічного здоров'я [2,с.16].

Проблема ПТСР в умовах війни в Україні носить системний характер і потребує комплексного міжвідомчого реагування. Можна виділити наступні ключові напрямки:

- створення доступної інфраструктури психічного здоров'я у кожному регіоні;
- підготовка фахівців кризової та травматичної психології;
- введення протоколів ранньої діагностики та інтервенції в освітніх та медичних установах;
- посилення роботи з вразливими групами (ветерани, жінки, діти, ВПО);
- розробка національної програми з психосоціальної реабілітації населення після війни.

Список бібліографічних посилань

1. Глушук А. О., Кандибал А. С., Оданельчук Н. С. Посттравматичний стресовий розлад, як наслідок війни у військовослужбовців та цивільних. *Вісник*

Національного університету оборони України 6 (82) / 2024. С. 19–25.

2. Bolshakova A., Videnieiev I. Coping resources among civilians with different levels of subjective well-being during the war. *Visnyk of the Lviv University. Series Psychological science*. 2024. Issue 21. P.16-24.

ВОЛОШКО СЕПГІЙ АНАТОЛІЙОВИЧ,

*доктор філософії з державної безпеки, полковник,
заступник начальника кафедри соціально-гуманітарних дисциплін,
Національна академія Національної гвардії України*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СЛУЖБОВО- БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВО-БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ

Постановка проблеми. Службово-бойова діяльність військовослужбовців Національної гвардії України є основним видом їхньої діяльності. Її головна відмітна ознака — спрямованість на дотримання прав та свобод людини та громадянина, захист його від злочинних та інших протиправних зазіхань за допомогою активного використання військовослужбовцям духовних та фізичних сил, бойових властивостей зброї, військової техніки та спеціальних засобів. Об'єктом службово-бойової діяльності є люди (людина, група, незаконне збройне формування, збройне формування держави агресора), що стали на шлях порушення громадського порядку, закону, що сприймаються військовослужбовцем як супротивника (ворога), який має бути зупинено, знешкоджено, полонено, або знищено. Успішне вирішення поставленого завдання (перемога) виступає метою та змістом прояву службово-бойової активності військовослужбовця Національної гвардії України.

Але успішною службово-бойова діяльність може бути у тому разі, якщо противник сприймається адекватно. Спрощене сприйняття противника, легковажне щодо нього ставлення наводять, як правило, до таких результатів, ціна яких вимірюється життям військовослужбовців, поразкою на полі бою, невиконанням поставленого завдання.

Аналіз бойової діяльності військовослужбовців Національної гвардії України показує, що сама зброя, спеціальні засоби, бойові комплекси можуть давати неоднозначний вплив на психіку військовослужбовців. При хорошому знанні їх властивостей, правил експлуатації та застосування вони викликають почуття впевненості у власній силі та можливостях, мінімальної вразливості від впливу супротивника. При недостатній навченості можуть породжувати сумніви, невпевненість, які, у свою чергу, призводять до психологічних труднощів у

використанні наявних засобів. У зв'язку з цим попередження таких труднощів - одне з найважливіших завдань морально-психологічного забезпечення службово-бойових дій військовослужбовців Національної гвардії України. Успішність виконання службово-бойового завдання військовослужбовцями Національної гвардії України прямою мірою залежить від згуртованості колективу підрозділу, від характеру взаємовідносин між військовослужбовцями, від загальної спрямованості, націленості на виконання поставленого завдання, стійкого та грамотного керівництва підрозділом. Якщо командир вдається створити військовий колектив у справжньому значенні цього слова, то ймовірність успішного вирішення службово-бойових завдань значно збільшується.

Вирішення службово-бойових завдань може протікати в різних умовах, в тому числі вкрай несприятливих (стресових) для військовослужбовців.

Таке напруження пригнічує, знижує координацію рухів, ступінь самоконтролю, змінює мотивацію і нерідко наводить тільки до одного бажання - будь-якими способами покінчити з цими несприятливими обставинами.

Наукова організація морально-психологічного забезпечення виконання службово-бойових завдань потребує аналізу факторів, з якими військовослужбовці Національної гвардії України не тільки зіштовхуються вже зараз, але можуть і в майбутньому зіткнутися в ході здійснення службово-бойової діяльності.

Військовослужбовцям Національної гвардії України слід постійно пам'ятати, що внутрішній та зовнішній стан країни може бути дестабілізовано конфліктами національному, релігійному та економічному ґрунті, втручанням у ці процеси збройних сил країни агресора. На даний час триває збройне протистояння проти російської агресії і воно набуває найбільш жорстокого та кровопролитного характеру.

Таким чином, у залежності від розв'язуваних військово-політичних завдань воєнні дії можуть характеризуватися:

- широким діапазоном залучених до ведення збройної боротьби сил від обмежених військових контингентів до оперативного-стратегічних угруповань військ (сил);

- застосуванням різних способів та форм ведення воєнних дій тактичного та оперативного масштабів;

- використанням всього наявного у протиборчих сторін арсеналу засобів збройного насильства – від легкої стрілецької зброї до самих сучасних зразків озброєння та військової техніки, у тому числі систем високоточної зброї.

У такій війні пошкоджені атомні електростанції, хімічні підприємства, зруйновані склади боєприпасів створюють великі зони хімічного зараження. Про це свідчать аварії на Чорнобильській АЕС, захват Запорізької АЕС збройними формуваннями російської федерації та ядерний шантаж.

В умовах воєнного часу, надзвичайного стану основним фактором, який

може негативно впливати на психіку військовослужбовця, є небезпека. Досвід показує, що в бойовій обстановці немає жодної хвилини, коли б людина не зазнавала небезпеки. Характерними рисами ведення бойових дій у сучасних війнах є те, що:

по-перше, небезпека у ній зростає до небувалих розмірів, особливо з використанням ударних безпілотників;

по-друге, небезпека поширюється не тільки на ті частини та підрозділи які перебувають у безпосередньо у зіткненні з противником, але і на ті, які розташовані в глибині території України та не беруть участь у даний час у бойових діях;

по-третє, небезпеки піддається все цивільне населення країни, що не може не накласти свого відбитка на психіку особового складу частин та підрозділів.

Практика та проведені розрахунки показують, що у сучасних бойових діях при застосуванні наявних систем зброї на психологічні втрати припадає щонайменше 50% всіх втрат особового складу. Це ж підтверджують дослідження, проведені серед осіб, які брали безпосередню участь в бойових діях. Високий та граничний рівень тривожності спостерігався у 75–80% військовослужбовців.

Практика виконання бойових завдань свідчить, що незнання дійсних розмірів небезпеки, що походить від противника, від його техніки і зброї, було причиною багатьох хвилювань та тривоги, значної психічної напруженості, а нерідко і проявів паніки.

Найсильніший вплив у бою надають людські втрати — поранення і загибель товаришів даного ротного підрозділу, а також самотність. У ході проведених досліджень було встановлено, що, як правило, війська втрачають здатність до ведення бойових дій, дезорганізуються, коли їх втрати становлять понад 50% первісної чисельності.

У водночас досвід бойових дій показав, що високоорганізовані, навчені та згуртовані підрозділи не втрачали боєздатності та домагалися вирішення поставлених завдань і за більш значні втрати.

Психологічною особливістю сучасних бойових дій, що значно посилює фактор небезпеки, є великий масштаб розповсюдження раптовості. Раптовість виступає для військовослужбовця як сприйняття та переживання несподівано виниклих обставин, до яких він готовий. Психологічний вплив раптовості може мати характер короткочасного шоку, тривалої дезорганізації психіки чи незворотних психічних змін. При цьому негативний ефект впливу раптовості залежить від рівня розвитку саморегуляції психіки; від рівня підготовленості до дій у різних ситуаціях; від величини раніше завданих психічних травм та інших факторів. Для нападників ситуація може оцінюватися як повністю раптова, частково раптова чи очікувана. Сторона яка тримає оборону використовує раптовість як фактор успіху в 10% випадків. Слід зазначити, що у 65–70% випадків вона є основною фактору досягнення успіху.

Психологічна боротьба є не що інше, як система спеціально здійснюваних впливів (успішні військові акції, військові та психологічні диверсії, чутки, підробки, дезінформація, погрози, демонстрація військової сили тощо); спрямованих на свідомість людей переважно через сферу суспільної психології, з метою послабити духовну і матеріальну міць противника.

Проведений аналіз успішності службово-бойової діяльності та суб'єктивних станів військовослужбовців дозволив встановити, що зрештою результаті успіх визначається силою мотивації, ступенем емоційно-вольовий стійкості та професійної підготованості (знаннями, навичками, вміннями), розвиненістю інтелектуально-пізнавальної сфери. Крім того, особливо велике значення мають згуртованість підрозділу та управлінський талант командирів.

Список бібліографічних посилань

1. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 р. № 876-VII // База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18> (дата звернення 03.10.2019).

2. Желаго А.М. Психологічні компоненти надійності службово-бойової діяльності військовослужбовців військової служби за контрактом СМВЧМ та механізми її забезпечення. Вісник Національної академії оборони 3 (16) 2010. С. 117-121.

3. Волошко С.А., Товма М.І. Вплив чинників на морально-психологічний стан військовослужбовців підрозділів Національної гвардії України з конвоювання екстрадиції та охорони підсудних під час виконання службово-бойових завдань. Честь і закон. 2019. № 4 (71). С. 107–116. Doi: 10.33405/2078-7480/2019/4/71/139232.

4. Приходько, І. І. Психологічні особливості службово-бойової діяльності військовослужбовців Національної гвардії України при проведенні антитерористичної операції [Текст] / І. І. Приходько // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Військово-спеціальні науки. – 2015. – № 2 (33). – С. 35–39.

ГАБА ІРИНА МИКОЛАЇВНА,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри психології та соціальної роботи

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ КОМАНДНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

Повномасштабна війна, що триває на території України, висунула перед суспільством безпрецедентні виклики, які охоплюють усі сфери життя — від

особистої безпеки громадян до ефективності роботи державних інституцій та систем життєзабезпечення. У центрі цих викликів опинилися фахівці, які щоденно взаємодіють у високостресових, небезпечних і нестабільних умовах: військові, психологи, рятувальники, волонтери. Їхня професійна діяльність вимагає не лише індивідуальної стійкості, а й злагодженої командної взаємодії.

Кризова ситуація у психологічному розумінні розглядається як подія або сукупність обставин, що порушують усталений порядок життєдіяльності особистості або соціальної групи, викликають інтенсивну стресову реакцію та вимагають швидкої адаптації. Такі ситуації потребують мобілізації внутрішніх ресурсів і здатності діяти в умовах підвищеного емоційного, когнітивного та фізичного навантаження. У професійному контексті криза є не лише зовнішнім подразником, а й своєрідним випробуванням на здатність команди функціонувати злагоджено, оперативно і конструктивно.

Особливої гостроти ці процеси набувають в умовах повномасштабної війни, коли будь-яка професійна діяльність супроводжується невизначеністю, ризиками для життя та психічного здоров'я, інформаційним тиском, нестабільністю ресурсного забезпечення. У такій реальності командна взаємодія перестає бути лише інструментом досягнення мети — вона стає умовою виживання, збереження ефективності та стабільності системи в цілому. Це стосується, зокрема, таких сфер, як військова справа, охорона здоров'я, рятувальні операції, психологічна допомога, соціальна робота,

Професійна ефективність команди в умовах кризи зумовлюється не лише індивідуальними компетенціями її учасників, а й низкою соціально-психологічних чинників, які визначають рівень згуртованості, взаємної підтримки та стійкості колективу у спільній діяльності [1]. Йдеться не стільки про технічну координацію зусиль, скільки про функціонування складної системи взаємодії, що базується на глибших психологічних засадах.

Соціально-психологічні чинники охоплюють як індивідуальні характеристики учасників, так і особливості групової динаміки. Серед них — формування атмосфери довіри, узгодження ціннісних орієнтацій, здатність до емоційної підтримки, конструктивна комунікація, адаптивне реагування на зміни та подолання психоемоційного навантаження.

У цьому контексті командна взаємодія в умовах війни постає як багатовимірний соціально-психологічний процес, що вимагає від кожного учасника високого рівня соціальної відповідальності, емоційної врівноваженості та розвинених лідерських якостей [2]. Саме зазначені чинники визначають здатність команди не лише зберігати функціональність у кризових ситуаціях, а й ефективно виконувати поставлені завдання в умовах підвищеного стресу та ризику.

Одним із ключових соціально-психологічних чинників, що забезпечує стабільність команди та її здатність до колективного реагування, є довіра. В

умовах кризи вона означає не лише впевненість у фаховості та надійності інших членів команди, а й готовність відкрито обговорювати складні питання, ділитися інформацією, делегувати відповідальність і приймати допомогу. Довіра виступає основою внутрішньої згуртованості, знижує рівень міжособистісної напруги та формує сприятливий соціально-психологічний клімат[4].

Наступним чинником виступає соціальна підтримка. У складних умовах вона може мати вирішальне значення. Це не тільки готовність допомогти з виконанням завдання, а й людське співпереживання, просте «я поруч» у правильний момент. Саме наявність цієї підтримки часто утримує людину від професійного вигорання.

Ще один ключовий аспект, це єдність цілей і цінностей. Якщо в команді немає розуміння, заради чого саме вона діє, коли втрачається спільний сенс, — будь-яка зовнішня згуртованість стає формальністю. Спільне бачення мети дозволяє учасникам команди не просто координувати дії, а внутрішньо відчувати відповідальність за спільний результат.

У цьому контексті важливою стає якість комунікації. Вона повинна бути чіткою, структурованою, але водночас людяною. У стресі легко втратити контакт із собою й з іншими. Саме тому комунікативна гнучкість, здатність чути, бачити невербальні сигнали, вчасно відреагувати — усе це стає не менш важливим, ніж технічна обізнаність.

Ефективна команда потребує не лише єдності, а й структури. Розподіл ролей не повинен бути надто жорстким, але кожен має знати, за що відповідає. Гнучкість у цьому розподілі — окрема якість, що дозволяє адаптуватися до змін без втрати орієнтації.

Лідерство — це один визначальний чинник. У кризовій ситуації лідер — це не просто керівник, а стабілізуючий елемент. Він (або вона) має бути одночасно і центром прийняття рішень, і джерелом підтримки, і носієм впевненості. У таких умовах не спрацює авторитарна модель — команді потрібен лідер, який довіряє й довіра якого має вагу.

Зрештою, емоційна саморегуляція — це той ресурс, який утримує людину на плаву. Здатність утримати внутрішню рівновагу, не зануритись у паніку чи апатію, не зірватися в конфлікт — це вже не просто якість, а інструмент виживання і збереження функціональності.

Таким чином, кожен із чинників не працює автономно — вони створюють систему, в якій команда або функціонує, або руйнується. І якщо в мирний час певні недоліки в цій системі ще можна компенсувати, то в умовах війни — вже ні. Саме тому розуміння й розвиток цих чинників має стати одним із ключових завдань для всіх, хто готує фахівців до роботи в кризових ситуаціях.

Результати емпіричних досліджень підтверджують: команди, в яких наявні вищеписані чинники, демонструють вищий рівень стійкості, ефективніше виконують завдання, швидше адаптуються до змін і з меншою вірогідністю

зазнають внутрішніх конфліктів. Навпаки, відсутність довіри, слабка комунікація, розмитість цілей та недостатній рівень підтримки можуть призвести до дезорганізації, втрати боєздатності колективу та зростання психологічного навантаження.

У прикладному вимірі це означає необхідність впровадження спеціальних програм підготовки кризових команд, зокрема тренінгів командної взаємодії, розвитку емоційного інтелекту, підвищення навичок комунікації та кризового лідерства. Психологічний супровід таких команд має включати не лише підтримку в моменті, а й систематичну профілактику професійного вигорання та конфліктогенних станів [3].

Таким чином, соціально-психологічні чинники ефективної командної взаємодії в умовах кризи є важливою передумовою успішної спільної діяльності.

Психологічне осмислення та цілеспрямований розвиток соціально-психологічних чинників мають стати одним із пріоритетів у підготовці фахівців, здатних ефективно діяти в умовах кризи.

Список бібліографічних посилань

1. Бондарчук О. І., Філь О. А., Ковальчук В. В., Жабенко Л. В.. Управління командою: 5 завдань і інструментів лідера: методичний посібник. за заг.ред. Є. Р. Чернишової. Ун-т менеджменту освіти НАПН України. К., 2015. 116 с.
2. Карамушка Л.М., Філь О.А. Психологічні чинники розвитку навичок командної роботи у майбутніх фахівців. Вісник НТУУ "КПІ". Серія : Філософія. Психологія. Педагогіка. 2012. №1. С. 123–128.
3. Мікан Ш., Роджер С. Психологія ефективної команди. Львів : Літопис, 2018. 312 с.
4. Романовський О. Г., Шаполова В. В., Квасник О. В., Гура Т. В. Психологія тимблдингу: навчальний посібник. за заг. ред. Романовського О. Г., Калашникової С.В. – Харків : «Друкарня Мадрид», 2017. 92 с.

ДЖАГУПОВ ГРИГОРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ,

*кандидат юридичних наук, професор,
заступник директора навчально-наукового інституту № 3
з освітньої та науково-дослідної діяльності,
Харківський національний університет внутрішніх справ*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОПРОФІЛАКТИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ В ПІДРОЗДІЛАХ ОБОРОННОГО СЕКТОРУ

В умовах тривалого збройного конфлікту та високої інтенсивності службової діяльності проблема професійного вигорання у військовослужбовців та

працівників оборонного сектору набула особливої актуальності. Хронічне емоційне виснаження, зниження мотивації, цинізм і деперсоналізація стають не лише індивідуальними викликами, а й факторами, що суттєво знижують боєздатність, командну ефективність і загальну безпекову стійкість. У цьому контексті психопрофілактика вигорання повинна розглядатися не як факультативний елемент психологічної підтримки, а як стратегічно важливий напрямок кадрової та операційної політики оборонних структур.

Професійне вигорання у підрозділах оборонного сектору слід розглядати як багаторівневий психосоціальний феномен, що формується під впливом тривалого емоційного та фізичного навантаження, специфіки бойових завдань і постійної загрози життю. Його особливість полягає в тому, що воно не лише підриває індивідуальне психічне здоров'я військовослужбовців, а й впливає на функціональну ефективність колективу, що виконує критично важливі завдання в умовах національної безпеки. Теоретичне осмислення цього явища потребує залучення комплексу підходів, що дозволяють виявити механізми його виникнення, закономірності розвитку та потенційні точки психологічного втручання.

Когнітивно-поведінкова парадигма акцентує увагу на значущості суб'єктивних оцінок службовцем умов своєї праці, власної спроможності впливати на ситуацію та стратегій реагування на стресові стимули. Згідно з цією моделлю, вигорання є результатом когнітивного дисбалансу між очікуваннями та реальністю служби, а також між зусиллями й винагородою, що призводить до почуття марності й втрати мотивації[1, с. 100]. Психодинамічна концепція пропонує глибше проникнення в особистісні витоки вигорання, трактуючи його як своєрідний бар'єр, що виникає внаслідок невідповідності між професійною роллю та внутрішніми потребами індивіда, зокрема потребою у визнанні, самореалізації та етичній цілісності. Особливо це стосується військовослужбовців, які в умовах бойових дій стикаються з моральними дилемами та екзистенційним сумнівом щодо сенсу виконуваних дій. Біопсихосоціальний підхід дозволяє інтегрувати різні виміри цього явища, розглядаючи його як результат взаємодії фізіологічних реакцій на тривалий стрес (порушення циркадних ритмів, хронічна втома, соматичні розлади), психологічних чинників (рівень тривожності, здатність до емоційної регуляції, наявність підтримуючого середовища) та соціального контексту (організаційна культура, стиль управління, колективна згуртованість). Особливу аналітичну цінність має системно-функціональний підхід, який дозволяє розглядати вигорання не лише на індивідуальному рівні, а й як індикатор системних недоліків у структурі організації служби[2, с. 192]. До таких чинників можна віднести дисбаланс між нормативно встановленими обов'язками та фактичним навантаженням, дефіцит ресурсів для відновлення психоемоційного стану, ігнорування потреби у регулярній психологічній підтримці та навчанні стрес-

менеджменту. У цьому контексті вигорання виступає як маркер порушення гомеостазу в організаційній системі, що потребує перегляду стратегій керівництва, стилів командування та політик щодо охорони психічного здоров'я персоналу.

Таким чином, теоретичні основи психопрофілактики вигорання в оборонному секторі мають будуватися на засадах міждисциплінарності, що дозволяє не лише діагностувати ризики, але й розробити цілісні підходи до збереження психологічної стійкості особового складу. Інтеграція зазначених концептуальних рамок у підготовку командирів, психологів та службовців сприятиме формуванню професійного середовища, здатного до адаптації в умовах хронічного стресу й непередбачуваних загроз.

Методологічні підходи до психопрофілактики професійного вигорання в оборонному секторі мають спиратися на цілісну інтеграцію теоретичних знань, емпіричних досліджень та практичних технологій психологічного супроводу. Високий рівень емоційного навантаження, постійна бойова готовність та обмежені можливості для повноцінного відновлення психічних ресурсів створюють середовище, де профілактика вигорання повинна не просто існувати, а бути системною складовою кадрової політики та службового управління[3, с. 114]. Однією з ключових методологічних засад виступає системність і поетапність, що передбачає впровадження заходів на різних рівнях розвитку емоційного виснаження. Первинна профілактика полягає у створенні таких умов служби, які мінімізують вплив стресогенних чинників, наприклад, шляхом адекватного планування бойових чергувань, забезпечення відпочинку, зменшення інформаційного шуму. Вторинна профілактика зосереджена на ранньому виявленні ознак емоційного виснаження, тривожності або депресивних проявів, що потребує активної участі психологів та підготовлених командирів. Третинний рівень охоплює заходи, спрямовані на повернення особового складу до стабільного функціонування після кризових станів, включаючи реабілітаційні програми, індивідуальну роботу з психологом, тимчасову зміну функціональних обов'язків. Важливим елементом є інтеграція інституційних і персональних ресурсів. Ефективність профілактики суттєво зростає у випадках, коли офіційна інфраструктура підтримки (служби морально-психологічного забезпечення, санаторно-курортні програми, групи підтримки) поєднується з розвитком у самих військовослужбовців умінь психоемоційної саморегуляції. Самоусвідомлення, навички розпізнавання емоційних станів, вміння вербалізувати переживання, тобто культура психологічної самопомогі, мають формуватися вже на етапі базової підготовки особового складу.

Сучасні технології надають нові можливості для діагностики та супроводу. У практиці оборонного сектору доцільно впроваджувати валідизовані психологічні інструменти, що дають змогу унеможливити суб'єктивізм у визначенні рівня психоемоційного напруження. Цифрові платформи, мобільні

застосунки, а також інструменти дистанційного консультування дозволяють здійснювати моніторинг стану військовослужбовців у режимі реального часу, своєчасно реагуючи на тривожні сигнали. Такі інструменти особливо ефективні в умовах ротаційної служби, коли традиційні методи взаємодії можуть бути ускладнені просторовою чи організаційною ізоляцією. Не менш важливою є освітня складова, яка реалізується через спеціалізовані тренінгові програми[4, с .186]. Йдеться не лише про ознайомлення з теоретичними аспектами емоційного вигорання, а й про активне формування поведінкових моделей, що забезпечують стресостійкість. Рольову гру, симуляційні вправи, аналіз бойових ситуацій із психологічним зворотним зв'язком варто розглядати як ефективні інструменти формування адаптивних стратегій. Особливу увагу слід приділяти розвитку емоційного інтелекту, зокрема здатності розпізнавати, інтерпретувати й адекватно реагувати на емоції – як власні, так і оточення. Нарешті, методологія психопрофілактики передбачає переосмислення функції лідерства у військовому колективі. Командири не можуть обмежуватись лише контролем і наказами. Вони мають бути залученими до процесів формування безпечного середовища, де визнається право військовослужбовця на психічну вразливість. Лідерство, засноване на емпатії, не заперечує дисципліну, але доповнює її людяністю, інформованістю, розумінням індивідуального стану підлеглих. Вчасно подане слово підтримки, наданий час на відновлення або виявлене розуміння в конфліктній ситуації можуть стати дієвим профілактичним інструментом.

На нашу думку, методологія психопрофілактичної роботи в оборонному секторі повинна ґрунтуватися на цілісному, поєднаному і гнучкому підході, що враховує динаміку бойових дій, особистісні особливості військовослужбовців, а також організаційні та соціальні чинники середовища. Вона не може бути уніфікованою, але повинна мати чітку логіку, адаптивні механізми і підтримку на всіх рівнях військової ієрархії.

Отже, профілактика професійного вигорання в підрозділах оборонного сектору має бути стратегічно важливою складовою людського капіталу, інтегрованою у всі рівні функціонування системи безпеки. Теоретичне підґрунтя психопрофілактики повинне поєднувати знання з психології, медицини, соціології та управління персоналом, а методологічне забезпечення – спиратися на принципи системності, адаптивності, емпатійного лідерства та технологічної інноваційності. Розбудова ефективної системи психопрофілактики – це не лише гуманістичний виклик, а й інструмент посилення функціональної стійкості оборонного сектора в умовах тривалих загроз, що потребує міжінституційної координації, наукового супроводу.

Список бібліографічних посилань

1. Казанцев Д. Р. До проблеми емоційного вигорання у контексті вимог сьогодення. *Психологічні читання. МВС України. Наук. парк «Наука та безпека».* Харків. ХНУВС. 2023. Т. 1. С. 99-101.

2. Мілорадова Н. Е. Використання техніки «синквейн» та метафоричних асоціативних карт для саморегуляції психічних станів. *Психологія особистості фахівця в умовах воєнного часу та поствоєної реабілітації. Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2023. С. 191-194.*

3. Мілорадова Н. Е. Ресурсозберігаючі технології як складова формування життєстійкості працівників поліції. *Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану. МВС України. Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця. ХНУВС. 2023. С. 113-115.*

4. Турченко К.А., Аль Тавальбех Серхан Ахмед. Специфіка копінг-повіднки у педагогів з різним рівнем емоційного вигорання. *Актуальні напрями практичної психології і психотерапії. Харків: ХНУВС. 2020. С. 185 - 189.*

ДОРОФЄЄВ АНДРІЙ СЕРГІЙОВИЧ,
*доктор філософії з педагогіки, полковник,
заступник начальника факультету з навчальної роботи –
начальник навчальної частини гуманітарного факультету,
Національна академія Національної гвардії України*

ЛІДЕРСТВО ТА ПСИХОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ КОМАНДИРІВ: ДОСВІД ПРОВІДНИХ КРАЇН СВІТУ

У сучасному світі, де збройні конфлікти стають все більш складними та вимагають швидких і ефективних рішень, роль командира набуває першочергового значення. Успіх військових операцій значною мірою залежить не тільки від технічної оснащеності та тактичної підготовки, а й від особистісних якостей командира, його здатності керувати людьми, приймати рішення в умовах невизначеності та підтримувати бойовий дух підрозділу.

Саме тому психологічна компетентність лідерів є критично важливою для ефективного функціонування будь-якої армії. Провідні країни світу активно впроваджують інноваційні підходи до відбору, підготовки та розвитку психологічної стійкості та лідерських якостей своїх командирів, розуміючи, що це є запорукою національної безпеки та успіху на полі бою.

Розглядаючи сутність та значення психологічної компетентності командира слід зазначити, що психологічна компетентність командира – це сукупність знань, умінь, навичок та особистісних якостей, що дозволяють йому ефективно виконувати свої функції в умовах психологічного тиску, стресу та невизначеності, а також успішно керувати особовим складом, мотивувати його та підтримувати високий рівень бойового духу. Вона охоплює широкий спектр аспектів, включаючи емоційний інтелект, стресостійкість, навички прийняття рішень, комунікативні здібності, здатність до емпатії, саморегуляцію та здатність

адаптуватися до змінних умов.

Досвід провідних країн світу у формуванні психологічної компетентності командирів каже про життєво важливе значення психологічної компетентності офіцерів та сержантів. Вони інвестують значні ресурси у розробку та впровадження комплексних програм відбору, навчання та розвитку, спрямованих на формування цих якостей.

Збройні Сили США є одним із лідерів у розробці та застосуванні інноваційних підходів до формування лідерських якостей та психологічної компетентності. Американські військові активно використовують комплексні системи оцінки кандидатів на офіцерські та сержантські посади, які включають психологічні тести, інтерв'ю та симуляційні вправи (U.S. Army Leader Development Strategy, 2013). Особлива увага приділяється виявленню лідерського потенціалу, емоційної стійкості та здатності до адаптації.

Британська армія має чітко визначену модель лідерства, яка підкреслює важливість особистих якостей, таких як рішучість, цілісність, ініціатива та здатність до впливу (Ministry of Defence, 2014). Навчальні програми включають інтенсивні тренінги з прийняття рішень в умовах невизначеності та високого ризику, часто з використанням симуляційних технологій та реалістичних сценаріїв (Royal Military Academy Sandhurst, 2019). Активно розвиває програми з підтримки психічного здоров'я та управління стресом, оскільки визнає, що ефективний командир повинен бути психічно стійким і здатним підтримувати психічне здоров'я своїх підлеглих (King's Centre for Military Health Research, 2018).

Збройні Сили Німеччини акцентують увагу на формуванні відповідального та етичного лідерства, що відповідає демократичним принципам та цінностям. Ця концепція є наріжним каменем німецької військової доктрини. Вона підкреслює важливість моральної та етичної відповідальності командира, його здатності приймати рішення, що відповідають цінностям демократичного суспільства, та поважати гідність кожного військовослужбовця (Heeresamt, 2007). Це вимагає високого рівня самосвідомості та психологічної зрілості. Командири проходять інтенсивну психологічну підготовку, яка включає розвиток навичок конфліктології, емпатії, саморефлексії та вміння працювати з психологічно складними ситуаціями. Система відбору та оцінки кандидатів на керівні посади в Бундесвері є дуже ретельною та включає психологічне тестування, оцінку особистісних якостей та стресові інтерв'ю.

Армія оборони Ізраїлю (ЦАХАЛ) функціонує в умовах постійної загрози, що вимагає від її командирів надзвичайної стресостійкості, рішучості та здатності до швидкого прийняття рішень. Процес відбору та тренування офіцерів в ЦАХАЛ є одним із найжорсткіших у світі. Він включає тривалі та інтенсивні курси, де особлива увага приділяється розвитку лідерських якостей в умовах високого психологічного тиску (Sharoni, 2018). В ізраїльській армії практикується широке делегування відповідальності навіть на нижчих рівнях, що сприяє розвитку

ініціативи та самостійності командирів. Це також підвищує їхню психологічну стійкість та здатність до адаптації. ЦАХАЛ надає великого значення психологічній підтримці військовослужбовців, включаючи програми з профілактики посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та підвищення психологічної стійкості. Це допомагає командирам не тільки справлятися зі своїм власним стресом, але й ефективно підтримувати своїх підлеглих.

Канадські Збройні Сили (CAF) також приділяють значну увагу розвитку психологічної компетентності своїх лідерів, особливо в контексті миротворчих операцій та багатонаціональних місій. CAF використовує модель лідерства, яка підкреслює важливість особистісних якостей, інтелектуальних здібностей та професійних навичок. Особливий акцент робиться на розвитку етичного лідерства та здатності працювати в різноманітних культурних середовищах (Department of National Defence, 2005). Програми офіцерської підготовки включають курси з психології, управління людьми, прийняття рішень та вирішення конфліктів. CAF активно впроваджує програми з підтримки психічного благополуччя та стресостійкості для всіх військовослужбовців, включаючи командирів, розуміючи, що психічне здоров'я є основою ефективного лідерства (Veterans Affairs Canada, 2020).

Методи та інструменти формування психологічної компетентності

Для формування та розвитку психологічної компетентності командирів у провідних країнах світу застосовуються різноманітні методи та інструменти:

- Психодіагностика та відбір: На початкових етапах відбору кандидатів на офіцерські та сержантські посади використовуються комплексні психологічні тести, особистісні опитувальники, проективні методики та структуровані інтерв'ю. Це дозволяє виявити потенційних лідерів з необхідним набором психологічних якостей та відсіяти тих, хто не відповідає високим вимогам (Робертс, 2015);

- Спеціалізовані тренінги та курси: Програми підготовки включають курси з розвитку емоційного інтелекту, управління стресом, тайм-менеджменту, комунікативних навичок, конфліктології, прийняття рішень в умовах невизначеності та кризових ситуацій;

- Симуляційні навчання та рольові ігри: Реалістичні симуляції бойових дій, кризових ситуацій та управлінських викликів дозволяють командирам відпрацьовувати навички прийняття рішень під тиском, керувати підлеглими в екстремальних умовах та розвивати стресостійкість у безпечному середовищі (Schumacher et al., 2012);

- Наставництво та коучинг: Досвідчені офіцери виступають в ролі наставників для молодих командирів, надаючи їм практичні поради, ділячись власним досвідом та допомагаючи розвивати лідерські якості. Коучинг спрямований на індивідуальний розвиток, розкриття потенціалу та подолання особистісних бар'єрів;

- Психологічне консультування та підтримка: Надання доступу до кваліфікованих психологів та психотерапевтів допомагає військовослужбовцям, зокрема командирам, впоратися зі стресом, травматичним досвідом та іншими психологічними проблемами, що можуть виникнути під час служби;

- Навчання на основі досвіду (Experiential Learning): Цей підхід передбачає активну участь у практичних завданнях та ситуаціях, що дозволяє засвоювати знання та навички через власний досвід та рефлексію (Kolb, 1984). Це особливо ефективно для розвитку лідерських якостей, які потребують практики та самоаналізу.

Досвід провідних країн світу переконливо демонструє, що психологічна компетентність є невід'ємною частиною ефективного військового лідерства. Сучасні армії інвестують значні ресурси у комплексні програми відбору, навчання та розвитку, які спрямовані на формування емоційного інтелекту, стресостійкості, навичок прийняття рішень, комунікативних здібностей та етичного лідерства у своїх командирів.

Інтеграція психологічної підготовки в усі етапи військової кар'єри, використання інноваційних методів (симуляції, коучинг, програми психологічної стійкості) та постійна увага до психічного здоров'я військовослужбовців є ключовими елементами успішної стратегії. Врахування цього досвіду дозволяє не тільки підвищити ефективність військових операцій, а й забезпечити добробут та психологічну стійкість особового складу, що є надзвичайно важливим для будь-якої сучасної армії.

Список бібліографічних посилань

1. Department of National Defence. (2005). Duty with Honour: The Profession of Arms in Canada;
2. Ministry of Defence. (2014). Army Doctrine Publication: Leadership;
3. Royal Military Academy Sandhurst. (2019). Leadership Handbook;
4. Schumacher, R. M., Schmidt, J., & Wager, E. (2012). Simulation-Based Training for Leader Development. In H. A. W. Kornblum (Ed.), Handbook of Military Psychology (pp. 371-390). John Wiley & Sons;

ДОЦЕНКО ВІКТОРІЯ В'ЯЧЕСЛАВІВНА,

кандидат психологічних наук, доцент,

професор кафедри психології, соціології та педагогіки

Харківського національного університету внутрішніх справ

СТРАТЕГІЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ПІСЛЯ ТРИВАЛИХ БОЙОВИХ ДІЙ

Психологічне відновлення військових після тривалих бойових дій є

критично важливим для України, яка протистоїть збройній агресії. Тривале перебування в зоні бойових дій призводить до значного накопичення стресу, бойової втоми та травматичного досвіду, що провокує зростання випадків ПТСР, депресій, тривожних розладів та адикцій. Ці психологічні наслідки війни можуть проявлятися роками, а іноді й десятиліттями після її завершення, що підкреслює довгострокову актуальність проблеми.

Психічне здоров'я військовослужбовців є основою обороноздатності держави. Ефективне відновлення дозволяє зберегти кваліфікований особовий склад, забезпечити його функціональність та боєздатність, а також зменшити відтік досвідчених кадрів. Без належної допомоги військові стикаються з труднощами в адаптації до цивільного життя, що веде до соціальної дезадаптації, конфліктів у сім'ях та проблем із працевлаштуванням.

Поточні бойові дії виявили гостру потребу в удосконаленні та розробці нових стратегій психологічної підтримки, адаптованих до українських реалій. Дослідження у цій галузі є фундаментом для створення інноваційних методик та підвищення кваліфікації фахівців. Вивчення та адаптація кращих світових практик, з урахуванням специфіки українського військового досвіду та культурних особливостей, дозволить забезпечити якісну та своєчасну допомогу.

Тому пропонуємо розглянути та обґрунтувати ефективні стратегії психологічного відновлення військовослужбовців після тривалих бойових дій, що включають індивідуальні, групові та системні підходи, спрямовані на подолання наслідків травматичного досвіду та сприяння повноцінній реінтеграції.

Перш за все, слід зазначити, що психологічне відновлення військовослужбовців після тривалих бойових дій не може бути монодисциплінарним і потребує міждисциплінарної співпраці. Фахівці не працюють ізольовано. Важливо налагоджувати зв'язок між психологами, психотерапевтами, лікарями, соціальними працівниками, фахівцями з працевлаштування та громадськими організаціями. Ефективна реабілітація вимагає холістичного підходу, що поєднує наступні аспекти [2]:

- медичний, що включає психіатричну допомогу для медикаментозної корекції симптомів (наприклад, депресії, тривоги, порушень сну), а також лікування супутніх фізичних травм, які часто впливають на психічний стан;

- психологічний – психотерапевтична робота, кризове втручання, психологічне консультування та підтримка;

- соціальний, тобто реінтеграція у суспільство, відновлення сімейних зв'язків, подолання стигматизації, формування нових соціальних ролей та підтримка у ветеранських спільнотах;

- професійний – допомога у відновленні або набутті нових професійних навичок, працевлаштування та адаптація до цивільної трудової діяльності. Професійна зайнятість є одним із ключових факторів успішної реінтеграції.

Чим раніше надається психологічна допомога після травматичної події, тим

вищі шанси запобігти розвитку хронічних та ускладнених форм психічних розладів, таких як ПТСР. Перші тижні та місяці після повернення із зони бойових дій є критично важливими. Саме тоді військовослужбовці найбільш вразливі, але й найбільш відкриті до допомоги. Раннє виявлення ознак дистресу та негайне надання підтримки є ключовим.

Разом з цим, не слід чекати на появу клінічних симптомів, слід активно навчати військових ефективним способам подолання стресу та емоційної регуляції. Це може включати психологічну підготовку перед відправленням до зони бойових дій, навчання навичкам саморегуляції та підтримки побратимів.

Базуючись на сучасних наукових та практичних підходах до психологічного відновлення, особливо в контексті травми та стресу, можемо визначити стратегії психологічного відновлення як цілеспрямовані, системні та адаптовані до індивідуальних потреб клієнта плани дій, що включають низку доказових психотерапевтичних втручань, підтримку ресурсних станів та розвиток навичок саморегуляції, спрямовані на стабілізацію психічного стану, опрацювання травматичного досвіду та повноцінну реінтеграцію особистості в повсякденне життя.

Застосування доказових методів психотерапії є обов'язковою умовою ефективної роботи. В сучасних умовах це наступні методи: когнітивно-поведінкова терапія, особливо форми, орієнтовані на травму (травма-фокусована КПТ), що допомагають змінювати дезадаптивні думки та поведінкові патерни пов'язані з травматичним досвідом, експозиційна терапія і когнітивна реструктуризація; EMDR-терапія для переробки травматичних спогадів через стимуляцію рухів очей або інші форми білатеральної стимуляції, що сприяє зменшенню емоційного заряду травми; нарративна терапія, яка допомагає клієнту переосмислити свій травматичний досвід, створивши нову, більш адаптивну «історію» своєї травми; терапія прийняття та відповідальності (АСТ), яка фокусується на прийнятті важких емоцій і думок, розвитку психологічної гнучкості та діях, що узгоджуються з особистими цінностями; терапія, орієнтована на співчуття (CFT) - спрямована на розвиток внутрішнього співчуття до себе та інших, що є важливим для подолання самоосуду та почуття провини, які часто супроводжують травму.

Незважаючи на ефективність доказових методів, ключовим є індивідуальний підхід. Кожен військовослужбовець має унікальний досвід, особистісні особливості, ресурсну базу та потреби. Вибір терапевтичної стратегії повинен базуватися на ретельній діагностиці, клінічній оцінці та врахуванні особистих уподобань клієнта. Тому, психологу необхідно постійно вдосконалювати свої знання і навички, бути гнучкими у виборі та адаптації методів, керуючись принципами клієнтоцентричності та доказовості. Важливо пам'ятати, що успіх терапії часто залежить не лише від обраного методу, а й від міцності терапевтичного альянсу – взаєморозуміння та довіри між клієнтом і

терапевтом.

Групова робота є потужним інструментом у процесі психологічного відновлення, доповнюючи індивідуальну терапію. Адже вона надає ветеранам унікальну можливість усвідомити, що вони не самотні у своїх переживаннях, а їхні реакції на травму є нормальною відповіддю на ненормальні обставини. Це значно знижує самостигматизацію. Учасники групи діляться досвідом, успіхами та труднощами, що сприяє взаємному навчанню адаптивним механізмам, розвитку соціальної підтримки та дружби для успішної реінтеграції. Динаміка групи також дозволяє відновити порушені навички комунікації та взаємодії після бойових дій [1].

Психологічне відновлення не завершується в кабінеті фахівця. Необхідно допомогти військовому вибудовувати нові соціальні мережі та відновити існуючі. Успішна реінтеграція в цивільне життя є кінцевою метою. І тут родина є ключовим ресурсом, але їй самій часто потрібна підтримка та психоосвіта для розуміння змін у поведінці та емоційному стані ветерана.

Спільнота побратимів також є незамінним джерелом емоційної та практичної підтримки, адже вони краще розуміють пережитий досвід. Для повноцінної адаптації критично важливі програми підтримки, що охоплюють працевлаштування, освіту, житло та інші соціальні потреби. Працевлаштування є особливо значущим, оскільки воно повертає ветеранам відчуття мети, стабільності та соціальної корисності, що життєво важливо для їхньої самооцінки та успішної реінтеграції. Аналіз існуючих практик показав, що інтеграція військовослужбовців у процес розробки програм психологічної реабілітації є надзвичайно важливою. Військовослужбовці з бойовим досвідом здатні належним чином консультувати фахівців, які, у свою чергу, можуть ефективніше використовувати доступний арсенал терапій, роблячи психологічну підтримку більш ефективною [1].

Психоосвіта – це ключова та невід’ємна стратегія психологічного відновлення, що слугує фундаментом для всіх інших терапевтичних втручань і є важливим компонентом профілактики та підтримки.

Військовослужбовцям та їхнім родинам життєво необхідна інформація про типові психологічні реакції на стрес і травму (такі як ПТСР, депресія, тривога), механізми їх розвитку та симптоми, а також про те, куди звертатися за допомогою. Це допомагає не лише ідентифікувати проблеми, але й усвідомити потребу у фаховій підтримці.

Для членів родин особливо цінним є пояснення, як змінюється поведінка та емоційний стан ветерана, як вони можуть ефективно допомогти, підтримати спілкування та піклуватися про власний психічний стан. Активна просвітницька робота сприяє дестигматизації психічних розладів та формуванню більш відкритого ставлення до звернення за психологічною допомогою, що є критично важливим для успішного відновлення.

Ефективні стратегії психологічного відновлення військових після тривалих бойових дій вимагають системного, комплексного та індивідуалізованого підходу. Інвестиції у психічне здоров'я військовослужбовців є стратегічно важливим кроком для зміцнення обороноздатності країни та забезпечення стабільності суспільства. Подальші дослідження та практична реалізація цих стратегій є критично важливими для подолання наслідків війни та забезпечення благополуччя українських захисників.

Список бібліографічних посилань

1. Makarchuk N, Tamarin S, Miloradova N, Dotsenko V, Lobanov S. Development of Psychological Support Programs for Military Personnel Considering Combat Experience (Ukrainian Case). Salud, Ciencia y Tecnología [Internet]. 2024 Nov. 13 [cited 2025 May 23];4:542. <https://sct.ageditor.ar/index.php/sct/article/view/542>
2. Колесніченко О. С., Приходько І. І., Мацегора Я. В. Психологічна реабілітація військовослужбовців після виконання службово-бойових завдань в бойових умовах : монографія. Харків : НА НГУ, 2021. 75 с.

ЖДАНОВА ІРИНА ВЯЧЕСЛАВІВНА,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри соціології та психології

Харківський національний університет внутрішніх справ

ШАХОВА ОЛЕНА ГРИГОРІВНА,

кандидат біологічних наук, доцент,

доцент кафедри соціології та психології

Харківський національний університет внутрішніх справ

КОМПЛЕКСНА МОДЕЛЬ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ВETERANAM

Промоція здоров'я є сучасною філософією та стратегією зміцнення здоров'я громадян, в тому числі – ментального (психічного), яка дозволяє підвищити контроль і покращити стан їх здоров'я. Вона спирається на салютогенний підхід, який орієнтований на ресурси людини і зосереджується саме на здоров'ї, його факторах, здібностях і можливостях людей щодо розвитку та відновлення здоров'я, профілактиці психічних розладів. У свою чергу, належний рівень психічного здоров'я громадян має перспективне і стратегічне значення для держави, бо є підґрунтям високої якості життя, соціального функціонування людей, їх впевненості у власних силах, резильєнтності, що, в цілому, сприяє розвитку країни, її процвітання. Особливо актуальним питання збереження ментального здоров'я стають у кризові, екстремальні періоди життя

людей та країни, до яких відноситься війна. Саме тому в Україні з 2022 року була започаткована Всеукраїнська програма ментального здоров'я «Ти як?», що спрямована на розбудову якісної системи надання послуг у сфері психосоціальної підтримки та розвиток культури піклування про ментальне здоров'я.

Особливої значущості питання збереження психічного здоров'я набуває щодо ветеранів війни, які отримали під час війни суттєвий травматичний досвід, пов'язаний з участю у бойових діях [6]. Але, як відмічають автори «Концепції політики щодо ветеранів та їхніх сімей», повернення до цивільного життя - це продовження випробування війною, а не миттєве полегшення від неї [2].

Статистичні дані, зібрані в межах Програми реінтеграції ветеранів, вказують, що частіше за все ветерани стикаються із наступними складнощами психічного здоров'я, які отримані з їх самозвітів: проблеми із засинанням (58% жінок / 57% чоловіків), часте відчуття страху чи тривоги (37%/29%), думки про самопошкодження, що з'являються періодично (15%/9%) [4].

У свою чергу, соціальні працівники, які працюють в межах супроводу ветеранів, відзначають, що найчастіше вони стикаються із наступними проблемами ветеранів у сфері психічного здоров'я (за зменшенням кількості відповідей): депресивний, пригнічений настрій, втрата інтересу до щоденних справ; порушення сну; складнощі регуляції емоцій та поведінкового контролю; тривожні реакції; посттравматичні стресові реакції; панічні атаки (гострі фізіологічні реакції тривоги); проблеми вживання психоактивних речовин; суїцидальна поведінка; азартна поведінка [4].

За даними цих досліджень також встановлено, що 47% жінок-ветеранок та 30% чоловіків-ветеранів після повернення зі служби шукають послуги у сфері психічного здоров'я, але лише 40% з них отримують такі послуги. 75% усіх ветеранів впевнені, що їхні побратими потребують допомоги у сфері психічного здоров'я, особливо ті, хто мав досвід перебування в зоні бойових дій (64%) [4].

Отже, ветерани війни потребують та прагнуть психосоціальної підтримки та допомоги, але на сьогодні, не завжди є задоволеними нею.

Більшість науковців та практиків сходяться у думці, що для відновлення й зміцнення психічного здоров'я ветеранів війни необхідні багатосекторальні дії, до яких мають залучатися не лише державні, а й місцеві органи та неурядові організації [3]. Такий підхід буде спиратися на основні принципи роботи зі зміцнення здоров'я, викладені в Оттавській хартії: адвокацію, сприяння і посередництво [5].

Згідно з нормативно-правовими документами та «пірамідою здоров'я», психосоціальна допомога ветеранам може здійснюватися на наступних рівнях: у вигляді самопомоги; психологічної підтримки на рівні громад та з боку фахівців із супроводу ветеранів та членів їх сімей (або інших фахівців), а також спеціалізованої допомоги у вигляді психологічних втручань низької та високої інтенсивності [1]. При цьому ВООЗ окремо наголошує, що самопомога

«пронизує» всі рівні піклування людини про психічне здоров'я. Саме тому психологічна просвіта щодо питань збереження психічного здоров'я є одним з пріоритетних напрямків та перших кроків надання психосоціальної допомоги.

Цілями освітньої діяльності можуть бути: підвищення обізнаності та відповідальності ветеранів щодо психічного здоров'я, здорового способу життя, стрес-опановуючої поведінки та саморегуляції; формування навичок ресурс-орієнтованої поведінки; навчання технікам стабілізації психічного стану та конструктивного вирішення конфліктних ситуацій; розвиток розуміння себе і власних потреб та вміння адекватно їх задовольняти.

На думку В.Горбунової, О. Савиченко, І. Тичини та Н. Портницької, цілями психоедукації ветеранів можуть бути наступні: інформування ветеранів про можливі складнощі психічного здоров'я; спростування міфів про психічне здоров'я ветеранів; протидія стигматизації, втраті контролю та безпорадності; нормалізація та пояснення динаміки опрацювання травматичного досвіду; здійснення рефреймінгу симптомів; обговорення можливостей діагностики та методів подолання; інформування щодо можливостей отримання допомоги; надання надії на відновлення та зцілення [4].

Отже, психосоціальна допомога ветеранам має бути комплексною та здійснюватися на декількох рівнях: психоедукація, розвиток самопомоги, психологічна підтримка на рівні громад, психологічна допомога з боку фахівців із супроводу ветеранів і членів їх сімей, а також спеціалізована допомога у вигляді психологічних втручань низької та високої інтенсивності.

Список бібліографічних посилань

1. Жданова І.В., Шахова О.Г. Психологічна складова процесу реінтеграції ветеранів. *Актуальні проблеми психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів* : зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф. (м.Київ, 31 жовтня, 2024 р.), Київ : ДНДІШ МВС України, 2024. С. 243-245.
2. Концепція політики щодо ветеранів та їхніх сімей. Експертні рекомендації до формування оновленої державної політики щодо ветеранів та їхніх сімей. 2023. 108 с.
3. Організація психосоціальної допомоги ветеранам війни та членам їхніх сімей. Рекомендації для місцевих органів влади. Київ: ВАІТЕ, 2021. 32 с.
4. Посилення спроможності соціальних працівників здійснювати психосоціальну підтримку ветеранів та їх сімей з питань психічного здоров'я : методичний посібник для соціальних працівників / В.Горбунова, О. Савиченко, І. Тичина, Н. Портницька., 2022. 61 с.
5. Промоція здоров'я та профілактика хвороб як основні стратегії охорони здоров'я: методичні рекомендації до практичних занять / Укладачі: Брич В.В., Дуб М.М. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2024. 33 с.
6. Реінтеграція ветеранів (в тому числі з інвалідністю): повернення військових до повноцінного життя : метод. рек. / Л.П. Чепіга, А.В. Максименко,

Є.В. Карпенко, С.В. Харченко та ін.; Харків. нац. ун-т внутр. справ, Львів. держ. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2024. 199 с.

ЖУКОВИЧ ІННА ІВАНІВНА,

кандидат філологічних наук, доцент,

Військовий інститут телекомунікацій та інформації ім.Героїв Крут

СИДОРЕНКО МАРИНА ЄВГЕНІВНА,

викладач, Військовий інститут телекомунікацій та інформації ім.Героїв Крут

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ У ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ КУРСАНТАМИ І КУРСУ ВВНЗ

У сучасних умовах глобалізації та міжнародного співробітництва володіння іноземною мовою, зокрема англійською, є одним із ключових чинників професійного розвитку військовослужбовця. Знання англійської мови відкриває широкі можливості для участі у спільних навчаннях із представниками збройних сил інших держав під егідою НАТО, у рятувальних операціях, миротворчих місіях, тренінгах, а також сприяє ефективній взаємодії у сфері кібербезпеки, службі в міжнародних підрозділах, участі в програмах академічної мобільності та стажуваннях за кордоном. Успішне оволодіння англійською мовою також відіграє важливу роль у зміцненні міжнародного авторитету Збройних сил, оскільки дозволяє військовослужбовцям ефективно взаємодіяти з іноземними колегами. Крім того, знання мови полегшує адаптацію у багатонаціональних підрозділах та розширює професійні можливості військовослужбовців. У сучасних умовах безпеки англійська мова стає важливим чинником професійного розвитку у військовій сфері.

Водночас значна частина курсантів першого курсу, на жаль, не в повній мірі усвідомлює стратегічне значення володіння англійською мовою для подальшої кар'єри та особистісної самореалізації. Одночасно з цим, у деяких курсантів спостерігається обережність у встановленні мовного контакту, що уповільнює розвиток мовленнєвих навичок. Цю тенденцію частково зумовлює обмежена кількість ситуацій для практики – іноді відсутнє мовне середовище, яке б природньо спонукало до спілкування іноземною мовою. Також важливо враховувати різний рівень мовної підготовки курсантів на початку навчання. Це знижує рівень мотивації до вивчення іноземної мови та впливає на ефективність освітнього процесу. Додатковою психологічною перешкодою є мовна тривожність: курсанти часто відчувають страх перед говорінням англійською через побоювання зробити помилку, продемонструвати низький рівень знань або зазнати критики. Окрім того, частина здобувачів освіти вважає, що у зв'язку з війною володіння англійською мовою наразі не є першочерговим, відкладаючи її

вивчення на післявоєнний період.

У зв'язку з цим першочерговим завданням викладача іноземної мови на початковому етапі навчання є формування внутрішньої мотивації курсанта, актуалізація цінності знань англійської мови та залучення його до активної співпраці. Ефективним педагогічним прийомом є демонстрація фрагментів міжнародних брифінгів, переговорів або виступів за участі представників закладів вищої військової освіти, що стимулює інтерес та демонструє практичну доцільність вивчення мови. Доцільним є також запрошення військових з бойовим досвідом, які використовували англійську на практиці. Особисті історії та приклади з реального життя викликають у курсантів довіру та бажання наслідувати. Крім того, роль моделі успішного користувача мови позитивно впливає на розвиток мотивації у здобувачів освіти.

Особливу роль у підвищенні ефективності навчального процесу відіграє формат проведення занять. Якщо навчальні ситуації моделюють реальні комунікативні обставини (наприклад, тренування на полігонах, участь у командних іграх, симуляції переговорів), це значно підвищує залученість курсантів і сприяє формуванню комунікативної компетентності. На відміну від традиційної роботи з підручником, подібна форма організації навчання є більш ефективною для формування практичних мовленнєвих навичок. Інтерактивні формати створюють атмосферу безпечного навчання, що знижує мовну тривожність. Курсанти охочіше беруть участь у групових завданнях, які імітують реальні виклики військової служби. Під час таких занять також розвиваються навички критичного мислення, співпраці та прийняття рішень.

Серед актуальних педагогічних проблем варто відзначити домінування граматико-перекладного підходу, що зумовлює дисбаланс між теоретичними знаннями та практичними вміннями. Як наслідок, курсанти можуть демонструвати високі результати у засвоєнні теми під час тестування, але при цьому виявляти труднощі під час діалогічного мовлення або виконання комунікативних завдань у парах. Такий підхід не сприяє формуванню впевненості у власних мовленнєвих здібностях. Заняття перетворюються на механічне виконання вправ без розуміння їхньої прикладної цінності. Для курсантів важливо бачити зв'язок між навчанням і реальними завданнями військової служби.

Ще однією проблемою є недостатня інтеграція сучасних цифрових технологій та мобільних застосунків до освітнього процесу. Не всі викладачі готові використовувати можливості, які надають мобільні платформи, зокрема такі як Duolingo, Quizlet, BBC Learning English тощо. Водночас курсанти постійно перебувають у цифровому середовищі, і використання мобільних додатків відповідає їхнім звичкам та стилю споживання інформації. Це дає змогу організувати навчання як у синхронному, так і асинхронному режимі, забезпечити індивідуальний підхід та стимулювати регулярне повторення вивченого матеріалу. Інтеграція цифрових ресурсів дозволяє індивідуалізувати навчальний

процес і зробити його гнучким. Це особливо важливо в умовах змішаного або дистанційного навчання, характерного для воєнного часу. Крім того, регулярне використання додатків сприяє повторенню матеріалу та формуванню автоматизованих звичок.

Таким чином, для підвищення ефективності вивчення англійської мови курсантами необхідне оновлення підходів до викладання, впровадження комунікативно-діяльнісного методу, активне використання цифрових ресурсів та формування внутрішньої мотивації шляхом демонстрації практичної значущості мовної підготовки у контексті майбутньої професійної діяльності. Комплексний підхід до подолання психолого-педагогічних бар'єрів є ключем до успішного засвоєння іноземної мови. Важливо також посилити співпрацю між викладачами мов, психологами та офіцерами-вихователями. Лише за умови комплексного і узгодженого підходу в освітньому процесі можна забезпечити високий рівень мовної підготовки майбутніх офіцерів.

КІЩУК ЛЕСЯ АНДРІЙВНА,

доктор філософії з психології,

*начальник науково-дослідної лабораторії проблем внутрішніх комунікацій
Національного університету оборони України*

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ ЗВІЛЬНЕНИХ З ПОЛОНУ ОБОРОНЦІВ УКРАЇНИ

Психологічне консультування звільнених з полону оборонців України є актуальним завданням у контексті сучасних соціальних та військово-політичних викликів. Звільнені з полону оборонці часто зіштовхуються з глибокими психологічними травмами, соціальною ізоляцією, труднощами з поверненням до мирного життя. Саме тому актуальними питаннями можна вважати визначення особливостей психологічного консультування цієї категорії осіб та надання рекомендацій стосовно ефективного психосоціального підтримки [3].

Основними психологічними викликами для звільнених з полону оборонців України є посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресивні і тривожні розлади, розлади сну й апетиту, відчуття втрати ідентичності, соціальна ізоляція та відчуженість.

Беручи до уваги специфічні дані про факти тортур у полоні і психологічні травми, яких зазнають люди, що їх пережили, зокрема нищівне відчуття власної безпорадності, психолог для роботи з цією категорією осіб має бути обізнаним зі Стамбульським протоколом – Керівництвом з ефективного розслідування та документування катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання, мати відповідний рівень

профільної підготовки, а також пройти попередню підготовку до роботи з особами, які зазнали психологічних травм, зокрема травм внаслідок тортур [2].

З огляду на це специфіка психологічного консультування звільнених з полону оборонців України ґрунтується на кількох підходах:

комплексному – поєднанні когнітивно-поведінкової терапії (КПТ), психоедукації, арттерапії та сімейного консультування;

застосуванні методу десенсибілізації та репроцесуалізації (опрацювання травми) рухами очей (EMDR) для зниження рівня тривоги;

використанні наративної терапії для відновлення втраченого сенсу життя;

включенні елементів кризового консультування для роботи з гострими стресовими реакціями;

розробленні програм з управління гнівом та агресією для зниження ризику насильницьких дій.

Одним із найважливіших аспектів психологічного консультування звільнених з полону оборонців України є психоедукація, що дає змогу звільненому та його родині не тільки отримувати інформацію про симптоми ПТСР і методи його подолання, а й допомагає навчитися долати суїцидальні думки та залежності, підвищити стресостійкість і соціальну адаптацію [1].

Під час надання психологічних консультацій звільненим з полону оборонцям України, що переживають складні життєві ситуації, психологи мають:

враховувати культурні особливості і військовий контекст;

використовувати елементи військової психології у консультативній практиці;

вибудовувати довірливі відносини та формувати відчуття безпеки у клієнтів;

організовувати групові тренінги та майстер-класи для реінтеграції оборонців у суспільство.

Отже, психологічне консультування звільнених з полону оборонців України потребує інтегративного підходу, що поєднує не лише класичні методи психотерапії, а й елементи кризового консультування, психоедукації та військової психології. Це дасть змогу забезпечити комплексну реабілітацію та підтримку звільнених з полону оборонців України у процесі їх реінтеграції у мирне життя.

Список бібліографічних посилань

1. Борисова О. О. Психоедукація в психореабілітаційному процесі учасників/учасниць бойових дій російсько-української війни: психоедукаційна модель “архів пам’яті”. *Наукові записки. Серія: Психологія*. 2024. № 2. С. 9–16. <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2024-2-1>.

2. Стамбульський протокол. Посібник з питань ефективного розслідування і документування фактів катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання. Нью-Йорк – Женева : Видання Організації Об’єднаних Націй, 2004. 137 с. URL: [Microsoft Word - 08 Istanbul](#)

[Protocol \[Translation\] - Annex 5](#) (дата звернення: 12.05.2025).

3. Ширококов Ю., Тімченко О., Кравченко К. Деякі рекомендації щодо медико-психологічної постізоляційної допомоги та підтримки військовослужбовців, які пережили під час полону катування. *Військово-спеціальні науки*. 2020. № 2 (44). С. 15–18. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2020.44.15-18>.

КОЖУШКО АЛІНА РОМАНІВНА,

кандидат психологічних наук,

офіцер служби психологічного забезпечення Базис забезпечення (в\ч 3075)

Національної гвардії України

МАКАРЕНКО ПАВЛО ВАЛЕНТИНОВИЧ,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри психології та педагогіки,

Національна академія Національної гвардії України

ПСИХОКОРЕКЦІЯ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ГОСПІТАЛІЗАЦІЇ

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) є серйозною проблемою серед військовослужбовців, які пережили стресові ситуації під час військових дій. Нажаль, умови госпітально можуть бути особливо складними для військових, які потрапили до лікувального закладу після поранень або інших травматичних подій на полі бою. Проте, існують спеціальні методи профілактики та лікування ПТСР, які можуть допомогти військовослужбовцям у цих умовах.

За оцінками різних дослідників симптоми ПТСР є у 30%-70% військовослужбовців, які брали участь у військових операціях за останні десятиліття (Ващенко І.В., Антонова О.Г., Чабан О.С.) [1,4,5].

Проблема діагностики та корекції негативних психологічних наслідків, що виникають в результаті впливу стресогенних факторів, джерелами яких є різні травмуючі події належить до найбільш актуальних.

Дослідження проводилося в шпиталі МВС. Вибірка була поділена на дві групи: 1 група - військовослужбовці без виражених ознак ПТСР, 2 група - військовослужбовці, які мали наявність ознак ПТСР. Методики: симптоматичний опитувальник SCL-90-R, шкала оцінки травматичної події IES – R, смисложиттєві орієнтації та цілі (СЖО), рівень тривожності Спілбергера-Ханіна.

Згідно з отриманими даними, нам вдалося встановити різницю між двома групами, на основі цієї різниці було складено два профілю особистісних предикторів.

Профіль першої групи: переважає стабільно – позитивний настрій, помірні

показники ситуативної та особистісної тривожності, високий показник свідомості життя, достатній ступінь задоволеності життям, охоче вступають у соціальний контакт, проявляють обережність та асертивну поведінку, не оцінюють власний професійний, бойовий досвід як травматичний.

Профіль другої групи: емоційна збудливість з невротичною симптоматикою, підвищена особистісна і ситуативна тривожність, напруженість, високий контроль емоцій, стриманість, конформізм, спостерігається зниження цілепокладання, втрата сенсу – життєвих орієнтацій, високий рівень незадоволеністю життям, дистрес, що виникає через відчуття тілесної дисфункції, «флешбеки», порушення сну.

Так, за результатами психодіагностичних обстежень визначається провідна група ознак, а саме: зміна функціонального стану, наявність психосоматичних та психовегетативних порушень, наявність тривожних та депресивних проявів, що визначає необхідність та специфіку як психопрофілактичних так і психокорекційних заходів.

Нажаль, через короткий термін перебування пацієнтів у шпиталі, психокорекційні заходи проводяться не в повному обсязі, але психологи намагаються зроби усе необхідне за короткий строк. Використовуються як індивідуальні так і групові форми роботи.

Серед психокорекційних заходів використовують методи когнітивно-поведінкової, експозиційної, емоційно-орієнтованої терапії, медитація та релаксація, які дозволяють реалізувати системний та комплексний підхід до процесу корекції, впливаючи на функціональний стан військовослужбовців засобами актуалізації психофізіологічних механізмів.

Техніки «Ідентифікація негативних думок» - допомагають виявити й зрозуміти негативні думки та переконання, які викликають стрес, тривогу та інші негативні емоції. Пацієнт вчиться розрізняти об'єктивну реальність від своїх власних інтерпретацій.

Техніки переоцінки негативних думок допомагають розглянути ситуації з іншого ракурсу, знайти докази які як підтримують так і спростовують негативні думки.

Використання метафор дозволяє передавати інформацію на рівень несвідомого, що допомагає активізувати приховані ресурси і призводить до несподіваних рішень проблеми.

Застосування технік «Експозиція в уяві та в реальному житті» допомагає зменшити свої негативні реакції, навчають керувати своєю тривогою та страхом.

Техніка «Історія мого життя», що застосовується для розширення уявлень про власний досвід та внутрішні ресурси.

Техніка EMDR - десенсибілізація та переробка рухом очей.

Крім того, важливою складовою психокорекції ПТСР є фізичне відновлення. Фізіотерапевти та реабілітологи у сумісництві з психологами

допомагають відновити фізичну форму після травм та операцій. Активність та фізичні вправи відволікають від негативних думок та емоцій, а також покращують настрій.

Узагальнюючи, психокорекція ПТСР навіть за короткі строки роботи з пацієнтами дає позитивну динаміку, що характеризується зниженням симптомів ПТСР, зменшенням рівня емоційної та фізичної напруженості, активізацією особистісних ресурсів, таких як: самооцінка, емпатія, прийняття себе та свого професійного, бойового досвіду.

Психологічна, фізична та соціальна підтримка допомагають військовослужбовцям відновити свою психічну та фізичну стійкість та здолати наслідки стресу.

Список бібліографічних посилань

1. Ващенко І.В., Антонова О.Г. Конфлікт. Посттравматичний стрес: шляхи їх подолання. Навч. посіб. К. 1998. 289 с.
2. Максименко С.Д., Папуч М.В., Максименко К.С. Проблеми діагностики посттравматичних станів особистості. Практична психологія та соціальна робота. 2003. №8. С.43–49
3. Мельничук І.Я., Цапенко О.В. Психологічна допомога особистості з посттравматичним синдромом: методичні рекомендації для практичних психологів. Кіровоград, 2006. 52 с.
4. Чабан О.С. Психотерапия при ПТСР должна быть направлена на создание новой когнитивной модели жизнедеятельности. Нейро News: психоневрология и нейропсихиатрия. 2010. №2 (21). С. 5–8.
5. Page A.C., Crino R. D. EMD: A simple treatment for PTSD? Australian and New Zealand Journal of Psychiatry. 1993. № 27. P. 288-293.

КРАВЧЕНКО ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА,

кандидат юридичних наук, старший дослідник,

головний науковий співробітник

НА СБ України

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК РЕСУРС ЕФЕКТИВНОСТІ ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

Професійна діяльність у складних і екстремальних умовах, особливо в умовах збройного конфлікту, вимагає від фахівців високого рівня психологічної витривалості, самоконтролю та готовності до швидкого прийняття рішень в умовах стресу та загрози життю. Повномасштабна війна в Україні загострила потребу в науковому осмисленні психологічних чинників, які впливають на ефективність професійної діяльності представників сектору безпеки і оборони —

співробітників Служби безпеки України, Національної гвардії, Державної прикордонної служби, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та фахівців інших складових сектору безпеки і оборони, які виконують завдання в умовах підвищеної загрози.

Одним із ключових ресурсів стійкості та адаптивності в таких умовах виступає емоційний інтелект (далі - ЕІ) — здатність розпізнавати, розуміти та керувати власними емоціями, а також розпізнавати, розуміти та впливати на емоції інших людей. [1]

Актуальність дослідження ЕІ в контексті діяльності фахівців сектору безпеки і оборони зумовлена не лише складністю умов їхньої роботи, а й нагальною потребою в розробці цілісних програм психологічної підготовки, профілактики професійного вигорання та збереження боєздатності особового складу.

Фахівці сектору безпеки і оборони нерідко здійснюють службову діяльність в умовах високої відповідальності, оперативної невизначеності, інформаційного тиску та постійної загрози життю. У таких обставинах важливо не лише володіти професійними навичками, а й мати розвинені емоційно-регуляторні механізми, що дозволяють зберігати критичне мислення, не піддаватися афекту, координувати дії з іншими членами команди та вчасно реагувати на прояви психологічної дестабілізації.

Для представників безпекових і оборонних інституцій ЕІ виконує низку ключових функцій, що безпосередньо впливають на успішність службової діяльності. Так, в аспекті протидії маніпуляціям і дезінформації розвинений ЕІ дозволяє швидко розпізнавати емоційні тригери у ворожих інформаційних повідомленнях, уникати емоційно забарвлених імпульсивних реакцій та ухвалювати рішення, виходячи з раціонального аналізу ситуації. У процесі оперативної та контррозвідальної діяльності ЕІ допомагає співробітнику оцінювати емоційний стан, зчитувати невербальні сигнали, оцінювати його щирість співрозмовника, підтримувати емоційний контроль у процесі комунікації під тиском. Під час виконання завдань у складі малих груп важливу роль відіграє емпатія, здатність координувати дії в команді, долати конфлікти та підтримувати моральний стан.

Крім того, розвиток ЕІ дозволяє підвищити резистентність до професійного вигорання, сприяє збереженню моральної цілісності в умовах морально-психологічних викликів, а також зменшує ризик посттравматичних психічних розладів після повернення із зони бойових дій.

Міжнародний досвід підтверджує зростаюче усвідомлення значущості ЕІ в безпекових структурах. Наприклад, у збройних силах США та Великої Британії елементи ЕІ інтегруються в програми психологічної підготовки особового складу та керівних кадрів. У збройних силах Ізраїлю акцент робиться на розвитку емоційної саморегуляції та емпатії в процесі взаємодії з цивільним населенням у

зонах конфлікту та в умовах бойових дій. Також, програми НАТО включають тренінги з критичного мислення, управління емоціями та розвитку стресостійкості для учасників миротворчих і спеціальних місій. Такі підходи засвідчують, що ЕІ дедалі частіше розглядається як невід'ємна складова оперативної ефективності, дотримання стандартів поведінки та збереження психоемоційної стійкості в умовах підвищеного ризику. Цей досвід може бути корисним для України, зокрема, для адаптації в систему підготовки кадрів для структур сектору безпеки та оборони.

Вважаємо, що на сьогодні розвиток ЕІ має розглядатися не лише як індивідуальна інтегральна характеристика, а як стратегічний компонент професійної підготовки фахівців сектору безпеки і оборони, як один із ключових професійних компетентнісних параметрів поряд із фізичною, когнітивною та спеціальною підготовкою.

Дослідження вчених психологів доводять, що попри те, що ЕІ має біологічні основи, проте його рівень не є сталим показником, а змінюється протягом життя людини залежно від її досвіду, навчання та саморозвитку. На відміну від когнітивного інтелекту, який залишається відносно стабільним, ЕІ можна розвивати, покращувати або, навпаки втрачати внаслідок стресу чи впливу соціального середовища.

ЕІ є важливим психологічним ресурсом, що забезпечує адаптивність, стійкість та професійну ефективність фахівців, які працюють у складних і екстремальних умовах. Для представників сектору безпеки і оборони, діяльність яких пов'язана з високим рівнем ризику, інформаційного навантаження та морального напруження, розвиток ЕІ є не лише бажаним, а необхідним. Здатність розпізнавати й регулювати власні емоції, «зчитувати» емоційні стани інших, уникати імпульсивних рішень, ефективно взаємодіяти в команді — усе це безпосередньо впливає на якість виконання службових завдань, збереження психічного здоров'я особового складу та довготривалу боєздатність.

Незважаючи на те, що усвідомлення важливості ЕІ та необхідності його розвитку постійно зростає, державні програми та тренінги з цього напрямку не передбачені державними програмами, а більшість таких ініціатив зосереджені на рівні навчальних закладів, приватних організацій та громадських об'єднань.

Тому, в умовах триваючої війни в Україні особливої актуальності набуває завдання інтеграції тренінгів з розвитку ЕІ у програми професійної підготовки фахівців складових сектору безпеки і оборони. Запровадження таких підходів сприятиме формуванню психологічної стійкості, підвищенню якості командної взаємодії та зниженню проявів деструктивного стресу.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка прикладних моделей розвитку емоційного інтелекту з урахуванням специфіки службової діяльності у силових структурах, а також оцінка ефективності таких програм у бойових та постбойових умовах.

Список бібліографічних посилань

1. Гоулман Д. Емоційний інтелект: чому він може бути важливішим за IQ. Київ: Наш формат, 2020. 432с.
2. Філоненко В. Проблема емоційного інтелекту працівників сектору безпеки та оборони у закордонних дослідженнях. Наукові інновації та передові технології. 2024. №8(36). С.1688-1699.

КУЧЕРЕНКО СЕРГІЙ,

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент, кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти,
навчально-наукового інституту «Українська інженерно-педагогічна академія»
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*

ВПЛИВ ПСИХІЧНОЇ СТІЙКОСТІ НА УСПІШНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ РИЗИКОНЕБЕПЕЧНИХ ПРОФЕСІЙ

Постійна напруга, викликана здійсненням професійної діяльності рятувальника, може викликати як стан тривожності, так і розвиток неврозу або психозу. Проведені спостереження показують, що у рятувальників, які працюють в складних умовах, внаслідок усвідомлення певних труднощів присутня постійна готовність до дій, яка не завжди є усвідомленою. Дана висока готовність до виконання необхідних функцій і є одним з необхідних умов надійності людини при виконанні професійної діяльності.

Різні види аварій, катастрофи, надзвичайні події інші несподіванки і непередбачені обставини виникають в процесі трудової діяльності рятувальника, і здатність бути готовим до швидких дій в даних ситуаціях є однією з умов його адаптації до складних умов праці. Проведений психологічний аналіз показав, що добре підготовлені професіонали не розглядають складності що виникають як щось непоправне, і ставляться до них як до ситуацій котрі можна виправити. Вони можуть швидко перебудовувати психічну діяльність під час виниклої емоційної напруги, що пред'являє високі вимоги нервовим процесам, емоційно-вольовій сфері рятувальника. При виникненні непередбачених різних обставин у них активізуються психічні процеси, виникають емоції стенічного характеру, як відповідь на виниклу небезпечну ситуацію. Стенічні емоції посилюють вольову активність людини, підвищують його можливості при виконання складних професійних дій, на відміну від астеничних, які знижують організацію діяльності, активність, викликають ослаблення волі.

Професіонал високого рівня повинен вміти витіснити зі своєї психіки страх перед можливою невдачею при виконанні трудових дій, бути готовим виконувати певні з них на автоматичному рівні без урахування небезпеки, що виникла, для

досягнення поставленої мети - оптимального виходу зі складної ситуації. Готовність до виконання професійних функцій в складних умовах, активізація процесів мислення, пам'яті багато в чому обумовлені любов'ю людини до своєї професії, цілеспрямованістю при здійсненні трудових дій, що викликає у нього стан радості і задоволення. Короткочасні емоційні стани, прямі реакції на певні ситуації, і довготривалі, що визначаються як подіями які відбуваються в даний час, так і спогад про минуле і передбаченням майбутньої діяльності.

Проведені дослідження показують, що далеко не кожна людина може продуктивно працювати в складних трудових ситуаціях. У одних навіть незначні, короткочасні труднощі викликають порушення психічних функцій, у інших же вони виникають лише при тривалій дії особливо сильних стресових факторів. Психічна нестійкість може виникнути у рятувальника і в діяльності, у якій не виникало значних психічних напружень, вона може бути викликана різними порушеннями в режимі праці та відпочинку рятувальника, різними потрясіннями, що завдають травму психіці тощо. Особливо чітко психічна нестійкість проявляється в екстремальних умовах. Прояви цього стану можуть бути найрізноманітніших форм. Так, може відбуватися уповільнення розумових процесів, ускладнення ухвалення рішень, пов'язаних з певними судженнями і висновками, з'являється метушливість в діях, прискорене серцебиття, переривчастий подих, заціпеніння, порушення сприйняття часу, виникає розгубленість, помилкові дії, що збільшують ситуацію, котра склалася.

Дослідження показують, що рівень психічної стійкості пов'язаний з індивідуальними особливостями нервової системи. Рятувальники, у яких переважає процес гальмування над процесом порушення або у яких немає достатньо сильного процесу збудження, не зможуть себе проявити в складних умовах адекватно подій. На виникнення емоційної напруженості значний вплив мають порушення в режимі сну рятувальника, перевтома, конфліктні ситуації. Отже, індивідуально-психологічні особливості особистості рятувальника, функціональні психофізіологічні стани визначають особливості його психічної стійкості під час діяльності в складних трудових умовах. А несприятливі обставини можуть привести до значних психічних порушень, аж до захворювання.

Аналіз проведених психологічних експериментів, дозволяє говорити про те, що рівень психічної стійкості залежить багато в чому від можливостей адаптації рятувальника на всіх етапах екстремальної ситуації, які в свою чергу визначаються якістю професійної підготовки до діяльності в реальних умовах, коли він набуває знання, котрі дозволяють йому усвідомити особливості можливих складних ситуацій, які створюються в його професійній діяльності, опановує необхідними навичками.

Спеціаліст повинен бути підготовлений до того моменту, коли стандартні умови трудової діяльності можуть зазнати змін і професійні дії потрібно буде

здійснювати в складних, а можливо і екстремальних ситуаціях. Чим ближче передбачувана позаштатна ситуація, тим більше у людини різних переживань, може відбуватися уповільнення течії часу, порушується сон, відбувається розумове програвання необхідних дій при виникненні складних моментів, передбачення можливих наслідків, що викликає сильну психічну напруженість у рятувальника. Особливий вплив на рівень психічної напруженості надає інформаційна невизначеність особистості. В умовах недостатності необхідної інформації, згідно інформаційної теорії емоцій, у людини виникають негативні емоції.

При виконанні професійних функцій в складних умовах в організмі рятувальника відбуваються певні зміни, які змушують жертвувати тими чи іншими функціями для збереження найбільш важливих. Можливі деякі варіанти:

- збереження високого рівня адаптації до умов, що склалися, за одночасної втрати функцій менш важливих для збереження життєздатності організму;
- порушення високого рівня адаптації з переходом на більш низький;
- поєднання першого і другого варіантів.

З вище розглянутого очевидно, що одним із критеріїв які забезпечують оптимальне виконання професійних функцій рятувальником в складних ситуаціях, тобто підготовка до неї, безпосередньо виконання певних дій, вихід з неї, є його психічна стійкість, проблемам дослідження якої і будуть присвячені наші подальші роботи.

Список бібліографічних посилань

1. Євсюков О.П., Куфлієвський А.С., Лебедев Д.В. Екстремальна психологія : підруч. Київ, 2007. 502 с.
2. Кучеренко Н. С., Кучеренко С.М. Деякі особливості організаційних конфліктів в підрозділах які виконують діяльність в екстремальних умовах. Проблеми екстремальної та кризової психології, 2023. № 2(6). С.33-422.
3. Оніщенко Н. В. Екстрена психологічна допомога постраждалим в умовах надзвичайної ситуації: теоретичні та прикладні аспекти: монографія. Харків, 2014. 584 с.
4. Основи психологічного забезпечення діяльності МНС: підруч. / за заг. ред. В.П. Садкового. Харків, 2009. 244 с.

ЛЕВКО МАР'ЯНА ІВАНІВНА,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов та військового перекладу

Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

Нині провідне завдання вищої освіти – це формування активної, творчої, самодостатньої особистості. Тому актуальним є пошук нових методів, форм, технологій навчання, що реально забезпечать перехід від педагогіки знаннєвої до розвивальної, до опанування курсантами ВВНЗ умінь і навичок, саморозвитку особистості.

Сучасна модель перевернутого навчання була вперше сформульована у 2007 році в США викладачами хімії Джонатаном Бергманном (Jonathan Bergmann) та Аароном Семсом (Aaron Sams) у школі міста Вудленд-Парк, штат Колорадо. Вони почали записувати відео з поясненням навчального матеріалу для учнів, які пропустили заняття. Згодом ця ідея набула системності: учні опрацьовували навчальний матеріал вдома через відеолекції, а під час уроків займалися обговоренням, аналізом, виконанням завдань і розв'язанням проблемних ситуацій. Отже, традиційна структура уроку була «перевернута» [1].

Завдяки розвитку цифрових технологій і широкому впровадженню дистанційного навчання модель перевернутого навчання стала популярною в багатьох країнах світу.

У вищій освіті модель перевернутого навчання активно застосовується у рамках компетентнісного підходу, зорієнтованого на формування навичок самостійного навчання, критичного мислення, співпраці та практичного застосування знань.

Змішане навчання – форма навчання, за якою навчання проводиться в традиційній очній формі та з використанням технологій дистанційного навчання. Співвідношення використання в рамках змішаної форми навчання традиційної очної форми навчання і дистанційного навчання може відрізнитися і залежить від значної кількості чинників, серед яких:

- предметна галузь, за якою планується проведення навчання;
- передбачуваний вік тих, хто навчається;
- рівень підготовки тих, хто навчається;
- інфраструктура, що може бути використана для проведення навчання (у тому числі технічна інфраструктура).

Досвід активного використання електронного навчання в західних країнах і порівняння його з традиційними формами навчання, заснованими на прямому особистому спілкуванні педагога і того, хто навчається, виявили чітко помітні

сильні сторони кожної з цих форм. Так, до сильних сторін електронного навчання відносять гнучкість, індивідуалізацію, інтерактивність, адаптивність як можливість організації навчального процесу для тих, хто навчається, з різними можливостями і запитами та ін. До сильних сторін традиційної очної форми навчання зараховують емоційну складову особистого спілкування, спонтанність в освіті ланцюжків асоціативних ідей і відкриттів.

Поєднання переваг кожної з форм навчання лягло в основу технології змішаного навчання, що більше десяти років використовується в школах Європи і США. Системний підхід в організації освітнього процесу, що виявляється в поєднанні очного та електронного навчання, називається змішаним навчанням.

Досвід американських шкіл дозволяє виокремити моделі змішаного навчання. Кожна модель відрізняється переважанням одного із трьох компонентів технології змішаного навчання:

1. Компонент традиційної прямої особистої взаємодії учасників освітнього процесу.

2. Компонент інтерактивної взаємодії, опосередкованої комп'ютерними телекомунікаційними технологіями та електронними інформаційно-освітніми онлайн ресурсами.

3. Компонент самоосвіти.

Традиційно в зарубіжній практиці називають шість моделей змішаного навчання:

1. Модель «Face to Face Driver». Значна частина навчальної програми вивчається в школі при безпосередній взаємодії з педагогом. Електронне навчання використовується як доповнення до основної програми, найчастіше робота з електронними ресурсами організується за комп'ютерами протягом заняття.

2. Модель «Rotation». Навчальний час розподілено між індивідуальним електронним навчанням і навчанням в аудиторії разом з педагогом. Викладач, який працює очно в аудиторії, також здійснює дистанційну підтримку при електронному навчанні.

3. Модель «Flex». Значна частина навчальної програми засвоюється в умовах електронного навчання. Педагог супроводжує кожного дистанційно, для відпрацювання тем, складних в розумінні, він організує очні консультації з нечисленними групами або індивідуально.

4. Модель «Online Lab». Навчальна програма освоюється в умовах електронного навчання, що організовано, як правило, в кабінетах, оснащених комп'ютерною технікою. Онлайн навчання супроводжують педагоги. Ті, хто навчається, крім онлайн-курсів, можуть проходити навчання і в традиційній формі.

5. Модель «Self blend». Модель є традиційною для закладів вищої освіти Сполучених Штатів Америки. Студенти самостійно обирають додаткові до основної освіти курси. Постачальниками освітнього контенту можуть виступати

різні школи і освітні заклади.

6. Модель «Online Driver». Значна частина навчальної програми освоюється за допомогою електронних ресурсів інформаційно-освітнього середовища. Очні зустрічі з педагогом носять періодичний характер. Обов'язковими є процедури очних консультацій, співбесід, екзаменів [4].

Модель «Перевернутий клас» використовується в тому випадку, якщо ті, хто навчається, відрізняються за психологічними особливостями, рівнем сформованості мотивації, цифрової компетентності і регулятивних універсальних навчальних дій. В цьому випадку аудиторія працює як одна група, для якої чергуються компоненти очного й електронного навчання. При цьому реалізація електронного навчання здійснюється поза освітнім закладом: педагог надає доступ до електронних освітніх ресурсів для попередньої теоретичної підготовки вдома.

На навчальному занятті організується практична діяльність із відпрацювання знань, умінь. За такої організації навчального процесу не потрібно зонування аудиторії або додаткових приміщень. Працюючи в режимі «Перевернутий клас», зростає відповідальність тих, хто навчається, стимулюється розвиток їхніх особистісних характеристик (активність, відповідальність, ініціативність тощо) та метапредметних навичок (самоорганізація, управління тимчасовими ресурсами тощо). Обов'язковою умовою використання цієї моделі є наявність в тих, хто навчається домашнього персонального комп'ютера з виходом в Інтернет.

Як технологічну базу для реалізації перевернутого навчання можна використовувати систему Moodle. Moodle (модульне об'єктивно орієнтоване динамічне навчальне середовище) – це система керування навчанням, орієнтована на організацію взаємодії між викладачем та студентом [2].

Використовуючи Moodle, викладач створює курс, наповнюючи його змістом у вигляді лекційного матеріалу, презентацій, практичних завдань, тестів для контрольних занять, а також ілюстрацій, схем, таблиць, посилань на інші ресурси, що перебувають в Інтернеті.

Комп'ютерні системи можуть проєкцитувати, виявити помилки, дати необхідні рекомендації, здійснити практичне тренування, відкрити доступ до електронних бібліотек, за лічені секунди знайти потрібну цитату, абзац, параграф чи главу книги, виділити в ній головне. Навчальні курси супроводжуються ігровими ситуаціями, забезпечені термінологічним словником і відкривають доступ до основних вітчизняним та міжнародних баз даних і знань на будь-якій відстані і в будь-який час [3].

Застосування технології перевернутого навчання суттєво трансформує традиційний освітній процес, зокрема, змінюється роль курсанта. Із пасивного споживача навчального контенту він перетворюється на активного учасника навчального процесу, відповідального за засвоєння матеріалу та його подальше

осмислення в ході аудиторної взаємодії.

Технологія перевернутого навчання може ефективно поєднуватися з іншими сучасними педагогічними технологіями, які орієнтовані на активізацію пізнавальної діяльності курсантів, стимулювання їх до самостійної та дослідницької роботи, а також надають можливість організувати навчання в індивідуальному темпі та зручному режимі. Разом з тим, впровадження зазначеної технології у вищій військовій освіті супроводжується певними труднощами для викладачів. Зокрема, постає потреба в опануванні нових педагогічних прийомів, вивченні специфіки технології, створенні адаптованих навчально-методичних матеріалів, а також у розробленні й використанні якісного мультимедійного контенту. Попри це, зазначені зусилля сприяють підвищенню ефективності навчального процесу та якості професійної підготовки кваліфікованих офіцерів.

Список бібліографічних посилань

1. Білоусова Н. В., Гордієнко Т. В. Застосування технології перевернутого навчання в роботі загальноосвітнього навчального закладу, *Молодий вчений*. 2019. № 5.2 (69.2). С. 102–105.

2. Ковтун О. А., Крикун В. С. Методологія застосування технології «перевернутого навчання» (flipped learning) у процесі підготовки майбутніх учителів іноземної мови. URL: <https://openedu.kubg.edu.ua/journal/index.php/openedu/article/view/237/pdf>.

3. Приходькіна Н. О. Використання технології «переверненого» навчання у професійній діяльності викладачів вищої школи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. 2014. Випуск 30. С. 141–144.

4. Flipping your classroom. Learning and Innovation. URL: <http://syded.wordpress.com/2012/09/15/top-10-dos-anddents-when-flipping-your-classroom-edchat/>.

МАКАРЕНКО ПАВЛО ВАЛЕНТИНОВИЧ,

*кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки,
Національна академія Національної гвардії України*

ЗАХАРЕНКО ЛЮДМИЛА МИКОЛАЇВНА,

кандидат психологічних наук,

інспектор відділу кадрового забезпечення,

Подільське управління поліції Головного управління національної поліції

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ТА МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У КУРСАНТІВ – ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАНГУ

Розвиток емоційного інтелекту вимагає наявності певних психологічних

умов, які забезпечують створення сприятливого середовища для формування ключових емоційних компетенцій, таких як емоційна самосвідомість, управління емоціями, емпатія та соціальні навички. Психологічні умови, які сприяють ефективному розвитку емоційного інтелекту, включають, зокрема, відкритість до самопізнання, наявність підтримки з боку колективу та можливість для самовираження.

Однією з основних умов є психоемоційна безпека, яка дозволяє індивіду без страху висловлювати свої почуття та емоції. Створення підтримуючого середовища, в якому не буде осуду за емоційні реакції, дає можливість особистості розвивати свою емоційну самосвідомість та краще розуміти свої емоції. Психологічна підтримка з боку викладачів, тренерів або наставників сприяє розвитку емоційного інтелекту [1].

Особливу роль у розвитку емоційного інтелекту відіграє соціальна підтримка. Спільна робота в групах, взаємодія з однолітками, конструктивні обговорення емоційних аспектів певних ситуацій створюють умови для розвитку емоційної компетентності. У навчальних закладах, де підтримується атмосфера співпраці, а не конкуренції, студенти мають більше можливостей для розвитку навичок соціальної взаємодії, емпатії і колективного управління емоціями.

Важливою умовою емоційного самоконтролю є мотивація до саморозвитку. Мотивація може бути як зовнішньою (підтримка керівників, бажання покращити результати навчання), так і внутрішньою (особисте бажання зрозуміти та контролювати свої емоції). Розвиток навичок рефлексії надає можливість особистості аналізувати свої емоційні переживання та визначати способи їх конструктивного використання в різних ситуаціях.

Для підвищення емоційної свідомості та соціальної адаптації у військовослужбовців активно застосовуються психологічні техніки, які допомагають покращити розуміння власних емоцій, а також адаптуватися до соціальних умов в навчальному та бойовому середовищі. Ці техніки сприяють розвитку здатності до саморефлексії, покращення міжособистісних відносин та збереження психічного здоров'я в умовах стресу.

Тренінги та психологічна підготовка є важливими складовими у процесі формування емоційної компетентності у військовослужбовців. Вони дозволяють не лише підвищити рівень емоційної свідомості, але й розвивати навички ефективного управління емоціями, взаємодії з іншими людьми та розпізнавання емоційних сигналів, що надходять від оточуючих. Спеціально організовані тренінгові заняття допомагають військовослужбовцям навчитися адаптуватися до стресових ситуацій і розвивати здатність реагувати на складні емоційні виклики.

Психологічні тренінги сприяють розвитку емоційної самосвідомості, що є основою для подальшого розвитку емоційного інтелекту. За таких тренінгів учасники вчаться розпізнавати власні емоції, відстежувати їх вплив на поведінку та прийняття рішень, а також коригувати свої емоційні реакції в різних ситуаціях.

Це дає змогу підвищити рівень емоційного самоконтролю та уникати імпульсивних рішень, які можуть мати негативні наслідки для особистої ефективності або взаємодії з іншими.

Крім того, тренінги є важливим інструментом для розвитку соціальних навичок, таких як емпатія та здатність до активного слухання. Під час тренувань військовослужбовці вчаться взаємодіяти з колегами, краще розуміти їхні емоції та потреби, що сприяє покращенню командної роботи та ефективності групових завдань. Навички емпатії є особливо важливими в умовах військової служби, де взаємодія з іншими людьми є не лише повсякденним аспектом діяльності, а й ключовим елементом для досягнення загальних цілей.

Важливим аспектом психологічної підготовки є навчання управлінню стресом і емоційними реакціями в екстремальних ситуаціях. Тренінги, які включають рольові ігри та моделювання кризових ситуацій, надають можливість військовослужбовцям практично відпрацьовувати стратегії адаптації до стресових умов і навчатися швидко реагувати на емоційні виклики. Такий підхід забезпечує не лише розвиток емоційної компетентності, а й підвищення психологічної стійкості в умовах стресу [2, с. 278].

До методів розвитку саморегуляції відносяться техніки релаксації та дихальні вправи, які допомагають знижувати рівень стресу та тривожності. Зокрема, техніки глибокого дихання та прогресивної м'язової релаксації дозволяють зменшити фізіологічні прояви стресу, що дає можливість контролювати емоційні реакції в критичних ситуаціях. Застосування цих методів підвищує здатність військовослужбовців зберігати спокій та об'єктивно оцінювати ситуацію, що є необхідним для прийняття раціональних рішень.

Методи розвитку емпатії включають техніки активного слухання та рольові ігри, в яких учасники тренуються в розпізнаванні емоцій співрозмовника та розумінні його потреб. Активне слухання передбачає увагу до невербальних сигналів, таких як інтонація голосу, міміка та жести, що дозволяє краще розуміти емоційний стан іншої людини. Військовослужбовці, навчаючись активно слухати, розвивають здатність до емпатії, що сприяє покращенню командної взаємодії та ефективного виконання завдань [3, с. 513-515].

Однією важливою технікою є психодрама, яка дозволяє через театралізовані вправи виражати емоції, що важко проговорюються в звичайному житті. Військовослужбовці можуть використовувати психодраму для розв'язання конфліктів, вираження накопичених емоцій або відпрацювання стресових ситуацій. Ця техніка допомагає краще зрозуміти свою емоційну реакцію на різні ситуації та навчитися змінювати її відповідно до ситуації [4, с. 417-426].

Для підвищення соціальної адаптації важливу роль відіграють тренінги з командної взаємодії та розвитку соціальних навичок. Через ці тренінги військовослужбовці вчаться краще розуміти потреби своїх колег, управляти конфліктами та ефективно працювати в групах. Рольові ігри, де учасники

виконують різні соціальні ролі, допомагають розвивати емоційну чутливість та адаптуватися до нових умов. Психологічні техніки для підвищення емоційної свідомості, соціальної адаптації включають медитацію та майндфулнес, психодраму, тренінги з командної взаємодії та рольові ігри. Ці техніки сприяють розвитку саморефлексії, покращенню розуміння емоцій, а також ефективній соціальній адаптації, що є необхідним для успішної служби в армії та гармонійної взаємодії в команді.

Індивідуальні та групові заняття є основними методами розвитку емоційного інтелекту, оскільки вони дозволяють врахувати різні аспекти цього процесу, як на індивідуальному, так і на колективному рівні. Вони створюють умови для самопізнання, самоусвідомлення та покращення соціальних взаємодій, що є основою для ефективного управління емоціями в різних ситуаціях.

Групові заняття дають можливість вчитися взаємодіяти з іншими людьми в колективі, що є надзвичайно важливим у військовій сфері. Вони допомагають розвивати соціальні навички, покращувати здатність до співпраці та комунікації, а також вчитися розуміти емоції інших. У групових заняттях, таких як тренінги, рольові ігри або групові дискусії, військовослужбовці мають можливість практикувати емоційну підтримку, взаєморозуміння і конструктивне вирішення конфліктів. Ці заняття дозволяють сформувати почуття єдності в команді та допомагають розвинути емоційну компетентність, необхідну для успішної взаємодії в складних та стресових ситуаціях [5, с. 132-147].

Таким чином, психологічні умови для ефективного розвитку емоційного інтелекту включають емоційну підтримку, мотивацію до саморозвитку, наявність сприятливого психологічного клімату та соціальну підтримку, які разом забезпечують необхідні умови для формування та розвитку емоційних компетенцій.

Тренінги та психологічна підготовка є невід'ємною частиною процесу розвитку емоційної компетентності у військовослужбовців. Вони сприяють підвищенню емоційної самосвідомості, розвитку соціальних навичок, управлінню стресом та адаптації до екстремальних ситуацій, що є необхідними умовами для успішного виконання службових обов'язків та ефективної взаємодії в команді.

Список бібліографічних посилань

1. Психологічне забезпечення розвитку лідерських якостей майбутніх офіцерів: Методичний посібник / Н. Агаїв, О. Кокун, І. Пішко та ін. Київ: *Науково-дослідний центр гуманітарних проблем збройних сил України, Міністерство оборони України*, 2014. – 209 с.

2. Колісник Л.О. Проблема діагностики емоційного інтелекту. Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Вип. 26. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2014.

3. Кононова М.М., Карпенко А.О. Концептуальні проблеми емпатії у психологічних дослідженнях: збірник XIV International Science Conference «Theoretical foundations in practice and science», December 21 – 24, 2021, Bilbao, Spain.
4. Куценко Я.М. Емоційний інтелект: проблеми діагностики. *Проблеми сучасної психології*. 2011. Випуск 14.
5. Малхазов О. Р. Технологія формування емоційної стійкості осіб, що переживають наслідки травматичних подій. *Психологічні науки: проблеми і здобутки*. 2018. Вип. 2.

МАКАРОВА ОЛЕНА ПАВЛІВНА,

кандидат психологічних наук, доцент, майор поліції

доцент кафедри криміналістики та судової експертології

Навчально наукового інституту № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

КОМПЛЕКСНА СУДОВО-ПСИХОЛОГО-ПСИХІАТРИЧНА ЕКСПЕРТИЗА В СИСТЕМІ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТОЛОГІЇ: АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

Сучасні виклики у сфері безпеки та оборони, зумовлені воєнним станом, глобалізацією та стрімким розвитком цифрових технологій, суттєво впливають на психічний стан як військовослужбовців так і цивільного населення. Зростання психологічного навантаження, ускладнення соціально-психологічних чинників та появ нових форм злочинності обумовлюють необхідність удосконалення методології судово-експертної діяльності.

У цьому контексті комплексна судово-психолого-психіатрична експертиза набуває особливого значення, як інструмент, що поєднує досягнення криміналістики, клінічної психології та судової психіатрії. Вона дозволяє не лише всебічно оцінити психічний стан особи, її здатність усвідомлювати свої дії та керувати ними, але й виявляти психопатологічні детермінанти злочинної поведінки, особливо у сфері безпеки та оборони.

Інтеграція сучасних експертних методів сприяє розробці ефективних алгоритмів діагностики, оцінки осудності та здатності нести юридичну відповідальність, а також профілактики спеціалізованих видів злочинності. такими чином комплексна – судово-психолого-психіатрична експертиза стає ключовим елементом у забезпеченні об'єктивності судових рішень та зміцненні національної безпеки в умовах сучасних загроз[3].

Як зазначає О. Цильмак, професійна діяльність поліцейських та юристів тісно переплітається з практикою судово-психіатричної та судово-психологічної

експертиз. З огляду на це, опанування судової психіатрії та психології є вкрай важливим для становлення майбутнього фахівця у галузі права. У своїй практичній діяльності знання з судової психології та психіатрії дають змогу ефективно вирішувати питання щодо призначення судово психолого-психіатричної експертизи та критично оцінювати експертні висновки, фактичні данні та ключові принципи. Ці знання є необхідними для фахівців чия діяльність пов'язана із взаємодією «людина-право-людина» [5]

Комплексна судово-психолого-психіатрична експертиза – це спеціальне дослідження, яке проводиться комісією експертів (психологів та психіатрів) з метою встановлення: психічного стану особи на момент вчинення правопорушення; наявності психічних розладів або афективних станів; ступеня впливу стресових факторів (наприклад бойового стресу) на поведінку особистості; здатність нести відповідальність за свої дії [1]

У сфері безпеки та оборони така експертиза є особливо актуальною для: оцінки дій військовослужбовців в зоні бойових дій; розслідування злочинів пов'язаних з дезертирством, невиконанням наказів, агресією; визначенням психологічних наслідків участі у бойових діях (ПТСР, депресія тощо).

Зважаючи на це, можна виділити ключові аспекти застосування комплексної судово-психолого-психіатричної експертизи, які безпосередньо впливають на ефективність її використання у сфері безпеки та оборони.

Діагностика посттравматичних стресових розладів. Учасники бойових дій часто страждають на посттравматичний стресовий розлад, що може призводити до неадекватної поведінки. Комплексна судово-психолого-психіатрична експертиза дозволяє відрізнити свідомі злочини від дій вчинених у стані психічного розладу.

Оцінка дій військовослужбовців у екстремальних умовах. Така експертиза допомагає визначити, чи були дії особи обумовлені: впливом стресу; втомою; психічними захворюваннями. Сучасні дослідження підтверджують, що екстремальні умови (тривалий бойовий стрес, депривація сну, фізичне виснаження) можуть призвести до порушень когнітивних функцій (зниження уваги, сповільнена реакція); афективних реакцій (неконтрольована агресія, стан апатії); деперсоналізація / дереалізація (відчуття відчуження від власних дій) [2.] До наукових критеріїв оцінки належать *стресогенні фактори* – використання Шкали бойового стресу (Combat Exposure scale) для вимірювання інтенсивності впливу, аналіз тривалості перебування в зоні бойових дій (наприклад, після шістьох місяців без ротації ризик дисоціативних станів зростає на 40%); *фізіологічна втома* – дослідження рівні кортизолу та серотоніну для об'єктивної оцінки стану, експертиза режиму сну (систематичний недосип, незалежно від його тривалості, викликає серйозні порушення психофізіологічного стану, що проявляється у: зниженні здатності до концентрації уваги, появі надмірної денної сонливості, втраті мотиваційних стимулів, емоційній нестабільності (від апатії до

агресивних проявів), уповільненні психомоторних реакцій) [4]

Захист прав потерпілих та свідків.

У разі розслідування воєнних злочинів комплексна судово-психолого-психіатрична експертиза може підтвердити достовірність свідчень, враховуючи психологічний стан потерпілих.

Профілактика деструктивної поведінки. Результати експертизи можуть використовуватися для:

- розробки програм психологічної реабілітації військових, а саме: виявлення осіб із ризиком розвитку агресивної поведінки, суїцидальних тенденцій або соціальної дезадаптації; формування персоналізованих схем психокорекції, включаючи терапію посттравматичного стресового розладу, депресій та тривожних станів; застосовувати методики когнітивно -поведінкової терапії. стресостійкості та соціальної реінтеграції;

- створення системи раннього виявлення ризиків, а саме: регулярні психологічні скринінги для військових, які перебувають у зоні бойових дій або повернулися з фронту; розробка критеріїв оцінки психоемоційного стану для командирів підрозділів, щоб оперативно реагувати на потенційно небезпечні ситуації.

Незважаючи на значний потенціал комплексної судово-психолого-психіатричної експертизи, її широке впровадження стикається з низкою системних проблем, вирішення яких визначатиме майбутній розвиток цієї галузі. Серед основних проблем проведення комплексної судово-психолого-психіатричної експертизи в Україні слід відзначити: нестачу кваліфікованих експертів; недостатню методичну базу для діагностики бойового стресу; потребу у гармонізації законодавства з міжнародними стандартами.

Перспективи розвитку комплексної судово-психолого-психіатричної експертизи безпосередньо впливають із визначених аспектів її застосування, що дозволяє намітити такі стратегічні напрями вдосконалення: впровадження сучасних психологічних та нейрофізіологічних методів діагностики; міждисциплінарна взаємодія експертів тощо.

Проведений аналіз свідчить, що комплексна судово-психолого-психіатрична експертиза виходить за межі традиційної оцінки психічного стану, перетворюючись на важливий інструмент забезпечення правосуддя у сфері безпеки та оборони. Особливу цінність набуває її здатність диференціювати свідомі протиправні дії від поведінки, зумовленої: бойовим стресовим впливом; фізіологічним виснаженням; латентними психічними розладами.

Сьогодні комплексна судово-психолого-психіатрична експертиза дозволяє не просто фіксувати патологічні стани, а й прогнозувати їхній вплив на професійну діяльність військовослужбовців. Це відкриває нові можливості для: розробки превентивних програм психологічного супроводу; створення індивідуальних схем реабілітації; вдосконалення критеріїв професійного відбору.

Перспективи розвитку експертної практики пов'язані з інтеграцією сучасних нейронаукових методів діагностики та цифрових технологій моніторингу психоемоційного стану. Однак реалізація цих завдань вимагатиме:

підготовки фахівців нового покоління; адаптації міжнародного досвіду; модернізації нормативної бази.

Важливо, що комплексна судово-психолого-психіатрична експертиза перестає бути лише інструментом реакції на вже скоєні правопорушення, а перетворюється на елемент системи профілактики, сприяючи збереженню психічного здоров'я захисників та підвищенню ефективності їхньої служби. Це особливо актуально в умовах триваючої війни, коли від психофізіологічного стану кожного військового залежить безпека цілих підрозділів.

Список бібліографічних посилань

1. Ілейко В. Р., Канищев А. В. Науково-методичні аспекти комплексної судової психолого-психіатричної експертизи в Україні. *Архів психіатрії*. 2011. Т. 17, № 3. С. 53–57.

2. Кравченко В. Психологічний стан військовослужбовців під час адаптації до діяльності в екстремальних умовах як об'єкт теоретичного дослідження *Вісник Національного університету оборони України*, 2021 № 60 (2), 71–80.

3. Makarova O.P., Kolomoitsev M.M., Iemets I.O., Yatsenko I. V. Legal principles of using special medical and psychiatric knowledge in criminal proceedings: Ukrainian context and international standards. *Wiadomosci Lekarskie*. Wiadomości Lekarskie Medical Advances, VOLUME LXXVIII, ISSUE 2, FEBRUARY 2025 78(2):p.435-441.

4. Плотнікова А., Брек В. Розлади сну у військовослужбовців в період активних бойових дій *Grail of Science* 2023, (26), 534–536.

5. Цільмак О. М. Судово-психіатрична експертиза: навч. посіб. Одеса: РВВ ОДУВС, 2014. 104 с.

МАТІСНКО ТЕТЯНА ВАСИЛІВНА

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри психології та педагогіки

Одеського державного університету внутрішніх справ

МОДЕЛЮВАННЯ ЕКСТРЕМАЛЬНОЇ СИТУАЦІЇ ТА ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ У ПРОЦЕСІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

В практиці поліцейської діяльності мають місце повсякденні впливи екстремальних процесів. Процес емоційної регуляції передбачає систематизацію

та розвиток знань про екстремальні ситуації, про структуру можливих дій, про способи їх виконання, контролю та оцінки. Як правило модель діяльності працівника поліції повинна базуватися на основі аналізу функціональної підготовленості, його швидкості і різнобічності тактико-технічних дій, психологічних здібностей, швидкості сенсомоторної реакції, точності реакції на рух об'єкту, оперативності прийняття рішення, оцінки часу, об'єму поля зору, об'єму та стійкості уваги тощо [2, 110].

Моделювання – це процес побудови, вивчення та використання моделей для визначення, уточнення і оптимізації будь-якого процесу. Моделювання може містити в собі декілька моделей. Модель використовується в якості заміни об'єкту управління з тим, щоб отримати нові дані про об'єкт, вивчити його функціональні характеристики тощо [1, с. 19].

При складанні цільової моделі необхідно враховувати рівень тактико-технічної майстерності, фізичної та психологічної підготовленості працівників, а також їх поведінки в штатних, позаштатних або екстремальних ситуаціях.

За характером під час екстремальної ситуації працівник може знаходитись в будь-якому емоційному стані, а саме: бойова готовність, яка позитивно впливає на рухову діяльність, гармонічно поєднуються бажання й координація тактичного та рухового процесу; передстартова лихоманка, що негативно впливає на процеси пам'яті, уваги, мислення, погіршує швидкість і точність рухів, знижує ефективність прийому та переробки інформації; передстартова апатія – повна відсутність до дії [6, с. 134].

У процесі організації навчальних або практичних занять слід розробляти і використовувати базові моделі дій працівників у штатних, позаштатних та екстремальних ситуаціях оперативно-службової діяльності

Екстремальні ситуації, як правило, активізують інстинкт самозбереження, захисну функцію та приводять працівника в стан розумової активізації мислення на прийняття правильної реакції дії на відповідь. Якщо він психологічно та фізично не готовий до цього, то може мати місце індивідуальні негативні реакції: пустота перед очима; часткова глухота; відмова моторних функцій; підвищений стрес; раптовий шок; втрата відчуття часу [4, с. 227].

Небезпека у підготовлених співробітників викликає бойове збудження, яке характеризується станом бойової готовності, пов'язаною з активною свідомою діяльністю, яка породжує хоробрість і надає можливість діяти.

Вище зазначені фактори характеризують поведінку працівника в екстремальній ситуації, де багато чого залежить від їх особистих якостей: уміння оцінити ситуацію, навичок миттєвої орієнтації у просторі та за несподіваних обставин, волевої зібраності, рішучості, доцільності дій і розвитку витримки, наявного досвіду поведінки в аналогічних ситуаціях, сміливості, вміння швидко розпізнати небезпеку і миттєво, не втрачаючи самовідчуття, реагувати на неї, холоднокривно виконувати свій службовий обов'язок.

Під час моделювання ситуацій необхідно також звертати увагу на індивідуальні можливості працівників, їх поведінку в повсякденній діяльності та під час нестандартних ситуацій. Це дозволить виявити, що не кожен з них під час екстремальної ситуації правильно її оцінює, вміє оперативно ставити перед собою мету, задачі, керувати своєю поведінкою, емоціями та приймати правильне рішення.

На практичних заняттях зі спеціальної фізичної підготовки необхідно створювати умови, які б сприяли навчання стійкості, адаптації до складних ситуаційних рухів та одиноких рухів. Формувати психологічну стійкість у працівників необхідно в взаємозв'язку з перебудовою рухових процесів в складних умовах, реєструвати при цьому емоційно-експресивні характеристики (активність в ситуації, точність, направленість рухів, міміка, час виконання дії). Вони повинні будуватися від стандартних ситуацій при наявності дозуючих перешкод, або їх відсутності до застосування технічних дій в складних ситуаціях, дефіциту простору, часу, нападу одного або більше правопорушників тощо [5, с. 212].

На навчальних заняттях слід відпрацьовувати поєдинки, як з позитивним вирішенням проблеми так із негативним. Це дозволить збільшити рівень фізичної та психологічної підготовки, що дає можливість ретельніше діяти в ситуації, правильно оцінювати можливість обстановки, використовуючи ті чи інші дії для обеззброєння та затримання, не зважаючи на переваги злочинця. Дії на тренуваннях повинні багаторазово повторюватись. Це надасть їм можливість вдосконалити рухові навички, впевненості в своїх діях, та у проявленні психологічної стійкості.

Під час опрацювання модельної сутички виявляються помилки в діях працівників, які потім аналізуються і виправляються при повторному моделюванні ситуації. Одним із напрямків підвищення якості володіння прийомами фізичного впливу (сили) є наближення навчальних вправ до умов реального двобою, надання їм психічної та фізичної напруженості. Навчально-тренувальні поєдинки, повинні вимагати, з одного боку, прояву сили, спритності, швидкості, спеціальної витривалості, досконалого володіння технікою прийомів, психічної готовності до бою, а з другого, тактичної освіченості, здібністю швидкої переробки інформації, функціональної рухомості нервових процесів, рівня оперативної пам'яті, переключення, стійкості та концентрації уваги, силових, просторових та часових параметрів руху та з третього боку виховувати всі ці якості в єдності.

В процесі формування моделі підготовки необхідно застосовувати задачі оперативного, поетапного контролю для управління і побудови різних структурних утворень навчального процесу; визначити ступінь деталізації моделі, час дії, порядок уточнення, доробки, заміни та зв'язку між ними.

Розробка і використання ситуаційного моделювання – це процес побудови,

вивчення та використання моделей для визначення і уточнення характеристик і оптимізація процесу підготовки до екстремальної ситуації [3, с. 16].

Отже, при формуванні моделей ситуації виділяють найбільш суттєві дані про дії, які носять незалежний характер і повинні відповідати таким діям, як: ефективність, активність, об'єм, різноманітність атакуючих і захисних дій та коефіцієнт складності ситуації. Необхідно налаштовувати працівників на виконання модельованих дій як без відхилення від задачі так і несподіваною зміною завдання (тобто вносити корективи в ситуацію під час конкретної дії). Ці дії приведуть до підвищення емоційної стійкості в екстремальних ситуаціях.

Особливості методики моделювання процесу підготовки майбутніх працівників Національної поліції полягає у вивченні і вдосконаленні фізичного впливу (сили) на різні непередбачувані ситуаційні обставини.

Список бібліографічних посилань

1. Беззубов Д.О. Нормативне та правове забезпечення організації управління в сфері професійної захищеності працівників органів внутрішніх справ України // Міліція України. 2013. № 1/2 . С. 18 – 19.
2. Варивода В.І. Реалізація права громадян на самооборону: адміністративно- правовий аспект // Наук. вісн. Національної академії внутрішніх справ. 2011. № 5. С. 109 – 115.
3. Мозговий В. І. Особистісний симптомокомплекс стресостійкості / стресовразливості у військовослужбовців служби правопорядку : автореф. дис... канд. психол. наук :19.00.09. Харків, 2006. 21 с.
4. Спеціальна фізична підготовка : навч. посіб. / В. О. Криволапчук, М. С. Кримська, С. М. Решко та ін. Київ : Нац. ун-т внутр. справ, 2009. 209 с.
5. Ярещенко О. А. Стрес у професійній діяльності працівників органів внутрішніх справ. *Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки в діяльності вищих навчальних закладів МВС України* : матеріали наук.-практ. конф. м. Харків, 16 квіт. 2015 р. Харків, 2015. С. 211–213.
6. Ятчук М.С. Психологія оперативно-розшукової діяльності : навчальний посібник. К. : ЦП «КОМПРИНТ», 2016. 270 с.

ПАЩЕНКО АНДРІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ,

*доктор філософії з психології, полковник,
старший викладач кафедри психології та педагогіки,
Національна академія Національної гвардії України*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЇ СТРЕС-ФАКТОРІВ НА РІВЕНЬ ПРАВОПОРУШЕНЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Проблема правопорушень серед військовослужбовців у період активних

бойових дій є надзвичайно чутливою не лише з точки зору підтримання дисципліни, а й з погляду психологічної безпеки в підрозділах. У контексті функціонування Національної гвардії України, що виконує бойові завдання у щільній взаємодії з цивільним населенням, будь-які прояви девіантної поведінки набувають особливої ваги.

На тлі перманентної втоми, інформаційного тиску, емоційного вигорання та загальної моральної ерозії війни, рівень деструктивних проявів зростає, і правопорушення часто виступають зовнішнім симптомом глибших психологічних проблем.

Сучасні психологічні дослідження засвідчують, що стрес-фактори не просто змінюють емоційний стан військовослужбовця, а радикально впливають на його здатність діяти у межах нормативної поведінки. Згідно з даними О.М. Кокуна та співавторів, під дією хронічного бойового стресу відбувається звуження когнітивного контролю, що знижує рівень саморегуляції та підвищує ризик імпульсивних вчинків, зокрема агресивного або протизаконного характеру [1].

Особливу роль у формуванні потенціалу до правопорушень відіграють психосоціальні фактори. До них належать: відсутність ефективного лідерства, неузгодженість між ціннісними орієнтаціями військовослужбовця та цінностями підрозділу, міжособистісні конфлікти, авторитарна чи пасивна позиція командирів. За спостереженнями В.І. Барка та В.П. Остаповича, деструктивна поведінка часто є проявом непрямого протесту проти надмірної формалізації служби або ігнорування психологічних потреб особового складу [2].

Правопорушення, вчинені на тлі стресу, мають специфічний механізм: не завжди йдеться про свідоме порушення, частіше – про компенсаційні реакції. Так, фрустраційна агресія або адиктивна поведінка (вживання алкоголю, психоактивних речовин) часто функціонують як елементи псевдозахисту, спроби самозаспокоєння. В.В. Мушкевич вказує на залежність типу порушень від домінуючого психологічного захисту [3].

Система профілактики таких правопорушень повинна будуватися не лише на засадах покарання, а й через раннє виявлення ознак психологічного дестабілізування. У керівних документах з психологічного забезпечення військовослужбовців наголошується на створенні механізмів внутрішнього реагування в частинах та обов'язковій підготовці командирів до роботи із психологічно вразливим особовим складом.

У структурному плані ефективною виглядає концепція «психологічного інтерфейсу» між командиром та підлеглим: командир не повинен бути психотерапевтом, але має вміти виявити небезпечні ознаки, адекватно відреагувати та ініціювати втручання фахівців. Це передбачає впровадження короткотермінових тренінгів для керівного складу, обов'язкову інтервізійну практику та регулярну психоосвітню роботу в підрозділах.

Таким чином, деструктивна та протиправна поведінка військовослужбовців НГУ має багатовекторну природу, де стрес-фактори відіграють роль тригера, але не єдиного чинника. Ефективна профілактика можлива лише в умовах поєднання інституційної підтримки, гнучкого командного реагування, індивідуальної психологічної допомоги та створення культурного середовища, де звернення по допомогу – не стигма, а норма.

Список використаних джерел:

1. Кокун О. М., Ключков В. В., Мороз В. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С. Забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців в умовах бойових дій: методичний посібник. Київ-Одеса: Фенікс, 2022.
2. Барко В. І., Остапович В. П. Психологічні особливості осіб з хімічними формами адиктивної поведінки в умовах службово-бойової діяльності НГУ / Збірник тез конференції. Харків: НАНГУ, 2021.
3. Мушкевич В. В. Психологічні особливості фрустраційної поведінки військовослужбовців / Вісник Національної академії внутрішніх справ. 2020. № 3(56). С. 115–120.

РЮТІН ВІТАЛІЙ ВАСИЛЬОВИЧ,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри військової підготовки

Національний університет цивільного захисту України

НУМІЗМАТИКА ЯК РЕСУРС ХОБІ-ТЕРАПІЇ

Актуальність пошуку нових та розвитку сталих методик хобі-терапії для застосування у секторі безпеки і оборони України обумовлена бойовими діями російсько-української війни, які загострюють якісно і кількісно проблематику психологічної підтримки персоналу, зокрема проблему психологічного відновлення військовослужбовців. Кількість військовослужбовців зі стресовими розладами внаслідок бойової психічної травми чи тривалого оперативного стресу може сягати десятків тисяч осіб, які потенційно потребують психологічної підтримки. Українське суспільство вже зараз зіткнулося з цілим рядом проблем – наслідками російського вторгнення. Зокрема, за офіційними даними в Україні майже 3 мільйона людей з інвалідністю, лише за останні два роки їх кількість збільшилася на 300 тисяч [1]. Кількість поранених українських військовослужбовців складає 390 тис [2]. З початку широкомасштабної війни з російського полону звільнено 5757 українських громадян [3]. Тяжкі випробування, участь у бойових діях, втрати близьких, полон стали частиною життєвого досвіду мільйонів громадян, фізичне і психічне здоров'я яких потребує медичної допомоги і психологічної підтримки. По закінченню війни, українське

суспільство продовжить вирішення проблеми соціальної адаптації до мирного життя як цивільних так і сотень тисяч ветеранів, які повернуться з фронту. Готовність психологів до вирішення вищезазначених проблем обумовлена ефективним терапевтичним психологічним інструментарієм, пошук якого має здійснюватися постійно.

Аналіз відкритих джерел дає підстави стверджувати, що хобі-терапія не є новим підходом у роботі практичних психологів. Ще у 70 х роках ХХ сторіччя А. Личко та Ю. Скроцький розробили метод психотерапії захопленнями (хобі-терапія) для лікування психопатії підлітків.

Хобі-терапія знаходить широке практичне втілення як в Україні, так і за кордоном. Американські науковці Університету штату Юта (Emma Parkhurst, Professional Practice Extension Assistant Professory) у своїх дослідженнях вказують на дві головні характеристики хобі – його значимість для людини і задоволення, яке воно приносить. Дослідження впливу хобі на людину вказують на позитивні зміни у ментальному здоров'ї людини: зниження рівня кортизолу, покращення психологічного благополуччя, покращення соціальних зв'язків, зниження депресії та тривожності [4].

Сучасні українські науковці у своїх дослідженнях хобі-терапії зосереджують на зв'язок емоційного інтелекту та ситуативної тривожності з наявністю соціально орієнтованого хобі (С. Москаленко-Долінгер) [5]. Заслужують увагу дослідження В.Платонова присвячені хобі як методу психологічної реабілітації професійних контингентів сектору безпеки та оборони України. Автор розглядає такі хобі як стендовий моделізм (створення масштабних моделей копій літаків, кораблів, автомобілів та інших видів техніки) та риболовлю, як ефективний інструмент для відновлення психологічного здоров'я [6].

В процесі аналізу проблематики хобі-терапії нашу увагу пригорнуло таке хобі як колекціонування, а саме колекціонування монет – нумізматика. Автор, розпочавши таке хобі для себе, проаналізував особистий досвід та досвід інших такої цікавої справи, і визначив ряд психологічних аспектів такого хобі.

1. Мотиваційний. Колекціонування монет - прагнення людини досягнути чітко визначеної мети, а саме зібрати і володіти унікальними видами монет, інколи ексклюзивними за своїми характеристиками. Таким чином, хобі отримує ознаки здорового змагання, обміну думками, почуттями, емоціями.

2. Когнітивний. Колекціонування монет спонукає людину до отримання нових знань у галузі історії, географії а також хімії і фізики (мова йде про властивості металів, у тому числі дорогоцінних). Як правило колекціонування монет пов'язано з вміннями систематизації за хронологією. Часто монети містять інформацію про історичні події, відомих людей, про яких колекціонер отримує поглиблену інформацію, розширює свій світогляд, збагачує свою когнітивну сферу.

3. Соціально-демографічний. Середовище нумізматів за соціальними і демографічними характеристиками переважно люди чоловічої статі зрілого віку. Серед колекціонерів чимало військових пенсіонерів, ветеранів, учасників бойових дій, людей для яких військова проблематика (наприклад монети випуск яких присвячений секторам безпеки і оборони України) близька за професійною ознакою.

4. Комунікативно-культурний. В процесі колекціонування розширюється коло спілкування між колекціонерами. Обмін інформацією супроводжується експертними судженнями, висновками, рішеннями. Між людьми відбувається обмін, купівля, продаж монет, що вимагає певної монетарної і правової культури.

5. Терапевтичний. Це поки гіпотетичне судження автора про те, що нумізматика може мати певний терапевтичний ефект як для військовослужбовців на відновленні так і для ветеранів – звільнених з військової служби. Мотиваційні і когнітивні функції можуть бути активізовані за методом Oddball, та позитивно сприяти ресоціалізації ветеранів у цивільне середовище, а для військовослужбовців сприяти їх психологічному відновленню.

Подальше дослідження полягає у перевірці даної гіпотези шляхом створення нумізматичної терапевтичної програми для учасників бойових дій та її апробації.

Список бібліографічних посилань

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3846340-v-ukraini-za-dva-roki-vijni-kilkist-ludej-z-invalidnistu-zbilsilasa-na-300-tisac.html> (дата звернення: 27.05.25).
2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <https://www.dw.com/uk/45-tisac-zagiblih-vijskovih-zelenskij-nazvav-vtrati-ukraini-u-vijni/a-71508879> (дата звернення: 27.05.25).
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <https://koordshtab.gov.ua/> (дата звернення: 27.05.25).
4. How Hobbies Improve Mental Health // Emma Parkhurst, Professional Practice Extension Assistant Professor // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <https://extension.usu.edu/mentalhealth/articles/how-hobbies-improve-mental-health> (дата звернення: 27.05.25).
5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/items/d08a50d5-aa69-4be2-9606-01f2666cbbec/full> (дата звернення: 27.05.25).
6. Платонов В. М. Хобі як метод психологічної реабілітації професійних контингентів сектору безпеки та оборони України. Забезпечення психологічної допомоги в секторі безпеки та оборони України: збірник тез доп. III Всеукр. міжвід. психол. форуму (м. Київ, 30 травня 2024 р.). Київ: ДНДІ МВС України, 2024. С. 264–266.

СЛУРДЕНКО ДМИТРО ОЛЕКСАНДРОВИЧ,

доктор філософії з психології, полковник

доцент кафедри психології та педагогіки,

Національна академія Національної гвардії України

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В БОЙОВИХ УМОВАХ

Девіантна поведінка військовослужбовців є складним соціально-психологічним явищем, що посилюється умовами бойових дій, високим рівнем стресу та впливом військової субкультури. Актуальність вивчення цього феномену зростає в умовах сучасних воєнних конфліктів, коли психоемоційне навантаження на особовий склад досягає критичних рівнів.

Тривале перебування у стані підвищеної небезпеки спричиняє зниження морально-етичного контролю, дезорганізацію поведінки та агресивні реакції. Звуження свідомості та порушення когнітивних функцій можуть провокувати імпульсивні та девіантні вчинки [1].

Суперечність між особистими цінностями військовослужбовця та досвідом бойової реальності призводить до когнітивного дисонансу, почуття провини, сорому, що здатні трансформуватися у девіантну або аутоагресивну поведінку [3; 4]. Сприйняття противника як "не-людини" знижує емпатію та полегшує використання насильства, що може поширюватись і на мирне населення [5].

Формування девіантної поведінки у військовослужбовців обумовлюється низкою глибоких психологічних механізмів, що активуються в умовах бойових дій, хронічного стресу та соціально-рольового тиску військового середовища. Вони відіграють ключову роль у трансформації звичних моделей поведінки та можуть виступати як адаптивною реакцією на надмірне навантаження, так і чинником психічної дезадаптації.

Бойовий стрес є потужним дестабілізуючим фактором для психіки військовослужбовця. Перебування в ситуації постійної загрози життю, швидкоплинна зміна обставин, втрати побратимів, перевтома та інформаційна невизначеність викликають надмірну мобілізацію психофізіологічних ресурсів.

У таких умовах виникають:

- звуження сфери свідомості, що знижує здатність до усвідомленого прийняття рішень;
- порушення когнітивних процесів, таких як увага, пам'ять, мислення;
- афективна дестабілізація — швидкі перепади емоцій, зниження емоційного контролю;
- зниження морально-етичних бар'єрів, що зменшує здатність до рефлексії над наслідками своїх дій;
- імпульсивність та агресивні реакції, які стають автоматизованими

відповідями на загрозу.

Такі зміни сприяють зростанню імовірності девіантних вчинків, особливо в умовах недостатнього контролю з боку командування чи відсутності психологічної підтримки.

Набувають актуалізації внутрішні конфлікти у вигляді моральної травми, що виникає, коли військовослужбовець стає учасником або свідком подій, які суперечать його базовим моральним або етичним переконанням (наприклад, вбивство цивільних, накази, що порушують гуманітарні норми). Такий досвід викликає когнітивний дисонанс — психологічний стан, у якому несумісність між вчинками та переконаннями призводить до гострої внутрішньої напруги. Дослідження показують, що моральна травма є однією з основних причин суїцидальної та аутоагресивної поведінки серед військових [4; 6].

У воєнному конфлікті спостерігається активне застосування механізму дегуманізації, коли противник сприймається не як особа, а як об'єкт, позбавлений індивідуальності, людських емоцій і прав. Цей процес є психологічно адаптивним, оскільки дозволяє зменшити внутрішній конфлікт, пов'язаний із необхідністю завдавати шкоди іншим. Цей механізм особливо небезпечний у разі відсутності контрольної-етичної роботи та чітких меж, установлених командуванням.

Військові підрозділи функціонують як соціальні групи із власною субкультурою, нормами та цінностями. У цьому контексті групова динаміка стає важливим фактором формування поведінки військовослужбовців. Підтримка здорової соціально-психологічної атмосфери у військових підрозділах є критично важливою для запобігання девіаціям, що зумовлені тиском групи.

Отже, девіантна поведінка військовослужбовців є серйозною загрозою як для самого індивіда, так і для ефективності бойової готовності підрозділів. Вона має багатоаспектну природу та потребує глибокого аналізу і цілеспрямованої корекції. Застосування психологічних знань та методів у військовій сфері здатне суттєво знизити рівень девіантних проявів та забезпечити стабільність і безпеку у військовому середовищі.

Список бібліографічних посилань

1. Блінов О.А. *Психологія бойової психічної травми*. – Київ: НАУ, 2019. 699 с.
2. Кокун О.М. та ін. *Психологічна робота з військовослужбовцями-учасниками АТО*. – Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2017.
3. Bryan, C. J., Bryan, A. O., Anestis, M. D., Green, B. A., Etienne, N., & Nash, W. P. (2018). Moral injury, PTSD, and suicidal behavior among National Guard personnel. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 10(1), 36–45. <https://doi.org/10.1037/tra0000290>
4. Frankfurt, S., & Frazier, P. (2016). A review of research on moral injury in combat veterans. *Military Psychology*, 28(5), 318–330.

<https://doi.org/10.1037/mil0000132>

5. Litz, B. T., Stein, N., Delaney, E., Lebowitz, L., Nash, W. P., Silva, C., & Maguen, S. (2009). Moral injury and moral repair in war veterans: A preliminary model and intervention strategy. *Clinical Psychology Review*, 29(8), 695–706. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2009.07.003>

6. Karstoft, K. I., Nielsen, A. B. S., Armour, C., Vedtofte, M. S., & Andersen, S. B. (2015). Coping styles and posttraumatic stress disorder symptoms: A prospective study of three trajectories in soldiers deployed to Afghanistan. *Journal of Anxiety Disorders*, 31, 21–28. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2015.01.005>

СОВГАР ОКСАНА МИХАЙЛІВНА,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри іноземних мов та військового перекладу
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

CLIL У ВІЙСЬКОВІЙ ОСВІТІ: ІНТЕГРАЦІЯ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА ТЕХНІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

У сучасному світі, де глобалізація та технологічний прогрес нерозривно пов'язані, володіння спеціалізованою англійською мовою стає критично важливим, особливо у військових галузях. Традиційні методи вивчення мови часто не можуть повною мірою задовольнити потреби фахівців з безпеки та оборони, яким необхідно не лише вільно спілкуватися, а й глибоко розуміти складну технічну інформацію. Тому важливо застосовувати новітні підходи, серед яких методологія інтегрованого навчання змісту та мови (CLIL) є ефективним інструментом. Вона може не лише підвищити рівень володіння англійською мовою, а й істотно поглибити розуміння технічного змісту, необхідного для успішного виконання службових завдань у військовому контексті.

Методологія CLIL надзвичайно успішна завдяки кільком ключовим принципам. По-перше, мова вивчається в контексті, що робить нові слова та граматичні концепції негайно релевантними та корисними. На відміну від традиційних списків словників, де курсанти мають уявляти ситуації для використання мови, CLIL надає готову основу для негайного застосування. Це гарантує, що кожне вивчене слово та фраза стають значущими. По-друге, мова засвоюється автентично та природно, імітуючи процес вивчення рідної мови в дитинстві. У CLIL-класі немає формальних уроків граматики; натомість викладач використовує нову мову як засіб спілкування, зосереджуючись на предметі, що вивчається цільовою мовою. По-третє, вивчення мови пов'язане з мотивацією, оскільки курсанти, як правило, внутрішньо мотивовані, якщо їм подобається тема.

Це спонукає їх зосередитися та надихатися на навчання [5].

Переваги CLIL численні: вивчення другої мови, як доведено, покращує пам'ять та розвиває навички критичного мислення, оскільки мозок постійно працює над розумінням сенсу [2]. Навчаючись за методикою CLIL, курсанти постійно вирішують проблеми, усвідомлюючи, які слова вони розуміють, а які ні, та цінність перифрази, встановлюючи зв'язки між тим, що відбувається в їхньому мозку, і тим, що знаходиться перед ними.

CLIL є особливо ефективним у предметах STEM (наука, технології, інженерія, математика), оскільки ці дисципліни зазвичай використовують симуляції, експерименти та лабораторні роботи, що робить використання мови для CLIL-завдань автентичним та значущим. Принципи проектно-орієнтованого навчання (PBL) також можуть бути адаптовані до CLIL у STEM, мотивуючи студентів до глибшого розуміння концепцій шляхом вирішення реальних проблем [6]. Це надзвичайно актуально для військових або інженерних застосувань, де практичне вирішення проблем є першочерговим. Розглянемо, як можна застосувати CLIL у вивченні дисципліни "Автомобільний транспорт" на прикладі модуля "Багатоцільові колісні транспортні засоби". Розуміння того, як працює транспортний засіб (його двигун, трансмісія, гальмівна система) або його операційні ролі (транспортування військ, розвідка), вимагає точної термінології та специфічних граматичних структур (описова мова, причинно-наслідкові зв'язки, процедурні інструкції). Ця властива потреба в точності технічної комунікації природно спонукає курсантів до засвоєння правильної мови для розуміння змісту. Аспект "вирішення проблем" при розумінні складної технічної інформації безпосередньо перетворюється на вирішення мовних проблем (наприклад, розшифровка значення з контексту, використання перифрази). Це створює позитивний цикл, де опанування змісту стимулює засвоєння мови, а покращені мовні навички сприяють глибшому розумінню змісту. Використання автентичних матеріалів дозволяє курсантам ознайомитися з природною мовою, включаючи сленг, ідіоми та скорочення, готуючи їх до реального спілкування. Вони можуть бути представлені у різноманітних форматах, таких як відео на YouTube, подкасти, новинні статті, специфікації виробників, військові посібники, технічні звіти, діаграми, інфографіка та зображення.

Навчання проводиться через інтеграцію 4C [4], а саме [1, 5].

Зміст (Content): У курсі систематично вводяться технічні знання про багатоцільові колісні транспортні засоби, поступово збільшується складність від базових описів до детальних систем.

Спілкування (Communication): Завдання вимагають від курсантів використання англійської мови для обговорення, пояснення та аналізу характеристик та операцій транспортних засобів. Основна увага приділяється вільному мовленню, а точність розвивається через повторення лексичних виразів.

Пізнання (Cognition): Діяльність сприяє розвитку критичного мислення,

аналізу, порівняння та вирішення проблем, наприклад, інтерпретації діаграм, порівняння специфікацій або оцінки придатності транспортного засобу для різних місій.

Культура (Culture): Відбувається ознайомлення з автентичними текстами з різних джерел (наприклад, збройні сили США, європейські виробники), що надає розуміння різних стилів технічної комунікації та операційних контекстів, сприяючи розвитку культурної обізнаності.

Підтримка (scaffolding) є критично важливою в CLIL, оскільки вона направляє курсантів до прогресивної автономії у процесі навчання та до поступового кращого опанування як змісту, так і мови. Це включає: візуальні засоби (зображення, відео, інфографіка, діаграми, карти та графічні організатори для підтримки розуміння; ці засоби допомагають класифікувати ідеї та інформацію в текстах); мовну підтримку (надання початкових речень для пояснень, прикладів запитань та виділення корисної мови – маркерів дискурсу, прислівникових фраз, прийменникових фраз, колокацій, предметно-специфічної лексики); структуровані завдання (використання текстів з пропусками, частково заповнених робочих аркушів або шаблонів, які курсанти мають заповнити); диференційовані завдання (адаптація завдань до рівня володіння мовою курсанта при використанні одного й того ж автентичного тексту [3]).

Активності часто ґрунтуються на текстових або аудіо/відео матеріалах. Діяльність повинна зосереджуватися як на розвитку мови, так і на основних знаннях змісту [1]. Приклади діяльності включають: прослуховування та маркування діаграм/зображень/карт/графіків/таблиць; прослуховування та заповнення таблиць або створення нотаток за конкретною інформацією; петлі запитань (запитання/відповіді, терміни/визначення), завдання з прогалинами в інформації, ігри на вгадування слів, групові опитування; проектно-орієнтоване навчання, де курсанти беруть участь у вирішенні реальних проблем [6]; аналіз новинних статей, обговорення подкастів, аналіз сцен з відео, планування маршрутів руху (адаптовані для сценаріїв розгортання транспортних засобів). Зворотний зв'язок повинен надавати курсантам можливість аналізувати свою інтерпретацію та стратегії [2].

Застосування методології CLIL у навчальному курсі з технічної англійської мови для військових фахівців, що працюють з багатоцільовими колісними транспортними засобами, має значні переваги. Цей підхід, що ґрунтується на інтеграції змісту та мови, використанні автентичних матеріалів та ретельно розробленій системі підтримки, сприяє глибокому та міцному засвоєнню як технічних знань, так і мовних навичок. Такий курс не тільки підвищить професійну компетентність військовослужбовців, але й забезпечить їм можливість ефективно функціонувати в умовах міжнародної співпраці та глобальних викликів, де точність технічної комунікації є запорукою успіху та безпеки.

Список бібліографічних посилань

1. Coyle D., Hood P., Marsh D. CLIL: Content and Language Integrated Learning. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 182 p.
2. Mehisto P., Marsh D., Frigols M. J. Uncovering CLIL: Content and Language Integrated Learning in Bilingual and Multilingual Education. Oxford: Macmillan Education, 2008. 238 p.
3. Mehisto P. Criteria for producing CLIL learning materials. *Encuentro*. 2012. № 12. С. 15–33.
4. Marsh D. Bilingual Education & CLIL in Context: Practical Guidance. Springer, 1994. 310 p.
5. Marsh D., Coyle D. CLIL: A framework for success. Graz: European Centre for Modern Languages, 2008. 83 p.
6. Willis D. Doing Task-Based Teaching. Oxford: Oxford University Press, 2007. 296p.

СТАДНИК АНАТОЛІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ,

*кандидат медичних наук, доцент,
доцент кафедри психології ДВНЗ
"Ужгородський національний університет"*

ВАЩЕНКО ІГОР ВЛАДИСЛАВОВИЧ,

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри військової підготовки
Харківського національного університету внутрішніх справ*

КРУТЬ ПЕТРО ПАВЛОВИЧ,

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри військової підготовки
Харківського національного університету внутрішніх справ*

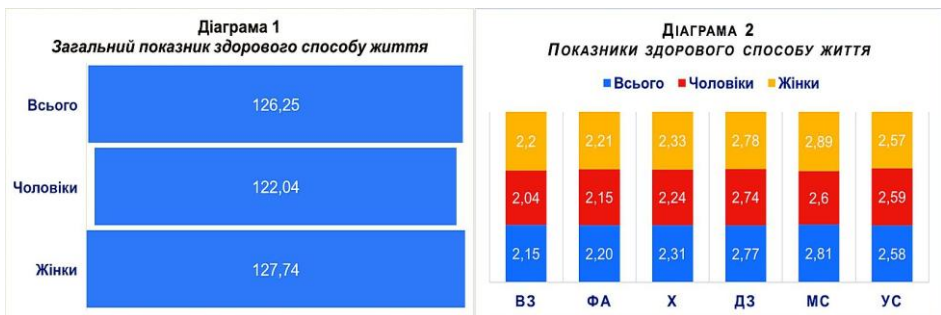
ОСОБЛИВОСТІ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СТУДЕНТІВ, ЩО НАВЧАЮТЬСЯ НА КАФЕДРИ ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна, що триває вже більше 3 років, змінила життя кожного українця. Перебування у складних соціально-економічних і психологічно-побутових умовах війни призводить до психічної травматизації, погіршення якості життя та порушення психічного здоров'я. Студенти університетів не є виключенням [1,2]. Як відомо, одним із способів адаптації до нових умов та зменшення рівня дистресу є зміна певного способу життя на більш адекватний, що сприяє здоров'ю [3,4]. Це сприяло вибору *мети нашого дослідження* - визначити роль здорового способу життя у подоланні порушень психічного здоров'я в умовах війни.

Згідно наших попередніх досліджень, здоровий спосіб життя - це багатовимірний, особистісний, безперервний щоденний діяльність, яка здійснюється з метою підтримки або підвищення рівня фізичного, психічного, соціального і духовного здоров'я людини [5]. Важливими складовими здорового способу життя є відповідальність за здоров'я, фізична активність, харчування, духовне зростання, міжособистісні стосунки, управління стресом. Здоровий спосіб життя є важливою складовою стану здоров'я і широко вважається ключовим компонентом у підтримці та покращенні здоров'я. В даний час є достатньо доказів того, що здоровий спосіб життя має значний вплив на фізичне і психічне здоров'я людини [1,3,4].

Для проведення дослідження ми залучили студентів, що навчаються на військовій кафедрі Харківського національного університету внутрішніх справ. Вік досліджуваних складав 22-29 років. Дослідження поведінки та способу життя студентів, що сприяє здоров'ю, проводилась за допомогою опитувальника Health Promotion Lifestyle Profile-II (HPLP II) - укр. версія [5]. Цей опитувальник містить 52 ставлення до здорового способу життя, які класифікуються за шістьма субшкалами: відповідальність за здоров'я (ВЗ), фізична активність (ФА), харчування (Х), духовне зростання (ДЗ), міжособистісні стосунки (МС), управління стресом (УС).

Загальний показник здорового способу життя та показники здорового способу життя (середній бал) серед студентів в умовах війни надані на діаграмі 1 та 2.

За загальним балом HPLP II студенти мають помірний рівень способу життя, який сприяє здоров'ю (126,25), що свідчить про їх достатні можливості впроваджувати поведінку, яка підтримує власне здоров'я. При цьому чоловіки менше переймалися здоровим способом життя ніж жінки і мали загальний бал нижче за жінок.

Подальша деталізація проявів за субшкалами HPLP II показала, що студенти мають помірний середній бал за субшкалами міжособистісних

стосунків (2,81) духовного зростання (2,77), управління стресом (2,58) та низький - за субшкалами відповідальність за здоров'я (2,15), фізична активність (2,20) та харчування (2,31). Це свідчить про важливість для них щоденного вирішення проблем особистої невизначеності (скільки ще триватиме війна і що мені робити) та психологічного тиску (академічний тиск, тиск сім'ї, тиск однолітків тощо), а особисте здоров'я, цілеспрямована фізична активність та якісне харчування стоять позаду.

Гендерними особливостями студентів були: найвищі показники середнього балу серед чоловіків за субшкалою духовне зростання (2,74), а серед жінок - міжособистісні стосунки (2,89), а найнижчими - серед чоловіків та жінок - відповідальність за здоров'я (2,04 та 2,20 – відповідно), що свідчить про недостатню можливість перейматися питаннями особистісного здоров'я під час війни коли поруч гинуть і калічаються люди. Крім того наше дослідження показало, що чоловіки мали нижчий бал за субшкалою фізична активність ніж жінки (2,15 і 2,21 - відповідно), що не є характерним для цієї гендерної групи [4]. Це пояснюється, на нашу думку, в першу чергу їх фінансовою незахищеністю, відсутністю підтримки з боку рідних, що теж знаходяться у скрутних умовах та обмеженнями військового стану

Отже, тривала війна в Україні суттєво впливає на психічний стан кожного її громадянина. Наше дослідження виявило важливу роль у подоланні порушень психічного здоров'я таких практик здорового способу життя, як : міжособистісні стосунки, духовне зростання і управління стресом, де ми зафіксували середній рівень середнього балу за субшкалами HPLP II. В той же час ми виявили низькі показники середнього балу за напрямками: відповідальність за здоров'я, фізична активність і харчування, що свідчить про нехтування особистим здоров'ям, фізичною активністю та якісним харчуванням студентами в умовах війни. Потрібно зазначити, що чоловіки на відміну від жінок мали за напрямом фізична активність та харчування нижчий середній бал. Результати дослідження свідчать про необхідність впровадження в навчальний процес студентів університету додаткових програм з охорони здоров'я та фізичної активності на основі їх конкретних можливостей і потреб.

Список бібліографічних посилань

1. Mykhaylyshyn, U. B., Stadnik, A. V., Melnyk, Yu. B., Vveinhardt, J., Oliveira, M. S., & Pypenko, I. S. (2024). Psychological stress among university students in wartime: A longitudinal study. *International Journal of Science Annals*, 7(1), 27–40. <https://doi.org/10.26697/ijsa.2024.1.6>
2. Stadnik, A. V., Melnyk, Yu. B., Babak, S. A., Vashchenko, I. V., & Krut, P. P. (2022). Psychological distress among students and cadets of universities in the war conditions. *International Journal of Science Annals*, 5(1-2), 20–29. <https://doi.org/10.26697/ijsa.2022.1-2.0>
3. Марута Н.О., Панько Т.В., Явдак І.О., Семикіна О.Є., Стадник А.В.

Показник якості життя у хворих на афективні розлади та його динаміка в процесі лікування //Український вісник психоневрології. – Т.10, вип. 2(31). – 2002. – С. 121 – 123.

4. R.L. Johnson Gender differences in health-promoting lifestyles of African Americans Public Health Nurs, 22 (2) (2005), pp. 130-137
<https://doi.org/10.1111/j.0737-1209.2005.220206.x>

5. Стаднік А.В. Психолого-педагогічні засади впровадження здорового способу життя серед військовослужбовців внутрішніх військ / А.В. Стаднік // Вісник Національної університету оборони України. Збірник наукових праць. - К: НУОУ, 2011.- Вип. 1(20). С 83-89.

6. Мельник Ю. Б., Стаднік А. В. Профіль здорового способу життя (версія для дорослих): метод. посіб. (укр. версія). Харків: ХОГОКЗ. 20 с.
<https://doi.org/10.26697/sri.krpoch/melnyk.stadnik.4.2025>

ТОВМА ІГОР МИКОЛАЙОВИЧ,

кандидат військових наук, полковник,

заступник начальника кафедри психології та педагогіки гуманітарного факультету, Національна академія Національної гвардії України

ТОВМА МИКОЛА ІВАНОВИЧ,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри організації роботи з персоналом оперативного факультету, Національна академія Національної гвардії України

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІНСЬКОГО ВПЛИВУ КОМАНДИРІВ НА ПІДЛЕГЛИЙ ОСОБОВИЙ СКЛАД У РІЗНИХ УМОВАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛУ

Вплив керівника на підлеглий особовий склад є ключовим та невід’ємним фактором взаємовідносин в будь-якому підрозділі та безпосередньо визначає якість виконання службово-бойових завдань. Постійно впливати на підлеглих є безпосереднім обов’язком керівника, що на практиці може мати позитивний чи негативний результат через низку факторів, до основних з яких належать професіоналізм, стиль керівництва, повноваження керівника, його лідерські якості та рівень авторитету з одного боку та наявності у підлеглих різних інтересів, світогляду, рівня їх мотивації, ступінь задоволення потреб, рівня підготовки, тощо, з іншого боку. Компетентний керівник має бути лідером та сприяти різносторонньому розвитку підлеглих, працювати над згуртуванням військового колективу та постійно вдосконалювати власний професійний рівень. Виконання підрозділами службово-бойових завдань передбачає чітку, регламентовану

вертикальну взаємодію, побудовану на принципах єдиноначальності, військовій дисципліні та всебічній підготовці військовослужбовців та багатьох інших важливих напрямках професійної діяльності. Задля якісного функціонування підрозділу, командири використовують різні стилі керівництва та управлінські методи та впливи, що обумовлені різними факторами, зокрема, індивідуальними особливостями керівника та військовослужбовців, між якими відбувається взаємодія, складністю умов, в яких виконуються завдання професійної діяльності, тощо.

Керування військовим колективом має два аспекти:

- організація колективної діяльності, забезпечення вчасного й якісного виконання завдань, поставлених перед колективом;
- згуртування й розвиток колективу, зміцнення військової дисципліни та правопорядку, підвищення його бойових можливостей [2].

На сьогодні, авторитарний, демократичний та ліберальний стилі управління є найбільш відомими та найрозповсюдженішими стилями, що використовуються в керівництві. З досвіду військ та спостережень, можна зробити припущення, що у військовій сфері найчастіше управлінський вплив керівника реалізовується в межах змішаного стилю управління, який в більшості випадків поєднує в собі авторитарний та демократичний стилі, що, в залежності від ситуації, сприяє виконанню військовим колективом поставленого службово-бойового завдання та має як переваги, так і недоліки.

Так, авторитарний керівник відрізняється схильністю до одноосібного керівництва, надмірною централізацією, а іноді й узурпацією влади, свідомим обмеженням контактів з підлеглими, індивідуальним вирішенням більшості питань. Такий стиль управління суворо регламентує взаємовідносини між керівником та підлеглим, характеризується певною психологічною напругою у військових колективах, жорстким контролем та суворою вимогою керівника щодо виконання власних вказівок, тощо, але й вважається досить ефективним стилем управління в екстремальних умовах виконання службово-бойових завдань. В свою чергу, демократичний тип керівника намагається залучати підлеглих до процесу аналізу ситуацій та прийняття рішень, створювати відповідні умови для виконання завдання та з повагою та турботою ставиться до підлеглих.

Керівництво можна визначити як процес використання влади задля досягнення впливу на людей. Влада – це можливість реально вплинути на поведінку інших людей, тобто влада є знаряддям впливу. В свою чергу, вплив – це будь-яка поведінка однієї людини чи групи осіб, що активно діє на поведінку, відчуття, стосунки інших людей [1].

До основних найбільш відомих форм впливу належать переконання, навіювання, спонукання до наслідування та примус, які широко використовуються військовими керівниками різних рівнів управління в різних умовах професійної діяльності підрозділів.

Ідеалом для управлінського впливу є добре відлагоджена машина. Щоб наблизити кожного окремо взятого працівника організації до цього ідеалу, йому визначена певна роль, строго регламентована посадовими інструкціями та функціональними обов'язками. Цьому ж сприяє трудова дисципліна, норми поведінки та традиції, встановлені в колективі. Організація має в своєму розпорядженні грошові та технічні ресурси, розпорядження якими регламентується системою службових відносин. Результатом діяльності цієї складної системи взаємин є досягнення організацією стійкості [3].

Керівник, що прагне працювати якомога ефективніше, отримувати максимум корисного ефекту від діяльності підлеглих, не може дозволити собі таку розкіш, як застосування лише якогось одного стилю керівництва протягом усієї кар'єри. Він повинен навчитися володіти усіма стилями, методами та типами влади і впливу, і вміти обирати серед них той, що найбільш пасує даній ситуації. Якщо вже визначати кращий стиль, то цей стиль – адаптивний, тобто орієнтований на реальність. Отже, керівництво, лідерство та управління – це свого роду мистецтво [1].

Таким чином, управлінський вплив командирів на підлеглий особовий склад у різних умовах професійної діяльності підрозділу має низку психологічних особливостей, пов'язаних з індивідуальними особливостями особистості керівника та підлеглих, методів та форм впливу, що використовуються керівником, особливостями сприйняття військовослужбовцями впливу керівника, стилем керівництва, що ним використовується в різних умовах професійної діяльності та є актуальним напрямом подальших досліджень.

Список бібліографічних посилань

1. Кісіль З. Р., Швець Д. В. Психологія управління : навчальний посібник. Університетська книга, 2022. 648 с.
2. Психологія управління військами : підручник ; вид. 2-ге, перероб. та допов. / [В. І. Осьодло, О. П. Ковальчук, Д. П. Лисенко та ін.] ; за заг. ред. В. В. Стасюка. Київ : НУОУ, 2024. 532 с.
3. Теорія управління [Електронний ресурс] : навчальний посібник / І. А. Грузіна, І. О. Кінас, І. М. Перерва та ін. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2021. – 138 с.

ФЕДЧУК ОЛЕКСАНДР ВАЛЕРІЙОВИЧ,

доктор філософії,

старший офіцер (спеціаліст поліграфа) відділення психологічного забезпечення

Західного територіального управління Національної гвардії України

ПСИХОЛОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА ДЕЗЕРТИРСТВА: ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД ТА МОДЕЛЬ «SENS-2025»

Самовільне залишення військової частини (СЗЧ) є не лише проявом індивідуальної девіації, а й симптомом складного системного процесу, що зумовлений психоемоційним виснаженням, організаційною напругою та дефіцитом підтримки. У сучасному військовому контексті, особливо в умовах бойових дій та інтенсивних ротацій, проблема СЗЧ набуває особливої актуальності. Для Національної гвардії України її значущість посилюється через залучення особового складу до бойових дій, специфіку ротацій, збільшені терміни перебування в підрозділах без належного відновлення та порушення зв'язків із соціумом. Психологічний моніторинг свідчить, що чітким психологічним ознакам СЗЧ часто передують зростання тривожності, поява ідеаторики втечі, відчуження в колективі та скарги на несправедливу комунікацію з командуванням [1, с. 47].

Глибокий аналіз чинників, що сприяють СЗЧ, дозволяє виділити комплексну причинно-наслідкову модель, яка охоплює кілька рівнів. На психологічному (індивідуальному) рівні ключовими є невміння справлятися зі стресом, наявність тривожних розладів та відсутність навичок емоційної регуляції. Водночас, соціально-психологічні чинники включають низький рівень групової згуртованості, домінування авторитарного стилю керівництва та брак довіри в колективі. Не менш важливими є організаційно-управлінські чинники, такі як неструктурована ротація, недооцінка психологічного стану при плануванні служби та нерівномірність навантаження. З огляду на ці аспекти, очевидно, що ключова роль у превенції СЗЧ належить саме командирському корпусу та ефективній системі щоденного управління психологічним станом особового складу.

Саме для системної відповіді на виклики СЗЧ пропонується концепція «SENS-2025». Вона передбачає системний та інноваційний підхід до психологічної профілактики, інтегруючи чотири ключові компоненти. Перший – Screening, що передбачає систематичний електронний щотижневий психоемоційний моніторинг особового складу. Далі, Early detection фокусується на розробці та впровадженні алгоритмів для командирів із виявлення ранніх тривожних індикаторів у поведінці військовослужбовців. Третій компонент – Neurofeedback, який передбачає дослідження та практичне впровадження мобільних пристроїв для релаксації та корекції тривожних станів безпосередньо на місцях. Нарешті, Supportive communication зосереджений на навчанні

сержантського складу веденню підтримувальних бесід, що особливо важливо у «післяінцидентний» період. Пропонована система є основою для створення програмного продукту та навчального курсу для командирів тактичного рівня, ґрунтуючись на принципах когнітивно-поведінкової стабілізації, кризового втручання та нейропсихологічної саморегуляції [2, с. 113] для досягнення максимальної ефективності.

Додатковим інструментом для ранньої оцінки ризиків СЗЧ може слугувати поліграфологічне дослідження, проведене у добровільному форматі. Його застосування дозволяє виявити приховані конфлікти в колективі, індивідуальні мотиви ухилення або «внутрішнього звільнення» від виконання обов'язків, а також симуляцію емоційних порушень з метою уникнення служби. Важливо підкреслити, що такий підхід має виключно профілактичну мету, орієнтовану на психологічне реагування та подальші корекційні інтервенції, а не на каральні заходи.

Для ефективної реалізації психологічної профілактики СЗЧ на тактичному рівні пропонується низка конкретних методичних рекомендацій для командирів. Серед них – впровадження обов'язкового «інтерв'ю на повернення» після відпустки, госпіталізації або ротації для оцінки адаптації та психологічного стану військовослужбовців. Також необхідно створити в кожному підрозділі електронний журнал динаміки морально-психологічного стану особового складу для моніторингу та раннього реагування. Важливо забезпечити ротацію психологів у бойових підрозділах щонайменше один раз на місяць для сталої підтримки та оперативного реагування. Крім того, рекомендується проводити командирські збори з елементами емоційної взаємодії (рефлексивні кола, командна психопрофілактика) з метою покращення міжособистісних стосунків та групової згуртованості.

Висновки: комплексна модель СЗЧ-профілактики вимагає поєднання технологічних інструментів, командирського лідерства та підтримки на рівні морального клімату. Запропонована інтегрована система «SENS-2025» має всі передумови стати ефективною платформою для розробки відомчих стандартів та мультидисциплінарної взаємодії фахівців, демонструючи значний потенціал для подальшої апробації та вдосконалення.

Список бібліографічних посилань

1. Сапогов Є. М. Психологічна профілактика СЗЧ в умовах бойової служби. – Харків: НА НГУ, 2022. – с. 47.
2. Шапарь В. Б. Психологія військового колективу. – Київ: Академія, 2020. – с. 113.

ФІЛОНЕНКО ВОЛОДИМИР МИКОЛАЙОВИЧ,

кандидат психологічних наук, доцент,

професор кафедри соціології та психології

навчально-наукового інституту № 5

Харківського національного університету внутрішніх справ

**ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ ДО ПРАВА У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ
В УМОВАХ ВІЙНИ**

Всі верстви населення нашої держави відчувають суттєвий вплив воєнних умов, що позначається на багатьох сферах життя громадян. Війна змінює взаємовідносини індивіда із навколишнім світом. Підвищені вимоги висуваються до працівників сектору безпеки і оборони та інших представників ризикованих професій, особливо тих, хто бере участь в бойових діях, і змінює їх світогляд, ставлення до себе, інших людей, до моралі та права.

М.М. Сенко вказує, що у період збройних конфліктів, революцій та інших суспільних і державних потрясінь відбувається деформація як правосвідомості, так і світосприйняття, суспільних та індивідуальних цінностей, принципів взаємодії індивідів у суспільстві. За таких суспільних потрясінь демократичні принципи та захист основних прав і свобод людини стають другорядними. Норми моралі поступаються місцем інстинкту самозбереження [3].

На думку дослідників травматичні події можуть підвищити ризик виникнення психологічних проблем. Це може бути посттравматичний стресовий розлад, гострий стресовий розлад, депресія, тривожність, зловживання психоактивними речовинами та різні види девіантної поведінки [5].

А.О. Худавердова за результатами дослідження соціально-психологічних уявлень військовослужбовців про злочин і злочинця, наголошує, що під впливом екстремальних кризових подій, таких як війна, структура та змістове наповнення уявлень щодо правових норм можуть суттєво трансформуватися. Авторкою встановлено загальне зниження позитивного ставлення до права в групах військовослужбовців в умовах війни, при чому військовослужбовці з девіантною поведінкою більше демонструють ставлення, побудоване на запереченні будь-якої соціальної цінності права та його здатності бути прийнятним засобом регулювання суспільних відносин за умови ведення бойових дій [4].

Коваленко Є.С. зауважує, що нормальною в бойовій обстановці зазвичай вважають поведінку, яка знаходиться в правовому просторі, орієнтована на дотримання моральних настанов воєнного часу, не вносить дезорганізацію в діяльність колективу та не ставить під загрозу життя та здоров'я суб'єкта поведінки й побратимів [2].

Однак, негативна спрямованість, стереотипи антиправової поведінки можуть бути надбані не тільки при участі в бойових діях, а й в процесі службово-

бойової діяльності. Це можуть бути завищена самооцінка, відмова від визнання власних помилок командиром, приховування порушень, вчинених побратимами, грубість і хамство, негативне ставлення до правових вимог, неповага до власної професії [3].

Військова служба –це не просто робота, для багатьох людей це стало покликанням. Суворі військова дисципліна, порядок у військах забезпечується в результаті жорсткого свідомого дотримання і виконання всіма військовослужбовцями законів, військових статутів, наказів і розпоряджень командирів (начальників). Аналіз стану злочинів, правопорушень та військової дисципліни у військах свідчить про достатньо високий рівень правового нігілізму та інфантилізму серед військовослужбовців. Як вказує Є.С. Коваленко, в армії правовий нігілізм зазвичай виявляється у прихованій формі. Його суб'єкти (військовослужбовці) у відкритій формі не заперечують правові реалії. Правовий нігілізм військовослужбовців є системою поглядів, ідей, настроїв, почуттів, у якій право, закони відкрито не заперечуються, та їх значимість стосовно інших соціальних регуляторів знижується [0].

Отже, військова служба, участь у бойових діях та інші екстремальні випробування трансформують світогляд та ставлення військовослужбовців до права. Дуже часто ці зміни є незворотними і впливають на всі сфери життя особистості, що може проявлятися в девіантній та злочинній поведінці. Для запобігання негативних проявів в поведінці необхідно проводити дослідження в цьому напрямку для розробки дієвих заходів щодо профілактики злочинності серед військовослужбовців.

Список бібліографічних посилань

1. Коваленко Є. С. Специфіка правового нігілізму військовослужбовців. Особистість, суспільство, війна: тези доп. учасників міжнар. психол. форуму (м. Харків, Україна, 15 квіт. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Нац. поліція України та ін. Харків: ХНУВС, 2022. С.59–61 <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7bdfb52e-2b59-4fe5-a698-d68202761fd8/content>
2. Коваленко Є. С. Психологічні чинники правової інтолерантності військовослужбовців : дис. ... д-ра філософії : 053 «Психологія». Харків, 2024. 285 с.
3. Сенько М. М. Кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 20 с.
4. Худавердова А.О. Соціально-психологічні уявлення військовослужбовців про злочин і злочинця. Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи. 2021. No 3(56). Т.2. С. 300–310. DOI: <https://doi.org/10.33216/2219-2654-2021-56-3-2-300-310>.
5. Kessler R. C., Sonnega A., Bromet E., Hughes M., Nelson C. B.

Posttraumatic stress disorder in the national comorbidity survey. *Arch. Gen. Psychiatry*. 1995. No. 52. P. 1048–1060. DOI: 10.1001/archpsyc.1995.03950240066012.

ФІЛОНЕНКО ЛЕСЯ ВІКТОРІВНА,

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри психології та педагогіки

Національної академії Національної гвардії України

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСНОВ ФОРМУВАННЯ БОЙОВОЇ ГОТОВНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

У статті розкривається суть психологічної готовності, що охоплює мотиваційний, вольовий, емоційний та когнітивний компоненти особистості. Розглядається взаємозв'язок між психологічною готовністю та бойовою ефективністю. Структурними компонентами готовності визначено ключові елементи, такі як мотиваційна націленість на виконання завдань, емоційна стійкість, стресостійкість, рівень самоконтролю, оперативне мислення та адаптивні особистісні ресурси. Аналізується вплив бойового середовища на психічний стан військовослужбовців. Особливу увагу приділено психологічним стресорам, що супроводжують виконання завдань в умовах загрози життю та здоров'ю. У дослідженні також враховуються внутрішні чинники (індивідуальні риси, психофізіологічні особливості) та зовнішні чинники (організація служби, рівень підготовки, морально-психологічне забезпечення), які впливають на формування бойової готовності.

Підкреслено роль військових психологів та командного складу у створенні сприятливого морально-психологічного клімату та підвищенні рівня готовності особового складу — внесок, що має вирішальне значення для наукового і практичного розуміння психоемоційної підготовки військових, особливо в умовах сучасних оборонних зусиль України. У сучасних умовах збройної агресії проти України питання бойової готовності військовослужбовців Сухопутних військ Збройних Сил України набуває особливої актуальності. Серед різноманітних чинників, що визначають здатність армії ефективно виконувати бойові завдання, провідну роль відіграє саме вона формує внутрішню стійкість, мотивацію та здатність діяти в умовах високого ризику й невизначеності. Вивчення психологічних основ готовності до бойових завдань є важливим як для вдосконалення системи підготовки військовослужбовців, так і для розробки ефективних психопрофілактичних і психокорекційних заходів. Теоретичне осмислення цього явища потребує міждисциплінарного підходу, що поєднує досягнення військової психології, педагогіки, соціології та нейропсихології. У статті розглянуто ключові теоретичні підходи до розуміння психологічної

готовності військовослужбовців Сухопутних військ Збройних Сил України, проаналізовано чинники, що впливають на її формування, та окреслено напрями подальших досліджень у цій сфері. Психологічна готовність військовослужбовця до виконання бойових завдань — це складний інтегральний конструкт, що охоплює мотиваційні, вольові, емоційні, когнітивні та поведінкові компоненти. У межах військової психології було розроблено кілька підходів до визначення цього явища, кожен з яких акцентує увагу на окремих його аспектах. У цьому контексті психологічна готовність розглядається як стала риса особистості, що забезпечує ефективне функціонування в умовах стресу, ризику та відповідальності. Основна увага приділяється таким індивідуальним якостям, як рішучість, емоційна стійкість, самоконтроль і цілеспрямованість.

Функціонально-динамічний підхід трактує готовність як динамічний психологічний стан, що формується безпосередньо перед виконанням завдання і характеризується оптимальним рівнем мобілізації внутрішніх ресурсів. Важливими чинниками тут виступають ситуативна мотивація, рівень активації, концентрація уваги та психологічне налаштування. Таким чином, психологічна готовність розглядається як система, що включає кілька взаємопов'язаних рівнів — особистісного, когнітивного, емоційного та поведінкового. Значну роль відіграє взаємодія військовослужбовців у колективі, підтримка з боку командирів, наявність відпрацьованих навичок та адаптація до бойового середовища. У цьому контексті психологічна готовність пов'язується із досягненням самореалізації та розкриттям внутрішнього потенціалу військовослужбовця. Акцент робиться на розвитку саморегуляції, рефлексії та професійної ідентичності. Усі ці підходи підкреслюють, що психологічна готовність є не лише результатом навчання та інструктажу, а й показником психічного здоров'я, мотивації та внутрішньої зрілості військовослужбовця. Її розвиток потребує систематичної роботи з боку психологів, командирів та відповідного організаційно-освітнього середовища. Психологічна готовність зазвичай визначається як динамічна, інтегративна якість особистості, що забезпечує успішне функціонування в складних, стресових і потенційно загрозливих для життя ситуаціях [1, с.129-144]. Отже, ці компоненти становлять функціональну основу психологічної стійкості військовослужбовця, сприяють збереженню професійної ефективності та є об'єктом глибокого аналізу як у загальній, так і в прикладній психології.

Соціальна психологія надає уявлення про згуртованість групи, динаміку лідерства та міжособистісну довіру, що мають вирішальне значення в контексті військових підрозділів. Особливу увагу слід також приділяти теоріям особистості та діяльності, які пояснюють механізми внутрішньої мотивації та постановки цілей, а також нейропсихологічним дослідженням, що вивчають фізіологічні кореляти прийняття рішень і реакцій на стрес [2, с. 657-692]. Важливим є не лише наявність мотивації, але й наявність особистісного сенсу в діях, що забезпечує внутрішню залученість у виконання завдань та стійкість до зовнішніх

дестабілізуючих чинників [3, с. 82–96]. Таким чином, теорії особистості та діяльності пропонують цілісне бачення психологічної готовності як багатовимірного явища, яке поєднує як глибинні характеристики особистості, так і здатність діяти цілеспрямовано в умовах ризику, напруження та відповідальності. Їх застосування є необхідною передумовою для розробки ефективних програм психологічної підготовки у Збройних Силах України.

На основі проведеного аналізу теоретичних аспектів вивчення психологічних основ формування бойової готовності військовослужбовців можна зробити висновки. Психологічна готовність військовослужбовців є складним, інтегральним і динамічним конструктом, що охоплює мотиваційний, вольовий, емоційний, когнітивний та поведінковий компоненти особистості. Вона визначається як стала риса особистості, що забезпечує ефективне функціонування в умовах стресу, ризику та відповідальності, а також як динамічний психологічний стан мобілізації внутрішніх ресурсів безпосередньо перед виконанням завдання. Ця готовність включає в себе ключові елементи, такі як мотиваційна націленість, емоційна стійкість, стресостійкість, рівень самоконтролю, оперативне мислення та адаптивні особистісні ресурси. психологічна готовність є не лише результатом навчання та інструктажу, а й показником психічного здоров'я, мотивації та внутрішньої зрілості військовослужбовця. Її всебічне вивчення та розвиток є невід'ємною частиною забезпечення обороноздатності України.

Список бібліографічних посилань

1. Психологічна витривалість як фактор стійкості у військових контекстах / Р. Т. Bartone, J. Eid, В. Н. Johnsen. У: *Побудова психологічної стійкості військовослужбовців: Теорія та практика*. Вашингтон : Американська психологічна асоціація, 2012. С. 129–144.
2. Mastroianni G. R. Occupations, Cultures, and Leadership in the Army and Air Force. *Parameters*. 2011. Vol. 41, № 1. P. 82–96.
3. Військове лідерство: Огляд у контексті специфіки / L. Wong, P. D. Bliese, D. McGurk. *The Leadership Quarterly*. 2003. Vol. 14, № 6. P. 657–692. DOI: 10.1016/j.leaqua.2003.08.001.

ФОМИЧ МИКОЛА ВОЛОДИМИРОВИЧ,

кандидат психологічних наук, доцент,

начальник кафедри психології діяльності в особливих умовах

Національний університет цивільного захисту України, Черкаси

**НЕВИЗНАЧЕНА ВТРАТА У КОНТЕКСТІ
НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗНИКНЕННЯ**

Кожна втрата близької людини є важкою втратою, а втрата близьких в умовах невизначених обставин, тобто безвісти зниклих є чи не найскладнішою з усіх. У зв'язку з війною, десятки тисяч українських сімей сподіваються на будь-яку звістку про зниклих безвісти рідних військових чи цивільних.

У Єдиному реєстрі осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, в нашої державі, наразі перебуває понад 70 тисяч осіб [1].

У науці феномен переживання втрати безвісти зниклих отримав назву «невизначена втрата». Дослідження означеного феномену бере свій початок у проблематиці досвіду сімейної втрати. На початку 1970-х років американська психологиня П. Босс помітила, що присутні фізично батьки часто були відсутні психологічно [5]. Пізніше вчена концептуалізує дане поняття і робить висновок, що психологічна відсутність стосується не лише батьків, але й будь-якої близької людини, яка одночасно в родині та поза нею [4].

У зв'язку із цим, науковці стверджують [3, 6], що існує два основних види невизначеної втрати.

У першому варіанті люди сприймаються як фізично присутні, але психологічно відсутніми, і через емоційні або когнітивні проблеми є недоступними оточуючим. Наприклад, це люди, які мають депресію, залежність або деменцію.

У другому випадку люди фізично відсутні, але залишаються психологічно присутніми. Ці ситуації стосуються людей, які зникли безвісти; або вважаються мертвими, але при цьому не були знайдені їхні тіла; або вони знаходяться в полоні, про що не знають їхні близькі, тобто мова йде про насильницьке зникнення.

Цікавим є те, що обидва види невизначеної втрати можуть мати місце в одній родині. Наприклад, матері, чоловіки яких зникли безвісти, можуть бути настільки стурбовані цим фактом, що ігнорують дітей. Відповідно діти відчують ніби втратили обох батьків – батька фізично, матір психологічно. Такий вид втрати називають змішаним [3].

Звідси, невизначена втрата – це фізичний або психологічний досвід, який є не таким конкретним або ідентифікованим як традиційна втрата, внаслідок того, що близька людина мертва або жива, відсутня або присутня. Основна передумова теорії невизначеної втрати полягає у тому, що двозначність або відсутність

інформації змушує людей жити «з парадоксом відсутності та присутності» одночасно [4].

Аналіз літератури свідчить, що невизначена втрата стала провідною теорією для пояснення впливу ситуацій, коли присутність члена родини піддається неоднозначності. Водночас теорія невизначених втрат може застосовуватись до різних контекстів: починаючи від військових дій і тяжких захворювань, до процесу імміграції та усиновлення. Останні дослідження [7, 9] вказують на те, що внаслідок не лише розширення, але й стирання меж між фізичним та психологічним видами невизначної втрати ця теорія може бути застосована і до ширшого кола ситуацій, наприклад таких, як пандемія COVID-19, сімей донорів органів та сексуальних і гендерних меншин.

Проте найбільшого застосування теорія невизначених втрат знайшла у контексті насильницького зникнення осіб внаслідок військових дій [2, 8, 10].

Досліджуючи відповідні наукові розвідки можна прийти до висновку, що невизначена втрата у контексті насильницького зникнення – це унікальний і складний досвід переживання фізичної втрати, яка залишається невирішеною, через парадокс двозначності (фізична відсутність, але психологічна присутність), внаслідок неможливості встановлення статусу зниклої людини: жива чи мертва.

До основних характеристик такого виду невизначеної втрати слід віднести *незавершеність* – невизначена втрата залишається невирішеною, оскільки людина, яка її переживає не має підтвердження, факту смерті близького, і живе надією на його повернення, що своєю чергою обумовлює *амбівалентність*, оскільки змушує людину жити з парадоксом відсутності та присутності близької особи. Тривалий час переживання такої ситуації і не можливість її вирішення призводить до розгубленості, відчаю, що детермінують її *травматичність* для людини, джерелом якої завжди є *зовнішні обставини*, а не особиста патологія.

Список бібліографічних посилань

1. В Україні в розшуку перебувають понад 70 тисяч зниклих безвісти. *Укрінформ*. URL : <https://surl.li/yphdzc>.
2. Barakovic D., Avdibegovic E., Sinanovic O. Depression, Anxiety and Somatization in Women with War Missing Family Members. *Mater Sociomed*. 2013; 25 (3): 199-202.
3. Betz G., Thorngren J.M. Ambiguous Loss and the Family Grieving Process. *The Family Journal*, 2006. 14 (4), 359-365. URL : <https://doi.org/10.1177/1066480706290052>.
4. Boss P. Ambiguous Loss Theory: Challenges for Scholars and Practitioners. *Family Relations*, 2007, 56 (2), 105–111. URL : <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2007.00444>.
5. Boss P. Father absence in intact families. Presentation at the annual meeting of the National Council on Family Relations, Research and Theory Section. Toronto, Canada, 1972.
6. Boss P. Loss, Trauma, and Resilience. *Therapeutic Work with Ambiguous*

Loss. W.W. Norton and Company, New York – London, 2006.

7. Darrow N. E. T., Duran A., Weise J.A. «You're Not Who You Thought You Were»: Narratives of LGBTQ+ College Students' Ambiguous Loss During Sexual Identity Development. *Journal of College Student Development*, 2022. 63 (5), 537–554.

8. Hollander T. Ambiguous Loss and Complicated Grief: Understanding the Grief of Parents of the Disappeared in Northern Uganda, *Journal of Family Theory & Review*, 2016. 8 (3), (294-307). URL : <https://doi.org/10.1111/jftr.12153>.

9. Horton A.L., Russell B.S., Tambling R.R., Elias H., Mas M. (2023). Family experiences of ambiguous loss during COVID-19. *Family Relations*, 2023. 73 (1). URL : <https://doi.org/10.1111/fare.12918>

10. Quirk G., Casco L. Stress disorders of families of the disappeared: A controlled study in Honduras. *Social Sciences and Medicine*, 39, 1994. 1675–1679. URL : [https://doi.org/10.1016/0277-9536\(94\)90082-5](https://doi.org/10.1016/0277-9536(94)90082-5).

ХРАБАН ТЕТЯНА ЄВГЕНІВНА,

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувачка кафедри іноземних мов,

Військовий інститут телекомунікації та інформатизації імені Героїв Крут

ПОТЕНЦІЙНИЙ ХАРАКТЕР ВПЛИВУ УЯВЛЕНЬ ПРО ГЕРОЇВ І ГЕРОЇЗМ НА ПОВЕДІНКУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Люди, що представляють різні соціальні спільноти й групи, нерідко звертаються до концепцій героя і героїзму. З часом ці концепції змінюються під впливом різних за інтенсивністю стимулів та чинників. Концепції героя та героїзму в суспільстві мають важливі соціально-психологічні функції. Вони можуть стати підґрунтям для формування «самоефективності», котра дотична особистому сприйняттю своєї здатності досягти успіху в тій чи іншій ситуації завдяки своїм діям. Спостереження за успіхами інших здатне активізувати потребу в досягненнях, ініціювати внутрішню мотивацію та відчуття власної значущості, сприяти формуванню Я-концепції та самооцінки, які дають змогу людям досягати високих рівнів і поводитися морально, навіть якщо це важко. Концепції героя та героїзму беруть участь у формуванні ідентичності людини. Це особливо важливо в підлітковому віці, коли героїчні концепції допомагають молодим людям експериментувати з власним самовідчуттям і розвивати чітке уявлення про свою автентичну сутність [1]. При цьому відбувається формування уявлень про ідеальне «Я», яке посилює внутрішню мотивацію, зміцнює прагнення до досягнення важливих цілей, знижує ймовірність антисоціальної та аутодеструктивної (саморуйнівної) поведінки. Ідеальне «Я» виступає як саморегуляція, яка мотивує до самовдосконалення та просоціальної поведінки, що проявляється в посиленні уваги до потреб інших людей, готовності допомогти їм.

Крім того, звернення до героїчних концепцій може набувати форми копінг-стратегій, які сприяють посттравматичному зростанню: люди, інспіровані героями, схильні приймати нові здорові переконання та цінності, дивитись на себе та світ більш позитивно, здобувати мудрість та більше цінувати життя [3]. Концепції героя та героїзму відіграють культуротворчу роль взірця для наслідування, який виконує дуже важливу консолідуючу функцію в суспільстві, стираючи деякі кордони між соціальними групами [1].

Героїчні концепції не є статичними, вони зазнають змін під впливом широкого культурного та історичного контексту. Слід зазначити, що навіть в межах однієї й тієї самої культури різні соціальні та професійні групи можуть мати різні концепції героя та героїзму. Особливо сприятливим середовищем для вивчення героїчних концепцій є збройні сили. Це твердження ґрунтується на двох чинниках: 1) війна відкриває безліч можливостей ризикувати своїм життям заради блага інших людей, 2) в армії існують офіційні процедури заохочення видатних сміливців нагородами. Сучасні війни справляють суттєвий вплив на розуміння героїзму, що може істотно вплинути на сьогодишню актуальну концепцію і призвести до метаморфоз традиційних визначень героїзму. Е. Stice вказує, що «суперечливість героїзму якраз і робить його привабливим. Героїзм – це соціальна, а не особиста атрибуція, але сам вчинок часто є поодиноким, екзистенційним вибором. Він історично, культурно і ситуативно зумовлений, тому герої однієї епохи можуть виявитися злочинцями в інший час... Світові війни минулого століття драматично вплинули на нашу концепцію героїзму, і по мірі того, як наше суспільство дедалі більше зміщується у бік інформаційно-технологічного, мережевого та відцифрованого майбутнього, на запитання про те, що позначатиме поняття «герой» для нинішнього покоління, ще треба знайти відповідь» [4].

На базі Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут було проведено дослідження, мета якого – розглянути соціальні уявлення про героїв і героїзм, які є актуальними в період російсько-української війни серед військової молоді, котра навчається у вищих військових навчальних закладах України. В дослідженні використано психолінгвістичний метод вільних асоціацій. Для проведення психолінгвістичного експерименту було обрано слово-стимул «герой». Участь у дослідженні взяли 104 курсантів та слухачів Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут. Для опрацювання отриманих результатів нами було використано рефлексивний тематичний аналіз [2].

В отриманих асоціаціях найбільш представленими є чотири теми: «Архетипний герой», «Прототипний герой», «Просоціальний герой», «Герой повсякденності». Респонденти, чії асоціації сформували тему «Архетипний герой», ідентифікують як героя ту людину, яка, долаючи природний страх або без особливих зусиль, здійснює вчинки, що виходять за межі можливостей звичайної

людини та є недосяжними для інших. Тяжіння частини респондентів до архетипного героя може свідчити про психологічну неготовність частини військовослужбовців до здійснення вчинків, що виходять за межі дій, які вимагає військовий обов'язок. Респонденти, які використовують прототиповий підхід, визначають героя як людину, яка, володіючи кращими людськими чеснотами, діє заради відстоювання важливих морально-етичних цінностей. Тяжіння до прототипного героя у військовому середовищі може бути пояснене з погляду потреби ідентифікації себе з іншою людиною, що є прикладом ефективності, у спробі стати більш схожим на нього. Асоціації, об'єднані у групу «Просоціальний герой», можна розглядати як об'єктивний показник оцінки просоціальної та альтруїстичної поведінки групи респондентів. Можна стверджувати, що поведінка респондентів, чії асоціації входять до групи «Просоціальний герой», у разі надзвичайної ситуації наблизатиметься до вимоги, які описані в кодексах честі збройних сил. Асоціації, об'єднані у групу «Герой повсякденності», свідчать, що під час війни репрезентаціями повсякденного героя є люди, які не асоціюються з особливими рисами характеру чи видатними здібностями. Можна припустити, що респонденти, які віддають перевагу повсякденному героїзму, можуть виявитися успішнішими в плані адаптації до стресу, збереженні свого психічного й емоційного благополуччя в складних і негативних ситуаціях.

Асоціативний психолінгвістичний експеримент як якісне дослідження дав змогу припустити існування сильного зв'язку між тяжінням людини до певних концепцій героя і героїзму та її поведінкою в критичних ситуаціях. Визначення ідеї героїзму, що домінує у свідомості, забезпечує готове підґрунтя як для ідентифікації особистісних якостей людини, так і для прогнозування її поведінки в ситуації підвищеного ризику та небезпеки. У військовому середовищі в рамках інкультурації, тобто формування специфічних цінностей і набуття рис, які включені в культуру збройних сил, просування певних концепцій героя та героїзму має розглядатися як найважливіший напрямок для розв'язання проблем адаптації до військової служби, збереження психічного й емоційного благополуччя в складних і негативних ситуаціях. Результати дослідження можна використовувати як відправну точку для вивчення моделей поведінки в критичних ситуаціях. Кількісні дослідження можуть розробити інструменти для вимірювання та перевірки концепції, запропонованої в цьому якісному дослідженні. Крім того, використання інших різноманітних підходів і методів збирання даних для якісних досліджень може сприяти розумінню ефективності використання психологічних ресурсів, пов'язаних із роботою і виживанням у критичних ситуаціях.

Список бібліографічних посилань

1. Храбан Т. Архетипічні аспекти образу героя в сучасному українському неінституційному військовому дискурсі . *Соціальні комунікації: теорія і практика*. 2021. № 12(1). С. 83–97. <https://doi.org/10.51423/2524-0471-2021-12-1-2>

2. Храбан Т. Тематичний аналіз у дослідженнях соціально-психологічних явищ. *Вісник Національного університету оборони України*. 2024. № 82(6). С. 188–195. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2024-82-6-188-195>

3. Khraban T. E. Combat and military-professional stress: the influence of emotions and emotional states on the choice of coping strategies. *Insight: The Psychological Dimensions of Society*. 2022. Vol. 8. P. 71–87. <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2022-8-6>

4. Stice E. Leading like lions: The model junior officer in the Great War and a critique of present-day mainstream leadership models. *Leadership*. 2023. Vol. 19(5). P. 431–455. <https://doi.org/10.1177/17427150231198767>

ШЕВЧЕНКО ВІКТОРІЯ ВАСИЛІВНА,

доктор філософії з психології, доцент,

доцент кафедри психології та педагогіки

Національна академія Національної гвардії України

САМОЦІННІСТЬ ЯК ОДИН ІЗ КОМПОНЕНТІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

У сучасних умовах глибоких суспільних трансформацій, викликаних зокрема війною, зростає попит на військових психологів, здатних не лише надавати фахову допомогу, але й зберігати внутрішню стійкість, моральну цілісність і високий рівень самосвідомості. Особливо актуальною ця потреба є у військовому середовищі, де психологи виконують ключову роль у підтримці бойового духу, психоемоційної стабільності особового складу та реабілітації учасників бойових дій.

У цьому контексті самоцінність виступає не лише психологічним ресурсом, а й критично важливим компонентом професійної ідентичності. Без розвиненого відчуття внутрішньої цінності психолог не зможе ефективно взаємодіяти з іншими, витримувати тиск екстремальних ситуацій та ухвалювати відповідальні рішення у стресових умовах.

Саме тому питання формування та розвитку самоцінності у майбутніх психологів, зокрема тих, що проходять підготовку в умовах військової освітньої системи, є надзвичайно важливим і потребує теоретичного осмислення та практичного впровадження. Дослідження цього феномену дозволить глибше зрозуміти механізми становлення професійної зрілості та створити умови для ефективної підготовки стійких і компетентних психологів.

Для психолога в структурі НГУ самоцінність виступає внутрішнім

ресурсом, який:

- забезпечує емоційну стабільність у кризових ситуаціях,
- сприяє збереженню професійної автономії та етичної цілісності,
- підтримує здатність до об'єктивного аналізу та ефективної комунікації з особовим складом.

Розвиток самоцінності – це не разова дія, а послідовний процес, який має бути вбудований у всі етапи освітньої підготовки. Для психологів НГУ вона стає не лише основою професійної ефективності, а й засобом збереження власного психічного здоров'я у складних бойових і кризових умовах.

Таким чином, самоцінність є не лише індивідуальною якістю, а структурним елементом професійної ідентичності, без якої неможливо сформувати висококваліфікованого фахівця-психолога Національної гвардії України.

ШИЛІНА АЛЛА АНДРІЙВНА,

кандидат психологічних наук,

професор кафедри соціології та психології

Навчально-наукового інституту №5

Харківського національного університету внутрішніх справ

ДО ПРОБЛЕМИ АНТИКРИХКОСТІ ТА РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

Сучасний світ ставить людину та соціальні системи перед викликами, що виходять за межі звичайного досвіду: війни, екологічні катастрофи, пандемії, економічні кризи та соціальні трансформації. У таких умовах зростає потреба в розумінні й розвитку механізмів, що забезпечують ефективну адаптацію до екстремальних ситуацій.

Традиційне уявлення про стійкість як здатність вистояти під тиском обставин виявляється недостатнім. Натомість зростає науковий інтерес до резильєнтності – динамічної здатності особистості або системи не лише зберігати функціональність, а й відновлюватись після криз, та до антикрихкості – властивості використовувати стрес, хаос і нестабільність як умови для зростання та зміцнення.

Поєднання цих двох понять відкриває нові перспективи у вивченні психологічної та соціальної адаптації. Аналіз антикрихкості й резильєнтності дозволяє не лише глибше зрозуміти стратегії виживання в умовах кризи, а й сформулювати практичні засади підвищення індивідуальної та колективної здатності до адаптації в умовах екстремальних навантажень.

Антикрихкість – це не просто здатність витримувати удари долі, це вміння

перетворювати їх на джерело сили. Вона полягає в мистецтві бачити потенціал у хаосі та невизначеності. Якщо крихкість означає крах під впливом зовнішніх сил, а стійкість має на увазі повернення до вихідної точки, то антикрихкість відкриває шлях до нового рівня розвитку.

Прояви антикрихкості можна також знайти і в природних процесах, і в соціумі. Візьмемо, наприклад, людські м'язи, вони стають міцнішими завдяки регулярному фізичному навантаженню. Імунітет також часто набуває чинності після зустрічі з вірусними агентами. В економіці аналогічні закономірності також спостерігаються: корпорації здатні втратити позиції через раптові кризи, у той час як малі підприємства, які мають гнучкість і навичку швидко адаптуватися, виходять з таких випробувань більш стійкими [3].

Антикрихкість — це не просто гнучкість чи міцність. Якщо гнучке здатне витримати удар, залишаючись незмінним, то антикрихке не лише витримує вплив, а й виграє від нього, стає сильнішим. Ця властивість притаманна всьому, що здатне розвиватися під впливом змін: еволюційним процесам, культурі, ідеям, політичним і правовим системам, технологічним інноваціям, революціям, економічному зростанню, великим містам, екосистемам на кшталт екваторіальних лісів, а також бактеріям, що набули стійкості до антибіотиків.

Термін «резильентність» пов'язаний із здатністю психіки відновлюватися після несприятливих умов, здатністю вистояти, відновитися після складних життєвих негараздів або катастроф [1, с. 68].

Психологічна резильентність є здатністю індивіда відновлюватися після стресу, справлятися з кризовими ситуаціями і повертатися до стану балансу, зводячи до мінімуму негативні наслідки та зменшуючи ймовірність виникнення аналогічних труднощів у майбутньому.

Чиханцова О.В. зазначає, що населення України опинилося у невизначеній ситуації через воєнні дії. Ця ситуація викликає безліч емоцій, з якими людина не завжди може впоратися і тому, щоб пристосуватися до нової реальності, необхідно сформулювати нову концепцію світу. Авторкою, визначено, що ефективним способом протидії негативним зовнішнім впливам є внутрішні чинники особистості, які виконують захисну функцію в ситуаціях невизначеності. Серед чинників, що підвищують резильентність особистості відмічаються: оптимізм, соціальні контакти (оточення), самопроєктування, самоставлення, цілі та смисли [3].

Резильентність характеризує здатність відновлюватися після збоїв або пошкоджень, продовжуючи виконувати власні функції.

У науковому середовищі поняття «резильентність» та «стійкість» нерідко використовуються як синоніми. Адаптація до стресу та вихід із нього інтерпретуються як свого роду навчання: складним етапом стає перше зіткнення з проблемою. Згодом людина, спираючись на накопичений досвід, легко справляється з аналогічними викликами і знаходить раціональні рішення.

Резильєнтність можна цілком порівняти з еластичністю. Однак антикрихкість виходить за рамки звичайної пружності чи міцності. Еластичний матеріал здатний розтягуватися і повертатися до первісної форми, міцний - протистояти руйнуванню, але антитендітний об'єкт унікальний тим, що він розвивається і вдосконалюється під впливом стресу.

Характерні особливості антикрихкості: не руйнуватися під впливом негативу, а бачити у ньому варіант у розвиток; система стає сильнішою завдяки стресу; набувають нових навичок і знань, що допомагають впоратися зі складностями надалі; перехід від колишнього стану до нового, більш розвиненого рівня, що включає не просто повернення до вихідного стану, але стрибок вперед; знаходити нестандартні рішення та відкривати нові перспективи для розвитку.

На рівні абстракції взаємозв'язок помилок, уразливості та антикрихкості виглядає так: для крихких систем найменше відхилення від плану стає фатальним. У той самий час антикрихкість діє протилежним чином. Це свідчить про те, що некритичні помилки здатні відігравати позитивну роль. Система, що допускає ряд незначних збоїв, поступово вдосконалюється, але за умови, що вона має властивість антикрихкості.

Резильєнтність і антикрихкість – це два близькі, але не тотожні поняття, які описують реакцію системи (чи особистості) на стрес, тиск або кризу. У таблиці 1 наведено результати порівняльного аналізу понять резильєнтність і антикрихкість.

Таблиця 1.

Порівняльний аналіз понять резильєнтність і антикрихкість.

Ознака	Резильєнтність	Антикрихкість
Реакція на стрес	Витримує, відновлюється	Посилюється, зростає
Основна мета	Зберегти рівновагу	Використати нестабільність як ресурс
Модель розвитку	Повернення до попереднього стану	Перехід на вищий рівень
Приклад із біології	Імунна система, що відновлюється	Імунна система, що стає сильнішою після дії
У психології	Адаптація після травми	Трансформація завдяки травмі

У контексті адаптації до екстремальних умов важливо розрізняти два споріднені, але концептуально відмінні підходи – резильєнтність та антикрихкість. Резильєнтність розуміється як здатність особистості, групи чи системи відновлювати свою функціональність після дії стресогенних чинників, зберігаючи цілісність і відносну стабільність. Натомість антикрихкість характеризується як здатність не лише витримувати вплив несприятливих умов, а

й змінюватися, трансформуватися й посилюватися під їх впливом.

Таким чином, якщо резильєнтна система здатна повернутися до рівноваги після порушення, то антикрихка – використовує сам стрес і невизначеність як умови для зростання та самовдосконалення. У психологічному контексті це означає, що антикрихкість передбачає розвиток через кризу, тоді як резильєнтність – відновлення після кризи.

Список бібліографічних посилань

1. Дмитришин С. Резильєнтність особистості: сутність феномену та методи розвитку. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2024. Випуск 20. С. 67–74

2. Талєб Насім Ніколас Антикрихкість. Про (не)вразливе у реальному житті / пер. з англ. Микола Климчук. 7-ме вид. К. Наш формат, 2024. 400 с.

3. Чиханцова О. А. Розвиток резильєнтності особистості в ситуаціях невизначеності. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Психологія*. 2023. Т. 34(73), № 1. С. 35-40. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/sntnvusp_2023_34\(73\)_1_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/sntnvusp_2023_34(73)_1_9). (дата звернення 22.05.2025)

АНДРІЄТІ АНДРІЙ ВСЕВОЛОДОВИЧ

*старший викладач кафедри професійної психології,
Національна академія Служби безпеки України*

ПСИХОПРОФІЛАКТИКА СИНДРОМУ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Сьогодні широкомасштабна війна на території України, яку розв'язала російська федерація, змушує нас не тільки стикатися з фізичною небезпекою, а й переживати емоційний стрес та травматичні події. Апатія, депресія, дратівливість, постійна зміна настрою, вигорання – все це ознаки емоційної втоми або виснаження, які проявляються у багатьох людей в нашій країні.

Виклики війни – це постійне навантаження на психоемоційний стан особистості, що може призвести до порушення психічних функцій. В першу чергу це стосується військовослужбовців Збройних Сил України, інших складових сектору безпеки і оборони нашої держави, котрі у надскладних умовах воєнного стану виконують свій професійний з підвищеним ризиком для життя. Психіка наших воїнів функціонує на межі надможливостей.

Служба у війську – це постійний тиск, ризик, підвищена відповідальність за результат. Крім того, на військовослужбовців негативно впливають фізіологічні, біохімічні, соціально-психологічні та інші фактори, котрі можуть викликати різні негативні психічні стани, що призводять до підвищеного

психічного навантаження, наповненого сильними емоційними переживаннями, стресом тощо.

Досить поширеною психологічною проблемою, з якою стикаються військовослужбовці в умовах війни, є синдром емоційного вигорання.

Уперше на емоційне вигорання, пов'язане з професією, звернув увагу американський психіатр Г. Фройденберг у своїй статті щодо особливого стану волонтерів та описав його як поразку, виснаження чи «зношення», що відбувається з людиною внаслідок різко завищених вимог до власних ресурсів і сил. Професійне вигорання характеризує психічний стан, який з'являвся у здорових молодих фахівців соціальних професій, які інтенсивно спілкувалися з пацієнтами, постійно перебували в емоційно напруженій атмосфері під час надання професійної допомоги. Унаслідок такої діяльності вони «вигорали», що супроводжувалося відповідними психічними і фізіологічними симптомами та змінами поведінки [1].

Емоційне вигорання не є медичним діагнозом, однак воно погіршує якість життя та негативно впливає на фізичне й ментальне здоров'я, може призводити до повної втрати працездатності, супроводжуватися частковим або повним виключенням емоцій у відповідь на травматичні для психіки впливи.

За цих умов вкрай важливо і командирам, і психологам, і самим військовослужбовцям знати чинники емоційного вигорання, його перші симптоми та методи психопрофілактики.

Емоційне вигорання – це синдроми постійної втоми та емоційного виснаження, що розвиваються в результаті стресу при виконанні складних завдань військово-професійної діяльності. Синдром емоційного вигорання – емоційне виснаження, що зростає з часом.

Емоційне вигорання є складним психофізіологічним синдромом, що знижує мотивацію та працездатність, негативно впливає на когнітивні, емоційно-вольові психічні процеси, призводить до стійких негативних емоційних станів і сприяє розвитку професійної деформації. У контексті військової служби, зазначене може стати фактором критичного зниження її ефективності та звільнення військовослужбовців з військової служби [1].

Чинників емоційного вигорання багато і, насамперед, вони пов'язані з виконанням професійних обов'язків: тривала військова служба у напруженому темпі без належного відпочинку, відсутність необхідного часу та умов для якісного сну, високий рівень відповідальності тощо.

Емоційним вигоранням психологи називають стан емоційного спустошення та емоційного виснаження, що супроводжується втратою мотивації, постійною втомою та цілою низкою інших негативних симптомів. Зазначений стан виникає як своєрідна захисна реакція організму і часто пов'язаний із високим рівнем стресу.

Емоційне вигорання може виникнути не тільки внаслідок професійної

діяльності, а й через негаразди в особистому житті, соціальні проблеми тощо. В особистому житті наслідки можуть також проявлятися у стосунках з близькими людьми, погіршенні взаємин, відчуженості від інших та втратою зацікавленості до будь-яких речей.

Основними фазами емоційного вигорання є такі: напруження (переживання психотравмуючих обставин, незадоволення самим собою, тривога та депресія, відчуття «загнаності в глухий кут»); резистенція (вибіркове неадекватне емоційне реагування, емоційно-моральна дезорієнтація, редукція професійних обов'язків); виснаження (дефіцит емоцій, емоційне відчуження, деперсоналізація, психосоматичні та психовегетативні порушення) [2].

Як зрозуміти військовослужбовцеві, що він вигорів? По-перше, настає повне емоційне і фізичне виснаження всіх індивідуальних ресурсів вашого організму. По-друге, складається враження, що ваше тіло не слухається, починається депресія, навіть може приєднатися психосоматика, як реакція на емоційне переживання, що супроводжується функціональними змінами і патологічними порушеннями. По-третє, зникає мотивація, втрачається інтерес до професійної діяльності.

Найбільш розповсюдженими ознаками емоційного вигорання є: відчуття виснаження, що призводить до порушення сну; відчуття самотності та відстороненості; сильна непереборна втома; зниження працездатності та погіршення якості виконання завдань військової служби; втрата відчуття задоволеності від життя; проблеми із концентрацією уваги тощо.

А. Неурова та А. Романишин у практичному посібнику «Командиру про психологію відхильної поведінки військовослужбовців» [3] акцентують увагу на тому, що при вигоранні у воїна погіршуються інтелектуальні навички, знижуються ініціативність і витривалість, бракує енергійності, збільшується час, необхідний для відновлення. Виникає дистрес та знецінення, а військовослужбовці негативно оцінюють себе та ситуацію, стають песимістично налаштованими щодо майбутнього. Розвиток такого стану спричинений службою в постійно напруженому ритмі, з великим емоційним та фізичним навантаженням. До розвитку синдрому призводить і відсутність належної винагороди (не тільки матеріальної, але й моральної) за виконану роботу, що спонукає підлеглого думати, ніби його робота не має жодної вартості для суспільства.

Р. Тараненко та Ю. Титаренко симптоми емоційного вигорання поділяють на дві основні групи: соціально-психологічні симптоми; поведінкові симптоми [2].

До соціально-психологічних симптомів емоційного вигорання належать: байдужість, нудьга, пасивність і депресія (знижений емоційний тонус, відчуття пригніченості); підвищена дратівливість як реакція на незначні подразники; часті нервові «зриви» (спалахи невмотивованого гніву чи уникання комунікації); постійні негативні емоції, що виникають без конкретних зовнішніх причин

(провина, образа, підозра, сором або невпевненість); відчуття неусвідомленого неспокою, підвищеної тривожності (усвідомлення того, що «щось не так, як має бути»); відчуття гіпервідповідальності й постійного страху, що «у мене це не вдасться», «я не впораюся»; загальна негативна установка на життєві та професійні перспективи.

До поведінкових симптомів емоційного вигорання належать: відчуття, що виконання роботи стає все важчим; усвідомлення власної некорисності, зневіра, байдужість до результатів; невиконання важливих, пріоритетних завдань і «застрягання» на дрібних деталях; дистанціювання від побратимів(посестер).

Наразі у психологічній науці існує низка підходів щодо профілактики синдрому емоційного вигорання.

Р. Тараненко та Ю. Титаренко виділяють наступні напрями профілактичної та корекційної роботи з синдромом емоційного вигорання [2]: 1) підвищення комунікативних та управлінських умінь за допомогою активних методів навчання: соціально-психологічні тренінги, ділові ігри (метод імітації ситуацій, що моделюють професійну чи іншу діяльність шляхом гри, в якій беруть участь різні суб'єкти, наділені різною інформацією, рольовими функціями і діють за заданими правилами), тренінги комунікативних умінь; навчання ефективним стилям комунікацій та вирішення конфліктних ситуацій; 2) тренінги, що стимулюють мотивацію саморозвитку, особистісного і професійного зростання; 3) антистресові програми й групи підтримки, орієнтовані на особистісну корекцію самооцінки, впевненості, соціальної рішучості та креативності особистості; 4) програми підвищення емоційної стійкості та психофізичної гармонії шляхом оволодіння способами психічної саморегуляції, оптимізації способу життя, самоорганізації, планування особистого і професійного росту.

А. Неурова та А. Романишин пропонують командирам деякі способи профілактики емоційного вигорання у підлеглих [3]:

- спостерігати за людьми і на службі, і під час відпочинку – це найкращий спосіб навчитися помічати ознаки емоційного вигорання;

- у підрозділі має бути чинним правило: військовослужбовець, який на щось нарікає, це ініціативний воїн. Якщо підлеглий перстав скаржитися – це означає, що йому вже на все байдуже. Йдеться про те, що ваші підлеглі мають скаржитись не заради скарг, а знаючи, що так можуть сподіватися змін на краще;

- важливо, щоб воїни, які віддано і добросовісно виконують свою роботу, мали визнання від командира;

- ніколи не забувайте, що ваш обов'язок – навчати підлеглих, а для цього треба сприяти їх розвитку і довіряти їм;

- коли підлеглі розуміють, що в підрозділі вони можуть розвивати і застосовувати свої таланти, то служать з більшим бажанням;

- одне із найприкріших переживань підлеглого – коли його внесок і зусилля нікому не потрібні;

- підлеглі вигорають швидше, коли бачать, що не можуть зробити краще те, на що здатні;

- якщо підлеглі починають виграти, виконуючи звичайні обов'язки, шукайте додаткові причини: хвороба, непримності вдома; хоча, можливо, людина просто не здатна виконати цю роботу і завдання;

- якщо всі підлеглі близькі до вигорання, то можливо, у вас занадто високі вимоги і стандарти;

- один з методів боротьби з вигоранням – нагородження достойних відповідно до їхніх повноважень і заслуг;

- нещира або незначна винагорода радше зашкодить, аніж принесе користь;

- завжди визначайте високі стандарти своїм підлеглим і створюйте умови для їх досягнення.

До загальних рекомендацій військовослужбовцям із психопрофілактики синдрому емоційного вигорання можна виділити наступні:

- знання симптомів емоційного вигорання для їх своєчасного виявлення;

- усвідомлення своїх життєвих та професійних цілей та визначення шляхів їх реалізації;

- фізична активність, здоровий спосіб життя;

- повноцінне та збалансоване харчування;

- здоровий сон (сон дорослої людини має становити 7-8 годин);

- дотримання інформаційної гігієни, отримання інформації лише з перевірених офіційних джерел;

- підтримання постійних контактів із рідними та близькими;

- планування відпочинку та вільного часу (за можливості);

- розвиток самоконтролю та самодисципліни;

- оволодіння техніками розслаблення та контролю стресу: медитацією, дихальними вправами та ін.

Отже, у практиці психопрофілактики емоційного вигорання пошук, використання індивідуальних ресурсів допоможе військовослужбовцям зрозуміти власні внутрішні сили, шляхи подолання стресових і кризових ситуацій.

Таким чином, емоційне вигорання – це феномен, виникнення якого обумовлюється рядом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників. Емоційне вигорання має негативний вплив на психіку військовослужбовців. Важливим аспектом психопрофілактики емоційного вигорання є активне протистояння йому на особистісному рівні.

Список бібліографічних посилань

1. Смірнова Т. М. Емоційне вигорання військовослужбовців Збройних Сил України як виклик до проблем психічного здоров'я в умовах війни. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2022. Вип. 1 (49). С. 48-53.

2. Тараненко Р. К., Титаренко Ю. Л. Синдром вигорання у

військовослужбовців: етіологія, ознаки, психодіагностика, корекція, профілактика : практ. посіб. Кропивницький : НВЦ УІАТАП, 2024. 75 с.

3. Неурова А. Б., Романишин А. М. Командиру про психологію відхильної поведінки військовослужбовців : практ. посіб. Київ : ЦУЛ, 2025. 258 с.

ДОМНУ ОКСАНА МИХАЙЛІВНА,

MHPSS officer, Міжнародний комітет порятунку IRC

ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ ПРЕДСТАВНИКІВ МІЖНАРОДНИХ ГУМАНІТАРНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ: ПСИХОЛОГІЧНА ПРИРОДА ЯВИЩА ТА ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

Синдром професійного вигорання, вперше описаний Г.Фрейденбергером (1974) та глибше розкритий К. Масlach і С. Джексон, розглядається як відповідь особистості на тривалу емоційну напругу в професійній діяльності. Найбільш уразливими до цього синдрому є фахівці, які працюють у сфері «людина – людина», зокрема працівники міжнародних гуманітарних організацій. Їхня діяльність пов'язана з високим ризиком емоційного виснаження, постійною взаємодією з травматичними історіями бенефіціарів, тиском відповідальності та хронічним стресом.

Особливої ваги набуває дослідження В. Lopes Cardozo et al. (2012) – «Psychological Distress, Depression, Anxiety, and Burnout among International Humanitarian Aid Workers: A Longitudinal Study», яке охопило 212 гуманітарних працівників з 19 неурядових організацій. У ході цього лонгітюдного дослідження виявлено, що симптоми депресії зростали з 10,4% до 19,5%, а симптоми тривожності – з 3,8% до 11,8% після місії. Також підтверджено, що хронічний стрес під час місії пов'язаний із ризиком емоційного вигорання, а соціальна підтримка суттєво знижує ризик дистресу. Дослідження стало першим масштабним доказом впливу умов праці на ментальне здоров'я гуманітарних працівників.

У воєнному контексті України, де гуманітарні працівники функціонують у нестабільних, часто небезпечних умовах, питання професійного вигорання набуває критичної важливості. Воно прямо впливає на ефективність роботи, психологічну безпеку працівників і якість наданої допомоги.

Мета дослідження.

Поглибити розуміння психологічних особливостей розвитку синдрому професійного вигорання у працівників міжнародних гуманітарних організацій та окреслити основні напрямки його профілактики з урахуванням емпатії, стресостійкості та емоційного самоконтролю.

Методологічна основа.

Дослідження ґрунтується на концепції емоційного вигорання К. Масlach, моделі стадій вигорання М. Буріша, теорії емпатії С. Борисенко та підходах до вивчення професійного стресу в гуманітарній сфері (Кочарян, 2020; Мозговий, 2022). У роботі також враховано дані міжнародного лонгітюдного дослідження Lopes Cardozo et al. (2012).

Наукова новизна.

У роботі системно проаналізовано психоемоційний стан представників гуманітарних організацій в умовах воєнного конфлікту. Вперше у вітчизняній практиці встановлено кореляційні зв'язки між рівнем вигорання та емпатією, агресивністю і стресостійкістю.

Практичне значення.

Результати дослідження можуть бути використані для розробки профілактичних програм психологічної підтримки персоналу міжнародних місій, створення системи моніторингу емоційного стану та оптимізації умов праці у сфері гуманітарної допомоги.

ЄВПАК СНІЖАНА ВАЛЕРІЙВНА,

*старший науковий співробітник навчально-наукової лабораторії
екстремальної та кризової психології навчально-наукового
інституту управління та безпеки населення
Національного університету цивільного захисту України*

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ КУРСАНТІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДСНС УКРАЇНИ

Професійна підготовка майбутніх фахівців Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС) вимагає особливої уваги до питання їх адаптації в умовах навчального середовища, що кардинально відрізняється від звичного укладу цивільного життя. Вимоги освітнього процесу у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання (далі – ЗВО) – це не лише засвоєння теоретичних знань, а й активна участь у фізичній, тактичній та психологічній підготовці, яка відбувається у чітко регламентованому середовищі. Саме тому, проблема адаптації курсантів ДСНС є актуальним напрямом наукових досліджень і має важливе практичне значення для вдосконалення освітнього процесу в реаліях сьогодення.

Служба в підрозділах ДСНС передбачає виконання обов'язків, які зумовлені високим ризиком, наявністю психологічної напруги та фізичних перевантажень. Тому підготовка курсантів повинна не лише формувати фахову компетентність, а й забезпечувати розвиток стійкого адаптаційного потенціалу –

здатності ефективно пристосовуватися до нових та екстремальних умов діяльності.

Адаптаційний період курсантів супроводжується певними труднощами: зміною соціального оточення, розпорядку дня, обмеженням особистого простору, зменшенням кількості контактів із родиною, перебуванням на казарменому розміщенні, фізичними та психологічними навантаженнями. У цьому контексті адаптація постає не просто як психологічне явище, а як багатовимірний процес, що поєднує фізіологічні, соціальні та індивідуально-психологічні компоненти. Також, слід додати, що в контексті навчання в ЗВО, процес адаптації включає в себе адаптацію безпосередньо до навчання, виконання службових обов'язків та взаємодії у колективі [2].

Вивчення чинників, які впливають на цей процес, дає змогу удосконалити педагогічні підходи, оптимізувати умови освітнього середовища та сприяти формуванню майбутніх рятувальників, які здатні до швидкої й ефективної роботи та прийняття рішень в умовах кризових ситуацій.

Адаптація курсантів починається з першого дня навчання й триває протягом усього освітнього процесу. З огляду на специфіку підготовки в системі ДСНС, виділяють кілька рівнів адаптації:

- фізіологічна адаптація – пов'язана з необхідністю пристосування організму до нових навантажень, обмеженого сну, посилених фізичних вправ. На цьому етапі важливо формувати навички саморегуляції, розвивати витривалість;

- психологічна адаптація – передбачає здатність справлятися зі стресом, що виникає внаслідок відриву від звичного середовища, перебування в колективі з чіткою субординацією та підвищеними вимогами. Значущими стають такі особистісні якості, як емоційна стабільність, впевненість у собі, мотивація до служби;

- соціальна адаптація – включає взаємодію з колективом, прийняття норм поведінки, встановлення позитивних міжособистісних відносин. Ефективна соціальна адаптація знижує ризик конфліктів, сприяє згуртуванню та розвитку командної взаємодії.

Серед основних компонентів адаптаційного потенціалу варто зазначити психологічну гнучкість як здатність змінювати свої когніції, поведінку у відповідь на зміни в навколишньому середовищі, емоційну стійкість як здатність ефективно справлятися зі стресом, негативними емоціями та зберігати емоційну рівновагу, соціальні навички як здатність будувати міцні соціальні зв'язки, спілкуватися та співпрацювати з іншими людьми, когнітивні здібності як здатність до навчання, вирішення проблем, творчого мислення та адаптації до нових знань та мотивацію до саморозвитку, досягнення цілей і подолання труднощів [1].

Формування адаптаційного потенціалу можливе лише за умови системного підходу з боку викладачів, психологів відділу психологічного забезпечення та керівного складу. Необхідно створювати умови для поетапної адаптації,

проводити тренінги на підвищення стресостійкості, впроваджувати сучасні підходи до психолого-педагогічного супроводу навчання, що дозволяє своєчасно виявляти проблеми і надавати відповідну допомогу.

Дослідження особливостей процесу адаптації курсантів дозволяє не лише глибше зрозуміти їх потреби, а й забезпечити більш цілеспрямовану та результативну систему підготовки фахівців для роботи в надзвичайних ситуаціях. Подальші наукові розвідки у цій сфері мають бути спрямовані на розробку практичних рекомендацій щодо покращення адаптаційних механізмів та впровадження інноваційних методів психолого-педагогічного супроводу.

Адаптаційний потенціал особистості розглядається як здатність людини до ефективно пристосовуватися до змін у своєму житті, нових умов та викликів, при цьому зберігаючи свою цілісність. Успішна адаптація є важливою складовою, яка дає змогу швидше відновлюватися після впливу стресових ситуацій, переживання негативних станів, досягати успіхів у різних сферах життя та в своїй професійній діяльності, ефективно справлятися зі змінами та бути відкритим до нового досвіду.

Таким чином, успішна адаптація курсантів ДСНС до умов навчання у закладах вищої освіти зі специфічними умовами є складним, багаторівневим процесом, який охоплює фізіологічні, психологічні та соціальні аспекти особистості. Успішне проходження цього етапу є передумовою ефективного професійного становлення майбутнього рятувальника.

Список бібліографічних посилань

1. Dotsenko V. V., Tokarenko Y. V. Adaptation potential of specialists of the security and defense sector of Ukraine at the stage of professional formation. *Habitus*. 2024. № 67. С. 14–146. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.67.21> (дата звернення: 19.05.2025).
2. Розіна І. В. Психологічні особливості супроводу процесу адаптації курсантів вищих навчальних закладів до виконання завдань у навчально-бойових умовах / І. В. Розіна // Соціокультурні та психологічні виміри становлення особистості : зб. наук. праць II Міжнар. науково-практ. конференції (м. Херсон, 26-27 вересня 2019 р.). – Херсон : ФОП Вишемирський В. С., 2019. – С. 275-278.

ЛЕБЕДЬ ОЛЕКСІЙ СТАНІСЛАВОВИЧ,

завідувач лабораторії кафедри філології,

перекладу та стратегічних комунікацій гуманітарного факультету

Національної академії Національної гвардії України

ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ЯК НАПРЯМ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Основною метою професійної діяльності психолога Національної гвардії є психологічне забезпечення службово-бойової діяльності підрозділів НГУ.

Відповідно до Наказу МВС України від 09.09.2024 № 616 «Про внесення змін до Положення про психологічне забезпечення в НГУ» психологічне забезпечення – комплекс психодіагностичних, психоформуючих, психопрофілактичних і психокорекційних заходів, спрямованих на вивчення, формування та розвиток в особового складу Національної гвардії України професійно важливих психічних якостей, підтримання та відновлення оптимальних психічних станів, необхідних для успішного виконання службово-бойових завдань, збереження високого рівня психологічної безпеки та психологічного стану, запобігання виникненню професійної деформації [2].

У Наказі командувача Національної гвардії України від 05.11.2021 №515 «Про затвердження Положення про організацію роботи з особовим складом у Національній гвардії України» [3] морально-психологічне забезпечення визначено як один із основних видів усебічного забезпечення, що сприяє підтриманню у військовослужбовців високого рівня психологічної готовності, стійкого психологічного стану, вмотивованості до активних дій за різних, зокрема екстремальних, умов обстановки з метою успішного виконання поставлених завдань.

Відповідно до Наказу МВС України №616 від 09.09.2024 «Про внесення змін до Положення про психологічне забезпечення в НГУ» [2] напрямками психологічного забезпечення визначено: професійно-психологічний відбір; професійно-психологічну підготовку; психологічний супровід виконання службово-бойових завдань; вивчення соціально-психологічного клімату у військових колективах, психологічну оцінку надзвичайних подій; психопрофілактику, психологічну допомогу та реабілітацію.

Розглянемо більш детально професійно-психологічну підготовку як напрям психологічного забезпечення службово-бойової діяльності.

Професійно-психологічна підготовка – комплекс взаємопов'язаних заходів, що здійснюються у загальній системі бойової та спеціальної (професійної) підготовки особового складу НГУ і безпосередньо в процесі службово-бойової

діяльності та спрямовані на формування й розвиток психологічних та фізіологічних якостей військовослужбовців для ефективного виконання ними службово-бойових завдань з урахуванням їх специфіки та умов.

Вона реалізується з метою психологічної просвіти особового складу щодо психофізіологічних процесів, які відбуваються в організмі людини в умовах небезпеки, загрози життю, формування навичок регуляції (саморегуляції) психоемоційного стану, порядку отримання (надання) психологічної допомоги (самодопомоги), а також психологічної стійкості до впливу характерних для службової діяльності психотравмуючих факторів формування згуртованості військового колективу додаткового психофізіологічного вивчення якостей військовослужбовців в умовах психічного та фізичного навантаження. Основними формами її здійснення є:

- психологічне інформування (інструктаж) – форма проведення професійно-психологічної підготовки особового складу перед виконанням службово-бойового завдання, що передбачає формування командирами (начальниками) у військовослужбовця образу майбутніх дій і можливих надзвичайних ситуацій; створення необхідної психологічної установки, готовності, емоційного настрою на ефективне виконання службово-бойових завдань; зняття надлишкової психологічної напруги [1].

- психологічна просвіта – систематичне та організоване розповсюдження серед особового складу психологічної інформації з метою формування у нього розуміння закономірностей функціонування людської психіки і поведінки людей в екстремальних умовах, формування знання шляхів і способів управління можливостями власної психіки, надання самодопомоги і першої психологічної допомоги іншим військовослужбовцям, а також готовності і бажання отримувати професійну психологічну допомогу в разі потреби [1].

Основні завдання професійно-психологічної підготовки полягають у:

- навчанні особового складу методам розпізнавання негативних психологічних станів (розладів), прийомам самоконтролю та саморегуляції власного психоемоційного стану;

- формуванні у військовослужбовців психологічної готовності та стійкості до психотравмуючих факторів екстремальних (бойових) умов;

- профілактиці колективних форм страху, асоціальної поведінки;

- згуртуванні військового колективу підрозділу, військового наряду;

- створенні передумов високої бойової активності особового складу;

- адаптації військовослужбовців до екстремальних (бойових) умов, їх навчанні основним способам психологічного самозахисту;

- підвищенні рівня теоретичних знань, удосконаленні практичних умінь та навичок військовослужбовців з надання першої психологічної допомоги (самодопомоги) щодо попередження психотравмування, виявленні ознак психологічних травм;

– реадаптації, фізичному та психологічному відновленні особового складу після виконання службово-бойових завдань в екстремальних умовах.

Важливо підкреслити, що реалізацію вказаних завдань професійно-психологічної підготовки покладено на психолога Національної гвардії України (офіцера служби психологічного забезпечення).

У процесі виконання вказаних завдань, які й становлять зміст професійної діяльності психолога Національної гвардії України психолог здійснює такі *функції*:

діагностичну – психологічне вивчення й реєстрація найістотніших особливостей особистості, колективу, діяльності, діагностика відхилень від норми, виявлення й оцінка факторів, що впливають на успішність діяльності і психологічний стан людей;

дослідницьку – вивчення новітніх досягнень у галузі психологічної науки і практики, поповнення науково-методичних знань, регулярний аналіз процесів і стану власної роботи, досвіду колег, участь у НДР, адаптація нових методик, уточнення критеріїв, показників стосовно до конкретної вибірки й тощо;

прогностичну – прогноз тенденцій розвитку й перспективного стану психологічних характеристик об'єкта вивчення при тих або інших варіантах управління ним;

інформаційну – повідомлення військовослужбовцям і військовим керівникам системи психологічних знань, підвищення рівня їхньої соціально-психологічної компетентності, а також відомостей про психологічний стан об'єкта й тенденції його розвитку;

конструктивно-проектувальну – відбір і структурування матеріалу, участь у комплектуванні військових колективів, груп, проектування оптимального стану об'єкта, змісту й умов військової діяльності, засобів і режимів праці й тощо;

навчально-методичну – навчання використанню на практиці знань психології, умінь і навичок психічної саморегуляції і психологічного впливу, розробка методичних документів;

експертну – оцінка можливих або альтернативних варіантів вирішення психологічних та інших варіантів вирішення проблем (з використанням можливостей психології), кваліфікований висновок про психологічні параметри стану об'єкта оцінювання;

консультативну – надання допомоги військовослужбовцям, членам їхніх родин у знаходженні найбільш оптимального варіанта дій у вирішенні складних психологічних ситуацій;

корекційно-розвивальну – надання допомоги у зміні й (або) реконструкції психологічних утворень, компенсація дефектів освіти й виховання, зміна режимів та умов військової діяльності у зв'язку з певним станом людей, формування якостей, що сприяють особистісному самовираженню й розвитку, а також успішному вирішенню професійних завдань;

комунікативну – установлення контакту з партнером, прийом і передача

повідомлення, емоційних станів, розуміння внутрішнього світу й невербальних реакцій співрозмовника, взаємовплив на поведінку й напрям думки партнера по спілкуванню [1].

Отже, ефективне виконання значної кількості професійних функцій та завдань, спрямованих на психологічне забезпечення службово-бойової діяльності військовослужбовців, вимагає високого рівня професійної компетентності, яка має бути сформована під час навчання у вищому військовому навчальному закладі.

Список бібліографічних посилань

1. Іллюк О. О., Ващенко І. В., Іщенко С. О., Молдавчук В. С., Товма М. І. Робота з особовим складом у підрозділах Національної гвардії України : навч. посіб. Харків : Національна академія Національної гвардії України, 2016. 193 с.
2. Про внесення змін до Положення про психологічне забезпечення в НГУ. Наказ МВС України від 09.09.2024 № 616 (дск).
3. Про затвердження Положення про організацію роботи з особовим складом у Національній гвардії України. Наказі командувача Національної гвардії України від 05.11.2021 №515 (дск).

ЛИСЕНКО РОСТІСЛАВ ЮРІЙОВИЧ,
*курсний офіцер курсу № 2 гуманітарного факультету
Національна академія Національної гвардії України*

ПСИХОЛОГІЧНЕ СУПРОВОДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Сучасні виклики та стратегічні напрями психологічного супроводження в секторі безпеки і оборони України

В умовах повномасштабної війни проти України психологічне супроводження фахівців сектору безпеки і оборони набуває особливої актуальності. Згідно з Концепцією військового лідерства Збройних Сил України, затвердженою у 2023 році, одним із ключових завдань є вдосконалення системи психологічного забезпечення, зокрема впровадження стандартів та протоколів держав-членів НАТО, а також забезпечення психологічного відновлення персоналу для збереження його психічних функцій та готовності до виконання завдань.

У цьому контексті важливою є інтеграція новітніх цифрових технологій та психологічного інструментарію в систему професійно-психологічного відбору, а також розвиток системи психологічної підготовки особового складу та надання психологічної допомоги військовослужбовцям і членам їхніх сімей. Зокрема, у

статті Грунтковського, Василенка та Сидорова висвітлюються проблемні питання, які виникли в ході трансформації структури морально-психологічного забезпечення та запровадження системи психологічної підтримки персоналу у військових частинах та органах військового управління Збройних Сил України відповідних рівнів.

Крім того, важливим є впровадження системи психологічного супроводження на всіх етапах професійної діяльності військовослужбовців, що включає в себе первинну психологічну підготовку, поточне психологічне консультування та реабілітаційні заходи після виконання бойових завдань. Це дозволяє своєчасно виявляти та коригувати психологічні проблеми, знижуючи ризик розвитку посттравматичних стресових розладів та інших психічних порушень.

Психологічне забезпечення професійної діяльності військовослужбовців: методологічні підходи та практичні аспекти

Психологічне забезпечення професійної діяльності військовослужбовців включає в себе комплекс заходів, спрямованих на підтримку та відновлення психічного здоров'я особового складу. Зокрема, методичні рекомендації з психологічної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України щодо формування стресостійкості до дій в умовах різкої зміни бойової обстановки акцентують увагу на необхідності розвитку навичок саморегуляції, адаптації до стресових ситуацій та ефективного управління емоційним станом.

Крім того, важливим є впровадження системи психологічного супроводження на всіх етапах професійної діяльності військовослужбовців, що включає в себе первинну психологічну підготовку, поточне психологічне консультування та реабілітаційні заходи після виконання бойових завдань. Це дозволяє своєчасно виявляти та коригувати психологічні проблеми, знижуючи ризик розвитку посттравматичних стресових розладів та інших психічних порушень.

Важливо також враховувати індивідуальні особливості військовослужбовців при плануванні та проведенні психологічних заходів. Застосування психодіагностичних методик дозволяє визначити рівень стресостійкості, емоційної стабільності та інших психологічних характеристик, що впливають на ефективність виконання службових обов'язків.

Інституційне забезпечення та міжвідомча взаємодія в системі психологічного супроводження

Ефективне психологічне супроводження вимагає чіткої організації та координації між різними інституціями сектору безпеки і оборони. Зокрема, Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України розробляє та впроваджує науково-методичні підходи до психологічного забезпечення, що враховують специфіку сучасних бойових дій та потреби особового складу.

Важливою є також міжвідомча взаємодія, яка дозволяє забезпечити комплексний підхід до психологічного супроводження, включаючи обмін досвідом, спільне проведення навчань та розробку єдиних стандартів психологічної допомоги. Зокрема, у статті Капосльоза досліджуються психологічні аспекти діяльності командирів щодо забезпечення стійкості підлеглих у бою, що є важливим елементом міжвідомчої координації в системі психологічного супроводження.

Крім того, важливим є впровадження системи психологічного супроводження на всіх етапах професійної діяльності військовослужбовців, що включає в себе первинну психологічну підготовку, поточне психологічне консультування та реабілітаційні заходи після виконання бойових завдань. Це дозволяє своєчасно виявляти та коригувати психологічні проблеми, знижуючи ризик розвитку посттравматичних стресових розладів та інших психічних порушень.

Висновок

Психологічне супроводження є невід'ємною складовою професійної діяльності фахівців сектору безпеки і оборони, особливо в умовах воєнного стану. Необхідно впроваджувати сучасні методи та технології психологічного забезпечення, що відповідають міжнародним стандартам та враховують специфіку національного контексту. Інституційна підтримка та міжвідомча координація є ключовими факторами ефективного функціонування системи психологічного супроводження.

Список бібліографічних посилань

1. Грунтковський О., Василенко С., Сидоров К. Сучасний стан впровадження системи психологічної підтримки персоналу в Збройних Силах України. Вісник Національного університету оборони України, 2024.
2. Капосльоз Г. Психологічні аспекти діяльності командирів щодо забезпечення стійкості підлеглих у бою. Міжнародний науковий журнал «Military Science», 2024.
3. Яценко О., Коць М. Особливості психологічного забезпечення діяльності військовослужбовців Збройних Сил. Психогенеза особистості: норма і девіація, 2024.
4. Богуславський В.В., Дегтярьова М.Д. Психологічне забезпечення службово-бойової діяльності сил безпеки і оборони України в умовах воєнного стану. ДДУВС, 2022.
5. Кравченко З., Король К. Психологічне забезпечення службово-бойової діяльності сил безпеки і оборони України. ДДУВС, 2024.

ОВЧІННИКОВ ЄВГЕНІЙ ВІТАЛІЙОВИЧ,

*заступник начальника курсу № 2 гуманітарного факультету
Національна академія Національної гвардії України*

СОЦІАЛЬНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ В СКЛАДНИХ І ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

Складні і екстремальні умови – це ситуації, які характеризуються високим рівнем стресу, невизначеності, ризику або загрози для життя і здоров'я людей.

Сучасний світ стикається з численними викликами, які вимагають від професіоналів здатності працювати в складних і екстремальних умовах. Це стосується не лише військових, але й медичних працівників, пожежників, співробітників служб надзвичайних ситуацій та багатьох інших. Професійна діяльність у таких обставинах вимагає високого рівня стресостійкості, ефективної командної роботи та психологічної підготовки.

Соціальні аспекти:

Ефективна командна робота є ключовим елементом успішної діяльності у стресових ситуаціях. Взаємодія між членами команди дозволяє швидше реагувати на виклики та ухвалювати правильні рішення. Дослідження показують, що команди, які мають чіткі ролі і відповідальності, демонструють вищу продуктивність та менший рівень помилок.

Соціальна підтримка від колег і близьких є важливим фактором для збереження психічного здоров'я фахівців. Підтримка може проявлятися у формі емоційної підтримки, обміну досвідом або просто присутності. Згідно з дослідженнями, фахівці, які отримують достатню соціальну підтримку, мають нижчий рівень стресу і кращу адаптацію до екстремальних умов.

В умовах кризи ефективна комунікація стає критично важливою. Чіткість, відкритість і швидкість обміну інформацією можуть запобігти багатьом помилкам і непорозумінням. Дослідження показують, що команди з високим рівнем комунікації здатні краще справлятися з викликами і досягати поставлених цілей.

Психологічні аспекти:

Стрес є невід'ємною частиною роботи в екстремальних умовах. Він може мати як позитивний, так і негативний вплив. Помірний рівень стресу може стимулювати продуктивність, тоді як надмірний — призводити до вигорання та інших психічних розладів. Розуміння механізмів стресу та його впливу на організм є важливим для професійної діяльності.

Психологічна підготовка фахівців включає тренінги, симуляції та інші методи, які допомагають адаптуватися до стресових ситуацій. Такі заходи дозволяють розвивати навички управління стресом, покращують реакцію на небезпечні ситуації та формують стійкість до негативних впливів.

Високий рівень стресу може призвести до професійного вигорання, що є

серйозною проблемою для фахівців, які працюють в екстремальних умовах. Вигорання може проявлятися у вигляді емоційного виснаження, цинізму та зниження ефективності роботи. Важливо впроваджувати заходи профілактики та підтримки для збереження психічного здоров'я.

Професійна діяльність в екстремальних умовах:

Робота в небезпечних ситуаціях супроводжується численними ризиками. Фахівці повинні бути готові до швидкого прийняття рішень в умовах невизначеності. Це вимагає не лише професійних навичок, але й психологічної стійкості.

У критичних ситуаціях фахівці часто стикаються з етичними питаннями та моральними дилемами. Важливо мати чітке розуміння етичних норм і принципів, які можуть допомогти у прийнятті рішень.

Розвиток резильєнтності — це важливий аспект підготовки фахівців до роботи в екстремальних умовах. Стійкість до стресу допомагає краще справлятися з викликами та зберігати психічне здоров'я.

Висновок

Комплексний підхід до підготовки фахівців для роботи в складних і екстремальних умовах є необхідним для забезпечення їхньої ефективності та психологічного благополуччя. Соціальні та психологічні аспекти грають ключову роль у формуванні професійних навичок і стійкості до стресу. Дослідження цих аспектів сприятиме покращенню професійної підготовки та підтримки фахівців у складних ситуаціях. Ефективна командна робота, соціальна підтримка, комунікація та психологічна підготовка є критично важливими елементами для успішної діяльності фахівців у стресових ситуаціях. Чітке визначення ролей та відповідальностей у команді сприяє підвищенню продуктивності та зменшенню помилок. Соціальна підтримка допомагає знизити рівень стресу, а ефективна комунікація запобігає непорозумінням і помилкам.

Список бібліографічних посилань

1. Буряк, Т. Роль комунікації в кризових ситуаціях, 2020.
2. Іваненко, Р. Етика прийняття рішень у кризових ситуаціях, 2023.
3. Коваленко, Д. Розвиток резильєнтності у професіоналів, 2021.
4. Котляр, О. Соціальна підтримка в екстремальних умовах, 2018.
5. Лисенко, С. Професійне вигорання: проблеми та рішення, 2020.
6. Мельник, А. Ризики професійної діяльності в екстремальних умовах, 2019.
7. Павленко, М. Методи психологічної підготовки до екстремальних ситуацій, 2022.
8. Сидоренко, І. Стрес у професійній діяльності: причини та наслідки, 2021.

ПАХОМОВ ІЛЛЯ ВОЛОДИМИРОВИЧ,

*старший викладач кафедри педагогіки, психології та менеджменту
Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет
менеджменту освіти» НАПН України,
ветеран Державної кримінально-виконавчої служби України,
підполковник внутрішньої служби у відставці*

**ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ
ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ЇХ
ПРОФОРІЄНТАЦІЇ ЯК МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДЕРЖАВНОЇ
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

Профорієнтація здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти (далі – П(ПТ)О як майбутніх фахівців Державної кримінально-виконавчої служби (далі – ДКВС) України спрямована на вивчення їх професійних перспектив та можливостей, пов'язаних з цією службою, а також на підготовку кандидатів до вступу та подальшого навчання на посади рядового та начальницького складу.

Проблемами профорієнтації здобувачів освіти як майбутніх фахівців ДКВС України займалися наступні науковці: В. Аніщенко, О. Гумін, П. Дармограй, О. Дука, Ю. Матвеева, О. Конопацька, О. Сахнік, С. Стріха, В. Синьов, О. Тогочинський, О. Шеремета, П. Чурмантаєв та інші.

Вони визначили основні завдання профорієнтації здобувачів П(ПТ)О як майбутніх фахівців ДКВС України: зацікавлення учнівської молоді закладів П(ПТ)О в службі в ДКВС України; надання їм інформації про професії та посади в ДКВС України, їхні обов'язки та вимоги до них; підготовка кандидатів до вступу до навчальних закладів, які готують фахівців для ДКВС (Пенітенціарної академії України); розвиток у майбутніх фахівців необхідних особистих якостей та навичок.

Станом на початок 2025 року на території України функціонують 711 закладів П(ПТ)О, в яких здобувають П(ПТ)О понад 250 тис. осіб, я правило, юнацького віку (16-18 років). Кожен рік понад 114 тис. з них випускаються з закладів П(ПТ)О. За нашими опитуваннями в закладах П(ПТ)О міста Біла Церква Київської області, переважна більшість з них (65%) планують працювати за отриманою спеціальністю, але інші (35%) не планують цього. З них деяка частка (15%) планують служити у силових структурах (ЗСУ, Національній поліції, ДКВС України, ДСНС України, ДПС України, Національній Гвардії України тощо).

Перспективи служби в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах ДКВС України для випускників ЗП(ПТ)О досить значні: налічується 182 установи виконання покарань та слідчі ізолятори (з них 29 розташовані на території Донецької та Луганської областей, а 5 на тимчасово окупованій території АР Крим).

Проходити службу випускники закладів П(ПТ)О можуть на посадах рядового та молодшого начальницького складу, які не потребують вищої освіти: молодший інспектор відділу нагляду та безпеки, молодший інспектор відділу охорони, молодший інспектор технічного відділу, майстер цеху. Також випускники закладів П(ПТ)О можуть працювати на посадах майстрів виробничого навчання навчальних центрів при виправних колоніях.

В разі здобуття вищої освіти як в Пенітенціарній академії України, так і в цивільних закладах вищої освіти, такі особи можуть претендувати на офіцерські посади у різних відділах установ виконання покарань: начальник відділення соціально-психологічної служби (педагогічна освіта), психолог (психологічна освіта), оперативний працівник (юридична освіта), майстер цеху (технічна освіта), інспектор відділу нагляду та безпеки (юридична освіта), інспектор відділу охорони (військова освіта) тощо. Також вони можуть працювати в органах пробації, яких в Україні 247.

Враховуючи особистий значний досвід служби в різних органах та установах ДКВС України (25 років) та досвід профорієнтації як в місті Харків (1997-2004 роки), так і в місті Біла Церква Київської області (2004 рік - наш час) можемо визначити основні напрями профорієнтації здобувачів П(ПТ)О як майбутніх фахівців ДКВС України: інформаційні, практичні та консультативно-психологічні заходи.

До інформаційних заходів профорієнтації здобувачів П(ПТ)О як майбутніх фахівців ДКВС України відносяться: пояснення мети та завдань ДКВС України; з'ясування професійних можливостей у ДКВС України (відповідно посади); уточнення вимог до кандидатів (освіта, фізична підготовка, стан здоров'я); з'ясування переваг служби в ДКВС України.

До практичних заходів профорієнтації здобувачів П(ПТ)О як майбутніх фахівців ДКВС України відносяться: відвідування дільниці соціальної реабілітації Білоцерківської виправної колонії №35; спілкування з досвідченими фахівцями ДКВС України; підготовка до вступу в заклад вищої освіти ДКВС України (Пенітенціарну академію України); вивчення соціально-психологічних особливостей різних посад у ДКВС України (насамперед рядового та молодшого начальницького складу, які не потребують наявності вищої освіти).

До консультативно-психологічних заходів профорієнтації здобувачів П(ПТ)О як майбутніх фахівців ДКВС України відносяться: пояснення їм вимог та правил вступу до Пенітенціарної академії України, а також до посад рядового та молодшого начальницького складу (насамперед: молодший інспектор відділу нагляду та безпеки, молодший інспектор відділу охорони, молодший інспектор технічного відділу, майстер цеху), а також до посади майстер виробничого навчання навчального центру при виправній колонії. До цих заходів також відносяться наступні: надання психологічної підтримки та допомоги у складанні вступних випробувань чи стажуванні на посаду; з'ясування можливих проблем та

труднощів у процесі подальшої служби.

Основні вимоги до персоналу ДКВС України включають загальні (наприклад, вік, громадянство, фізична та психічна придатність) та спеціальні (освіта, досвід роботи, професійні якості) і залежать від посади, на яку претендує особа.

Вони затверджені наказом Міністерства юстиції України від 06.01.2022 № 27/5 «Про затвердження кваліфікаційних вимог до професійної придатності осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України». Так, для молодшого інспектора відділу нагляду та безпеки чи відділу охорони передбачені наступні кваліфікаційні вимоги: повна загальна середня освіта, без вимог до стажу роботи, навчання за програмами первинної професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу в навчальному центрі ДКВС України протягом двох місяців.

Загалом, профорієнтація майбутніх фахівців ДКВС України в закладах П(П)О має на меті забезпечити підготовку кваліфікованих кадрів, які будуть готові до виконання складних та відповідальних завдань у сфері виконання покарань.

РУДНЄВА КАТЕРИНА ЄВГЕНІВНА,

*науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
соціально-психологічного забезпечення, супроводу та
реабілітації працівників МВС навчально-наукового інституту № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ВПЛИВ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВ НА ПСИХОЛОГІЧНЕ САМОПОЧУТТЯ ФАХІВЦІВ, ЩО НАДАЮТЬ ПОСЛУГИ У СФЕРІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ВІЙНИ

Науково-дослідною лабораторією соціально-психологічного забезпечення, супроводу та реабілітації працівників МВС Навчально-наукового інституту № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ у співробітництві з Головним управлінням морально психологічного забезпечення Збройних Сил України, Державною Установою «Інститут неврології, психіатрії та наркології Національної академії медичних наук України» та Університетом Північної Кароліни у Грінсборо (США), за сприяння Управління психологічного забезпечення МВС України, у 2024 році було проведено дослідження «Психологічне самопочуття, добробут та потреби у навчанні фахівців що надають послуги у сфері психічного здоров'я». Дослідження спрямовано на виявлення психологічного самопочуття, добробуту та потреб у навчанні фахівців що надають послуги у сфері психічного здоров'я в умовах війни росії проти України,

яка наражає і самих фахівців у сфері психічного здоров'я на різноманітні стреси, включаючи вигорання та втому.

Екстремальні умови - це умови, що вимагають від працюючого максимального напруження фізіологічних і психічних функцій, різко що виходить за межі фізіологічної норми. Екстремальний режим в найзагальнішому сенсі - це режим роботи в умовах, що виходять за межі оптимуму. Відхилення від оптимальних умов діяльності вимагають підвищеного вольового зусилля або, інакше кажучи, викликають напругу. Напруги можуть бути класифіковані у відповідності з тими психічними функціями, які залучені в професійну діяльність і зміни яких найбільш виражені в несприятливих умовах. Інтелектуальна напруга – напруга, викликана частим зверненням до інтелектуальних процесів при формуванні плану обслуговування, обумовлена високою щільністю потоку проблемних ситуацій обслуговування. Сенсорна напруга – напруга, викликана неоптимальними умовами діяльності сенсорних і перцептивних систем і виникає в разі великих труднощів в сприйнятті необхідної інформації. Фізична напруга – напруга організму, викликана підвищеним навантаженням на руховий апарат людини. Напруга очікування – напруга, викликана необхідністю підтримки готовності робочих функцій в умовах відсутності діяльності. Емоційне напруження – напруження, викликане конфліктними умовами, підвищеною ймовірністю виникнення аварійної ситуації, несподіванкою або тривалою напругою інших видів. Мотиваційна напруга пов'язана з боротьбою мотивів, з вибором критеріїв для прийняття рішення. Політон – напруження, викликане необхідністю переключення уваги в частих і несподіваних напрямках. Монотонія – напруження, викликане одноманітністю виконуваних дій, неможливістю перемикання уваги, підвищеними вимогами до концентрації і стійкості уваги.[1, 30].

Поведінка і діяльність людини в будь-який проміжок часу залежать від того, які саме особливості психічних процесів і психічних властивостей особистості виявляються протягом цього періоду, тобто від її психічного стану. Психічний стан – наявний на даний час відносно стійкий рівень психічної діяльності, що проявляється в підвищеній або пониженій активності особистості. Психічний стан – психологічна характеристика людини, що відображає її тривалі, статичні душевні переживання. Психічний стан є ефектом (наслідком) психічної діяльності та її тлом. Психічна діяльність відбувається в горизонті, “тілі” психічного стану, який впливає на неї. Психічні стани впливають на протікання психічних процесів, а повторюючись часто, набувши стійкості, можуть стати властивістю особистості. Види психічних станів виділяють у залежності від таких параметрів: вплив на особистість (позитивні і негативні, стенічні й астенічні); переважні форми психіки (емоційні, вольові, інтелектуальні); глибина (глибокі, поверхневі); час протікання (короточасні, тривалі та ін.); ступінь усвідомленості.[2, 49].

Від лабільності нервової системи залежить здатність успішно діяти не дивлячись на відволікаючі фактори. А від урівноваженості нервових процесів здатність до переключення уваги і до швидкого реагування на небезпечні сигнали. В умовах дії екстремальних умов людина може відчувати значні емоційні перевантаження, які під дією різноманітних ситуацій травмують психіку і можуть призводити до розвитку у неї певних захворювань.

Інструментарій дослідження включав стандартизовані опитувальники: скринінг тривожності (GAD-7), скринінг депресії (PHQ-9), , запитання про копінг стратегії подолання стресу та визначення наявності психічного вигорання.

Так ознаки прояву високого ступеня тривоги притаманні лише 2,6% фахівцям у сфері психологічного здоров'я ЗСУ, 2,7 % фахівців у сфері психологічного здоров'я НГУ та 1,2 % фахівців у сфері психологічного здоров'я НПУ. Сильного відчуття пригніченості або безнадії теж не спостерігається у більшості із фахівців зазначених підрозділів, загалом їх стан характеризується наявністю мінімальних та легких проявів депресії.

Щодо усвідомлених механізмів адаптації до стресових умов то провідною копінг - поведінкою фахівців у сфері психологічного здоров'я ЗСУ здебільшого являється аналітичний підхід, зокрема «стратегія вирішення проблем» та в деяких випадках відсторонення, переключення уваги тобто «стратегія уникнення», спостерігаються також прояви «стратегії пошуку соціальної підтримки». У фахівців сфери психологічного здоров'я НГУ та НПУ домінують: пошук раціональних зусиль - стратегія «вирішення проблем» та бажання співчуття або порад серед оточуючих - «стратегія пошуку соціальної підтримки».

Незважаючи на тривалий стрес та можливого невдоволення роботою в умовах війни, у фахівців сфери психічного здоров'я із зазначених сфер, високого рівня професійного вигорання не спостерігається. У 73,9 % респондентів зі сфери психічного здоров'я НПУ, у 73,5 % фахівців сфери НГУ та 62,8 % у сфері ЗСУ він низький. Більшу тенденцію до професійного вигорання мають фахівці сфери психологічного здоров'я Збройних сил України.

Узагальнюючи отримані дані можна зробити висновок, що переважна більшість респондентів, які взяли участь в опитуванні, оцінюють власне самопочуття як “добре” і що проблеми наведені в опитувальниках, в більшості випадків, не ускладнюють їх професійну та соціальну сфери життєдіяльності. Це може свідчити про те, що рівень адаптації до екстремальних умов фахівців сфери психологічного здоров'я ЗСУ, НГУ та НПУ достатній та свідчити про те, що стрес може бути невід’ємним елементом адаптаційних механізмів психіки. Також необхідно відмітити, що професійна діяльність психологів у таких галузях як ЗСУ та система МВС, вже і так передбачає наявність особливих умов, які загартовують спеціаліста, допомагають розвитку його вольових якостей, підвищують рівень його стресостійкості та адаптивності, що може забезпечити необхідні копінг-ресурси і поведінкові стратегії під час зіткнення з екстремальними умовами.

Список бібліографічних посилань

1. Амплєєва О.М. Екстремальна психологія: методичні рекомендації до практичних занять та самостійної роботи для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія / уклад.. – Одеса: Бондаренко М.О., 2024. – 75 с.
2. Мацко, Л. А. Основи психології та педагогіки: навчальний посібник для студентів заочної форми навчання. / Л. А. Мацко, М. Д. Прищак, В. Г. Годлевська. – Вінниця: ВНТУ, 2009. – 163 с.
3. Тімченко . О.В. Екстремальна психологія: Підручник – К.: ТОВ «Август Трейд», 2007. – 502 с.
4. Трофімов Ю.Л. Психологія: Підручник для студ. вуз. - 3-тє вид. К.: Либідь, 2001. - 558 с.

САРБЄЙ ЮЛІЯ ВАЛЕРІЙВНА,

старший викладач кафедри соціології та психології

навчально-наукового інституту № 5

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПРАВООХОРОНЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Міжособистісне спілкування — це процес обміну повідомленнями та їх інтерпретація двома або більше індивідами в процесі взаємодії та сприйняття одне одного в певному соціальному середовищі. Включає в себе обмін інформацією між суб'єктами діяльності, в якому містяться результат відображення людьми дійсності; вироблення спільної стратегії діяльності суб'єктами спілкування; сприйняття та розуміння один одного в процесі вирішення спільних завдань. Спілкування має три взаємопов'язані сторони: комунікативну (обмін інформацією), інтерактивну (взаємодія) та перцептивну (сприйняття один одного) [3, С. 82].

У періоди особливого стану в державі відбувається зростання загроз національній безпеці, серед яких можна виокремити терористичну діяльність, диверсії, збройні конфлікти та масові заворушення. В таких умовах значно підвищується роль правоохоронних органів, які несуть відповідальність за дотримання правопорядку, протидію злочинності та реалізацію державної політики у сфері безпеки [4].

В умовах війни до професіональних якостей та вмінь фахівців сектору безпеки і оборони висуваються підвищені вимоги. Робота правоохоронця передбачає тісну взаємодію з іншими співробітниками підрозділу та комунікацію з різними групами населення, що дуже часто відбувається в екстремальних

умовах в режимі обмеженості часу для прийняття рішень та дій.

Правоохоронні органи виконують функції щодо запобігання, припинення, розслідування та розкриття кримінальних правопорушень, особливо тих, які становлять загрозу для національної безпеки й оборони. Основна мета державної політики у цій сфері – захист прав і свобод громадян, їхнього життя та гідності, створення безпечного середовища для життєдіяльності, а також забезпечення стабільності конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності держави [2].

В складних умовах обмеженості інформації про громадян, про особливості середовища, правоохоронні органи є першою лінією захисту від внутрішніх загроз та заворушень, через їхню здатність швидко реагувати на події поблизу та їхні знання місцевості дають розуміння самих соціальних заворушень [5].

Сили, що забезпечують охорону правопорядку, мають вирішальне значення для забезпечення щоденної безпеки та правосуддя для місцевих жителів у деокупованих і прифронтових районах України. Однак деякі поліцейські стикаються зі складнощами, викликаними війною, а також з структурними проблемами, які ускладнюють їхню діяльність, роблячи її небезпечною, а іноді й неможливою.

Діяльність працівників Національної поліції України, як і будь-яка сфера професійної діяльності, передбачає тісну взаємодію і спілкування поліцейських у підрозділах та комунікацію із різними групами населення. Деякі корисні інструменти при контактах з оточенням - це активне слухання, обізнаність громади, міжособистісне спілкування та емпатія.

Як зауважують Д. Швець, В. Барко та Ю. Бойко-Бузиль, організація успішної групової комунікації є важливим завданням усіх підрозділів поліції, особливо тих, які постійно взаємодіють і співпрацюють з громадянами у процесі виконання службових завдань. Саме від умінь спілкуватися з людьми, встановлювати психологічний контакт, долати бар'єри в спілкуванні, вислуховувати, слухати і чути, відповідати на запитання, здійснювати вплив, надавати та здобувати потрібну інформацію тощо, залежить не лише результативність роботи дільничного офіцера поліції, але і загальна ефективність діяльності Національної поліції України [5].

Вивчаючи аспекти міжособистісної взаємодії, В.В. Засименко виділяє спілкування як основу міжособистісної взаємодії. Він стверджує, що «процес спілкування можна розглядати як взаємодію людей і як діяльність, оскільки при цьому завжди висувається певна мета (передати інформацію, змінити чиюсь поведінку тощо), індивіди керуються певними мотивами, використовують засоби і, залежно від їх ефективності, отримують результат» [0, с. 119].

З метою досягнення правоохоронцями ефективності в міжособистісному спілкуванні, особливо в екстремальних умовах воєнного часу, треба уважно ставитись до особливостей при здійсненні соціальної взаємодії. В першу чергу це

статеві, вікові, професійні, культурні, ієрархічні, рольові, релігійні та багато інших. Не останню роль в успішності міжособистісної взаємодії відіграють різні аспекти спілкування — комунікативний, інтерактивний та перцептивний. Навчання та розвиток навичок взаємодії правоохоронців в процесі виконання ними службових обов'язків сприятимуть підвищенню ефективності їх діяльності в процесі комунікації з колегами та цивільним населенням.

Список бібліографічних посилань

1. Засименко В. В. Спілкування як основа міжособистісної взаємодії. *Наука і освіта*, 2008. №3. С.116–119.
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>
3. Приходько В. М. Соціальний аспект міжособистого спілкування. «Міждисциплінарний дискурс у дослідженні феномену соціального» : зб. матеріалів міжнародної наук.-практ. інтернет-конф.; 31 березня 2020 р., м. Київ: КНЕУ, 2020. С. 82 - 83.
4. Тарасенко О.С. Роль правоохоронних органів у забезпеченні державної безпеки під час особливого періоду: кримінально-правові аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 10/2024 (дата звернення: 15.05.2025).
5. Швець Д. В., Барко В. І., Бойко-Бузиль Ю. Ю. Психологічні особливості міжособистісної комунікації дільничних офіцерів національної поліції України. *Психологічний журнал*, Вип. 7 (51), 2021. С. 7 - 15. DOI: <https://doi.org/10.31108/1.2021.7.7>
6. Kraska P.B., Militarization and policing - Its relevance to 21st century police. *Policing*, 2007. № 1 (4), 501–513.

АВІЛОВ ІГОР ВАЛЕРІЙОВИЧ,

*майор, ад'юнкт кафедри психології та педагогіки,
Національна академія Національної гвардії України*

ПРОФОРІЄНТАЦІЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ. ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Сучасний світ стрімко змінюється як і саме людство. Саме життя вносить корективи не тільки для кожної людини окремо, а й для всього суспільства в цілому.

Так з початком воєнних дій в Україні почалися відбуватися зміни в переліку штатних посад військових формувань, підходи до їх комплектування та ставлення до професіоналізму. Таким чином, професійна орієнтація майбутніх офіцерів теж має мінятися, враховуючи зміни та тенденції в війську та на ринку праці в країні [1].

Історично було нормою відділяти військову службу від сучасного ринку праці. На те було декілька причин. Перша – це наявність строкової служби, що довгий час компенсувало відсутність суттєвого інтересу до проходження військової служби за контрактом, а додаткове надмірне навантаження строковиків не вимагало від командирів та керівників структур та міністерств приймати рушійні зміни в цьому напрямку, виплачувати більші кошти. Фактор економії коштів (грошове утримання солдата-строковика завжди було кратно менше за контрактника). Друга – це те, що до початку воєнної агресії 2014 року з боку російської федерації, військові формування не були схильні до впровадження будь-яких інновацій, будь то в сфері застосування військ, будь то в сфері залучення кандидатів на військову службу. На це було чимало причин, одною з основних – відсутність атмосфери розвитку, що можна порівняти з державним підприємством, яке фінансується з державного бюджету, але не стимулює своїх працівників до професіонального зростання, а тільки вимагає виконаної в терміни роботи, часто нехтуючи якістю.

Події 2014-2015 років створили передумови змін в підходах до комплектування основних підрозділів сил безпеки й оборони, а саме Збройних Сил України та Національної гвардії України. Але, ані дуже обмежена ефективність підрозділів, які здебільшого комплектувались військовослужбовцями, призваними під час мобілізації, ані занадто обмежена можливість застосовувати строковиків у протидії збройній агресії, до 2023 року суттєво не змінили порядок кадрового менеджменту в зазначених військових формуваннях. Це, в свою чергу, можна пояснити відсутністю гнучкості вищого військового керівництва, політичної волі керівництва держави та думками про те, що патріотизм у населення присутній по замовчуванню, а бажання здійснювати подвиги у нього в крові та інше.

Створені Центри комплектування Національної гвардії України в 2014 році стали першою відповіддю на проблему щодо необхідності залучення кандидатів на професійну військову службу. Але і вони були поставлені в певні рамки, які обмежували інструменти залучення людей на контракт. На додачу умови проходження служби, грошове забезпечення, умови кар'єрного та професійного зростання, стан справ в цілому мало як могли конкурувати з відкритим міжнародним та національним ринком праці, тому про залучення значної кількості освічених та амбітних кандидатів здебільшого речі не йшло.

Затяжна повномасштабна війна із російською федерацією з середини 2023 року показала всі недоліки небажання системи довгий проміжок часу в минулому переключати акценти зі строкової служби та мобілізації на користь створення привабливого іміджу військової служби в суспільстві, підвищення соціальних гарантій, формування у населення поваги до військових та їх обов'язків. Строкова служба тільки 2025 року була остаточно скасована, як військовий феномен на користь базової військової служби та базової загальновійськової підготовки [2,3].

Мобілізовані цивільні часто не демонструють високий рівень мотивації до військової служби, бо здебільшого не планують будувати кар'єру та розвивати професійні навички на своїх посадах, тому частіше за професійних військових дозволяють собі порушувати вимоги Статутів та чинного законодавства в розрізі вживання заборонених речовин, самовільного залишення місця проходження служби, відмови від виконання поставлених завдань, а також, що найголовніше, не дорожать своїми посадами та не сприймають стягнення за свої проступки серйозно, якщо це не надто відображається на їх фінансовому забезпеченні.

Хоча дослідження, які проводяться автором і показують, що 33 із 49 (67%) курсанта навчальних центрів (призваних під час мобілізації) вважають, що військова служба стала їхньою новою професією, але є велика вірогідність, що після перебування певного часу в бойових підрозділах та проведення аналогій з їхніми попередніми місцями цей відсоток кратно знизиться.

Можна зробити висновок, що на сьогодні військова служба має певні переваги перед цивільними професіями, але масштабно не сприяє добровільному залученню великої кількості людей до війська, так як ті, для яких внутрішні мотиви переважали над зовнішніми в середині 2023 року почали раптом зникати (а це пройшло тільки 1,5 роки активних бойових дій).

Одним із напрямком підвищення рівня довіри населення до військової служби та бажання долучатися до підрозділів Сил безпеки й оборони – це військово-професійна орієнтація молоді, що є одним з основних складників державної системи забезпечення зайнятості населення та військово-патріотичного виховання молоді. Військово-професійна орієнтація молоді – це комплекс заходів соціально-психологічного, інформаційно-комунікативного характеру щодо формування військово-професійної спрямованості, поступового нагромадження інформації та отримання нових даних про загальнолюдські, спеціальні здібності та професійну придатність громадянина (громадянки) до військової служби у ЗС України та інших військових формуваннях держави, утворених відповідно до законів України.

Основними напрямками військово-професійної орієнтації є: військово-професійне інформування, військово-професійні консультації, військово-професійний добір і військово-професійний (професійно-психологічний) відбір.

З огляду на те, що найдосвідченіші представники своєї професії мають профільну освіту в цій чи іншій галузі, то і в військовій справі професійна кар'єра має починатись з навчання, благо напрямків діяльності сьогодні вистачає. Це і класичні посади керівників підрозділів та їх профільних заступників, офіцери напрямку зв'язку та кібернетичної безпеки, юристи, фінансисти, медики, розвідники, офіцери напрямку безпілотних авіаційних комплексів та окремо військової авіації, військові моряки та чимало інших спеціальностей.

Розгалужена та доволі всеосяжна система вищої військової освіти в Україні розвинута добре, тому тут дуже важливим завданням державної влади та органів

місцевого самоврядування лишається робити службу у війську привабливою, такою, щоб дитина мріяла долучитися до команди професіоналів та стояти на захисті своєї держави, а батьки, в свою чергу, не змогли тому бажанню заперечити та максимально підтримували даний вибір. Сьогодні реформована штатна система підрозділів Сил безпеки й оборони має чимало посад та напрямків, які можуть бути цікавими поколінню, що підростає. Тільки нещодавно з'явилися такі нові напрямки, як застосування безпілотних авіаційних комплексів, рекрутинг, захист інформації в автоматизованих системах, з'ясування обставин, причин та умов вчинення правопорушень та інші.

На відміну від можливості стати офіцером, отримавши вищу військову освіту одразу після школи, стати молодшим командиром, тобто сержантом, можна тільки під час проходження строкової (наразі базової військової) служби, або військової служби за контрактом. Ця система дозволяє не витратити від 3,5 до 6 років навчання та вже в 18 років підписати контракт та починати свою кар'єру.

Без позитивних відгуків самих армійців, членів їх родин, сформованого шанобливого образу військовослужбовця у нас в країні, гарної продуманої реклами військової служби, військово-патріотичної підготовки населення, ця система комплектування підрозділів не зможе бути ефективною в умовах сусідства із країнами-диктатурами та агресорами та постійною загрозою від них, тому сьогодні Збройні Сили України, Національна гвардія України, Державна прикордонна служба України потребують нового дихання, стратегічного довгострокового мислення, впровадження підходів цивільного кадрового менеджменту та розуміння того, що військова служба це не тільки патріотична налаштованість, або не тільки матеріальна вигода, а симбіоз цих понять, який має створити укорінене розуміння більшості громадян необхідності та престижності долучатися до війська, де кожний військовослужбовець поважає місце своєї служби, свого командира.

Список бібліографічних посилань

1. О. Пильтай / Сучасні виклики до професійної орієнтації учнівської молоді в реаліях сьогодення / стаття / Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 64, том 2, 2023, с. 286 / URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/64_2023/part_2/45.pdf

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку: Закон України від 11.04.2024 р. № 3633-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20#Text>.

3. Про затвердження Порядку проведення базової загальновійськової підготовки громадян України, які здобувають вищу освіту, та поліцейських: Постанова Кабінету міністрів України від 21.06.2024 р. № 734. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/734-2024-%D0%BF#Text>.

БАРТОШЕВИЧ ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСІЙОВИЧ,

здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти

Харківського національного університету внутрішніх справ

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ КОРУПЦІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ НЕРІВНОСТІ

Корупція становить одну з ключових загроз для функціонування будь-якого суспільства, оскільки її вплив охоплює всі сфери соціального життя та проникає як у державний, так і в приватний сектори. Це явище є універсальним і спостерігається як у країнах із усталеною демократичною традицією та стабільною ринковою економікою, так і в державах, що перебувають на етапі їхнього формування, незалежно від форми державного устрою.

На специфіку проявів корупційних практик та ймовірність їх виникнення істотно впливають динаміка соціальних трансформацій, наявність формалізованих нормативно-правових актів, що регламентують антикорупційну діяльність, якість функціонування державного управління, ефективність механізмів контролю, а також рівень поширеності неформальних соціальних норм і практик. У зв'язку з цим корупційну поведінку доцільно розглядати як результат складної взаємодії соціальних, інституційних і нормативних чинників, що формують умови для її виникнення та відтворення.

Визначення корупції варіюються, проте за суттю вона є зловживанням державною владою в особистих або приватних інтересах, що завдає шкоди суспільству та суперечить чинному законодавству [5].

Часто корупційні дії розглядаються як прояви неетичної поведінки – таких, що завдають шкоди іншим, є протизаконними або морально неприйнятними з погляду суспільних норм [4]. Корупція чинить довготривалий деструктивний вплив, вона передається з покоління в покоління, руйнуючи сталі соціальні норми, підриваючи довіру до політичних інституцій, принижуючи гідність громадян і знижуючи міжнародну конкурентоспроможність держави [2].

Особливо небезпечною є інституціоналізація корупції — коли вона проникає у законодавчі, виконавчі та судові органи. На жаль, процес поширення корупції часто випереджає темпи її наукового вивчення та розробки ефективних механізмів протидії. При цьому сучасні підходи до запобігання корупції свідчать, що ефективність боротьби з нею значно зростає, коли вона не обмежується лише правовим тиском, а включає системні превентивні заходи [1].

У соціологічному контексті корупція розглядається як форма девіантної поведінки, що виявляється у свідомому порушенні усталених соціальних норм, відхиленні від інституційних вимог і нехтуванні формалізованими зобов'язаннями. Такі дії спрямовані на досягнення індивідуальних або групових вигод — як для самої особи, що вчиняє корупційні дії, так і для її близького

соціального оточення — у протидію інтересам суспільства в цілому. Домінуючим мотивом корупційної поведінки виступає прагнення до фінансового збагачення, однак у ряді випадків вона може бути зумовлена прагненням до набуття інших форм вигоди, зокрема політичного впливу, соціального статусу або преференцій нематеріального характеру.

Як деструктивне соціальне явище, корупція постає як специфічна форма соціальної взаємодії, що передбачає участь щонайменше двох сторін, між якими відбувається обмін ресурсами, перевагами чи послугами поза межами правового поля. Основна структура корупційних відносин зазвичай формується між актором, наділеним владними або контрольними повноваженнями, та особою, яка виступає вигодонабувачем у цій взаємодії. Конкретні форми реалізації корупції безпосередньо детермінуються соціально-економічним і нормативно-інституційним контекстом, що створює умови для її відтворення та легітимації [3].

Серед психологічних чинників, що зумовлюють корупційну поведінку можна відмітити наступні. Схильність до використання корупційних практик як засобу досягнення особистих цілей в обхід установлених правил і процедур розглядається як одна з притаманних людині стратегій адаптації до соціального середовища. Корупційна поведінка, як прояв соціально неприйнятної активності, часто визначається через раціональний вибір між очікуваною вигодою та потенційними наслідками у разі викриття. У суспільствах із розвиненими інститутами демократії та належним функціонуванням правової системи застосування санкцій за корупційні правопорушення знижує рівень спокусливості таких дій, оскільки передбачуваний ризик покарання перевищує ймовірну вигоду. Саме тому в державах із високим рівнем правопорядку поширеність корупції, як правило, є нижчою порівняно з авторитарними або слабо інституціоналізованими режимами.

На інтенсивність корупційних практик впливають численні психосоціальні та економічні фактори, серед яких важливу роль відіграє розрив між суб'єктивними потребами індивідів та їхніми реальними можливостями. Ймовірність здійснення неправомірних дій зберігається доти, доки рівень фрустрації щодо нереалізованих бажань перевищує силу внутрішніх моральних обмежень і зовнішніх правових норм. У цьому контексті корупційна поведінка може виступати індикатором системної невідповідності між декларованими принципами соціальної рівності та фактичною економічною чи соціальною нерівністю в суспільстві.

Міжнародний вимір корупції свідчить про її глобальну загрозу та масштабність. Жодна країна, незалежно від рівня демократичного розвитку чи інституційної стабільності – як у межах Європейського Союзу, так і у ширшому світовому контексті – не є повністю захищеною від проявів корупційних практик. Процеси європейської інтеграції, зокрема політика розширення ЄС, сприяли не

лише поглибленню економічної та політичної консолідації країн-учасниць, а й інтенсифікації транснаціональних процесів, що в окремих випадках сприяють формуванню нових форм корупційної взаємодії.

Під впливом глобалізаційних процесів склалася складна система корупційних відносин, що охоплює наднаціональні корпорації, міжнародні фінансові структури та інші транскордонні інституції. Завдяки широким фінансовим ресурсам та інституційним важелям впливу, ці актори здатні проникати у владні структури, чинити тиск на процеси прийняття політичних рішень та формувати корупційні мережі транснаціонального характеру.

У відповідь на виклики, пов'язані з поширенням транскордонної корупції, міжнародні організації та наддержавні структури дедалі активніше визнають критичний характер цієї проблеми. Вони ініціюють створення та впровадження координаційних механізмів і нормативно-правових інструментів, спрямованих на протидію корупції та мінімізацію її руйнівного впливу на соціально-економічні процеси як у межах окремих держав, так і на рівні глобальної взаємодії.

Виміряти корупцію неможливо, але можна виміряти її сприйняття. Різні індекси корупції використовувалися різними дослідниками. Можна взяти заходів для зменшення корупції, але боротьбу з нею не можна розглядати окремо від необхідності реформування ролі держави. Причина полягає в тому, що певна роль держави майже неминуче створює сприятливий ґрунт для корупції.

Список бібліографічних посилань

1. Зарічанський О.А. Моральне відчуження як психологічний чинник корупції. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки*. 2023, №1 (10): С.82–104.
2. Belasen A.T. and R. Toma,. *Confronting Corruption in Business: Trusted Leadership, Civic Engagement*. Routledge, London, UK. 2015, 388 p.
3. Factors affecting corruption. URL: <https://www.minv.sk/?survey&okruh=2&tema=10> (дата звернення 20.05.2025)
4. Jones T.M.. Ethical decision making by individuals in organizations: An issue-contingent model. *Acad. Manage. Rev.* 16, 2001, P. 366-395
5. Langseth P., R. Stapenhurst and J. Pope. The role of a national integrity system in fighting corruption. *Commonwealth Law Bull.* 23, 1997, P. 499-528

БОДИК МАРИНА АНАТОЛІЇВНА,

курсант ННІ№1-24-104

Харківського національного університету внутрішніх справ

МАКАРОВА ОЛЕНА ПАВЛІВНА,

кандидат юридичних наук, доцент, майор поліції,

доцент кафедри, криміналістики та судової експертології

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОГНОЗУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ У КАНДИДАТІВ НА ПОСАДИ КРИМІНАЛІСТІВ ТА СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ

Судова експертиза – це складний процес, який вимагає високого рівня професіоналізму, об'єктивності та стійкості до стресових факторів. У контексті сучасних викликів, таких як воєнний стан, пандемії та інші екстремальні ситуації, судові експерти стикаються з додатковими труднощами, що можуть впливати на якість їхніх рішень.

Стрес є невід'ємною частиною екстремальних умов і має значний вплив на когнітивні функції людини. Дослідження Є. Соловйової та колег показують, що стрес може як покращувати, так і погіршувати когнітивні процеси, залежно від його інтенсивності та тривалості. Зокрема, короткочасний стрес може підвищити увагу та швидкість реакції, тоді як хронічний стрес призводить до зниження пам'яті, концентрації та здатності до прийняття обґрунтованих рішень. Фізична активність виявляється найпопулярнішим методом зменшення стресу, що підтверджує значення регулярної фізичної активності для підтримки психічного здоров'я. Крім того, ігри та соціальна підтримка також відіграють значну роль у зменшенні стресу [1, с. 215]. Це особливо актуально для судових експертів, які повинні аналізувати складну інформацію та робити висновки в умовах тиску та обмеженого часу.

Після того як законодавча влада України проголосила європейський і євроатлантичний курс держави та закріпила його в Конституції, схваленій народом, а також після ухвалення Європейською Радою 14 грудня 2023 року рішення про початок переговорів щодо вступу України до ЄС, постала необхідність переосмислення концептуальних засад усіх сфер діяльності в контексті євроінтеграції. Це, зокрема, стосується й української судової експертизи. Принцип її незалежності, закріплений у статтях 3 і 4 Закону України «Про судову експертизу» [4], наразі виглядає лише формальною адаптацією європейських стандартів, оскільки фактично підринається надмірною державною монополізацією. Така ситуація проявляється у дисбалансі між розвитком державного та приватного секторів судової експертизи, посиленому контролі з боку державного регулятора за діяльністю недержавних експертів, що, своєю чергою, гальмує наукову конкуренцію - ключовий механізм досягнення істини у

судовому процесі за допомогою спеціальних знань [3].

Екстремальні умови вимагають адаптації організаційних структур та правових норм, що регулюють судово-експертну діяльність. Як зазначають Ю. Ярослав та О. Голубенко, розвиток української судової експертизи в контексті євроінтеграційних процесів потребує вдосконалення законодавчого забезпечення, матеріально-технічного оснащення та міжнародно-правової взаємодії [5]. Це дозволить забезпечити ефективну роботу експертів навіть в умовах надзвичайних ситуацій.

Зазначені науковці також стверджують, що галузь судової експертизи в Україні з метою ствердження принципу незалежності експертів слід демонополізувати проведенням певних дерегуляційних заходів: звільнення державних експертів з-під контролю відомств створенням центрального органу виконавчої влади підконтрольного КМУ або шляхом приватизації діючих державних СЕУ із залученням до процесу приватизації відомих міжнародних експертних установ; виведенням приватних експертів з-під контролю регулятора (МЮ України) створенням СРО певних експертних напрямків і передачі останнім атестаційних, дисциплінарних, контрольних функцій; скасування ЦЕКК МЮ України і передачі цієї функції ЕКК за місцями навчання/експертної роботи/СРО; налагодження експертної дидактики із більш широким залученням ЗВО (в питаннях здобуття базової вищої освіти, підвищення кваліфікації, рецензування висновків експертів) [5].

На думку А. Гачкевича у сучасних умовах варто також враховувати роль технологій у підтримці прийняття рішень судовими експертами. Зокрема, дослідження науковця розглядає вплив штучного інтелекту на сферу судочинства. Автор зазначає, що використання ШІ може допомогти в аналізі великої кількості даних та зменшити навантаження на експертів, однак необхідно дотримуватися етичних стандартів та забезпечити, щоб остаточне рішення залишалося за людиною [2].

Отже, екстремальні умови суттєво впливають на процес прийняття рішень судовими експертами. Стрес, когнітивні спотворення та інші психологічні фактори можуть знижувати об'єктивність та точність експертних висновків. Для мінімізації цих ризиків необхідно впроваджувати стратегії управління стресом, розуміти нейропсихологічні механізми прийняття рішень та використовувати сучасні технології як допоміжні інструменти. Подальші дослідження в цій галузі допоможуть розробити ефективні методи підтримки судових експертів в умовах екстремального навантаження.

Список бібліографічних посилань

1. Вплив стресу на когнітивні функції. Є. Т. Соловйова, О. В. Максименко, В. І. Літвін, Б. М. Цикало. *Topical aspects of modern scientific research : Proceedings of the 9th International scientific and practical conference*, Tokyo, Japan, 16-18 May, 2024. Tokyo, 2024. P. 211-216.

2. Гачкевич А. Передумови безпечного використання інструментів штучного інтелекту суддями. *Слово Національної школи суддів України*, 2024. № 47(2). URL: [https://doi.org/10.37566/2707-6849-2024-2\(47\)-3](https://doi.org/10.37566/2707-6849-2024-2(47)-3) (дата звернення: 26.05.2025).

3. Макарова О.П. Forensic Psychiatric Examination: General Theoretical Issues. *Archives of Criminology and Forensic Sciences* No 2 (8). 2023. 181с. С.148-156

4. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038а-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 26.05.2025).

5. Ярослав Ю.Ю., Голубенко О.М., Назаров О.А. Концептуальні основи розвитку української судової експертизи в контексті євроінтеграційних процесів. *Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа та спеціальних знань в юридичній практиці: Електронний журнал*, 2024. № 1. URL: <https://cutt.ly/GeeZtiGl> (дата звернення: 26.05.2025).

БОЙКО С.О.,

*курсант 3 відділення 112 навчальної групи курсу №1 гуманітарного факультету,
Національна академія Національної гвардії України*

КОЛЕСНИКОВ К.Ю.,

*підполковник, начальник курсу №1 гуманітарного факультету,
Національна академія Національної гвардії України*

ОСВІТА У ВІЙНІ. ЩО ДАЛІ? РЕСТАВРАЦІЯ ЧИ МОДЕРНІЗАЦІЯ?

Війна — це не лише катастрофа, це й випробування системи на міцність, адаптивність і готовність до змін. Однією з найбільш вразливих, але водночас критично важливих сфер у воєнний час є система освіти. Особливе значення в цьому контексті має вища військова освіта, яка відповідає за підготовку нових офіцерів, командирів та інших військових спеціалістів. Повномасштабне вторгнення росії в Україну у 2022 році змусило українські вищі військові навчальні заклади (ВВНЗ) швидко адаптуватися, покинути постійні пункти дислокації, змінити навчальні плани, викладацькі методи, адаптувати підготовку під реальні виклики, що постають на фронті.

Ця криза поставила українську військову освіту перед ключовим вибором: повернення до довоєнної моделі (реставрація) чи перехід до принципово нової, адаптивної, бойової моделі (модернізація). Питання стоїть не лише про форму, а про сутність. Тож, зараз ми стоїмо перед ключовим вибором: що робити з військовою освітою далі? Відновлювати старе чи створювати нове? Іншими словами: реставрація чи модернізація?

Для початку, варто проаналізувати, що підготовка офіцерів стала питанням національної безпеки в теперішньому часі. Курсанти з військових вишів достроково випускалися та відправлялися у військові частини, де в подальшому виконували службово-бойові завдання. Це дало змогу інтегрувати реальний бойовий досвід безпосередньо в навчальний процес — як джерело знань, як критерій істинності, як живу перевірку ефективності навчальних програм.

Після завершення будь-якої війни виникає природне бажання «повернути все як було». Однак у сфері військової освіти такий підхід може бути не лише неефективним, а й небезпечним. Довоєнна система освіти, якою б вона не була, вже не відповідає сучасній війні. Війна в Україні продемонструвала принципово нові виклики: масове використання дронів, важливість цифрової розвідки, інформаційних операцій, високоточних засобів ураження, кібербезпеки. У таких умовах офіцер, підготовлений за старими стандартами, може виявитися неготовим до реальних викликів.

Модернізація вищої військової освіти — це не косметичні зміни, а глибоке переосмислення самої суті підготовки військового кадру. Ми повинні переглянути те, чому й як навчаємо. У центрі військової освіти має стояти курсант — як активний учасник, а не пасивний слухач. Потрібно формувати критичне мислення, вміння працювати в підрозділі, самостійно удосконалювати свої знання, адаптуватися до нових умов, вміння працювати зі зброєю. Важливо готувати не просто фахівців, а громадян, які розуміють свою роль у суспільстві та відповідальність перед державою. Йдеться про інший підхід не тільки до теоретичного навчання, а й до практичного, що відповідає реаліям сучасної війни. В її основі має лежати бойовий досвід як головне джерело знань: офіцери, які набутий нових знань та навичок на фронті, повинні стати носіями практичного знання і передавати його курсантам не з книжок, а через аналіз реальних бойових ситуацій. Важливим елементом є також гнучкість і адаптивність навчального процесу — сучасний офіцер має вміти швидко орієнтуватися в динамічному середовищі, тому навчання повинно включати симуляційні тренінги та курси. Ключова роль у цій трансформації належить також викладачам. Вони мають бути не просто носіями знань, а наставниками, мотиваторами. Для цього їм потрібні ресурси: підвищення кваліфікації, нові методики, сучасна техніка. А головне — гідна оплата праці та підтримка з боку держави. Без цього реформа приречена на провал. Модернізація не може бути реалізована без відповідних ресурсів. Необхідне оновлення матеріально-технічної бази, створення цифрових навчальних платформ, розвиток інфраструктури полігонів, симуляційних центрів та кіберцентрів. Також важливо створити систему мотивації викладачів — як військових, так і цивільних, залучених до процесу навчання.

Більше того, сучасна війна вимагає не лише технічних знань, а й умінь приймати рішення в умовах повної невизначеності, бути лідером для підлеглих, вміти адаптуватися в будь-якій ситуації. Ці навички не можна сформувати за

допомогою шаблонної, жорстко регламентованої системи. Отже, реставрація довоєнної моделі не просто недоцільна — вона потенційно загрожує ефективності бойових дій у майбутньому.

Ще один важливий аспект — патріотичне виховання. У мирний час це звучить як формальність, але під час війни — це питання виживання. Освіта повинна формувати українську ідентичність, любов до своєї землі, знання історії, розуміння значення свободи. Важливо, щоб кожен курсант та студент розумів, що знання — це не просто можливість створити кар'єру, а й спосіб зміцнити та захистити свою країну. У майбутньому освіта має стати одним із головних чинників післявоєнної відбудови.

Висновок очевидний: реставрація — це крок назад. Модернізація — це єдиний шлях уперед. Ми маємо унікальний історичний шанс не просто зберегти освіту, а зробити її такою, яка відповідатиме вимогам часу, інтересам суспільства та викликам майбутнього. Освіта, яка виховуватиме не тільки розумних, а й вільних, відповідальних, свідомих громадян. Це — найкращий внесок у нашу перемогу та відновлення.

У контексті модернізації освіти важливо звернути увагу й на питання емоційного та психічного здоров'я курсантів та студентів. Війна залишила слід у свідомості молоді: постійний стрес, тривога, втрата близьких, життя під обстрілами або в окупації. У таких умовах навчання — це не лише про знання, а й про відновлення внутрішньої рівноваги. Тому освітній процес має включати елементи психологічної підтримки, розвиток емоційного інтелекту, створення безпечного освітнього середовища. Учень не зможе ефективно навчатися, якщо перебуває в постійному стані тривоги чи страху. Саме через освіту ми передаємо наступним поколінням не тільки знання, а й цінності, які тримають нас як націю: свободу, гідність, єдність.

Таким чином, освіта під час війни — це не виняток, а правило, не тягар, а інвестиція в майбутнє. Вища військова освіта має бути не просто функціональною, а проривною — такою, що не наздоганяє реальність, а формує її. Реставрація довоєнної моделі може забезпечити комфорт, але не ефективність. Модернізація, хоч і складна, проте єдиний шлях до створення сильної, розумної армії майбутнього. Україна має шанс не просто відновити військову освіту, а побудувати одну з найсучасніших систем підготовки офіцерів у світі.

Список бібліографічних посилань

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
2. Міністерство освіти і науки України. Освіта в умовах воєнного стану: виклики, розвиток, повоєнні перспективи: інформаційно-аналітичний збірник. Київ, 2023. [Електронний ресурс]. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu->

vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf.

3. Освітній процес в умовах війни та у повоєнний період: виклики, правила, перспективи : матеріали всеукраїнського науковопедагогічного підвищення кваліфікації. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 368. [Електронний ресурс]. URL:https://cuesc.org.ua/images/informlist/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82%20advanced_training_UDU.pdf.

БОЙКО ЮЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА,

*здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня першого року навчання,
кафедри психології ХНПУ імені Г.С. Сковороди*

ПІДЧАСОВ ЄВГЕН ВІКТОРОВИЧ,

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри психології ХНПУ імені Г.С.Сковороди

ОСОБЛИВОСТІ ВТОРИННОЇ ТРАВМАТИЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІВ, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ ІЗ РОДИНАМИ ЗАГИБЛИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

З початком повномасштабної війни в Україні суттєво зросла потреба в психологічній підтримці родин, які втратили близьких унаслідок бойових дій. Психологи, які працюють із такими сім'ями, постають перед викликом вторинної травматизації, що є наслідком глибокої емоційної залученості та тривалого контакту з чужими травматичними переживаннями. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю збереження психологічного благополуччя фахівців, від якого безпосередньо залежить якість допомоги, яку вони надають.

Вторинна травматизація (Secondary Traumatic Stress, STS) — це психоемоційний стан, що виникає у людей, які професійно працюють із травмованими особами, та характеризується симптомами, подібними до посттравматичного стресового розладу (ПТСР): тривога, депресія, нав'язливі думки, емоційне виснаження [4].

Карпенко О. М. зазначає, що вторинна травматизація є результатом не лише тривалого слухання травматичних історій клієнтів, а й глибокого емоційного резонансу, який виникає у фахівця при роботі з горем та втратою [2, с. 45].

Це особливо актуально в роботі з родинами загиблих військовослужбовців, де переживання втрати мають високу інтенсивність та тривалість. Нерідко психологи стають свідками гострих емоційних проявів: плачу, криків, відчаю, паніки. Усе це залишає відбиток на психіці фахівця, який є «провідником» у процесі горювання.

Інші дослідники підкреслюють, що STS може проявлятися у вигляді

соматичних симптомів (головний біль, порушення сну, втома), зниження професійної ефективності, а також в особистісних змінах психолога, таких як втрата віри в справедливість, почуття безпорадності, зниження мотивації [5].

Фахівці, які тривалий час працюють з травмованими особами, ризикують втратити емоційну стабільність, що знижує якість надання допомоги. Як відзначає Братко І.В., серед найпоширеніших симптомів вторинної травматизації — хронічна втома, деперсоналізація, роздратованість, зниження емпатійності та уникнення контактів [1, с. 103].

Також відзначено, що у деяких фахівців виникає потреба в емоційному відстороненні від клієнтів, що може перешкоджати ефективній терапії. У довгостроковій перспективі це може призвести до професійного вигорання, а іноді й до повного виходу з професії. Психологам доводиться стикатися з власними морально-етичними дилемами, особливо тоді, коли допомога не дає очікуваного результату або коли втрата зачіпає ціннісні орієнтири самого фахівця.

Крім того, важливо враховувати вплив особистої історії психолога. Якщо спеціаліст має власний досвід втрати чи травми, це може підсилювати емоційний відгук і прискорювати розвиток вторинної травматизації [5]. У таких випадках спеціалісти часто потребують додаткової підтримки — як професійної, так і особистої. За умов недостатньої підтримки з боку колег або керівництва зростає ризик розвитку тривалих розладів психіки.

Серед основних факторів ризику розвитку STS у психологів, які працюють із родинами загиблих:

- висока емпатійність та схильність до ідентифікації з клієнтом;
- відсутність супервізії та регулярної психологічної підтримки;
- перевантаження через велику кількість клієнтів;
- недостатня підготовка до роботи з горем;
- культурний та соціальний тиск щодо "обов'язкової" підтримки сімей загиблих;
- відсутність здорового балансу між особистим і професійним життям.

У контексті українських реалій, важливо враховувати ще один фактор — відсутність системної підготовки фахівців до роботи з наслідками масових втрат. Багато психологів опинилися в ситуації, коли доводиться працювати з глибоко травмованими людьми без достатньої кількості методичних матеріалів, супервізій, ресурсів для самовідновлення [3].

Згідно з дослідженням [6], вразливість до STS підвищується при тривалому емоційному включенні без достатніх навичок саморегуляції та професійного захисту. Також було зауважено, що у фахівців, які не отримують адекватної організаційної підтримки, рівень стресу значно вищий.

Для запобігання вторинній травматизації важливими є:

- обов'язкова супервізія та участь у професійних групах підтримки;
- навчання технікам саморегуляції (майндфулнес, дихальні практики,

когнітивна реструктуризація);

- баланс між професійним і особистим життям;
- регулярне проходження особистої терапії [4];
- чітке визначення особистих меж у професійній діяльності.

Сучасна практика вимагає від роботодавців створення умов, які сприяють збереженню ментального здоров'я персоналу. Це включає:

- планування гнучких графіків роботи;
- доступ до консультацій психотерапевтів для самих фахівців;
- створення безпечного простору для емоційного розвантаження (кімнати відпочинку, арт-терапевтичні практики тощо);
- запровадження етичного кодексу взаємодії всередині команд.

Профілактичні заходи мають бути спрямовані не тільки на окремого фахівця, але й на організаційну культуру загалом. Високий рівень відкритості, взаємопідтримки та обміну професійним досвідом є потужним фактором зниження рівня вторинної травматизації.

Вторинна травматизація — серйозне професійне явище, яке вимагає усвідомлення та системної роботи зі сторони як окремого спеціаліста, так і організацій, що залучають фахівців до допомоги родинам загиблих військовослужбовців. Попередження STS є необхідною умовою ефективної та безпечної психологічної практики. Для цього необхідно створювати умови професійного розвитку, впроваджувати системи підтримки, а також формувати стратегії особистої стійкості фахівців.

Список бібліографічних посилань

1. Братко І. В. Вторинна травматизація в роботі військового психолога. Актуальні проблеми психології.. Т. 3. №1(27). 2020. 100–108 с.
2. Карпенко О. М. Психологічні виклики війни: травма втрати в роботі фахівця. Київ: Академпрес, 2022. 180 с.
3. Степаненко Л. І. Профілактика професійного вигорання у сфері кризового консультування. Львів: Світ, 2021. 144 с.
4. Figley, C. R. (1995). Compassion fatigue: Coping with secondary traumatic stress disorder in those who treat the traumatized. New York: Brunner/Mazel.
5. Herman, J. L. (1997). Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence—from Domestic Abuse to Political Terror. New York: Basic Books.
6. Cummings, C., Singer, J., Hisaka, R., & Benuto, L. T. (2021). Compassion Satisfaction to Combat Work-Related Burnout, Vicarious Trauma, and Secondary Traumatic Stress. *Journal of Interpersonal Violence*, 36(9–10), NP5304–NP5319. <https://doi.org/10.1177/0886260518799502>

ВЕРБИЦЬКА ДАРИНА ЕДУАРДІВНА,

курсант ННІ №1-24-102

Харківського національного університету внутрішніх справ

МАКАРОВА ОЛЕНА ПАВЛІВНА,

кандидат психологічних наук, доцент, майор поліції

доцент кафедри криміналістики та судової експертології

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ

Збройна агресія російської федерації проти України, що триває з 2014 року і набула повномасштабного характеру у 2022 році, зумовила виникнення нових викликів для системи кримінального судочинства. Особливої актуальності набуває криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у ході збройного конфлікту - зокрема, воєнних злочинів, злочинів проти людяності, геноциду, терору тощо. В умовах обмеженого доступу до місць подій, відсутності стандартної доказової бази та системного характеру злочинної діяльності держави-агресора, криміналістика мусить адаптувати свої методики, засоби та прийоми.

Аналізуючи воєнні злочини як окрему правову категорію, науковці звертають увагу на низку їх характерних рис:

1. ці правопорушення є відносно новим явищем у практиці слідчих органів, що потребує специфічного підходу до їх розслідування;

2. вони відзначаються високим рівнем складності механізму вчинення, що ускладнює встановлення обставин злочину;

3. наслідки таких діянь здебільшого проявляються у масштабних руйнуваннях об'єктів цивільної інфраструктури та наявності значної кількості загиблих, часто без можливості оперативної ідентифікації;

4. вчиняються із застосуванням засобів та способів, які є незвичними або новими для органів досудового розслідування та криміналістів;

5. виконавцями виступають особи, що постійно змінюють місцезнаходження, зокрема й перебуваючи за межами юрисдикції держави, на території якої було вчинено злочин [3, с.40].

Беззаперечно, обґрунтованість твердження, що злочини, вчинені військовослужбовцями збройних сил російської федерації на території України, мають надзвичайно широкий масштаб. Їх документування та розслідування вимагають аналізу великої кількості подій, ретельного збору об'ємної доказової бази, а також проведення численних судових експертиз [4, с.10].

Умови та особливості проведення слідчих дій у справах про воєнні злочини, а також порядок виявлення, фіксації та вилучення слідової інформації

вимагають впровадження сучасних криміналістичних підходів. Ці підходи базуються на активному використанні спеціалізованих технічних засобів (пристроїв, комплексів, систем), новітнього програмного забезпечення та залученні фахівців із відповідними професійними знаннями й досвідом. Одним із важливих напрямів є вдосконалення процесуального регулювання використання таких технічних засобів і підготовка висококваліфікованих експертів-криміналістів [6].

З огляду на сучасні реалії війни, що супроводжується систематичними актами геноциду та масовими вбивствами цивільних громадян України, надзвичайного значення набуває робота з біологічними об'єктами, насамперед – зразками ДНК.

Криміналістичні підрозділи Національної поліції України виконують масштабні завдання: встановлення особи загиблих за допомогою генетичної експертизи, відбір зразків у родичів зниклих осіб, створення відповідних баз даних для зіставлення та ідентифікації.

У 2022 році в Україні було розгорнуто мережу мобільних ДНК-лабораторій, які дозволяють оперативно й ефективно проводити дослідження безпосередньо у районах скоєння воєнних злочинів. До технічного арсеналу увійшли, зокрема, пристрої ANDE 6C, здатні упродовж 90–105 хвилин генерувати ДНК-профілі з букального епітелію або інших біологічних об'єктів. Особливість цього обладнання можливість використання безпосередньо «в польових умовах», що значно знижує ризики втрати або пошкодження зразків [2, с.141].

Пристрій також ефективно працює зі складними зразками, наприклад, з кістковими фрагментами тіл, які зазнали тривалого впливу руйнівних чинників гниття, високих температур тощо.

Ще одним важливим напрямом криміналістичної діяльності у сфері документування злочинів збройної агресії є огляд місць подій із використанням лазерного 3D-сканування. Для цього застосовується, зокрема, сканер Z+F Imager 5016, за допомогою якого створюються високоточні просторові моделі об'єктів, що зазнали значних руйнувань[5].

Таке сканування є надзвичайно ефективним під час документування наслідків ракетних ударів, обстрілів чи бомбардувань, особливо в умовах масштабних пошкоджень міської інфраструктури. Складність полягає не лише у великій площі таких об'єктів, а й у ризиках повторних атак, що створює додаткові загрози для слідчих.

Тому швидке і якісне 3D-сканування дозволяє отримати точну та доказову модель подій для подальшого розслідування й аналізу.

Окремий вектор сучасної криміналістики у цій сфері – застосування безпілотних літальних апаратів (БПЛА). Дрони забезпечують високу ефективність фіксації наслідків воєнних злочинів у віддалених, замінованих або небезпечних зонах [1, с.24].

Зібрані фото- та відеоматеріали з БПЛА використовуються для створення детальних схем, фототаблиць, планів місцевості та долучаються до протоколів огляду місця події.

Особливо результативним цей метод є на деокупованих і прифронтових територіях, де традиційні методи розслідування можуть бути ускладнені.

Для підвищення ефективності такого підходу необхідною є системна підготовка криміналістів, зокрема набуття ними навичок управління БПЛА, а також умінь працювати з професійним програмним забезпеченням - зокрема, Pix4D, яке дає змогу створювати точні ортофотоплани та тривимірні моделі місцевості та будівель.

Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних зі збройною агресією, потребує адаптації до умов гібридної війни, масовості порушень і міжнародного виміру відповідальності. Успішність розслідувань у цій сфері залежить не лише від технічного оснащення, а й від системної взаємодії між національними і міжнародними правоохоронними органами, застосування новітніх технологій і створення спеціалізованих слідчих підрозділів.

Список бібліографічних посилань

1. Особливості застосування безпілотних літальних апаратів органами та підрозділами поліції: метод. рек. А.А. Саковський, І. М. Єфіменко, С.М. Науменко, С.І. Кравченко та ін. Київ. НАВС, 2022. 67 с
2. Патик Л. Л., Патик А. А. (2023) Способи ідентифікації осіб, зниклих безвісти за особливих обставин.*Актуальні питання криміналістики та судової експертизи*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (м.Київ, 30 лист. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, С. 139–141
3. Татарин Н. М. Особливості організації розслідування воєнних злочинів. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану*: тези доп. Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.). Харків: ХНУВС, 2022. С. 40–44.
4. Шепітько В. Теоретико-методологічна модель криміналістики та її нові напрями. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. Вип. 3 (25). С. 9–20. DOI: 10.32353/khrife.3.2021.02.
5. Шехавцов Р. М. Можливості використання технологій 3D сканування під час розслідування злочинів *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. - 2010. - № 3. - С. 247-251
6. Kryvoruchko, L., Pylyp, V., Makarova, O. (2023) Activities of Ukraine law enforcement agencies to ensure the rights and freedoms of citizens during martial law. *Amazonia Investiga*, 12(64). С. 228- 236

ГАВРИЛОВ ІЛІЯ ОЛЕКСАНДРОВИЧ,

майор, слухач магістратури за спеціальністю

011 «Освітні, педагогічні науки»

Національної академії Національної гвардії України

ТРОБЮК НАТАЛІЯ ЮРІВНА,

доктор філософії, підполковник,

старший викладач кафедри психології та педагогіки,

Національна академія Національної гвардії України

ВІЙСЬКОВА ПЕДАГОГІКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Війна в Україні підсилила увагу до боєздатності збройних сил у контексті теорії і практики та актуалізувала питання засадничих нормативно-правових актів держави з безпеки та оборони, зокрема: Закону України “Про національну безпеку”, Указів Президента України: “Про Стратегію воєнної безпеки України”, “Про Стратегію національної безпеки України”.

Стратегія воєнної безпеки України наголошує на стійкості держави зауважуючи, що вона досягається здатністю системи управління державою, сил оборони, національної економіки, інфраструктури та суспільства швидко відновлюватися та адаптуватися до змін у безпековому середовищі й до тривалого протистояння в наданні відсічі і стримування збройної агресії проти України, підтриманням спроможностей до здійснення стратегічного розгортання територіальної оборони України, руху опору, ведення операцій. Важливою складовою стійкості держави Збройних Сил України виступає психологічна стійкість військовослужбовців різних категорій, які беруть участь у бойових діях і забезпечують їхню ефективність. Психологічна стійкість в конкретних умовах та ситуаціях вважається, по-перше, - процесом впливу та взаємовпливу інтелекту, здібностей, навичок, умінь особистості військовослужбовця стримувати стресові, емоційні, когнітивні процеси, зберігаючи при цьому активний стан, по-друге, - означає наявність адаптивного потенціалу особистості військовослужбовця, обумовлюючи його можливості в подоланні складних ситуацій [1].

Ключовим елементом професійної підготовки військовослужбовців, що відіграє значущу роль у формуванні їх морально-психологічної стійкості є військова педагогіка. Вона забезпечує цілісний підхід до формування особистості воїна, здатного ефективно діяти в умовах високого психоемоційного навантаження. Завдання військової педагогіки - не лише передати знання, уміння та навички, а й виховати в особового складу відповідальність, внутрішню дисципліну, патріотизм і здатність зберігати психологічну рівновагу в екстремальних умовах. Особливе місце у військовій педагогіці займає формування морально-психологічної стійкості військовослужбовців, яка є

основою їх бойової готовності. Зазначене поняття визначає здатність воїнів ефективно діяти в умовах стресу, небезпеки та невизначеності, зберігаючи при цьому високий рівень бойової готовності та морального духу.

Морально-психологічна стійкість визначається науковцями як комплексна характеристика особистості військовослужбовця, яка включає здатність протистояти негативним психічним станам, зберігати оптимальний рівень працездатності та приймати обґрунтовані рішення в екстремальних умовах. При цьому до основних компонентів морально-психологічної стійкості відносять:

емоційно-вольовий компонент: уміння контролювати емоції та виявляти волю в складних ситуаціях;

когнітивний компонент: здатність швидко аналізувати обстановку та приймати раціональні рішення;

мотиваційний компонент: наявність внутрішньої мотивації та відданості військовому обов'язку [2].

Реалізація розвитку морально-психологічної стійкості військовослужбовців здійснюється шляхом застосування принципів, методів і засобів військової підготовки, зокрема через:

психологічну підготовку: використання тренінгів, що формують навички з управління стресом, розвиток емоційної стійкості та навички саморегуляції. Це сприяє підвищенню здатності військовослужбовців адаптуватися до бойових умов;

моральне виховання: формування у військових високих моральних якостей, патріотизму та відданості Батьківщині. Це забезпечує внутрішню мотивацію та готовність виконувати службові обов'язки;

соціально-психологічну підтримку: створення згуртованих військових колективів, де панує взаємодопомога та підтримка, що підвищує стійкість кожного військовослужбовця.

Ефективне виконання бойових завдань з мінімальними втратами – одне з головних завдань військ (сил). Діяльність військовослужбовців в умовах війни пов'язана з великими фізичними та психічними навантаженнями, які дестабілізують психіку військовослужбовців, знижують її ефективність, що негативно позначається на результатах виконання завдань за призначенням загалом. Сучасна війна потребує високої підготовки та професіоналізму військовослужбовців, висуває більш високі вимоги до формування стійкості складних навичок, умінь та інших психічних утворень, їхнього підтримання тривалий час і за різних умов. Зважаючи на це виникає актуальна проблема аналізу та врахування різноманітних чинників, які впливають на психологічну стійкість особового складу під час бойових дій. У бойовій обстановці психіка військовослужбовця зазнає безліч різноманітних впливів. Одні з них сприяють мобілізації та концентрації фізичних та духовних можливостей людини, підвищенню бойової активності, хоробрості, самовідданості. Інші, навпаки,

дезорганізують бойову діяльність військовослужбовців, блокують доступ до наявних резервів організму, дестабілізують роботу нервової системи та психіки. Треті не мають помітного впливу на бойову поведінку. Зважаючи на вищезазначені чинники, які впливають на психіку військовослужбовців, умовно можна розділити на соціальні та бойові. У бойовій обстановці соціальні чинники мають вирішальний вплив на військовослужбовців, оскільки є підґрунтям для формування широких соціальних мотивів їхньої поведінки та міцних бойових установок. Досвід показує, що характер бойових дій військовослужбовців (активний, пасивний, самовідданий тощо) багато у чому залежать від ставлення населення до війни, від рівня її популярності у свідомості мас. Образ війни у свідомості громадян набуває певного емоційного забарвлення залежно й від того, наскільки успішно, на чий території ведуться бойові дії та яка частина населення країни фізично та психологічно бере у них участь. Таке ставлення населення до війни впливає на бойову активність військовослужбовців трояко. По-перше, завдяки роботі механізмів психічної індукції, навіювання, наслідування, військовослужбовці засвоюють панівний настрій у суспільстві, формують відповідні настанови та мотиви бойової поведінки. Суспільно-історична практика свідчить, що жоден ентузіазм в Збройних силах неможливий, якщо його не буде на Батьківщині. При цьому необхідно мати на увазі психологічну закономірність, яка полягає у тому, що підґрунтям переможних воєн є ідеї зрозумілі та близькі серцю кожного військовослужбовця. По-друге, бойова готовність військовослужбовців великою мірою визначається ставленням народу до власних Збройних сил. Ця закономірність також підтверджується суспільно-історичною практикою. По-третє, військовослужбовці заражаються емоційним ставленням народу до противника, що також суттєво впливає на активність їхніх бойових дій. Історичний досвід переконливо свідчить, що у бойовищах найчастіше перемагають ті Збройні сили, військовослужбовці яких бачать у противнику лютого і ненависного ворога, що посягає на суверенітет та територіальну цілісність їхньої Батьківщини. Враховуючи зазначене необхідно зауважити, що будь-яка війна вимагає тривалої роботи з формування у суспільстві військового духу нації, що беззаперечно формуватиме морально-психологічну стійкість військовослужбовців [4].

Для ефективного формування морально-психологічної стійкості військова педагогіка рекомендує такі методи:

- *навчальні тренінги та симуляції*: моделювання бойових ситуацій для розвитку навичок швидкого реагування та прийняття рішень;
- *психологічні семінари*: заняття, спрямовані на розвиток емоційного інтелекту та навичок стресостійкості;
- *індивідуальні консультації*: робота з психологами для вирішення особистих проблем та підвищення особистої стійкості.

Бойовий досвід є значущим фактором, що впливає на морально-

психологічну стійкість. Військовослужбовці, які пройшли через реальні бойові дії, часто демонструють вищий рівень стійкості завдяки: *адаптації до стресових умов* - практичний досвід допомагає виробити механізми подолання стресу; *підвищенню впевненості* - успішне виконання бойових завдань зміцнює віру у можливості. Тому можна зазначити, що використання методу прикладу буде досить значимим для формування морально-психологічної стійкості військовослужбовців. Досить важливим у цьому напрямку є і психологічна реабілітація військовослужбовців після виконання бойових завдань, що слугує відновленню їхнього психічного здоров'я та готовності до подальшої служби. При цьому, особливу увагу необхідно зосередити на:

психотерапевтичних сесіях - допомога у подоланні посттравматичних стресових розладів;

групових заняттях - обговорення пережитого досвіду в колі товаришів для зниження психологічного напруження;

фізичній активності - заняття спортом як засіб відновлення психофізичного стану.

Отже, морально-психологічна стійкість є важливою складовою бойової діяльності. Військова педагогіка виступає тим інструментом, що за допомогою виховання, навчання і розвитку особистості формує у військовослужбовців навички спрямовані на ефективні дії при виконанні службово-бойової діяльності. Процес формування морально-психологічної стійкості військовослужбовців є цілісною системою, елементи якої, доповнюючи один одного, дають змогу виробити у особистості необхідні психологічні якості. Одним із головних завдань такого процесу є розвиток психологічної готовності до подолання небезпек і труднощів бойової обстановки, формування здатності переносити значне нервово-психічне напруження під час військових дій.

Список бібліографічних посилань

1.Клочков В. В. Сучасні погляди на проблему формування психологічної стійкості військовослужбовців в умовах бойових дій. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. № 3. С. 71-79.

2.Клочков В. В. Підтримання психологічної стійкості військовослужбовців в районі ведення бойових дій. *Вісник Національного університету оборони України*. 2023. № 71(1). С. 85–93.

3.Клочков В. В. Особливості формування психологічної стійкості майбутніх офіцерів Збройних сил України. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. № 70(6). С. 67–77.

4.Клочков В. В. Поняття та структура психологічної стійкості військовослужбовців до бойових дій. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. № 68(4). С. 52–63.

5.Яценко О. Психологічне забезпечення навчально-бойової діяльності військовослужбовців. *Науковий вісник Волинського національного університету*

імені Лесі Українки. 2024. № 1. С. 85–92.

ГОРБАЧ ПРИНА ЮРІЇВНА,

курсант ННІ №1-24-104

Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗОЗУЛЯ ЄВГЕНІЙ,

майор поліції, викладач кафедри криміналістики та судової експертології

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ В ЗОНІ БОЙОВИХ ДІЙ ТА НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Психологічні особливості діяльності судових експертів, які працюють в умовах зони бойових дій та на деокупованих територіях, мають особливе значення через складність, інтенсивність та унікальність викликів, що виникають у цих екстремальних умовах. Судові експерти відіграють ключову роль у встановленні об'єктивної істини в кримінальних та цивільних справах, а в умовах війни їхня діяльність набуває особливого значення в розслідуванні злочинів, пов'язаних із воєнними злочинами, порушенням прав людини, а також у відновленні справедливості на деокупованих територіях.

На думку В. Бондаренко-Берегович робота в таких умовах супроводжується значним психологічним навантаженням, підвищеним ризиком для фізичного і психічного здоров'я, а також потребує специфічної підготовки та адаптації до особливих умов праці. У зоні бойових дій судові експерти зіштовхуються з безліччю стресових факторів, що впливають на їхню психологічну стійкість і працездатність [1].

Це можуть бути загрози безпеці, непередбачуваність ситуації, погані умови праці, низька забезпеченість матеріалами, а також висока емоційна напруга через безпосередній контакт із жертвами, свідками чи наслідками насильства. Часто робота експертів пов'язана з оглядом місць злочинів, на яких залишилися сліди насильства, трупи, руйнування, що викликає інтенсивний емоційний дискомфорт. Вони змушені опрацьовувати інформацію, яка викликає у них відчуття жаху, тривоги, відрази або безпорадності, що може призводити до розвитку професійного вигорання, посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та інших психологічних розладів. Особливо складною є робота на деокупованих територіях, де судові експерти повинні не лише фіксувати факти злочинів, але й відновлювати доказову базу в умовах руйнування інфраструктури, нестачі ресурсів та небезпеки. Психологічні особливості діяльності в таких умовах полягають у підвищеній необхідності емоційної стійкості, швидкої адаптації до

змін та умінні працювати в команді під впливом постійного стресу [1].

Судові експерти часто перебувають у стані хронічної напруги, оскільки їхня діяльність має не лише науково-юридичне значення, а й високу соціальну відповідальність, а від якості їхньої роботи залежить справедливість правосуддя, захист прав постраждалих та встановлення істини для суспільства. Експерти змушені часто балансувати між об'єктивністю дослідження та емоційним залученням, що виникає в процесі спілкування з потерпілими або свідками, які пережили жахи війни. Крім того, специфіка роботи у зоні бойових дій передбачає постійний ризик для життя та здоров'я, що також накладає додаткове психологічне навантаження. Відчуття небезпеки, необхідність швидко приймати важливі рішення у складних обставинах формують особливий психологічний портрет експерта, який повинен володіти високим рівнем стресостійкості, концентрації та контролю емоцій .

У таких умовах значну роль відіграють психологічні методи підтримки, зокрема проведення регулярних консультацій з психологами, використання технік релаксації, а також створення сприятливого мікроклімату в робочому колективі. Важливою складовою є і психологічна підготовка судових експертів, яка має включати не лише фахові знання, а й навички саморегуляції, вміння долати стрес, а також методики профілактики професійного вигорання[2].

На практиці це означає, що експерти повинні мати доступ до програм психологічної підтримки, які допомагають їм знижувати рівень тривожності, уникати емоційного виснаження та зберігати ефективність діяльності в складних умовах. Особливу увагу слід приділяти розвитку комунікативних навичок, що дозволяють правильно будувати спілкування з різними категоріями осіб, уникати конфліктів та зменшувати емоційне навантаження під час спілкування із свідками або потерпілими[1]. Також необхідно враховувати, що діяльність судових експертів у зоні бойових дій пов'язана з високим рівнем інформаційного навантаження та необхідністю швидкого опрацювання великого обсягу матеріалів. Це вимагає підвищеної концентрації уваги, вміння працювати в умовах постійних перебоїв та обмежень ресурсів, що теж створює психологічні труднощі.

Важливим є те, що експерти часто мають справу з інформацією, що містить докази воєнних злочинів, катувань, вбивств цивільного населення, що може викликати глибокий емоційний резонанс і потребує високого рівня психологічної підготовки та підтримки. Водночас в умовах деокупованих територій судові експерти повинні бути готові до роботи з наслідками масштабних руйнувань, що накладає додаткове психологічне навантаження, адже експертна діяльність проходить у реаліях розрухи, втрати, часто – нестачі елементарних умов для роботи. Ці фактори значно підвищують рівень стресу, впливають на загальний емоційний стан фахівців, що може знижувати продуктивність та якість проведених досліджень. Підвищена психологічна вразливість може призводити до

виникнення хронічної втоми, депресивних станів, тривожних розладів, що, у свою чергу, потребує системного підходу до організації психологічної допомоги та супроводу судових експертів. Ефективність діяльності судових експертів у таких складних умовах багато в чому залежить від рівня їхньої професійної підготовки, особистісних психологічних якостей, уміння контролювати емоції, працювати в стресогенних ситуаціях, а також від наявності адекватної психологічної підтримки з боку керівництва та спеціалістів[2].

Важливо зазначити, що діяльність експертів у зоні бойових дій вимагає також особливої уваги до фізичного здоров'я, оскільки тривале перебування у стресових умовах впливає на загальний стан організму, що може призводити до зниження працездатності. Тому комплексний підхід, що включає психологічну, медичну та соціальну підтримку, є ключовим для збереження ефективності судових експертів в екстремальних умовах. Одним із важливих аспектів психологічних особливостей діяльності є мотивація судових експертів, яка у воєнних умовах зазнає суттєвих змін. Вони часто працюють не тільки задля професійного обов'язку, а й із почуття патріотизму, відповідальності перед суспільством, прагнення справедливості. Водночас високий рівень психологічного навантаження, ризику, недоліки матеріального забезпечення можуть впливати на зниження мотивації, що вимагає системної роботи щодо її підтримки. Не менш важливим є соціальний аспект діяльності судових експертів в зоні бойових дій. Часто експерти виступають не лише як спеціалісти, а й як люди, які допомагають постраждалим пережити травматичні події, підтримують їх психологічно, надають необхідну інформацію. Ця соціальна функція накладає додаткові вимоги до їхньої особистісної стійкості, емпатії та професійної етики.

Таким чином, психологічні особливості діяльності судових експертів в умовах бойових дій та деокупованих територій є комплексним явищем, що включає вплив стресу, необхідність емоційної стійкості, особливості мотивації, складність комунікації, а також вплив фізіологічного стану.

Для забезпечення ефективної діяльності судових експертів у таких умовах необхідно системно впроваджувати програми психологічної підготовки, супроводу та реабілітації, підвищувати рівень їхньої професійної компетентності, створювати умови для соціальної підтримки і розвитку внутрішньої стійкості[3].

Це сприятиме не лише покращенню якості експертної роботи, а й збереженню здоров'я та добробуту фахівців, що працюють в одних із найскладніших умов сучасності. У підсумку, психологічні особливості діяльності судових експертів у зоні бойових дій та на деокупованих територіях є визначальним фактором, що впливає на якість та ефективність їхньої роботи, а також на загальний процес відновлення справедливості й правопорядку в суспільстві після військових конфліктів. Врахування цих особливостей у професійній підготовці, організації роботи та підтримці експертів є важливою складовою сучасної системи правосуддя в умовах воєнного часу.

Список бібліографічних посилань

1. Бондаренко-Берегович В. Аналіз психологічних аспектів конструктивної діяльності працівників експертної служби. *Юридична психологія*. 2023. № 2 (33). С. 46-53.
2. Макарова О.П. Вплив психологічних особливостей особистості на тактику проведення судово-психіатричної експертизи. *ВІСНИК Харківського національного університету внутрішніх справ* № 2 (105) 2024 Частина I Харків 2024. 284с. С. 167-180.
3. Макарова О.П. Комплексна експертиза у випадках сексуального насильства в умовах війни: забезпечення прав людини та механізми правового регулювання. *Захист основних прав і свобод людини в процесі забезпечення громадського порядку та безпеки*, (05.12. 2024; Кишинів) / науковий комітет: Діну Остафчук (президент) [та ін.]. Кишинів: Редакційно-поліграфічний відділ Академія «Стефан Великий», 2025. 545 С.40-44.
4. Синоверський А. Організаційно-тактичні та психологічні основи використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими злочинними групами в умовах воєнного стану. *Юридична психологія*. 2023. № 2 (33). С. 129–140.

ГУДКОВА АНАСТАСІЯ ВІТАЛІЇВНА,

аспірант кафедри соціології та психології

навчально-наукового інституту №5

Харківського національного університету внутрішніх справ

КВАЗІБОЙОВИЙ ДОСВІД ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ АКСІОЛОГІЧНОЇ СФЕРИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УМОВАХ ВІЙНИ

З початком повномасштабного вторгнення в Україну у 2022 році питання функціонування системи безпеки й оборони набуло нових змістів – не лише у стратегічному чи організаційному вимірі, а й на рівні психологічного ресурсу особового складу. Особливо це стосується працівників поліції, які, виконуючи службові обов'язки в умовах воєнного стану, часто перебувають у стані психоемоційної мобілізації, підвищеного ризику та оперативного реагування – досвіду, що наближається до бойового. У зв'язку з цим виникає потреба в науковому осмисленні поняття квазібойового досвіду – як специфічного психологічного феномена, що формує нову соціальну ідентичність працівників поліції, трансформує їхню аксіологічну сферу та впливає на службову ефективність.

Аналіз наукової літератури свідчить, що бойовий досвід традиційно розглядається у межах військової психології як чинник, що впливає на психічне

здоров'я, адаптаційні механізми та посттравматичні зміни [1]. Проте досвід несення служби в умовах воєнного стану без прямої участі в бойових діях як окрема форма професійного стресу та трансформації особистості у науці практично не осмислювався. У вітчизняному контексті певну увагу цьому феномену приділяли дослідники, які вивчали психологічну стійкість та реакції силових структур в екстремальних умовах [4], однак саме аксіологічна площина залишається майже не дослідженою. Цей підхід ґрунтується на концепції «психології бойової зони без стрілянини» [2], у межах якої доведено, що навіть виконання тилкових або охоронних функцій у зоні військових дій спричиняє стресовий тиск, співставний із досвідом прямих бойових дій. Подібні результати демонструють також дослідження, присвячені «периферійному травматичному досвіду» [3] – участі у війні без безпосереднього бойового контакту, яка все ж змінює особистісну структуру та цінності.

У зв'язку з цим пропонується ввести поняття «квазібойовий досвід» як окрему категорію службового досвіду працівників поліції, що охоплює: функціонування в умовах підвищеної загрози, психологічної невизначеності та відносної близькості до бойових дій (прифронтові території, блокпости, евакуація цивільного населення, чергування під час обстрілів тощо); виконання службових завдань, пов'язаних із постійною мобілізацією, очікуванням загрози, наявністю жертв серед цивільних або поборатимів – але без безпосереднього вогневого контакту.

Квазібойовий досвід не є повноцінним бойовим досвідом, проте впливає на структуру особистості поліцейського подібним чином – через активацію механізмів виживання, ціннісну переоцінку, посилення емпатії або, навпаки, емоційну десенсибілізацію. Працівники поліції з квазібойовим досвідом часто демонструють ознаки трансформацій у ціннісній системі – зростання значущості безпеки, взаємної підтримки, внутрішньої стійкості; зменшення ваги гедоністичних орієнтацій; формування екзистенційної тривоги або, навпаки, екстремальної мобілізаційної установки, що дає змогу ефективно діяти в умовах невизначеності; загострене почуття відповідальності, іноді аж до межі особистісного виснаження.

Таким чином, квазібойовий досвід є чинником ціннісної трансформації, що потребує наукової валідації та практичної уваги в системі соціально-психологічного супроводу працівників поліції. Ціннісна сфера поліцейських із таким досвідом набуває перехідного характеру – від мирного до бойового – з формуванням нової системи пріоритетів, у якій особистісні смисли тісно переплітаються з професійними обов'язками та моральними дилемами.

Квазібойовий досвід є новою науковою категорією у психології професійної діяльності сил безпеки, яка описує межову форму екстремального досвіду, наближеного до бойових умов, але отриманого поза формальним полем бою. Цей феномен відображає реалії сучасної гібридної війни, у якій поліцейські змушені діяти в умовах хронічного ризику, моральної напруги, постійної непередбачуваності та ціннісних зсувів. Виокремлення квазібойового досвіду як самостійного об'єкта

дослідження є не лише теоретично важливим, а й практично необхідним – насамперед для розробки ефективної системи соціально-психологічного забезпечення персоналу, який функціонує на межі між цивільною та бойовою реальністю. Аналіз цього досвіду відкриває нові перспективи для глибшого розуміння трансформацій особистості під впливом бойових за характером ситуацій, а також дає змогу переосмислити підходи до формування психологічної стійкості, адаптаційного потенціалу, моральної витривалості та професійної ідентичності працівників сектору безпеки й оборони. Особливої значущості набуває вивчення аксіологічних наслідків цього досвіду – зокрема змін у системі цінностей, етичних орієнтирах і готовності до прийняття рішень в умовах невизначеності. Подальші дослідження мають зосереджуватись на аналізі довгострокових наслідків квазібойового досвіду, зокрема його впливу на життєві стратегії, міжособистісні взаємодії та здатність до відновлення після психотравматичних подій.

Список бібліографічних посилань

1. Залож В., Карасьов Д. Аналіз бойового досвіду участі підрозділів Державної прикордонної служби у складі сил оборони у відбитті збройного вторгнення та стабілізаційної операції *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Військові та технічні науки*. 2023. № 4. С.31-38.
2. Britt T.W., Adler A.B., Castro C.A. Military life: The psychology of serving in peace and combat: Military culture. Praeger Security International, 2006. 1000 p.
3. Forkus S.R., Breines J.G., Weiss N.H. Morally injurious experiences and mental health: The moderating role of self-compassion. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*. 2019. №11(6). P.630–638.
4. Kokun O. Incidence of occupational hardiness under the influence of extreme war factors. *Journal of Workplace Behavioral Health*. 2023. №39(2). P.139–156.

ДРОБИШЕВСЬКА ВІКТОРІЯ ВОЛОДИМИРІВНА,

*студентка 1-го курсу, ОС, магістр, Психологія
Одеського державного університету внутрішніх справ*

ЛЕБЕДИНСЬКИЙ ЕДУАРД БРОНІСЛАВОВИЧ,

*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології та педагогіки
Одеського державного університету внутрішніх справ*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, СХИЛЬНИХ ДО САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ЧАСТИНИ

Проблема самовільного залишення частини (СЗЧ) є однією з найбільш складних і небезпечних у структурі військової дисципліни. Це явище

розглядається не лише як порушення статутних норм, а й як симптом глибших психологічних і соціальних проблем, з якими стикаються військовослужбовці у складних умовах служби, особливо під час війни. СЗЧ є проявом кризи адаптації особистості до екстремального середовища, що супроводжується високим рівнем стресу, травматичних переживань, конфліктів і внутрішніх протиріч.

З психологічної точки зору, схильність до СЗЧ формується під впливом низки чинників: індивідуально-психологічних особливостей особистості, психоемоційного стану, міжособистісного клімату в колективі, умов служби, попереднього бойового досвіду, наявності психотравм тощо. Одним із ключових теоретичних підґрунть у розумінні цього феномену є концепція стресу. Термін «стрес» має широкий спектр значень і походить від англійського слова, що означає тиск, напруження або навантаження. У науковий обіг це поняття запровадив американський психофізіолог Уолтер Кеннон, коли описував дві типові реакції організму на зовнішню загрозу — боротьбу або втечу [1]. Він підкреслював, що в умовах стресу гуморальні системи, які в нормальному стані відповідають за підтримку енергетичного балансу, або значно активізуються, або тимчасово припиняють свою дію з метою максимальної мобілізації енергії [2, с. 2]. У військовому контексті це може проявлятися як СЗЧ.

Згідно з психодинамічною теорією Зигмунда Фрейда (1923), схильність до самовільного залишення частини (СЗЧ) у військовослужбовців може бути інтерпретована як наслідок внутрішнього конфлікту між несвідомими інстинктивними потягами (Ід) і суворими моральними вимогами зовнішнього середовища, представленими Супер-Его. Ід, як найдавніша та несвідома частина психіки, діє за принципом задоволення і прагне негайного здійснення потягів, не зважаючи на реальність чи соціальні норми. У ситуації, коли армійське середовище функціонує як жорстке, авторитарне джерело зовнішнього тиску, а Его — частина особистості, відповідальна за посередництво між Ід, Супер-Его та реальністю — є недостатньо сформованим чи ослабленим, виникає психічне напруження [3, с. 13].

Щоб уникнути цього внутрішнього конфлікту, психіка активізує захисні механізми, такі як заперечення (ігнорування неприпустимих імпульсів) та витіснення (видалення тривожних змістів у несвідоме). У військовому контексті це може виявлятися у відмові приймати систему субординації, яка у сприйнятті особистості може несвідомо ототожнюватися з загрозою для самозбереження або свобод. Таке неприйняття, в свою чергу, може набувати поведінкової форми у вигляді СЗЧ — своєрідної несвідомої спроби особистості звільнитись від напруження, спричиненого суперечністю між глибинними потягами Ід і суворими обмеженнями Супер-Его при недостатньому втручанні Его як регулятора.

Згідно з когнітивною моделлю Аарона Бека, схильність до депресивних станів пов'язана з наявністю в особистості стійких негативних «схем» — глибинних переконань, що формуються внаслідок травматичного досвіду або

негативних подій у дитинстві. У стані депресії ці схеми активізуються, і людина починає сприймати негативні автоматичні думки як об'єктивну реальність. Це, у свою чергу, зумовлює появу характерних симптомів депресії: емоційних (пригнічений настрій, втрата здатності відчувати радість), когнітивних (проблеми з пам'яттю, зниження концентрації), мотиваційних (апатія, втрата інтересу до діяльності), поведінкових (пасивність, зниження активності), а також фізіологічних (порушення сну, апетиту, загальна втрата енергії) [4, с. 16].

Когнітивно-поведінкова модель Аарона Бека (1976) підкреслює роль негативних автоматичних думок у формуванні деструктивної поведінки. У військовослужбовців, схильних до СЗЧ, часто виявляється когнітивна тріада: негативна оцінка себе, світу та майбутнього. Наприклад, військовий із тривалим бойовим досвідом може думати: «Я нічого не вартий», «Командири мене зневажають», «Я не витримаю ще один бій». Такі переконання знижують здатність до адаптації та підвищують ризик девіантної поведінки.

Соціально-психологічні теорії, зокрема теорія соціального навчання А. Бандури (1977) [5, с. 84], пояснюють СЗЧ як реакцію на поведінкові моделі в колективі. Якщо в підрозділі домінують негативні соціальні ролі, низький рівень згуртованості, недовіра до командування або поширення ідей уникнення служби, то у новобранців формується відповідна установка. У таких умовах виникає «модель втечі» як соціально прийнятна (всередині групи) стратегія виживання.

Особливу роль у формуванні схильності до СЗЧ відіграють індивідуальні риси особистості. Так згідно класифікацією К. Леонгарда акцентуація характеру (від грец. — «особливість», «риса») означає надмірне вираження окремих рис характеру або їх поєднань, яке знаходиться на межі між психологічною нормою та патологією. Леонгард запропонував концепцію акцентованих особистостей і розробив систему типів акцентуацій характеру. У своїх працях він наголошував, що акцентуація не є синонімом психопатології. На його думку, якби нормою вважалася лише середньостатистична помірність, то будь-яке відхилення довелося б трактувати як розлад, що є помилковим. Ба більше, Леонгард вважав, що особистість без жодних ознак акцентуації навряд чи зможе виразно проявити себе в позитивному сенсі, хоча і менш схильна до деструктивного розвитку [6, с. 471].

Отже, акцентуована особистість має потенціал до яскравого індивідуального розвитку, як у конструктивному, так і в деструктивному напрямі. Таким чином, акцентуацію слід розглядати не як патологію, а як крайній варіант психічної норми. Найбільш уразливими до СЗЧ є особи з емоційно-лабільною, демонстративною та нестійкою акцентуаціями. Для них характерні імпульсивність, нестриманість, схильність до афективних реакцій, недостатня здатність до самоконтролю, що особливо критично у бойових або конфліктних умовах.

Також у контексті соціально значущих чинників (СЗЧ) актуальним є

поняття психологічного інфантилізму. За теорією психосоціального розвитку Еріка Еріксона (1950), психологічний інфантилізм — це прояв емоційної незрілості, яка виражається у нездатності брати на себе відповідальність, униканні життєвих викликів і слабкій стресостійкості [7]. Особистості з таким типом розвитку, як правило, не розвивають внутрішню мотивацію та залежать від зовнішніх чинників, що стимулюють їхню поведінку.

У військовому контексті це означає, що для таких осіб служба часто є наслідком тиску ззовні (наприклад, наказів, очікувань оточення чи страху покарання), а не внутрішньої потреби чи усвідомленої мотивації. Під час тривалого перебування у стресових бойових умовах ця зовнішня мотивація швидко руйнується, що веде до деморалізації, зниження бажання виконувати накази та підвищеної ймовірності самовільного залишення частини.

Важливим психологічним аспектом є наявність посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Так, одним із характерних симптомів посттравматичного стресового розладу (ПТСР) є нав'язливе повторне переживання травматичної події. Цей прояв включає яскраві спогади, нічні кошмари, флешбеки або сильні емоційні реакції, що виникають під впливом зовнішніх або внутрішніх тригерів, пов'язаних із пережитою травмою [8, с.10-11]. Служба в зоні бойових дій може спровокувати ретравматизацію, а військовий, який не має доступу до психологічної допомоги, може сприймати єдиним виходом уникнення служби шляхом СЗЧ.

Психологічний портрет військовослужбовця, схильного до СЗЧ, як правило, включає наступні характеристики: низька емоційна стабільність; знижена саморегуляція; зовнішній локус контролю; слабкий рівень мотивації до служби; конфліктність, недовіра до командування; висока тривожність або депресивні стани; негативний попередній бойовий або службовий досвід; наявність симптомів ПТСР.

На практиці це може виглядати наступним чином. Мобілізований військовослужбовець, без достатньої підготовки потрапляє до зони активних бойових дій. Він не має підтримки в підрозділі, командир поводить себе авторитарно, присутні елементи тиску військовослужбовців з бойовим досвідом. Після втрати побратима внаслідок обстрілу, у нього формується страх і фіксація на ідеї втечі. Через кілька днів він залишає частину, уникаючи контакту з командуванням. Його вчинок пояснюється не лише дисциплінарною проблемою, а й гострою психічною дезадаптацією.

Профілактика СЗЧ потребує комплексного підходу. На первинному етапі необхідно здійснювати якісний психофізіологічний та психологічний відбір. На вторинному — важливо створити у військовому колективі сприятливий морально-психологічний клімат, впровадити регулярні інтервенції (тренінги зі стрес-менеджменту, емоційної грамотності). На третинному етапі — необхідна реабілітація тих, хто вже проявив девіантну поведінку, із застосуванням

когнітивно-поведінкової терапії, тілесно-орієнтованої терапії, EMDR (десенсибілізації і репроцесінгу рухами очей).

Таким чином, схильність до самовільного залишення частини є складним багатофакторним явищем, що потребує міждисциплінарного аналізу та системного підходу до профілактики. У центрі цього процесу має бути військовослужбовець як особистість — зі своїми травмами, слабкостями, потребами та внутрішньою боротьбою.

Список бібліографічних посилань

1. Кеннон, В. Б. (1929). Bodily changes in pain, hunger, fear, and rage. New York: Appleton-Century-Crofts. URL: <https://digirepo.nlm.nih.gov/ext/dw/00620620R/PDF/00620620R.pdf>
2. Науменко, Г., Жук, А., Янчук, Т. (2023). Важливі навички в період стресу. Досвід проведення навчання в самодопомозі. Психосоматична медицина та загальна практика, 8(2). URL: <http://ir.librarynmu.com/bitstream/123456789/13157/1/%d0%9d.pdf>
3. Основи глибинної психології : курс лекцій : навчальний посібник / уклад. Н. В. Гриньова. – Умань : Візаві, 2013. –124 с. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/1061/1/osnovu_glubunnoi_psuchologii.pdf
4. Кулик Ю. Особливості проявів депресивних станів серед осіб, які перенесли COVID-19: системний огляд літератури: магістерська робота: (053 «Психологія»). Український католицький університет. кафедра клінічної психології. Львів: УКУ, 2022, 53 с. URL: <https://er.ucu.edu.ua/items/779679c3-9b62-46b0-8cf9-9bf949618afb>
5. Москаленко В.В. М 82 Соціальна психологія. Підручник. Видання 2-ге, виправлене та доповнене – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 688 с. URL: <https://surl.li/mkskte>
6. Дубровіна Е.А. Акцентуації характеру та їх вплив на військову діяльність. The 6th International scientific and practical conference “Progressive research in the modern world” (March 2-4, 2023) BoScience Publisher, Boston, USA. 2023. 663 p. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/48407/1/PROGRESSIVE-RESEARCH-IN-THE-MODERN-WORLD-2-4.03.23.pdf#page=470>
7. Erikson, E. H. (1950). Childhood and Society. New York: W. W. Norton & Company. URL: <https://archive.org/details/childhoodsociety00erik/page/n455/mode/2up>
8. Яцина О. Ф. Вплив війни на психічне здоров'я: ознаки травматизації психіки дітей та підлітків / О. Ф. Яцина // Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина». № 7 (25). – Київ : Громадська наукова організація «Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління», 2022. – С. 554-567. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/43260>

ДРОБІТ ЛІЛІЯ РИШАРДІВНА,

*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри спеціальної освіти,
ЛНУ імені Івана Франка*

САЛАМОН ОЛЕГ ЛЕОНТІЙОВИЧ,

*асистент кафедри спеціальної освіти,
ЛНУ імені Івана Франка*

БЕРКУТА ДІАНА ОЛЕКСАНДРІВНА,

*студентка спеціальності «Спеціальна освіта»
факультет педагогічної освіти,
ЛНУ імені Івана Франка*

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІГРАШКИ В КОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ

У сучасній системі дошкільної і спеціальної освіти актуальним є пошук ефективних засобів корекційно-розвивальної роботи з дітьми, які мають порушення розвитку. Особливої уваги заслуговує використання елементів української народної культури, зокрема національної іграшки — як багатофункціонального педагогічного ресурсу, що поєднує освітню, виховну, культурну та терапевтичну складові. Національна іграшка є не просто засобом гри, а символом традиції, носієм етнічного досвіду, що здавна виконує оберегову, ритуальну, комунікативну функції. Іграшки, виготовлені з природних матеріалів (дерево, солома, кукурудза, тканина), формують у дітей естетичний смак, активізують тактильне сприйняття, стимулюють мовленнєву, пізнавальну та емоційно-соціальну сфери. [1; 3; 6]

Національна іграшка — це не просто об'єкт гри чи культурний артефакт, а глибоко символічний елемент, що репрезентує традиції, цінності, естетику народу. Вона несе у собі багатовіковий досвід родинного виховання, етичних норм, етнографічних уявлень, національної образності та духовності. Такі іграшки — ляльки-мотанки, дерев'яні звірята, глиняні свищики, вироби з соломи та кукурудзи — формувалися протягом століть як засоби передачі знань про світ, людські взаємини, працю, природу, релігію. [2; 4; 5]

Іграшки, виготовлені з натуральних матеріалів, є тактильно приємними, безпечними, екологічно чистими. Вони стимулюють сенсорний розвиток дитини, зокрема розвиток тактильного, температурного, слухового й зорового сприйняття. Це особливо важливо у роботі з дітьми, які мають сенсорні чи мовленнєві порушення. Взаємодія з такими іграшками активізує зони мозку, відповідальні за обробку сенсорної інформації, покращує моторну координацію, формує цілісне тілесне сприйняття. Крім того, використання народної іграшки позитивно впливає на мовленнєвий розвиток. Знайомство з назвами предметів, матеріалів, дій, які

супроводжують гру, збагачує словниковий запас, формує граматично правильне мовлення, активізує мовленнєвий діалог. Іграшка стає емоційним містком у спілкуванні між дитиною і дорослим. Не менш важливим є вплив національної іграшки на емоційну сферу. Діти легко емоційно прив'язуються до іграшки, проєктуючи на неї свої почуття. Це сприяє формуванню емоційного інтелекту, розвитку емпатії, навичок саморегуляції. Через гру дитина навчається розпізнавати та вербалізувати емоції, переживати їх у прийнятній формі. [3; 4; 7]

Таким чином, національна іграшка є своєрідним містком між традицією й сучасністю, між культурним досвідом і психолого-педагогічними завданнями. Її використання у спеціальній освіті сприяє гармонійному розвитку особистості дитини. У роботі з дітьми з порушеннями розвитку національна іграшка виконує такі функції:

- Корекційна: сприяє розвитку дрібної моторики, артикуляційної моторики, формуванню правильного мовленнєвого дихання, активізує мовленнєву діяльність у контексті сюжетно-рольової гри.
- Емоційно-регулятивна: створює емоційно безпечне середовище, знижує рівень тривожності, сприяє саморегуляції.
- Когнітивна: допомагає засвоювати нові знання, розвивати мислення, увагу, пам'ять.
- Національно-виховна: формує у дітей ціннісне ставлення до культури свого народу, прищеплює повагу до традицій.

Особливо ефективним є поєднання національної іграшки з елементами казкотерапії, вправо-ритмічних ігор, пальчикової гімнастики та трудової діяльності. Наприклад, виготовлення ляльки з качана кукурудзи поєднує сенсорну стимуляцію, розвиток мови, пізнавальної сфери та позитивне емоційне переживання. Такі заняття стимулюють мовленнєву активність, розширюють словниковий запас, сприяють формуванню фразового мовлення та розвитку комунікативної взаємодії. [1; 4; 6]

Використання ляльки-мотанки, шумових іграшок, дерев'яних фігурок тварин у дидактичних і сюжетно-рольових іграх дозволяє дитині моделювати знайомі життєві ситуації, закріплювати лексичний та граматичний матеріал, виражати свої емоції. Іграшка стає посередником у взаємодії дорослого з дитиною, засобом побудови діалогу. Національна іграшка також активно застосовується у формуванні пізнавального інтересу до природи, праці, історії, культури. Її виготовлення в умовах освітнього закладу стимулює розвиток творчості, трудових навичок, уваги до деталей, практичного мислення. [3; 5; 6]

Ефективність використання національної іграшки в освітньому процесі зумовлюється дотриманням певних умов: наявністю позитивного емоційного фону, опорою на інтереси та досвід дитини, врахуванням вікових та індивідуальних особливостей, залученням батьків до спільної творчості, а також системністю у впровадженні народознавчого компоненту. [6; 7; 8]

Таким чином, національна іграшка є потужним педагогічним засобом, що гармонійно поєднує елементи корекції, виховання, навчання та національної ідентичності. Її активне використання у спеціальній освіті відкриває нові можливості для розвитку дитини як особистості, яка не лише опановує мовленнєві, моторні та когнітивні навички, а й відчуває свою належність до культури, історії та традицій рідного народу. [2; 5; 7]

Список бібліографічних посилань

1. Бакай, С. та Яковлева, А. (2023). Українська народна іграшка як засіб виховання дітей дошкільного віку. Наумовські читання : матеріали XXI Всеукр. наук.-метод. конф. здобувачів вищ. освіти та молод. вчених (Харків, 23–24 листоп. 2023 р.) / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, с. 473–475.
2. Греськова, В. В. (2011). Формування національної свідомості дітей дошкільного віку засобами народної іграшки. Педагогічний дискурс, (10), с. 131–134.
3. Кільова, Г. (2010). Народна іграшка як засіб виховання дітей. Рідна школа, (6), с. 59–63.
4. Левківська, О. (2013). Лялька-мотанка – оберіг людської душі. Психолог дошкілля, (3), с. 23–24.
5. Колісник, А. (2018). Українська народна іграшка в сучасному освітньому просторі дитини. Дошкільна освіта у сучасному соціокультурному просторі : зб. наук. праць, вип. 2. Полтава : Видавець Шевченко Р. В., с. 99–103.
6. Слісаренко, Є. В. та Кордубан, М. В. (2020). Виховне значення української народної іграшки в освітньому процесі сучасного ЗДО. Наука та освіта в дослідженнях молодих учених : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. для студ., аспірантів, докторантів, молодих учених (Харків, 14 трав. 2020 р.). Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, с. 326–327.
7. Поніманська, Т. І. (2006). Дошкільна педагогіка : навч. посіб. Київ : Академвидав, 456 с.
8. Базовий компонент дошкільної освіти [нова редакція] / кер. авт. кол. А. М. Богуш. (2024). Київ : МОН України, 21 с.

ДРОБІТ ЛІЛІЯ РИШАРДІВНА,

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри спеціальної освіти,

Львівський національний університет імені Івана Франка

ШУГАЛО ВЕРОНІКА ВІКТОРІВНА,

студентка 2 курсу спеціальності «Спеціальна освіта.Логопедія»,

Львівський національний університет імені Івана Франка

ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ ДО КОРЕКЦІЇ ЇХ МОВНИХ ПОРУШЕНЬ

У сучасних умовах спостерігається стійка тенденція до зростання кількості дітей з мовленнєвими порушеннями, що найбільш яскраво проявляються у дошкільному та молодшому шкільному віці. Це, своєю чергою, створює додаткове навантаження на освітню систему та потребує комплексного підходу до корекційної роботи, який охоплює не лише педагогічні, а й психологічні аспекти.

Мовлення тісно пов'язане з основними психічними процесами — мисленням, пам'яттю, увагою, увагою, а також емоційно-вольовою сферою. Відтак, мовленнєві порушення можуть негативно впливати на розвиток цих процесів, гальмуючи навчальну діяльність, ускладнюючи соціалізацію та формування особистості дитини [1].

Питання психологічної готовності до мовної корекції набуває особливої актуальності у контексті гармонійного розвитку дитини, адже саме в ранньому віці формуються стійкі комунікативні навички, які є основою успішної соціалізації, навчання та подальшого особистісного зростання.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та практична перевірка впливу психологічних факторів на рівень готовності дітей до участі у процесі корекції мовленнєвих порушень. У межах дослідження вивчається об'єкт — психологічна готовність дитини з мовленнєвими порушеннями до корекційної взаємодії. Предметом дослідження виступає взаємозв'язок між рівнем психологічної готовності та результативністю мовної корекції, тобто зумовленість ефективності логопедичного впливу психоемоційним та мотиваційним станом дитини.

Аналізуючи праці таких науковців, як І.Мартиненко [2], Ю.Рібцун [5], Н.Пахомової [1; 3], М.Шеремет [4] можемо виділити таку структуру психологічної готовності дітей до корекції мовленнєвих порушень, яка включає чотири ключові компоненти:

- мотиваційно-особистісний (внутрішня мотивація, ставлення до занять);
- когнітивний (усвідомлення цілей та завдань корекційного процесу);
- емоційно-вольовий (стійкість, самоконтроль, саморегуляція);
- соціально-комунікативний (готовність до взаємодії, підтримка з боку

оточення).

Аналіз наукових джерел дозволив окреслити основні психологічні фактори, що впливають на ефективність корекції:

- позитивна мотивація до змін;
- емоційна стабільність;
- здатність до саморефлексії та самоконтролю;
- підтримка з боку батьків, педагогів та однолітків;
- організаційно-методичні умови корекційного процесу.

У процесі проходження практики у ЗДО №135 мною було проведено спостереження за дитиною шестирічного віку з порушенням вимови шиплячих і сонорних звуків. Аналіз результатів спостереження та індивідуальних занять засвідчив низький рівень психологічної готовності до корекції. У дитини спостерігалися підвищена тривожність, емоційна нестабільність, знижена мотивація до участі у заняттях, уникання як вербальних, так і невербальних форм контакту з дорослими та однолітками. Відзначено недостатній рівень самоконтролю, низьку пізнавальну активність і страх припуститися помилки.

Ці особливості значно ускладнювали проведення ефективної логопедичної роботи, знижували темп і якість засвоєння матеріалу. Зокрема, дитина демонструвала пасивність у вправах на розвиток фонематичного сприймання, уникала повторення слів і речень, що вимагало від логопеда постійного залучення додаткових мотиваційних стимулів, використання ігор, індивідуалізованого підходу, включення елементів емоційної підтримки.

Результати дослідження засвідчують, що успішність корекції мовлення визначається не лише вибором методик чи професійною компетентністю логопеда, а насамперед психологічною готовністю самої дитини до співпраці. Психоемоційний стан, ступінь емоційної зрівноваженості, здатність до саморегуляції, рівень довіри до дорослого — усе це виступає вирішальними чинниками у досягненні позитивних результатів.

Психологічна готовність до корекції мовленнєвих порушень — це складне інтегроване утворення, яке включає мотиваційні, когнітивні, емоційно-вольові та соціально-психологічні компоненти. Її розвиток потребує цілеспрямованого педагогічного впливу, створення доброзичливої атмосфери, використання методів психоемоційної підтримки та індивідуального підходу до кожної дитини. Врахування цього чинника є обов'язковою умовою ефективної логопедичної роботи та передумовою формування в дитини впевненості у власних силах, позитивної самооцінки і комунікативної компетентності.

Практичні результати дослідження можуть бути використані у діяльності логопедів, дефектологів, практичних психологів, а також у системі підготовки спеціалістів, що працюють із дітьми з особливими освітніми потребами.

Список бібліографічних посилань

1. Пахомова Н.Г., Пахомова В.А. Нейропсихолінгвістичні аспекти

реабілітації осіб із порушеннями мовлення органічного генезу. Корекційно-реабілітаційна діяльність сучасному освітньому просторі : монографія [заг. ред. Буряк О.В., Дегтяренко Т.М]. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2019. С. 184-199.

2. Мартиненко І.В. Формування мотиваційно-вольової готовності дітей шестирічного віку із загальним недорозвиненням мовлення до шкільного навчання: дис. ...канд. психол. наук: спец. 19.00.08/Мартиненко Ірина Володимирівна. Київ, 2007. 231 с.

3. Пахомова Н.Г. Нейропсихолінгвістика: навч. посіб. для студ. спец. «Корекційна освіта». Полтава: «АСМІ», 2013. 266 с.

4. Логопедія: Підручник / за ред. М.К. Шеремет. К. : Видавничий Дім «Слово», 2010.

5. Рібцун Ю.В. Запобігти, виявити, допомогти: профілактика, діагностика та корекція порушень психофізичного розвитку дошкільнят. Дошкільнє виховання. 2010. 8.

Баскакова О. Ф. Раннє виявлення і профілактика мовленнєвих порушень у дітей // Таврійський вісник освіти. – 2015. – № 2(50).

ДЯЧОК ЯРОСЛАВ АНДРІЙОВИЧ,

курсант ННІ №1-24-104

Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗОЗУЛЯ ЄВГЕНІЙ,

майор поліції, викладач кафедри криміналістики та судової експертології

Харківського національного університету внутрішніх справ

ВПЛИВ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВ НА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ СУДОВИМИ ЕКСПЕРТАМИ

Судова експертиза відіграє фундаментальну роль у кримінальних, цивільних і адміністративних процесах, визначаючи формування доказової бази. Надійність і обґрунтованість висновків експерта значною мірою залежать як від психологічного стану самого фахівця, так і від умов, у яких він виконує свою роботу. Екстремальні обставини, що можуть мати як фізичний, так і психоемоційний характер, прямо впливають на когнітивні процеси, здатність концентрувати увагу, логічне мислення та об'єктивну оцінку фактів.[1] Такі екстремальні умови для судового експерта можуть виникнути як через зовнішні фактори (збройні конфлікти, надзвичайні ситуації, теракти), так і через внутрішні професійні виклики (жорсткі часові обмеження, брак інформації, ризик зовнішнього впливу на висновки чи моральний тиск).

У таких умовах підвищується ймовірність допущення помилок під час

аналізу, неправомірного застосування методик або зниження рівня критичного мислення. Одним із ключових аспектів є вплив стресових факторів на функціонування пам'яті та уваги. Працюючи в умовах підвищеного ризику чи психологічної напруги, експерт може мимоволі спрощувати складні завдання, уникати опрацювання суперечливих доказів або віддавати перевагу більш очевидним гіпотезам. Це явище добре описується концепцією евристик доступності й підтвердження, які нерідко проявляються у процесі прийняття судових рішень.

В умовах бойових дій або техногенних катастроф експерт стикається з фізичними труднощами: обмеженням доступом до необхідного обладнання, порушеннями в логістиці, браком часу та ресурсів[3].

Усе це суттєво впливає на якість досліджень, що може мати вирішальний вплив на хід розслідування. У таких умовах стає критично важливим використання стандартизованих методик, спеціально адаптованих до роботи в польових умовах. Не менш серйозними є психоемоційні виклики. При аналізі матеріалів, пов'язаних із насильницькими злочинами, особливо сексуального характеру або спрямованих проти дітей, експерт ризикує пережити вторинну травматизацію.

У разі недостатнього контролю такі емоційні стани можуть призвести до необ'єктивності висновків, тенденційних інтерпретацій даних чи надмірного впливу особистих переживань. Окремою проблемою є випадки тиску на експерта з боку учасників процесу чи постраждалих/обвинувачених. У кризових ситуаціях, особливо у справах із великим суспільним резонансом, це може супроводжуватися як психологічним, так і публічним впливом через засоби масової інформації. Експерт змушений балансувати між вимогами наукової неупередженості та моральним осудом громадськості, що істотно ускладнює ухвалення об'єктивних рішень[2].

Часові обмеження відіграють особливу роль у процесі експертної діяльності. В умовах термінового розслідування, коли очікується максимально швидкий висновок, експерт може опинитися перед ризиком зробити поспішні судження через недостатнє вивчення матеріалів. Така ситуація часто виникає у випадках, пов'язаних із загрозою державній безпеці, терористичними атаками чи масштабними аваріями. Ще однією серйозною проблемою є фізичне виснаження. Експерти, які працюють в умовах надмірних навантажень, нерідко стикаються зі зниженням концентрації, погіршенням координації рухів і підвищеною емоційною напругою. Ці фактори негативно впливають на об'єктивність досліджень і можуть призвести до процедурних помилок та неточностей у аналізах.

Військовий стан в Україні посилює актуальність питання прийняття експертних рішень в екстремальних умовах. Судові експерти змушені працювати з великими обсягами справ, часто у регіонах, наближених до зони бойових дій,

або без доступу до необхідного лабораторного обладнання. Виникає потреба у використанні дистанційних технологій для проведення експертиз. Проте це створює нові виклики для забезпечення достовірності результатів. Ключовим аспектом стає психологічна підготовка фахівців до роботи у стресових умовах[1]. Дослідження свідчать, що навіть короткі тренінги з емоційного самоконтролю, методик релаксації та алгоритмів прийняття рішень у складних ситуаціях здатні суттєво покращити якість експертних висновків.

Окрім цього, важливо впроваджувати регулярну супервізію та забезпечувати психологічну підтримку спеціалістів. У країнах із розвиненими системами судової експертизи діють регламентовані протоколи реагування на надзвичайні ситуації. У США та Великій Британії створені мобільні експертні групи з чітко визначеними алгоритмами дій для роботи в умовах катастроф або збройних конфліктів. Їхній досвід може стати цінним прикладом для модернізації української експертної служби[3].

В умовах роботи з екстремальними матеріалами важливо враховувати ризик упереджень, які можуть виникнути при взаємодії з «незручними» або шокуючими даними. Виникає «ефект емоційної захисної реакції», через який фахівець схильний зменшувати значущість негативних аспектів, щоб підтримати внутрішню рівновагу[1] Це призводить до викривлень у висновках, що особливо небезпечно у випадках розслідування насильства чи жорстокого поводження.

Також слід звернути увагу на можливість «зниження професійної чутливості». Коли експерт постійно зіштовхується з травматичними або деструктивними матеріалами, він може втратити здатність адекватно реагувати емоційно. Така «експертна байдужість» може призвести до механістичного та формального підходу до аналізу, що знижує якість і глибину дослідження.

Особливу увагу слід звернути на сучасне цифрове середовище, де дедалі частіше проводяться експертні дослідження. Технічні збої, кібератаки або нестабільний доступ до інформаційних баз можуть поставити експертів у ситуації невизначеності, змушуючи приймати рішення на основі неповних або ненадійних даних. У таких обставинах найвищий рівень загрози постає перед судово-комп'ютерними експертизами, оскільки точність висновків тут напряму залежить від збереженості та достовірності цифрових доказів.

Враховуючи ці фактори, стає очевидним, що робота судового експерта в складних умовах вимагає не тільки високого рівня професійної підготовки, але й спеціального психологічного навчання. Необхідні адаптовані методики, правові гарантії незалежності та чіткі алгоритми дії. Тільки комплексний підхід до вирішення цих проблем може зберегти високий рівень експертного забезпечення правосуддя за будь-яких обставин.

Список бібліографічних посилань

1. Курдес О. В. Особливості психологічної підготовки судових експертів як складової процесу адаптації до умов праці. *Теорія та практика судової*

експертизи і криміналістики. № 23 2021.С. 110-122.

2. Макарова О.П., Шевченко І.Ю, Зінченко Д.А. Психологічні аспекти підготовки фахівців у сфері сектору безпеки і оборони для роботи в умовах війни. IV Міжнародна науково-практична конференція *Соціальні аспекти військово-професійної діяльності сектору безпеки і оборони: виклики сьогодення*: збірник тез доповідей, 28.02.2024 / за ред. Чепеля М.О., Лютого В.М., Мяло В.М., Чупрінової Н.Ю. Вінниця: НА НГУ, 2024. 246 с С. 233-238.

3. Овсяннікова Я. О. Ефективна психологічна підготовка до професійної діяльності як засіб профілактики «синдрому» вигорання у працівників ДСНС України. *Вісник Національного університету оборони України*. Київ, 2013. Вип. 3 (34). С. 271—275.

ЄСІН РОМАН ВІКТОРОВИЧ,

ад'юнкт кафедри внутрішніх комунікацій

Інституту стратегічних комунікацій,

Національний університет оборони України

ПРОВІДНІ КОМПОНЕНТИ ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ ОФІЦЕРІВ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

У сучасних умовах, коли професійна діяльність офіцерів Сухопутних військ потребує високого рівня компетентності, психологічної стійкості й адаптивності, особливої важливості набуває розуміння структури їхньої професійної мотивації. Оцінювання мотиваційних чинників у чітко структурованій системі дає змогу виявити провідні чинники, що сприяють ефективності службової діяльності або, навпаки, гальмують її. Це, у свою чергу, є основою для впровадження дієвих практик управління мотивацією, спрямованих на підтримку боєготовності і професійного розвитку офіцерів [1; 2].

На мотивацію офіцера Збройних Сил України впливають як негативні, так і позитивні умови військової служби. Негативними чинниками є високий рівень стресу, постійна загроза життю, необхідність суворо дотримуватись дисципліни та чітко визначених нормативних меж, що є невід'ємними складовими військової діяльності [9]. До них також зараховують психологічні травми та емоційне виснаження, фізичне виснаження і небезпеку, соціальні чинники, організаційні виклики та ідеологічний конфлікт. Наприклад, сувора дисципліна і жорсткі нормативні межі, хоча й забезпечують ефективність підрозділу, можуть призводити до обмеження ініціативи та викликати почуття демотивації, особливо в молодших офіцерів [10]. Водночас військова служба має і позитивні аспекти, які сприяють професійній мотивації [7]. Як констатовано в дослідженнях, висока

організованість і дисципліна створюють умови для чіткої координації дій, що зміцнює впевненість офіцерів у виконанні завдань. Постійні виклики, що потребують вирішення, сприяють розвитку лідерських якостей, особистісному зростанню та формуванню почуття гордості за службу. Патріотичне виховання та усвідомлення значущості своєї діяльності забезпечують глибоке почуття обов'язку й відповідальності перед державою, що зміцнює внутрішню мотивацію. Успішне виконання службових обов'язків, підтримка з боку командирів і колективу, а також можливості кар'єрного зростання додають впевненості офіцерам і формують позитивний морально-психологічний клімат у підрозділах. Таким чином, баланс між цими аспектами є провідним для підтримки стійкої мотивації та забезпечення ефективної діяльності офіцерів.

Для глибшого розуміння структурних компонентів професійної мотивації офіцерів Сухопутних військ ЗС України ми проаналізували дослідження із загальної і військової психології [3; 4; 5; 6; 8; 9], і систематизували провідні аспекти. Особливу увагу приділено різним напрямам досліджень, зокрема когнітивно-мотиваційному, соціально-психологічному та нейропсихологічному, у кожному з яких зосереджено увагу на специфічних мотиваційних чинниках.

За результатами аналізу інформації, ми створили цілісну систему для дослідження структурних компонентів професійної мотивації офіцерів Сухопутних військ ЗС України. Спираючись на когнітивно-мотиваційний, соціально-психологічний, екзистенційно-гуманістичний, нейропсихологічний та кар'єрно-орієнтований підходи, що сприяє багатовимірному аналізу мотиваційної сфери.

На основі систематизації ми визначили провідні компоненти професійної мотивації офіцерів: зовнішні мотиви, внутрішні мотиваційні чинники, кар'єрні орієнтири та емоційну стійкість. Зовнішні мотиви, зокрема матеріальне забезпечення, соціальний статус і кар'єрне зростання, відіграють важливу роль у формуванні професійної мотивації. Ця структурна основа дає змогу зрозуміти взаємозв'язки між різними мотиваційними чинниками та напрямками їх дослідження, що сприяє їх глибшому аналізу.

Виокремленні компоненти мотивації (матеріальне забезпечення, соціальний статус, кар'єрні орієнтири, згуртованість колективу та емоційна стійкість) є критично важливими для ефективної службової діяльності. Запропонований підхід дає змогу:

1. Розробити інструменти моніторингу мотивації, що враховують динамічні зміни під впливом сучасних викликів.
2. Адаптувати мотиваційні стратегії до реальних умов служби, зокрема до гібридної війни та підвищеного рівня стресу.
3. Розробити тренінгову програму, яка забезпечить синергетичну взаємодію між зовнішніми та внутрішніми мотивами.
4. Посилити психологічну стійкість офіцерів через соціальні чинники,

передусім згуртованість і лідерство.

Такий аналіз базується на дослідженнях, що відображають зв'язок між змінами в цих компонентах і службовою ефективністю офіцерів [9].

Висновки. Визначені зовнішні, внутрішні, соціальні чинники, кар'єрні орієнтири та емоційна стійкість формують комплексний підхід до аналізу мотиваційної сфери офіцерів. Виявлені провідні взаємозв'язки між компонентами мотивації та їх структурними елементами дають змогу створити узагальнену модель, яка враховуватиме сучасні виклики, включно з гібридною війною, високим рівнем невизначеності і технологічними змінами.

Список бібліографічних посилань

1. Верховна Рада України. Концепція військово-патріотичного виховання в системі Міністерства оборони України: поточна редакція від 14.08.2024. Документ v0554322-24. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0554322-24#Text> (дата звернення: 15.05.2025)
2. Головня А. Формування системи мотивації офіцерського складу Національної гвардії України до професійного розвитку. *Чесць і закон*. 2023. Т. 2, № 85. С. 97–102. <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2023/2/85/282625>
3. Кириченко А. В. Психологічна готовність військовослужбовців десантно-штурмових військ Збройних сил України до діяльності у бойових умовах: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії: спеціальність 053 – психологія. Київ: Національний університет оборони України імені Івана Черняховського. 2023. URL: https://uacademic.info/ua/document/0823U100229#google_vignette
4. Ковальчук О. П. Мотиваційні аспекти розвитку управлінської культури військового керівника. *Вісник Національного університету оборони України*. 2021. № 58 (5). С. 94–99. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2020-58-5-94-99>
5. Osodlo V., Kovalchuk O., & Nesterenko N. Motivational aspects of a military leader's managerial culture development. *International Journal of Behavior Studies in Organizations*. 2021. № 6. С. 1–7. <https://doi.org/10.32038/JBSO.2021.06.01>
6. Попович І.С. Дослідження мотиваційних психічних станів військовослужбовців. Теоретичні і прикладні аспекти психології. 2019. № 50. С. 158–173. <http://dx.doi.org/10.33216/2219-2654-2019-50-3-1-158-173>
7. Рибчук О. Модель діагностики мотивації військовослужбовців з акцентом на ціннісну сферу особистості. *Психологічний часопис*. 2024. № 10(2). С. 63–74. <https://doi.org/10.31108/1.2024.10.2.4>
8. Deci E. L., & Ryan R. M. *Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior*. New York: Springer. 1985. <http://archive.org/details/intrinsicmotivat0000deci>
9. Flood A., & Keegan R. J. Cognitive Resilience to Psychological Stress in Military Personnel. *Frontiers in Psychology*. 2022. №13. Article 809003. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.809003>

10. Grigorov G. Motivation for choosing an officer career. *Environment. Technologies. Resources: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*. 2024. №4. С. 95–100. <https://doi.org/10.17770/etr2024vol4.8227>

ЖАДАН ВІТАЛІЙ БОРИСОВИЧ,
аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ

НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПОВЕДІНКИ ПРАЦІВНИКІВ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Сьогодні світ характеризується значною нестабільністю, мінливістю, складністю та амбівалентністю. Ці риси посилюються глобальними кризами, технологічними змінами, соціально-економічними потрясіннями та, особливо для України, повномасштабною війною. В умовах, коли непередбачувані події стають нормою, здатність ефективно діяти в умовах невизначеності є критично важливою для будь-якої професії, а для правоохоронних органів – життєво необхідною.

Патрульні поліцейські щодня стикаються з високим рівнем невизначеності. Вони першими прибувають на місця подій, де часто бракує повної інформації, а ситуація може стрімко змінюватися. Їх робота пов'язана з постійним психологічним тиском, емоційним напруженням та потенційною загрозою життю та здоров'ю. Від побутових конфліктів до дорожньо-транспортних пригод, злочинів та надзвичайних ситуацій, кожен виклик є унікальним і вимагає гнучких рішень. Необхідність ефективної комунікації з різними категоріями громадян (потерпілі, свідки, правопорушники, емоційно нестабільні особи) в умовах їхнього стресу та невизначеності.

Стильові особливості поведінки, які формуються під впливом невизначеності, безпосередньо впливають на: якість прийняття рішень (від швидкості та обґрунтованості рішень залежить ефективність розкриття злочинів, безпека громадян та самих поліцейських); рівень професіоналізму (адаптивні стилі поведінки дозволяють поліцейським діяти більш компетентно та впевнено, тоді як дезадаптивні можуть призвести до помилок та неефективності); формування іміджу поліції (поведінка патрульних у невизначених ситуаціях безпосередньо впливає на рівень довіри та поваги суспільства до правоохоронних органів).

Дослідження цього питання дозволить виявити найбільш ефективні поведінкові стратегії та стилі, що сприяють успішній адаптації до невизначеності та розробити і впровадити цілеспрямовані програми психологічної підготовки і тренінги для поліцейських, орієнтовані на розвиток гнучкості мислення,

стресостійкості та ефективної комунікації в умовах невизначеності.

Таким чином, актуальність дослідження полягає в практичній потребі підвищення ефективності та стійкості патрульної поліції в умовах постійних викликів, а також у забезпеченні психологічного благополуччя її працівників, що є невід'ємною частиною функціонування сучасної правоохоронної системи.

Невизначеність – невід'ємна частина життя, що значно впливає на психіку та поведінку людини. Вона може викликати негативні емоції – тривогу, страх, стрес, відчуття безсилля, роздратування чи гнів. Тривалий вплив невизначеності здатен призвести до хронічного стресу, шкодячи як фізичному, так і психічному здоров'ю. Проте, у деяких випадках, невизначеність може бути джерелом позитивних емоцій, наприклад, як у грі чи пригодах, або сприйматись як можливість для розвитку.

Невизначеність також впливає на наші процеси мислення, пам'ять та прийняття рішень. Вона посилює когнітивні упередження, такі як: ефект підтвердження (пошук інформації, що підтверджує вже існуючі переконання) [2]; упередження до втрат (страх втрати сильніший за бажання отримати) [4].

Ці упередження спотворюють об'єктивну оцінку ситуації. Відсутність повної інформації робить прийняття рішень складнішим та менш ефективним. У пошуках визначеності люди можуть переважувати себе інформацією, що ускладнює її обробку. Крім цього, у відповідь на невизначеність люди можуть уникати ситуацій або відкладати рішення. А залежно від особистих схильностей, поведінка може стати як більш ризикованою, так і надмірно консервативною. У такі моменти люди часто шукають соціальної підтримки для зменшення ізоляції та отримання інформації. Невизначеність також може впливати на міжособистісні стосунки, як викликаючи конфлікти, так і згуртовуючи людей.

У відповідь на постійну невизначеність у працівників поліції можуть формуватись певні стійкі поведінкові патерни – стилі. Це можуть бути як усвідомлені стратегії, так і несвідомі реакції, що закріплюються з досвідом.

Дослідження дозволяють виокремити дві категорії поведінкових стилів, що проявляються під впливом невизначеності, адаптивні і дезадаптивні [1, 3]. Адаптивні стилі поведінки характеризуються ефективним пристосуванням до мінливих умов та конструктивним вирішенням проблем:

- гнучкий стиль, притаманний для креативних осіб зі здатністю до швидкої переорієнтації, пошуку нестандартних рішень та легкої адаптації до мінливих обставин і оперативного мислення;

- раціональний стиль – схильність до оперативного аналізу наявної інформації, здатності виділяти ключові аспекти та прогнозувати потенційний розвиток подій;

- стресостійкий стиль – здатність зберігати спокій, об'єктивність та ясність мислення в умовах інтенсивного емоційного та психологічного тиску, що дозволяє уникнути імпульсивних дій та підтримувати ефективність діяльності.

Дезадаптивні стилі поведінки можуть ускладнювати ефективне функціонування та призводити до негативних наслідків:

- ригідний (шблонний) стиль характеризується надмірним дотриманням інструкцій та усталених шаблонів, що стає неефективним або навіть небезпечним у непередбачуваних ситуаціях. Часто супроводжується зацикленням на одному варіанті дій, попри його неефективність;

- уникаючий (пасивний) стиль проявляється у нерішучості, схильності відкладати ухвалення рішень та ухилятися від відповідальності. Така поведінка може призвести до бездіяльності або втрати контролю над ситуацією, поглиблюючи її невизначеність;

- імпульсивний стиль складається з дій, що ґрунтуються на емоціях (страх, гнів) замість раціонального аналізу, що може призвести до ескалації конфліктів, ухвалення необдуманих рішень та загалом до непрофесійної поведінки.

Формування та прояв цих стилів поведінки значною мірою залежать від низки факторів: індивідуальних психологічних особливостей (темперамент, риси характеру, рівень емоційного інтелекту, особистий досвід вирішення проблем у минулому тощо); рівень професійної підготовки і накопичений практичний досвід взаємодії з невизначеними ситуаціями; своєчасна психологічна допомога; атмосфера довіри та взаємної підтримки у колективі.

Важливість цього наукового пошуку визначається гострою практичною потребою підвищення ефективності та стійкості патрульної поліції в умовах безперервних викликів, а також забезпечення психологічного благополуччя її працівників, що є критично важливим для сучасної правоохоронної системи. Подальші дослідження будуть зосередитися на емпіричному аналізі взаємозв'язків між толерантністю до невизначеності, індивідуальними психологічними особливостями та поведінковими стилями (адаптивними чи дезадаптивними) поліцейських у реаліях України, а також на розробці та тестуванні цільових інтервенцій.

Список бібліографічних посилань

1. Бойчук С. С. Комплексне дослідження готовності до змін і толерантності до невизначеності у поліцейських КОРД із різним рівнем життєздатності. *Право і безпека*, 2021. № 3 (82), С. 58-69.

2. Канеман, Д. *Мислення швидко й повільно* / пер. з англ. Максим Яковлев. 7-ме вид. К. : Наш формат, 2023. 480 с.

3. Клименко І. В. Ситуація невизначеності та роль толерантності як складової соціально-психологічної адаптації курсантів-правоохоронців. *Актуальні проблеми психології*. 2017. Т. 7, вип. 43. С. 61–70.

4. Mrkva, K., Van Boven, L., & Johnson, E. J. (2020). "Moderating Loss Aversion: Loss Aversion Has Moderators, but Reports of Its Death Are Greatly Exaggerated." *Journal of Consumer Psychology*, 30(3), 407-428.

ЖИРЯКОВ АНДРІЙ СЕРГІЙОВИЧ,

студент 1-го курсу заочної форми навчання

за спеціальністю Психологія

Одеського державного університету внутрішніх справ

ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ В КУРСАНТІВ ПІД ЧАС ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Професійна підготовка фахівців сектору безпеки та оборони України в умовах воєнного стану набуває особливої значущості, оскільки безпосередньо впливає на ефективність виконання службових обов'язків, морально-психологічну стійкість особового складу та здатність до адаптації у складних умовах. Сучасні виклики, зумовлені повномасштабною збройною агресією проти України, вимагають перегляду підходів до підготовки майбутніх військовослужбовців, зокрема у контексті формування психологічної стійкості, професійної рефлексії та лідерських якостей. У країнах, що розвиваються, зокрема в Україні, є тенденція до інтеграції освітніх і психологічних компонентів підготовки фахівців в єдину систему, що забезпечує комплексне розвиток особистості військового як професіонала і громадянина [1, с. 6].

Особливої уваги потребує розвиток професійної рефлексії як здатності до усвідомлення власних дій, прийняття рішень у складних умовах та здатності до саморегуляції. Рефлексивний компонент стає важливим фактором у процесі адаптації до умов бойового стресу, психологічного навантаження, а також у процесі прийняття відповідальних рішень [2, с. 652]. Крім того, гуманітарна підготовка майбутніх офіцерів сектору безпеки та оборони має забезпечувати не лише знання, а й сформованість ціннісних орієнтацій, що ґрунтуються на засадах гуманізму, права та поваги до людської гідності. Особливо актуально у контексті військових дій, коли особовий склад стикається з моральними дилемами та складними психоемоційними викликами [3, с. 122].

Дослідження потенціалу формального та неформального освіти свідчать про їх ефективність у розвитку професійних компетентностей, лідерського потенціалу та психологічної витривалості фахівців військових спеціальностей, а також співробітників правоохоронних органів. Такі освітні практики можуть виступати як засіб підтримки особистісного зростання, психологічної рівноваги та соціальної інтеграції військовослужбовців [4, с. 105]. У зв'язку з цим постає необхідність подальшого вивчення та впровадження ефективних моделей психологічної та педагогічної підтримки курсантів під час їх професійної підготовки, що стане запорукою підвищення якості кадрів сектору безпеки та оборони України.

Формування психологічної стійкості у межах професійної підготовки фахівців сектору безпеки та оборони стикається з низкою системних труднощів,

що обумовлені як змістовними недоліками освітніх програм, так і наявністю психолого-педагогічних бар'єрів у навчальному процесі. Більшість чинних освітніх програм у військових закладах вищої освіти розроблені за стандартами мирної години, що не завжди враховують специфіку сьогодення – наявність постійної воєнної загрози, високе емоційне навантаження та необхідність прийняття рішень у динамічних умовах. Яке знижує ефективність підготовки майбутніх військовослужбовців до реальних викликів служби [1, с. 7]. У країнах, що розвиваються, зокрема в Україні, спостерігається потреба в трансформації освітніх програм відповідно до ситуацій екстремального ризику, однак процес реформування залишається фрагментарним та нерівномірним [1, с. 10].

Додатковою проблемою є обмежена інтеграція елементів психологічної підготовки до навчального процесу. Незважаючи на актуальність психоемоційної стійкості, багато програм концентруються переважно на технічній, тактичній чи правовій підготовці, не забезпечуючи достатньої уваги до розвитку внутрішньої ресурсності, стресостійкості та емоційного самоконтролю майбутніх фахівців [3, с. 124]. До того ж в умовах воєнного стану значна частина викладацького складу не має достатнього рівня підготовки для роботи з курсантами у кризових чи травматичних обставинах, що обмежує можливості для якісної психологічної підтримки на етапі навчання [2, с. 653].

Серед психолого-педагогічних бар'єрів варто виокремити недостатній рівень розвитку професійної рефлексії у самих курсантів, що ускладнює усвідомлення власних емоційних станів, обмежує здатність до ефективного подолання стресових ситуацій та знижує потенціал адаптації в умовах бойового навантаження [2, с. 656]. Також простежується тенденція до стандартизованого підходу до навчання, що не враховує індивідуально-психологічні особливості курсантів, їх попередній досвід, мотивацію до служби та рівень моральної зрілості [4, с. 112].

У комплексі ці фактори формують серйозні виклики для системи військової освіти, яка має адаптуватися до сучасних умов через оновлення змісту освітніх програм, підвищення кваліфікації педагогів та впровадження інтегрованих психолого-педагогічних технологій, спрямованих на розвиток психологічної стійкості та саморефлексії майбутніх фахівців сектору безпеки та оборони.

Підвищення психологічної стійкості курсантів потребує системного впровадження спеціальних методів та психолого-педагогічних технологій, які враховують специфіку професійної діяльності в секторі безпеки та оборони. Один із провідних напрямів — це впровадження програм тренінгового формату, що формують навички емоційної саморегуляції, роботи з тривогою, зниження рівня психоемоційної напруги та розвитку стресостійких установок. Такі програми довели ефективність у межах формального та неформального освіти, зокрема у підготовці курсантів та молодих офіцерів до роботи в надзвичайних та бойових

умовах [4, с. 115].

Крім тренінгів, важливу роль відіграє впровадження психоемоційного загартування через моделювання ситуацій підвищеного стресу під час навчань, навчально-польових зборів, симуляцій тактичних завдань. Ці методи дають змогу курсантам поступово адаптуватися до умов інформаційного, фізичного та емоційного навантаження, що наближене до бойових [1, с. 12].

Не менш значущим є залучення практичних психологів до освітнього процесу, зокрема у форматі індивідуального супроводу курсантів, консультування та психодіагностики. Участь психолога дає можливість своєчасно виявити осіб із низьким рівнем адаптації, схильністю до емоційного вигорання або високим ризиком розвитку ПТСР, а також надати допомогу у формуванні внутрішніх механізмів самозахисту [3, с. 127].

Окрему увагу слід приділяти педагогам та офіцерам-вихователям, які виступають значними фігурами впливу на курсанта протягом усього періоду підготовки. Їхня особиста психологічна компетентність, рівень емоційного інтелекту, вміння моделювати безпечне навчальне середовище та забезпечувати зворотний зв'язок сприяють зміцненню довіри та мотивації до розвитку особистісної стійкості [2, с. 654].

Таким чином, ефективність формування психологічної стійкості значною мірою залежить від комплексного підходу: оновлення змісту підготовки, залучення фахівців-практиків, інтеграції психолого-педагогічних методик, що поєднують елементи когнітивно-поведінкової терапії, тренінги з розвитку емоційної саморегуляції, рефлексивного аналізу досвіду та симуляційного навчання. Лише через взаємодію освітнього, психологічного та організаційного компонентів можна досягти цілісного формування психологічної стійкості, що забезпечить готовність курсантів до ефективного виконання службових обов'язків у динамічних та стресогенних умовах сучасної безпеки середовища [4, с. 118].

Одним із пріоритетних напрямів удосконалення освітнього процесу у системі підготовки фахівців сектору безпеки та оборони є системна інтеграція психопрофілактики до навчальних програм. Сучасні освітні моделі мають передбачати не лише професійно-предметну підготовку, а й спеціалізовані курси, спрямовані на формування психологічної грамотності, розвиток навичок саморегуляції, емоційної витривалості та критичного мислення в умовах підвищеного ризику. Ефективною практикою є впровадження профілактичних блоків у складі загальновійськових дисциплін, що включають теми психогігієни, управління стресом, запобігання професійному вигоранню та посттравматичним станам [4, с. 117].

Для досягнення стабільних результатів у цьому напрямку необхідно також забезпечити постійну співпрацю з практичними психологами, які володіють знаннями про специфіку службової діяльності в секторі оборони та можуть адаптувати психопрофілактичні програми відповідно до реалій військової

підготовки. Така взаємодія дозволяє розширити межі освітнього впливу, включивши індивідуальні та групові психологічні консультації, діагностичну підтримку, супровід у кризових ситуаціях, а також тренінгову роботу у контексті формування психологічної готовності до дій у надзвичайних умовах [2, с. 655].

Важливо, щоб практичні психологи були інтегровані у структуру навчальних закладів не як зовнішні консультанти, а як повноправні учасники освітнього процесу, які спільно з викладачами формують психолого-педагогічне середовище, що є благодатне для професійного та особистісного розвитку курсантів. Залучення фахівців до навчальних занять, міждисциплінарних заходів та рефлексивного супроводження освітньої діяльності дозволяє своєчасно виявляти психологічні труднощі, запобігати кризам та формувати культуру психологічної підтримки у колективі [3, с. 128].

Урахування зазначених рекомендацій у змісті освітніх програм та практичній організації навчального процесу дозволить створити умови для цілісної підготовки фахівців, здатних не лише ефективно діяти в складних умовах служби, а й зберігати психічну рівновагу, професійну мотивацію та стійкість до дестабілізуючих впливів сучасної безпеки середовища.

Отже, аналіз сучасного стану професійної підготовки фахівців сектору безпеки та оборони засвідчує, що формування психологічної стійкості курсантів є одним із визначальних факторів їхньої готовності до виконання службових завдань у складних та екстремальних умовах. Освітні програми потребують оновлення з урахуванням реальних загроз воєнної години, включення психопрофілактичного компонента, а також забезпечення тісної взаємодії з практичними психологами, які володіють методами професійної підтримки та супроводження. Психолого-педагогічні бар'єри, зокрема нестача рефлексивних механізмів, недостатня підготовленість педагогів до роботи в умовах підвищеного стресу та відсутність цілісного підходу до розвитку особистості військового фахівця, гальмують ефективну реалізацію освітніх цілей.

Узагальнення результатів аналізу свідчить про необхідність переходу від лінійних моделей підготовки до багатокomпонентних освітніх систем, що поєднують формальні, неформальні та практико-орієнтовані форми навчання з одночасним психолого-педагогічним супроводом. Впровадження таких моделей сприятиме формуванню психологічно стійкого, професійно зрілого, соціально відповідального фахівця.

Перспективи подальших досліджень слід спрямовувати на емпіричне вивчення ефективності окремих психопрофілактичних методик у системі військової освіти, розробку програм підвищення психологічної компетентності викладацького складу, а також створення інструментарію для моніторингу рівня психологічної стійкості курсантів на різних етапах професійної підготовки. Такі дослідження мають стати основою для формування нових освітніх стандартів у секторі безпеки та оборони, адаптованих до реалій сучасної гібридної війни та

трансформацій безпечового середовища.

Список бібліографічних посилань

1. Артюшин Г., Тушко К. Сучасні тенденції професійної підготовки фахівців сектору безпеки та оборони у країнах, що розвиваються. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки.* 2020. Т. 21, № 2. С. 5–17. URL: <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v21i2.417>.

2. Заболотний С., Тушко К., Тушко Д. До проблеми формування професійної рефлексії фахівців сектору безпеки та оборони України. *Наука і техніка сьогодні.* 2024. № 4(32). С. 651-659. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-4\(32\)-651-659](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-4(32)-651-659).

3. Сегеда С. П., Паламар М. І. Проблеми підготовки фахівців гуманітарного напрямку для сектору воєнної безпеки й оборони в період відсічі та стримання збройної агресії російської федерації проти України. *Воєнно-історичний вісник.* 2020. Т. 37, № 3. С. 122–129. URL: <https://doi.org/10.33099/2707-1383-2020-37-3-122-129>.

4. Potential of formal and non-formal education in the development of professional competence, leadership qualities and leadership potential of specialists in military specialties of the sector of security, defence and specialists in law enforcement activities of the penitentiary system of Ukraine / O. A. Ihnatiuk et al. *Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Education. Social and Behavioural Sciences.* 2023. Vol. 1, no. 9. P. 105–124. URL: <https://doi.org/10.32755/sjeducation.2023.01.105>.

ЖУРАВЛЬОВА КАРИНА ПЕТРІВНА,

слухачка групи 063-М

Національна академія Національної гвардії України

ЛАРІОНОВ СТАНІСЛАВ ОЛЕКСАНДРОВИЧ,

кандидат психологічних наук, доцент, підполковник,

начальник кафедри психології та педагогіки,

Національна академія Національної гвардії України

КОРОТКОТЕРМІНОВЕ ПСИХОЛОГІЧНЕ ВІДНОВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НГУ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ В КОНТЕКСТІ БОЙОВИХ ДІЙ

У складний період сучасної геополітичної нестабільності та безпрецедентних викликів, коли наша держава протистоїть збройній агресії РФ, проблема психологічного відновлення військовослужбовців Національної гвардії України, які безпосередньо залучені до бойових дій, є однією з найгостріших та

методологічно найскладніших. Від ефективності цього процесу залежить, наскільки добре військовослужбовці НГУ зможуть продовжувати виконувати свої обов'язки і наскільки успішно повернуться до цивільного життя. Зважаючи на це, в умовах сучасних реалій існує гостра необхідність у розробці та імплементації короткотермінових, інтенсивних та максимально адаптивних програм, які здатні оперативно реагувати на специфічний та часто багаторазовий травматичний досвід, отриманий у зоні активних бойових зіткнень. Цей підхід кардинально відрізняється від існуючих традиційних, які передбачають тривалі реабілітаційні курси, адже динаміка війни вимагає невідкладної та чітко спрямованої психологічної допомоги.

Одним із основних викликів, що домінує у процесі розробки та впровадження сучасних програм психологічного відновлення, є гострий дефіцит часових ресурсів. Необхідність швидкого повернення військовослужбовців до виконання службових обов'язків або їхньої оперативної адаптації до цивільного життя зумовлює концентрацію фахівців на найбільш критичних психотравматичних чинниках, ігноруючи другорядні аспекти, що могли б бути опрацьовані у довгостроковій перспективі. Пріоритетним у цьому контексті стає досягнення швидкої стабілізації емоційного стану, нормалізація порушених якості та режиму сну, ефективне зниження рівня загальної тривожності та цільова робота з гострими стресовими реакціями, панічними атаками та флешбеками. Саме ці заходи дозволяють досягти оптимального психологічного функціонування у максимально стислі терміни, мінімізуючи ризики розвитку хронічних психопатологій.

Водночас, ефективність цих оперативних заходів критично залежить від глибокої індивідуалізації підходів. Військовослужбовці НГУ, що повертаються із зони бойових дій, несуть унікальний та надзвичайно складний психологічний «багаж», сформований різноманітним пережитим досвідом. Кожен захисник реагує на травматичні події унікальним чином, що обумовлено як суб'єктивним сприйняттям конкретних подій, так й індивідуальними особистісними ресурсами та вже існуючими психологічними механізмами захисту. Це робить універсальні, стандартні методики не лише малоефективними, а й потенційно контрпродуктивними. Зважаючи на що, виникає необхідність у створенні персоналізованих стратегій, які враховуватимуть не лише безпосередній тип травматичного досвіду (наприклад, інтенсивність бойових зіткнень, досвід перебування в полоні, свідчення загибелі побратимів), але й індивідуальну психологічну резильєнтність, наявність чи відсутність психологічних проблем до початку бойових дій, а також соціально-демографічні чи інші характеристики, що можуть впливати на ефективність стратегій подолання стресу. Такий індивідуалізований підхід є ключовим для досягнення стійких позитивних результатів та запобігання рецидивам.

Варто зазначити, що у контексті короткострокового відновлення

відкриваються унікальні можливості для комбінованого застосування комплексу сучасних психотерапевтичних методик. Інтеграція елементів когнітивно-поведінкової терапії для корекції дисфункціональних думок та переконань, арт-терапії для невербального опрацювання травматичного досвіду, тілесно-орієнтованих практик для роботи з соматичними проявами стресу, а також різноманітних технік релаксації, включаючи дихальні вправи та медитацію усвідомленості, дозволяє створити гнучку та надзвичайно адаптивну систему психологічної підтримки. Ця система може оперативнo змінювати акценти психологічного втручання залежно від динаміки психоемоційного стану військовослужбовця та його конкретних потреб, що виявляються у процесі діагностики та роботи з фахівцем.

Незважаючи на значні методологічні зрушення у підходах до психологічної допомоги, суттєвим, часто прихованим, викликом залишається глибоко вкорінена стигматизація психологічних проблем серед військовослужбовців НГУ. Ментальність, що історично формувалася в умовах військової служби, нерідко диктує замовчування емоційних переживань, їхнє сприйняття як прояву слабкості або навіть «непридатності» до служби. Ця суспільна та внутрішня стигматизація призводить до того, що значна частина військовослужбовців, які гостро потребують психологічної допомоги, уникають звернення за нею, що, у свою чергу, може спричинити розвиток віддалених, хронічних та іноді незворотних психологічних наслідків, включаючи посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресивні стани, тривожні розлади та різноманітні форми залежностей.

Вирішення цієї проблеми потребує системних та широкомасштабних інформаційно-просвітницьких кампаній, спрямованих на розвінчання міфів про психологічну допомогу та формування розуміння, що турбота про ментальне здоров'я є такою ж важливою та необхідною складовою боеготовності, як і фізична підготовка [1, с. 17-19]. На думку С.О. Чижевського, «створення та впровадження комплексних пакетів психосоціальних послуг може посприяти кращому відновленню психоемоційного стану військовослужбовців, подоланню наслідків воєнної травматизації» [2, с. 2]. До того ж, на нашу думку, необхідним є створення довірчої та емпатійної атмосфери у військових колективах, де звернення за психологічною підтримкою сприймається як ознака відповідальності та сили, а не слабкості.

Зрештою, головною стратегічною можливістю короткострокового психологічного відновлення є не просто ліквідація гострих наслідків травми, а й розвиток адаптивних механізмів та суттєве підвищення психологічної резильєнтності у військовослужбовців НГУ. Це передбачає не лише усунення симптомів, а й цілеспрямоване навчання їх навичкам саморегуляції емоційного стану, зміцненню стресостійкості, розвитку здатності до конструктивного вирішення проблем, що виникають як у бойових умовах, так і у цивільному житті, а також активації та посиленню внутрішніх психологічних ресурсів. Ця унікальна

перспектива дозволяє трансформувати травматичний досвід у джерело особистісного зростання, відомого як посттравматичне зростання (ПТЗ) [3], формування нової, більш глибокої стійкості та поглибленого саморозуміння. Такий підхід є надзвичайно важливим як для подальшого ефективного виконання службових обов'язків в умовах триваючої війни, так і для успішної та повноцінної реінтеграції у соціум, забезпечуючи при цьому довгострокове психологічне благополуччя військовослужбовців.

Таким чином, короткострокове психологічне відновлення військовослужбовців НГУ в умовах сучасних бойових дій є комплексним та надзвичайно динамічним процесом, що вимагає інноваційних, гнучких, індивідуалізованих та цілісних підходів. Ефективне подолання означених викликів та максимальне використання наявних можливостей забезпечить не лише збереження функціональності та боєздатності особового складу, але й сприятиме довгостроковому психологічному благополуччю військовослужбовців НГУ, що є невід'ємною запорукою стійкості та успішності держави в цілому.

Список бібліографічних посилань

1. Кокун О.М. Забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців в умовах бойових дій: метод. посіб. / О.М. Кокун, В.В. Клочков, В.М. Мороз, І.О. Пішко, Н.С. Лозінська. Київ-Одеса: *Фенікс*, 2022. 128 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731412/1/Посібник_.pdf (дата звернення: 18.05.2025)
2. Чижевський С.О. Особливості психологічного відновлення військовослужбовців в умовах повномасштабного російського вторгнення. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, №5(2), 2023. С. 1-5. URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/417/483> (дата звернення: 20.05.2025)
3. Харитоновна Н. Посттравматичне зростання, як основа психологічного супроводу ветеранів російсько-української війни: огляд досліджень. *Науковий журнал «Психологічні травелогі»*, 2023, № 1. С. 167-169. URL: <https://pt.khmnpu.edu.ua/index.php/pt/article/view/78/69> (дата звернення: 22.05.2025)

ЖУРАКОВСЬКИЙ ВАДИМ ВАСИЛЬОВИЧ,

аспірант,

Харківський національний університет внутрішніх справ

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Формування громадянської компетентності майбутніх офіцерів Збройних Сил України є актуальною теоретичною і прикладною психологічною та педагогічною проблемою професійної підготовки фахівців сектору безпеки і

оборони.

Питання формування громадянської компетентності майбутніх військовослужбовців у процесі фахової підготовки досліджували такі вчені педагоги і психологи як Т. Асламова, Т. Багаліка, Ю. Борець, А. Бухун, В. Гладун, Т. Гребеник, А. Зельницький, О. Майданик, Н. Макогончук, М. Михайліченко, Х. Мюнклер, О. Остапенко, В. Піддячий, В. Плахтєєва, Ю. Приходько, Л. Снігур, К. Чорна, Т. Шевчук, О. Шестопалюк, В. Ягупов, М. Ясипчук та ін.

При розкритті змісту поняття «громадянська компетентність» вчені розглядають його у взаємозв'язку із такими поняттями, як: громадянськість, громадянська позиція, громадянська поведінка, громадянська зрілість, громадянська культура, громадянська свідомість тощо.

Дослідники (Т. Асламова, А. Бухун, О. Овчарук, Ю. Приходько та ін.) характеризують поняття громадянської компетентності як ключову освітню компетентність, як цілісне інтегративне особистісне утворення, сукупність громадянських знань, умінь, системи громадянських цінностей, досвіду громадянської діяльності, що забезпечують гармонійну взаємодію людини і суспільства, її самореалізацію, відображаючи якісний ступінь соціалізації індивіда в громадянське суспільство.

Закордонні вчені, як свідчить огляд літератури, характеризують громадянську компетентність як «здатність і готовність студента до активної участі, на основі довіри до інших людей у всіх сферах суспільного життя: університет, місцева громада, рекреаційна діяльність» [1, с. 35].

Результати дослідження О. Овчарук щодо ключових компетентностей у державах-членах Євросоюзу, яке було проведено Eurydice (Інформаційна мережа освіти в Європі) свідчать, що громадянська компетентність є однією із соціальних компетентностей й означає поінформовану й активну участь особи в житті суспільства, до якого вона належить як на рівні місцевої громади, так і державному та міжнародному рівнях [2].

Слід наголосити на тому, що громадянська компетентність може повною мірою виявитися лише в реальній життєвій ситуації, адже, як і будь-яка інша компетентність, вона не може бути ізольована від конкретних умов її реалізації – в ній органічно поєднується мобілізація знань, умінь і способів поведінки, спрямованих на умови конкретної діяльності. При цьому компетентна людина застосовує ті стратегії, які є для неї найприйнятнішими для виконання тих чи інших завдань.

У науковій літературі (О. Овчарук, О. Остапенко, Г. Чорна та ін.) громадянську компетентність особистості розглядають як сукупність готовності й здатностей, що уможливлюють активну, відповідальну й ефективну реалізацію нею комплексу прав і свобод та застосування знань громадянознавчого змісту на практиці.

О. Овчарук визначає, що громадянська компетентність передбачає такі

здатності:

- орієнтуватися в проблемах сучасного суспільно-політичного життя в державі, знати процедури участі в діяльності політичних інститутів демократичної держави, органів місцевого самоврядування;
- застосовувати процедури й технології захисту власних інтересів, прав і свобод громадян, виконувати громадянські обов'язки у межах місцевої громади, держави;
- застосовувати способи та стратегії взаємодії з органами державної влади на користь собі й громадянському суспільству;
- використовувати способи діяльності і моделі поведінки, що відповідають чинному законодавству України, задовольняють власні інтереси особи та захищають права людини й громадянина;
- робити свідомий вибір та застосовувати демократичні технології прийняття індивідуальних рішень, враховуючи інтереси й потреби громадян, представників певної спільноти, суспільства та держави [1].

Отже, громадянська компетентність, будучи «продуктом», результатом діяльності, власної активності людини, є не тільки сукупністю засвоєних знань й досвіду, але й умінням їх актуалізувати в потрібний час і використати в процесі громадянської діяльності.

Підкреслимо, що особливого значення громадянська компетентність набуває для майбутніх офіцерів Збройних Сил України, які стають захисниками Вітчизни, оскільки це є провідним складником їх професійної діяльності.

Вчені (Т. Багаліка, А. Бухун, Н. Макогончук, Ю. Приходько, В. Ягупов, М. Ясипчук та ін.) підкреслюють, що офіцери з високим рівнем громадянської компетентності – відповідальні, організовані, розуміють шляхи і засоби безперервного розвитку у військовій галузі та систематично працюють над собою, постійно прагнуть опановувати й оновлювати знання з різних галузей суспільствознавства, можуть ефективно застосовувати такі знання у повсякденному міжособистісному й професійному спілкуванні; розуміють професійно-культурні основи діяльності офіцера та знають способи їх відображення у результаті громадянського спрямованого впливу на підлеглих; уміють прогнозувати, рефлексивно будувати свої дії та дії підпорядкованих їм військовослужбовців з урахуванням перспектив професійного розвитку; усвідомлюють власний професійний рівень, уміють самостійно формувувати завдання громадянського виховання підлеглих, здатні приймати нестандартні рішення щодо захисту громадянського строю в країні.

Проведений аналіз та зроблені на його основі узагальнення наявних в науковій літературі підходів до визначення сутності і структурно-змістового наповнення феномену «громадянська компетентність», врахування специфіки професійної діяльності офіцерів Збройних Сил України, дозволило дійти висновку, що «громадянська компетентність майбутніх офіцерів Збройних Сил

України» – явище комплексне, тобто її можливо розглядати не тільки як психологічний, а і як: соціо професійний феномен, який включає багатопланову систему громадянських і соціальних знань, умінь і навичок, якостей, властивостей і здібностей, які проявляються у процесі професійної діяльності під час виконання службово-бойових обов’язків.

Отже, ми визначаємо громадянську компетентність майбутніх офіцерів Збройних Сил України як цілісної, складної інтегративної характеристики особистості, яка поєднує громадянські, суспільствознавчі і соціальних знання та вміння, професійно важливі громадянські якості, ціннісно-мотиваційні орієнтації, що визначають громадянську позицію й дозволяють реалізовувати громадянські обов’язки у професійній діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Овчарук О. В. Характеристики освіти для демократичного громадянства: європейський контекст. *Пост методика*. 2013. № 3. С. 48-54
2. Остапенко О. І., Тимчик М. В., Зубалій М. Д., Журба К. О., Бінецький Д. О., Касіч Н. П., Кузора І. В. Військово-патріотичне виховання учнів в умовах ідейно-світоглядної конфронтації: навч.-метод. посіб. Київ, 2022. 165 с.

ЗІНЧЕНКО ДАНИЛ АНАТОЛІЙОВИЧ,

старший лейтенант поліції, ад’юнкт

відділу аспірантури (ад’юнктури) і докторантури

Харківського національного університету внутрішніх справ

ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК СКЛАДОВОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ СПІВРОБІТНИКА СЛУЖБИ ОСВІТНЬОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

У сучасному безпековому середовищі, з огляду на високий рівень соціальної напруги та психологічних ризиків, що супроводжують освітній простір, особливого значення набуває якість професійної підготовки співробітників Служби освітньої безпеки Національної поліції України. Одним із критично важливих компонентів цієї підготовки є розвиток емоційного інтелекту здатності розпізнавати, розуміти та конструктивно регулювати як власні емоції, так і емоції інших. Наявність сформованого емоційного інтелекту дозволяє поліцейському ефективно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу, запобігати конфліктам, швидко адаптуватися до змін та зберігати стійкість у стресових ситуаціях. Відтак, вивчення емоційного інтелекту як складової професійної готовності є необхідним для удосконалення як змісту професійного навчання, так і підходів до добору кадрів для цієї служби.

Емоційний інтелект, як комплексна інтегративна якість особистості, дедалі активніше розглядається на перетині психології, педагогіки та юриспруденції як важливий чинник службової ефективності у професіях високого соціального навантаження. В умовах реформування Національної поліції України і зростання вимог до її взаємодії з громадянським суспільством особливої актуальності набуває питання включення емоційної компетентності до структури професійної готовності працівників, зокрема тих, хто залучений до забезпечення безпеки освітнього середовища. Діяльність співробітника Служби освітньої безпеки відзначається високою частотою комунікативних взаємодій із представниками різних вікових та соціальних груп: учнями, педагогами, батьками, адміністрацією закладів освіти. Ефективне виконання службових функцій у такому контексті залежить не лише від знання нормативної бази та алгоритмів реагування, але й від здатності працівника своєчасно зчитувати емоційні сигнали, стримувати імпульсивні реакції, демонструвати емпатію та соціально прийнятну поведінку в умовах напруги або конфлікту [1, с. 250]. Незважаючи на це, правове поле України не надає належного методологічного підґрунтя для нормативного закріплення емоційного інтелекту як кваліфікаційної вимоги. Закон України «Про Національну поліцію» декларує необхідність морально-психологічної готовності, однак залишає поза увагою механізми її вимірювання чи розвитку. У підзаконних актах, що регламентують підготовку, підвищення кваліфікації та атестацію поліцейських, домінує технократичний підхід: переважає увага до юридичних знань, фізичної підготовки, володіння зброєю, при цьому соціально-психологічна складова частіше подається у формі загальних рекомендацій.

Проблема ще більше загострюється у випадку підготовки кадрів саме для Служби освітньої безпеки, адже специфіка їхньої роботи вимагає багато вищого рівня емоційної чутливості та соціальної відповідальності, ніж у середньостатистичного оперативного працівника. Робота в умовах шкільного середовища часто передбачає необхідність тонкого розуміння невербальних сигналів дитини, здатності нейтралізувати прояви агресії чи тривоги у підлітків, діяти як медіатор між учасниками конфлікту. Аналізуючи вітчизняну і зарубіжну фахову літературу, можна побачити значну різницю у підходах до правового визнання емоційного інтелекту в поліційній діяльності. Наприклад, у ряді європейських країн у межах служб підготовки поліцейських застосовуються обов'язкові програми емоційної компетентності, а на етапі добору запроваджено стандартизоване тестування на емпатійність, стресостійкість та здатність до конструктивної взаємодії. В Україні ж подібні підходи поки що залишаються фрагментарними або повністю ігноруються. У результаті склалася ситуація, за якої формальні юридичні процедури підготовки та відбору кадрів не відповідають реаліям і викликам, з якими стикається співробітник освітньої безпеки. Це породжує ризики кадрового дисбалансу: до служби потрапляють особи з високим рівнем технічної підготовки, але недостатньо сформованою емоційною зрілістю,

що, у свою чергу, знижує ефективність профілактичної та комунікативної складової поліцейської діяльності в освіті.

Таким чином, виникає об'єктивна потреба у перегляді чинних нормативно-правових актів, пов'язаних із професійною підготовкою співробітників Національної поліції, з метою включення до них положень щодо обов'язкового розвитку емоційної компетентності. Це не лише сприятиме підвищенню якості підготовки кадрів для Служби освітньої безпеки, а й закладе підвалини для гуманізації поліцейської діяльності в освітньому середовищі.

Формування емоційного інтелекту в системі професійної підготовки співробітників Служби освітньої безпеки вимагає не епізодичних, а послідовних та методично виважених підходів. Сучасна поліцейська освіта повинна трансформуватись із акцентом на гуманітарно-психологічну складову, адже лише через розвиток здатності до емоційної саморегуляції, емпатії та рефлексії можливе формування поліцейського, який не лише виконує інструкції, але й розуміє емоційні механізми поведінки дітей та підлітків, передбачає розвиток конфліктів і запобігає ескалації насильства в освітньому середовищі.

Одним із ключових напрямів має стати впровадження тренінгових програм, побудованих на міждисциплінарних засадах психології, педагогіки та комунікативних наук. Такі програми повинні містити елементи роботи з емоціями: від розпізнавання базових емоцій до практик активного слухання, емоційної саморефлексії, подолання упереджень і розвитку асертивності. Це не повинно обмежуватись формальним вивченням теми, а передбачати активне залучення слухачів до групових дискусій, рольових ігор та обговорення життєвих ситуацій, максимально наближених до реалій шкільного середовища[2, с. 70]. Особливе місце в освітньому процесі має посідати моделювання стресових чи конфліктних сценаріїв. Симулятивні навчання дозволяють на практиці відпрацювати способи поведінки в умовах підвищеного емоційного напруження, наприклад, у випадках учнівської агресії, булінгу, непорозумінь із батьками або педагогами. Завдяки такому підходу майбутній співробітник отримує не лише інструментарій реагування, але й навчається аналізувати внутрішній емоційний стан, контролювати імпульсивні реакції, діяти спокійно й зважено.

Окремо варто зосередити увагу на інтерв'язійних практиках. Це форма професійної підтримки, що дозволяє поліцейським у безпечному колі колег обговорювати емоційно складні випадки, ділитися досвідом та отримувати зворотний зв'язок[3, с. 187]. Такі зустрічі формують культуру психологічної відкритості, сприяють розвитку професійного самопізнання та підвищують рівень довіри в колективі. Вони також знижують ризики професійного вигорання, яке є частим супутником службової діяльності, пов'язаної з вирішенням конфліктів та кризових ситуацій. Не менш важливим є включення в систему оцінювання психоемоційних індикаторів. Впровадження тестування на рівень емоційного інтелекту, рівень емпатії, толерантність до стресу може відігравати роль не лише

під час вступу на навчання, але й упродовж усієї професійної підготовки та навіть при проходженні атестації[4, с. 161]. Такі діагностичні процедури повинні бути валідними, науково обґрунтованими та етично безпечними. Інтеграція практики роботи з громадськими організаціями, які спеціалізуються на ненасильницькому спілкуванні, є ще одним перспективним вектором. Спільні заходи, тренінги, волонтерські програми в навчальних закладах допомагають майбутнім поліцейським зрозуміти реальний контекст, у якому вони працюватимуть, і здобути досвід делікатного, але впевненого втручання в конфліктні освітні ситуації. Такий досвід не може бути повністю замінений теоретичними знаннями або казуїстичними прикладами з підручників. Йдеться про формування внутрішньої установки готовності бути не лише спостерігачем чи контролером, а передусім партнером для учасників освітнього процесу.

На нашу думку, розвиток емоційного інтелекту майбутніх працівників Служби освітньої безпеки це не тимчасовий тренд, а глибока системна потреба, що впливає з природи їхньої професійної ролі. Тому освітній процес має бути не лише академічно змістовним, а й психоемоційно розвивальним, готуючи до реального часом непередбачуваного поліцейського щодення у школі.

Можемо зробити висновок, що емоційний інтелект є не лише психологічною особливістю, але й системною складовою професійної готовності співробітника Служби освітньої безпеки. Його формування потребує не фрагментарних рішень, а комплексного підходу включення до нормативних документів, програмної реалізації в системі освіти МВС, розвитку методик оцінювання та впровадження практичних інструментів формування емоційної компетентності. В умовах динамічних викликів у сфері безпеки та освіти, підготовка кадрів, спроможних не лише діяти за протоколом, а й конструктивно реагувати на складні соціальні ситуації, є запорукою ефективності та легітимності поліцейської присутності в освітньому середовищі. Формування емоційного інтелекту це не додаткова перевага, а базова необхідність для професіонала нової генерації правоохоронної системи.

Список бібліографічних посилань

1. Зінченко Д.А. Вплив віртуальних тренажерів на підготовку фахівців у галузі національної безпеки. *Освіта і наука у сфері національної безпеки: проблеми та пріоритети розвитку. Острог. Вид-во Нац. ун-ту "Острозька академія". 2024. С. 249-251.*
2. Кулініч В. С., Зінченко Д.А. Інспектори служби освітньої безпеки Національної поліції України: нові підходи до забезпечення безпечного освітнього середовища в умовах військової агресії. *Взаємодія органів публічної влади та правоохоронних органів в контексті забезпечення публічної безпеки в умовах воєнного стану. Кам'янське. ГО МОПЛ. 2024. С. 66-71.*
3. Макарова О. П. Розвиток образу професійного «я» під час навчання у закладі вищої освіти зі специфічними умовами навчання. *Забезпечення*

психологічної допомоги в секторі Сил оборони України. МВС України, ДНДІ МВС України, Н.-д. лаб психол. забезп. Київ [: Вид-во Людмила]. 2022. С. 186-188.

4. Проценко, І. О. Роль поліцейських підрозділів «Служба освітньої безпеки» у створенні безпечного освітнього середовища для учасників освітнього процесу. *Проблеми сучасної поліцейстики. МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, НАПН України. Вінниця. ХНУВС. 2024. С. 161-162.*

КАЛЬЧЕНКО ОЛЕКСАНДРА ОЛЕКСАНДРІВНА,

студентка,

*Харківського національного педагогічного університету
імені Григорія Сковороди*

ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ ЗІ СТРАХАМИ, СПРИЧИНЕНИМИ УМОВАМИ ВІЙНИ

В умовах війни дитяча психіка стикається з травматичним досвідом, який без втручання може призвести до довготривалих негативних наслідків. Страх, що виникають у дітей, не є «випадкою», а природною реакцією на реальні загрози. Тому психологічна реабілітація — не розкіш, а необхідність. Війна залишає слід не тільки в архітектурі міст, а й у душах. Діти — не просто свідки подій. Вони переживають втрати, евакуації, страх, відчуття безсилля й тривоги. Тому питання психологічної реабілітації не можна відкладати — воно потребує нашої негайної уваги та дій. Війна має глибокий вплив на психіку дітей, навіть якщо вони не є безпосередніми учасниками бойових дій. Зростання кількості дітей із проявами тривожності, страхів, ПТСР (посттравматичного стресового розладу) вимагає системної психологічної допомоги.

Психологічні наслідки військових дій для дітей можуть бути глибокими й тривалими. До найпоширеніших проявів належать:

- хронічна тривожність;
- нічні жахіття;
- страхи темряви, розлуки, гучних звуків;
- мовні порушення;
- психосоматичні симптоми;
- емоційне вигорання;
- регрес у поведінці чи розвитку.

У деяких випадках діти демонструють симптоми посттравматичного стресового розладу (ПТСР), який потребує спеціалізованої терапії.

Основна мета — допомогти дитині знову відчувати себе у безпеці, стабілізувати її емоційний стан, навчити справлятися з тривогою і відновити її

психоемоційний розвиток.

Серед конкретних завдань реабілітації:

- зниження рівня страхів;
- стабілізація режиму дня;
- налагодження комунікації;
- робота з батьками чи опікунами;
- профілактика вторинної травматизації.

Для досягнення цих цілей застосовуються різноманітні підходи:

• Індивідуальна терапія: арт-терапія, казкотерапія, тілесно-орієнтовані практики допомагають дитині опрацювати страхи в м'якій, безпечній формі.

• Групова робота: спілкування з іншими дітьми дозволяє знизити відчуття ізоляції та формує відчуття підтримки.

• Когнітивно-поведінкові методи: спрямовані на зміну негативних установок, навчання технікам розслаблення, дихання, візуалізації безпечного місця.

• Робота з родиною: допомога батькам розуміти переживання дитини, навчати їх навичкам підтримки та емоційної регуляції.

Реабілітація буде ефективною лише за таких умов:

• створення безпечного, стабільного середовища;

• регулярність роботи;

• мультидисциплінарний підхід (співпраця психологів, соціальних педагогів, лікарів);

• залучення освітніх установ і волонтерських організацій;

• дотримання етичних принципів у роботі з травмою.

Психолог повинен бути не лише фахівцем, а й джерелом підтримки, емпатії та стабільності для дитини. Вміння встановити довірливий контакт, зчитати невербальні сигнали, діяти делікатно — ключ до ефективної допомоги.

Дитина, яка пережила страх війни, — це людина з глибокими переживаннями, але також і з величезним потенціалом до відновлення. Наша місія як психологів — не дозволити цьому потенціалу згаснути. Своєчасна й фахова допомога дозволяє зберегти психічне здоров'я дитини та сприяє її адаптації в умовах післятравматичного середовища.

Діти не мають забувати, що навіть після найтемнішої ночі приходить ранок. Психологічна реабілітація дітей у контексті війни — це не лише лікування наслідків, а й запобігання їх ускладненням у майбутньому. Наша задача як спеціалістів — бути тим світлом, яке допоможе їм вийти з темряви страху до відновленого дитинства.

Своєчасна, системна та чутлива підтримка — запорука того, що сьогоднішні діти не понесуть травму війни у своє доросле життя.

Список бібліографічних посилань

1. П. Г. Симеон, М. Грейс. *«Психологічна травма у дітей»*
2. Людмила Любарська. *«Психологічна допомога дітям у кризових ситуаціях»*
3. Д. Мітчелл. *«Терапія дитячих травм: Практичний посібник»*
4. Фонд ЮНІСЕФ. *«Методичні рекомендації щодо підтримки дітей у надзвичайних ситуаціях»*
5. Катерина Гольцберг. *«Як допомогти дитині пережити війну»* (статті, публікації онлайн)

КОЗЛОВЕЦЬ ІГОР МИКОЛАЙОВИЧ,

*аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ*

СПЕЦИФІКА ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Війна внесла кардинальні зміни у діяльність усіх соціальних інститутів. Відчутних змін зазнав і правовий статус місцевих органів виконавчої влади – місцевих державних адміністрацій. Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» 12 травня 2015 р. № 389-VIII [3] 24 лютого 2022 р. Указом Президента України № 68/2022 на всій території України утворено 25 обласних військових адміністрацій. Отож обласні, а також Київська міська державні адміністрації набули статусу відповідних військових адміністрацій, а голови цих державних адміністрацій – статус начальників військових адміністрацій. Маємо відмітити, що Законом України «Про правовий режим воєнного стану» визначено, що військові адміністрації на відміну від місцевих державних адміністрацій є тимчасовими державними органами, які утворюються для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян (ст. 4). Ще однією принциповою відмінністю правового статусу військових адміністрацій від місцевих державних адміністрацій виступає їхнє підпорядкування. Відповідно до вже згаданого Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [3] спрямування, координацію та контроль за діяльністю військових адміністрацій з питань забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, здійснення заходів правового режиму воєнного стану здійснює Генеральний штаб Збройних Сил України, а з інших питань – Кабінет Міністрів України у межах своїх повноважень. Водночас, відповідно до ст. 118 Конституції

України, «місцеві державні адміністрації підзвітні і підконтрольні радам у частині повноважень, делегованих їм відповідними районними чи обласними радами. Місцеві державні адміністрації підзвітні і підконтрольні органам виконавчої влади вищого рівня» [4].

Таким чином, в умовах воєнного стану для підвищення ефективності державного управління законодавець вдається до більшої централізації з акцентом на інтереси національної безпеки та оборони. Специфіка статусу військових адміністрацій як місцевих органів виконавчої влади в умовах воєнного стану підтверджується також ст. 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Треба зазначити, що у цій статті міститься перелік повноважень військових адміністрацій із 47-ми пунктів, тоді як у Законі України «Про місцеві державні адміністрації» [2] у ст. 13 є 10 позицій щодо питань, які вирішуються відповідними адміністраціями і окрема Глава 2 «Основні галузеві повноваження місцевих державних адміністрацій» містить 13 статей, що деталізують відповідні повноваження (кожна стаття містить від 5 до 24 пунктів).

Таким чином законодавці намагалися доволі ретельно виписати як повноваження місцевих державних адміністрацій у мирний час, так і повноваження військових адміністрацій, що діють в умовах воєнного стану. Повноваження військових адміністрацій правомірно об'єднують у декілька основних груп: 1) повноваження щодо запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану (організаційні повноваження оборонно-мобілізаційного спрямування, а також сприяння діяльності суду, органів прокуратури, юстиції, служби безпеки, органів Національної поліції, адвокатури і Державної кримінально-виконавчої служби України); 2) повноваження у сфері соціально-економічного розвитку на відповідній території (зокрема, забезпечення ефективного використання усіх наявних ресурсів; складання та затвердження місцевого бюджету); 3) повноваження щодо управління об'єктами критичної інфраструктури й житлово-комунального господарства; 4) повноваження з питань управління гуманітарною сферою (включає освітні заклади, заклади охорони здоров'я, культури, фізичної культури і спорту тощо); 5) повноваження нормативно-правового та адміністративного спрямування (забезпечення ефективного публічного адміністрування з урахуванням особливостей правового режиму воєнного стану. Воєнний стан передбачає надання органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки.

Три роки повномасштабної російсько-української війни продемонстрували, що місцеві органи виконавчої влади в умовах воєнного стану беруть активну участь у вирішенні проблем, що постають у разі загрози та/або виникнення надзвичайних ситуацій, пов'язаних з припиненням (порушенням) роботи систем централізованого водопостачання, водовідведення, електро-, газо- і

теплопостачання (в осінньо-зимовий період) та усіх видів електронних комунікаційних послуг. Зусиллями вказаних органів влади створюються і підтримуються умови, необхідні для збереження життя і здоров'я населення у разі порушення сталої роботи систем життєзабезпечення [5]. При цьому справедливим є твердження, що військові адміністрації як місцеві органи виконавчої влади в умовах воєнного стану «консолідують зусилля місцевих органів влади, спільно із державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, підприємствами, установами та організаціями, громадянами здійснюють заходи правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян» [1]. Водночас, необхідно наголосити, що в умовах воєнного стану уряд нашої держави вже планує дії органів виконавчої влади з відновлення деокупованих територій територіальних громад. Спеціальним розпорядженням Кабінетом Міністрів передбачено план, що містить понад 130 різноманітних заходів щодо повернення деокупованих територій до нормального життя, строк виконання яких заплановано на період від місяця до року з дати завершення тимчасової окупації. Показово, що на обласні військові (державні) адміністрації і військові адміністрації населених пунктів (у разі утворення) передусім покладаються зобов'язання реалізувати такі заходи: 1) відновлення діяльності органів місцевого самоврядування; 2) відновлення діяльності територіальних органів центральних органів виконавчої влади; 3) забезпечення відновлення функціонування української мови як державної на деокупованих територіях з урахуванням гарантій вільного розвитку, використання і захисту мов корінних народів і національних меншин України; 4) організація, забезпечення ведення/відновлення документації органів місцевого самоврядування, комунальних підприємств, установ та організацій, особових справ працівників, електронних підписів та печаток, печаток юридичних осіб (за наявності) тощо; 5) здійснення заходів щодо залучення міжнародної технічної допомоги для відновлення пошкодженої/зруйнованої інфраструктури населених пунктів; 6) здійснення заходів з очищення (розмінування) територій населених пунктів, об'єктів життєзабезпечення населення, гасіння пожеж, розбирання завалів тощо [6]. Крім цього, Указом Президента України від 21 квітня 2022 року № 266/2022 було створено Національну раду з відновлення України від наслідків війни, що має статус консультативно-дорадчого органу при Президентові України й орієнтований на визначення та напрацювання пропозицій щодо пріоритетних реформ, реалізація яких є необхідними у воєнний і післявоєнний періоди [7]. Показово, що відповідно до згаданого Указу, у процесі розроблення таких пропозицій Рада залучала представників центральних та місцевих органів виконавчої влади, що логічно, оскільки на місцях реалізація такого плану очевидно буде сферою відповідальності, зокрема, саме місцевих органів виконавчої влади.

Підсумовуючи представлений вище аналіз, присвячений проблематиці діяльності місцевих органів виконавчої влади в умовах воєнного стану, є підстави стверджувати, що в українській державотворчій практиці реалізовано дуалістичну модель влади на місцях, що представлена місцевими державними адміністраціями й місцевим самоврядуванням. Критична специфіка умов воєнного стану акцентує увагу на оборонні та безпекові питання, що спонукала законодавця передбачити можливість утворення військових адміністрацій, що перебирають на себе функції органів виконавчої влади на місцях. Отож, 25 обласних військових адміністрацій було створено 24 лютого 2022 р. – у перший день масштабної агресії РФ проти України. Треба підкреслити, що військові адміністрації, на відміну від місцевих державних адміністрацій, є тимчасовими державними органами. Крім того, спрямування, координацію та контроль за діяльністю військових адміністрацій здійснює передусім Генеральний штаб Збройних Сил України, а також Кабінет Міністрів України у межах своїх повноважень. 3. Аналіз норм, що регламентують діяльність місцевих органів виконавчої влади в умовах воєнного стану, дають підстави стверджувати, що законодавець намагався доволі ретельно виписати повноваження військових адміністрацій. Фактична діяльність вказаних владних інститутів полягає у 1) запровадженні й здійсненні заходів правового режиму воєнного стану; 2) забезпеченні ефективного використання усіх наявних ресурсів для забезпечення функціонування відповідних територій; 3) управлінні об'єктами критичної інфраструктури й житлово-комунального господарства попри наявні й потенційні воєнні загрози; 4) управлінні гуманітарною сферою; 5) здійсненні ефективного публічного адміністрування з урахуванням особливостей правового режиму воєнного стану. Таким чином в екстремальних умовах війни вказані інститути продемонстрували належний організаційний рівень і функціональну готовність до адекватної відповіді викликом воєнного стану.

Список бібліографічних посилань

1. Буглак Ю. Проблеми розмежування повноважень між органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 1. С. 70–75.
2. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квіт. 1999 р. № 586-XIV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>.
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/38919#Text>
4. Конституція України від 28 черв. 1996 р. Законодавство України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
5. Питання організації та функціонування пунктів незламності: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 груд. 2022 р. № 1401. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-2022-%D0%BF#Text>.
6. Про затвердження плану дій органів виконавчої влади з відновлення

деокупованих територій територіальних громад: Розпорядження Кабінету міністрів України від 30 груд. 2022 р. № 1219-р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1219-2022%D1%80#Text>

7. Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни: Указ Президента України від 21 квіт. 2022 р. № 266/2022. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/2022#Text>

КОЛЕСНИК НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА,

курсант 2-ого курсу ННІ №4

Харківський національний університет внутрішніх справ

ЛЯСКА ОКСАНА ПЕТРІВНА

кандидат психологічних наук, доцент

доцент кафедри психології, соціології та педагогіки,

Харківський національний університет внутрішніх справ

ПСИХОПРОФІЛАКТИКА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ У ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ В УМОВАХ ТРИВАЛОГО СТРЕСОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ ТА БОЙОВИХ ДІЙ

Останні чотири десятиліття у світовій науковій літературі обговорюється проблема так званих хвороб вигорання, або вигорання на робочому місці, які охоплюють психологічні, психічні та фізичні розлади, пов'язані з впливом факторів виробничого середовища сучасного урбанізованого суспільства.

Уперше термін «вигорання» ввів до наукового обігу Г. Бренді у своєму дослідженні службовців, які охороняли умовно засуджених. Пізніше вигорання вивчав Г. Фройденбергер, який визначав емоційне вигорання як хронічну втому, депресію і фрустрацію, коли індивід вимушений займатися справою, яка не задовольняє його амбіції й не приносить очікуваного результату [1, с. 30]. Всесвітня організація охорони здоров'я вперше закріпила синдром емоційного вигорання у Міжнародній класифікації хвороб, яка вважається стандартом для діагностики та страхування здоров'я.

Оновлена класифікація набула чинності з 22 січня 2022 року [2]. У ній зазначено, що вигорання стосується саме явищ професійного контексту і не повинно застосовуватися для опису досвіду в інших сферах життя.

Українські фахівці сектору безпеки та оборони, особливо в умовах повномасштабної війни, тривалий час перебувають у стані сильного психоемоційного стресу. Це призводить до підвищеного ризику професійного вигорання - це синдром, що розвивається на фоні хронічного професійного стресу, сукупність негативних переживань, пов'язаних з професійною діяльністю,

колективом, організацією, це стан, який супроводжується відчуттям, що зусилля, які вкладаються в професійну діяльність не приносять сподіваного, бажаного результату [3, с. 19]. Цей стан не лише впливає на ефективність службової діяльності, але й становить загрозу для особистого благополуччя військовослужбовців.

Синдром вигорання відноситься до числа феноменів особистісної деформації і являє собою багатовимірну складову, набір негативних психологічних переживань, пов'язаних з тривалими і інтенсивними міжособистісними взаємодіями, що відрізняються високою емоційною насиченістю або когнітивної складністю.

Це відповідна реакція на тривалі стреси міжособистісних комунікацій. Вигорання виникає внаслідок хронічного емоційного стресу, спричиненого надмірним психосоматичним навантаженням, відсутністю соціальної підтримки, обмеженою здатністю контролювати ситуацію та постійним перебуванням у небезпечних для життя ситуаціях. У психологічній літературі вигорання визначається як поступовий розвиток, який починається з ентузіазму та відданості роботі і прогресує до апатії, професійної байдужості та психосоматичних розладів.

Основними детермінантами вигорання серед фахівців сектору безпеки та оборони є тривале перебування в умовах тиску, втрата колег, відчуття безпорадності, емоційне виснаження та відсутність регулярної психологічної підтримки. Психотравматичні події, що виникають у ході бойових дій, нерідко ускладнюються посттравматичним стресовим розладом, що значно підвищує ризик формування стійкого синдрому вигорання.

Тому психопрофілактика професійного вигорання повинна здійснюватися на трьох рівнях: індивідуальному, груповому та організаційному.

На індивідуальному рівні доцільним є впровадження тренінгів із розвитку стресостійкості, навчання методам саморегуляції, емоційного менеджменту та кризового реагування. Особливо ефективними вважаються елементи когнітивно-поведінкової терапії, які дозволяють змінювати деструктивні мисленнєві патерни та підвищувати внутрішню мотивацію.

На груповому рівні важливу роль відіграють взаємопідтримка в колективі, участь в групах психологічного розвантаження, професійних дебрифінгах, командна робота над формуванням здорового мікроклімату. Також доцільним є організація групових тренінгів з комунікації та управління конфліктами.

На організаційному рівні необхідне впровадження систем моніторингу психоемоційного стану учасників бойових дій, створення умов для їх регулярної психологічної допомоги, забезпечення безпечних періодів ротації, а також підготовка командирів до надання первинної психологічної підтримки підлеглим [4].

Професійне вигорання фахівців в секторі безпеки та оборони є не лише

особистою проблемою, а й системним викликом національній безпеці. Застосування комплексної моделі психологічної профілактики, що охоплює різні рівні впливу, може мінімізувати психологічні ризики, підвищити боєготовність та зберегти кадровий потенціал збройних сил та інших силових структур. Успішне вирішення цього питання можливе лише за умови міжвідомчої координації, державної підтримки та розвитку системи професійної військово-психологічної допомоги.

Список бібліографічних посилань

1. Середа О. Г. Саббатікал як спосіб подолання професійного вигорання працівників. *Основні напрямки захисту прав громадян України на працю та соціальний захист в умовах Євроінтеграції: матеріали XI Міжнародної конференції (м. Харків, 8 жовт. 2021 р.)*; за заг. ред. О. М. Ярошенка. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2021. С. 29-33.

URL: <https://surl.li/ktt dye>

2. Красюк Т.В. Професійне (емоційне) вигорання працівників освітньої сфери: правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*. С. 170-173. URL: <https://surl.li/amvyqz>

3. Поплавська А.П. Особливості професійного вигорання працівників державної служби. *Запорізький національний університет*. Запоріжжя 2020. С. 94. URL: <https://surl.li/cznvyt>

Як подолати вигорання та перетворити його на новий етап життя. Соціальна редакція. 2024. URL: <https://surl.lu/xeqqzk> (Дата звернення: 17.05.2025)

КРАВЧУК ЖАННА СЕРГІЇВНА,

курсант ННІ №1-24-102

Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗОЗУЛЯ ЄВГЕНІЙ,

майор поліції, викладач кафедри

криміналістики та судової експертології

Харківського національного університету внутрішніх справ

АЛГОРИТМ ДІЙ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ПІД ЧАС ВИЯВЛЕННЯ ОЗНАК КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ НА МІСЦІ ПОДІЇ

Поліцейський, який першим прибуває на місце події та стикається з ознаками кримінального правопорушення, виконує вкрай важливу і відповідальну роль. Саме його початкові дії значною мірою впливають на подальший перебіг розслідування. Від того, наскільки правильно та оперативно будуть виконані ці

дії, залежить не лише якість фіксації місця події, але й можливість встановлення істини в ході досудового слідства.

Першочерговим завданням поліцейського є гарантування власної безпеки та захист інших осіб, які знаходяться на місці події. Якщо виявлено загрозу, наприклад, у вигляді вогнепальної зброї, токсичних речовин або вибухівки, необхідно негайно вжити заходів щодо її нейтралізації або організувати евакуацію людей[3]. Забезпечення безпеки завжди має стояти на першому місці й передувати будь-яким іншим процесуальним діям.

Коли питання безпеки вирішено, поліцейський проводить первинний огляд місця події, щоб встановити наявність ознак кримінального правопорушення. До таких ознак можуть належати фізичні докази: тіла загиблих, сліди крові, зламане майно, пошкоджені двері чи сейфи. Однак слід пам'ятати, що не кожна ситуація з нетиповими ознаками однозначно свідчить про злочин – важливий критичний аналіз кожного елемента обстановки.

У разі підтвердження ознак злочину поліцейський має негайно повідомити про це чергову частину територіального органу поліції, аби запустити механізм оперативного реагування. Це включає направлення слідчо-оперативної групи, повідомлення керівництва і прокуратора. Ключовим аспектом є точність донесення інформації - вказівка дати, часу, місця події та характеру порушення.

Особливо важливим є комплекс заходів для забезпечення збереження слідів злочину[3]. Поліцейський організовує охорону місця події: встановлює межі території, визначає заборонені для доступу зони і контролює переміщення людей. Фіксація присутніх осіб на місці дозволяє уникнути втрати важливих даних. Контроль і недопущення сторонніх до місця події є запорукою збереження доказів та ефективного розслідування в подальшому.

Під час охорони місця події поліцейський зобов'язаний забезпечити надання першої домедичної допомоги потерпілим, якщо такі присутні. До прибуття медичних працівників необхідно зробити все можливе для стабілізації стану постраждалих або, у разі неможливості допомоги, зафіксувати факт смерті для подальшого офіційного документування.

На цьому етапі можна провести первинний збір інформації: опитати свідків, визначити осіб, які першими виявили подію, зафіксувати державні номери транспортних засобів, що перебувають поблизу. Водночас поліцейський повинен діяти так, щоб не порушити цілісність і збереженість місця події. Якщо на місці було затримано ймовірного підозрюваного, поліцейському слід діяти відповідно до ст. 208 ПК України [2]

Необхідно ретельно задокументувати факт затримання, дотримуючись встановлених норм: оголосити права й забезпечити можливість отримання юридичної допомоги. Важливо, щоб усі дії з самого початку були ретельно зафіксовані. Це включає здійснення відеозйомки, складання офіційних рапортів і внесення відповідних даних у службову документацію. Такий підхід гарантує

наявність доказової бази та стане основою для подальших розслідувальних заходів слідчого і прокурора.

З прибуттям слідчо-оперативної групи поліцейський передає керування процесом документування в їхні руки, залишаючись джерелом інформації, отриманої під час початкових заходів. Його рапорти й протоколи можуть бути включені до матеріалів справи. Не менш важливою є взаємодія з іншими службами: медиками, пожежниками, вибухотехніками чи спеціалістами криміналістичних лабораторій.

Кожен виконує свої функції в межах професійних обов'язків, але саме поліцейський забезпечує загальну координацію всіх дій до передачі керівництва відповідним органам. Оцінка ситуації на місці події дозволяє визначити попередню версію того, що сталося. Наприклад, пошкоджене вікно та відсутність техніки можуть свідчити про крадіжку, тоді як видимі тілесні ушкодження потерпілого – про насильницький характер злочину.

Після завершення роботи на місці події працівник поліції повинен скласти детальний рапорт, у якому відобразить всі обставини виявлення злочину, опис своїх дій, зафіксовані свідчення та результати взаємодії з іншими службами [1] Цей документ має офіційний статус і стає частиною матеріалів справи.

Окрім цього, поліцейський зобов'язаний дотримуватись етичних та правових норм. Важливо уникати розголошення конфіденційної інформації, проявляти повагу до прав постраждалих та підозрюваних, і діяти виключно в межах закону. Недотримання цих вимог може призвести до оскарження його дій.

У підсумку, алгоритм дій поліцейського при виявленні ознак кримінального правопорушення складається з кількох послідовних етапів: забезпечення безпеки, документування слідів, інформування відповідних органів та ретельного звітування. Чітке виконання цих дій гарантує законність і ефективність реагування на протиправні дії.

Список бібліографічних посилань

1. Гладчук Д. І. Деонтологічні засади поліцейських діяльностей: зміст, сучасні вітчизняні стандарти. *Juris Europensis Scientia* Випуск 4, 2020 С. 10-14
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651 –VI // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 31.05.2025).
3. Kryvoruchko, L, Pylyp, V. Makarova, O. (2023) Activities of Ukraine law enforcement agencies to ensure the rights and freedoms of citizens during martial law. *Amazonia Investiga*,12(64). С. 228- 236
4. Communicative Competence of Law Enforcement Officers (2023) Fedorenko, Miloradova, Kharchenko, Dotsenko, Makarova, Chervonyi & Makarenko *Brazilian Journal of Education, Technology and Society* (BRAJETS) Br. J. Ed., Tech. Soc., v.16, Apr-Jun, n.2, p.349-360.

МАЛЬЦЕВА ТЕТЯНА ІГОРІВНА,

*здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня,
кафедри психології ХНПУ імені Г.С. Сковороди*

АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТАБІЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Воєнні події неминуче впливають на кожного громадянина країни, формуючи колективну та індивідуальну травму війни. Якщо для військовослужбовців ефективність арт-терапевтичних методів вже набула широкого визнання, з огляду на їхню варіативність та здатність адаптуватися до особистих потреб, то, без сумніву, аналогічний позитивний вплив може спостерігатися й серед цивільного населення. Застосування індивідуально чи групово орієнтованих арт-терапевтичних підходів має потенціал стати дієвим засобом психологічної підтримки в умовах воєнного часу [1].

Хоча цілющий вплив мистецтва визнавався ще з давніх часів та обґрунтовувався багатьма філософами, митцями, лікарями й педагогами, як окрема науково-практична галузь арт-терапія почала формуватися лише в другій половині XX століття. Систематизація емпіричних знань, їх критичний аналіз та теоретичне осмислення відбувалися переважно у 1960–1980-х роках. Саме в цей період було засновано провідні організації, зокрема Британську асоціацію арт-терапевтів (1964) та Американську арт-терапевтичну асоціацію (1969), а також започатковано перші програми професійної підготовки арт-терапевтів [7, 9].

Останнім часом арт-терапія та арт-терапевтичні методики дедалі частіше застосовуються у роботі з тривожними станами. Завдяки своїй доступності, м'якому впливу та екологічності, ці методики створюють сприятливі умови для роботи з емоційними переживаннями особистості та сприяють досягненню позитивних терапевтичних результатів [2].

Арт-терапія відіграє важливу роль не лише в корекції, а й у діагностиці, оскільки сприяє глибшому розумінню емоційного стану та поведінкових проявів клієнта. Художні роботи, створені пацієнтом, можуть відображати не тільки його актуальні переживання, але й містити елементи глибинних особистісних травм минулого чи очікувань щодо майбутнього. Для арт-терапевта значущими є не лише зміст і цілісний образ роботи, але й вибір кольорів, матеріалів та технік, за допомогою яких цей образ був втілений. Водночас важливо враховувати, що кожен клієнт має індивідуальну систему символів, яка може не відповідати загальноприйнятим діагностичним критеріям. Художня діяльність у процесі арт-терапії сприяє вивільненню негативних емоцій, зниженню рівня агресії та формуванню позитивного емоційного фону, що, у свою чергу, активізує відчуття внутрішнього контролю та стабільності [4].

Зазвичай виокремлюють три основні категорії клієнтів, для яких

застосування арт-терапії є особливо доцільним. По-перше, це діти, яким складно зосередитися на вербальному аналізі власних емоційних переживань — у їхньому випадку ігрові та образотворчі методики часто стають єдиним ефективним каналом доступу до внутрішнього світу. По-друге, це травмовані особи, які з різних причин мають труднощі з вербалізацією емоцій; застосування невербальних засобів дозволяє їм безпечно контактувати з травматичними спогадами та поступово інтегрувати їх у психічну структуру. По-третє, арт-терапія може бути корисною для клієнтів із високим рівнем інтелектуального розвитку, схильних до абстрактного мислення та раціоналізації — творчі методи в цьому випадку сприяють зниженню впливу психологічного захисту та поглибленню емоційного контакту з травматичним досвідом [5].

Більшість науковців і практикуючих психотерапевтів підкреслюють унікальну ефективність арт-терапії у подоланні симптомів посттравматичного стресу, зокрема в зменшенні частоти нічних жахів, поліпшенні якості сну, зниженні рівня тривожності та нав'язливих спогадів. Водночас наголошується на значній ролі арт-терапії у створенні безпечного психотерапевтичного простору, що сприяє підвищенню самооцінки, розвитку емоційної регуляції та відновленню внутрішньої рівноваги пацієнта.

Арт-терапія дедалі частіше застосовується у психокорекційній та психотерапевтичній практиці, зокрема в роботі з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР). Вона розглядається як форма психотерапії, що використовує мистецтво як засіб покращення фізичного й психічного стану особистості. Дослідження свідчать, що арт-терапевтичні методи не лише сприяють зниженню рівня стресу, а й підвищують стресостійкість, розвивають резиліентність та стимулюють процеси посттравматичного зростання. Художня діяльність, зокрема малювання [6], ліплення [10], створення колажів тощо, виступає інструментом емоційної саморегуляції та невербального вираження внутрішніх переживань. Ефективними у цьому контексті також є суміжні напрямки, як-от бібліотерапія, музикотерапія та кольоротерапія, що забезпечують комплексну терапевтичну дію [3, 8].

Можна впевнено стверджувати, що арт-терапія позитивно впливає на психічне здоров'я, сприяючи зниженню рівня стресу й тривожності, покращенню самооцінки та відчуття особистісної автономії. Вона також підвищує рівень саморефлексії, сприяє розвитку когнітивних функцій, креативного мислення та емоційного самовираження, а також допомагає відновити внутрішню психологічну рівновагу. Арт-терапія може відігравати важливу роль у стимулюванні посттравматичного зростання — позитивних психологічних змін, які іноді виникають у людей після пережиття ПТСР. Цей процес включає трансформацію ставлення до себе, інших і світу після травматичного досвіду. Арт-терапевтичні підходи сприяють усвідомленню, вираженню та опрацюванню глибоких емоційних переживань, пов'язаних із травмою, тим самим підтримуючи

поступову адаптацію, відновлення та особистісне зростання.

Список бібліографічних посилань

1. Бриндіков Ю. Л. Арт-терапія у реабілітації військовослужбовців учасників бойових дій // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна". – 2018. – № 1. – С. 106–110. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2018_1_26

2. Католик Г. В. Арт-терапевтичні техніки і практики в роботі з кризовими клієнтами в час широкомасштабної війни росії в Україні (результати емпіричного дослідження 2022 року) // Арттерапія і війна: контексти і досвід практичної роботи : колективна монографія. – Львів : ЛьвДУВС, 2023. – С. 8–37.

3. Маковський А. О., Маковська В. В., Маковський О. К. Застосування бібліотерапії під час надання психологічної допомоги комбатантам // Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень : матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених (17 травня 2022 р.). – 2022. – С. 901–903.

4. Освітній процес в умовах війни та у повоєнний період: виклики, правила, перспективи : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації (4 березня – 14 квітня 2024 року). – Львів–Торунь : Liha-Pres, 2024. – 368 с.

5. Розумовська Т. В. Арттерапія як ефективний засіб корекції негативних наслідків ПТСР // Наукові записки. Серія: Психологія. – 2023. – № 1. – С. 58–67.

6. Downs M. The Benefits of Art Therapy for Mental Health Clinicians Who Have Experienced Vicarious Trauma // Expressive Therapies Capstone Theses. – 2019. – № 114.

7. Gilroy A., Linnell S., McKenna T., Westwood J. (Eds.). Art Therapy in Australia: Taking a Postcolonial, Aesthetic Turn. – Leiden, Netherlands : Brill, 2019.

8. Kamarina N., Tajuddin B., Keat O. B. Art Making in Stress Reduction Among Undergraduate Students // Psychology and Education. – 2021. – Vol. 58, No. 2. – P. 3764–3775.

9. Kelly J., Levey A., Lay R. The Australian and New Zealand Arts Therapy // Creative Arts Educ Ther. – 2017. – Vol. 3, No. 1. – P. 14–25.

10. Riyadi M., Budiyan K., Dyah A. Art Therapy Drawing Method For Students Collage With Academic Stress // Book chapter. – 2020. – Режим доступу: <http://digitallibrary.ump.ac.id/id/eprint/942>

Науковий керівник: Фоменко Карина Ігорівна, доктор психологічних наук, професор кафедри психології ХНПУ імені Г. С. Сковороди.

МАТЮШЕНКО ОЛЕКСАНДРА СЕРГІЇВНА,

Курсант ННІ 1-24-104

Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗОЗУЛЯ ЄВГЕНІЙ,

викладач кафедри криміналістики та судової експертології

Харківського національного університету внутрішніх справ

СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ (НА ПРИКЛАДІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ)

Актуальність експертно-психологічного аналізу поведінки особи в умовах надзвичайних ситуацій обумовлена як зростанням кількості суїцидів у глобальному масштабі, так і соціально-психологічними трансформаціями в українському суспільстві, викликаними війною, масовими втратами, тривалим стресом та психологічними травмами. Особливої гостроти ця проблема набуває серед військовослужбовців та цивільного населення, що перебуває у стані хронічної психологічної напруги.

Суїцид – складне соціально-психологічне та міждисциплінарне явище, що вивчається в межах філософії, соціології, психології, психіатрії, психолінгвістики, права та криміналістики. У науковій літературі самогубство визначається як акт добровільного позбавлення себе життя, зумовлений сукупністю соціальних, психологічних і біологічних факторів, зокрема стресогенними подіями, деструктивними соціальними відносинами, психоемоційними порушеннями та втратами життєвих орієнтирів [1, с. 173].

Сучасні міждисциплінарні підходи розглядають суїцидальну поведінку як наслідок складної та динамічної взаємодії психофізіологічних, психологічних, моральних, соціальних і культурних чинників. Центральною детермінантою суїцидального ризику вважається соціально-психологічна дезадаптація, що виникає внаслідок посттравматичних стресових розладів, відсутності ефективних психологічних механізмів подолання кризи, порушення ціннісно-сміслової сфери та втрати суб'єктивного контролю над життєвими обставинами.

У кримінальному провадженні аналіз обставин суїциду є вкрай складним і вимагає залучення спеціальних психологічних знань. У цьому контексті провідну роль відіграє судово-психологічна експертиза, особливо її окрема форма – посмертна (заочна) експертиза. Вона проводиться без безпосереднього контакту з об'єктом дослідження та базується виключно на аналізі матеріалів кримінального провадження, що відображають психоемоційний стан, спосіб життя, міжособистісні взаємодії та соціальну поведінку загиблого [2, с. 121].

Посмертна судово-психологічна експертиза дозволяє встановити, чи могла особа усвідомлено прийняти рішення про самогубство, а також визначити, які

психічні чинники могли переважити базовий інстинкт самозбереження. Така експертиза відзначається високим рівнем складності, оскільки експерт має здійснити ретроспективну реконструкцію внутрішнього світу особи за обмеженими зовнішніми даними.

Предметом посмертної експертизи є індивідуальні особливості психічної діяльності особи, зокрема механізми її поведінки у передсуїцидальний період. Об'єктом виступають документи, що містять інформацію про обставини смерті, життєві умови, міжособистісні стосунки, характер переживань загиблого, а також висновки інших експертних досліджень[4].

У процесі експертного дослідження вирішуються такі основні завдання: визначення психічного стану загиблого напередодні суїциду; встановлення структури переживань у критичний період; аналіз характеру взаємодії особи із соціальним та правовим середовищем; встановлення типу суїцидальної поведінки (афективний, демонстративний, усвідомлений тощо); виявлення ключових ризик-факторів – соціальних, психологічних та особистісних.

Методологічно експертиза передбачає такі етапи: аналіз фабули кримінального провадження з точки зору психологічної релевантності; вивчення особистісних характеристик загиблого на основі біографічних, медичних, соціальних і поведінкових даних; ідентифікація критичних подій та ситуацій, що могли вплинути на психічний стан; реконструкція внутрішнього психоемоційного простору в період, що передував акту самогубства; побудова психологічного портрету та формулювання висновків щодо ймовірної мотивації та механізму суїцидальної поведінки [3, с. 51].

Особливого значення в межах експертизи набуває класифікація чинників суїцидальності на об'єктивні (соціально-економічні умови, правове становище, політична ситуація, організаційно-управлінські обставини) та суб'єктивні (емоційна нестійкість, психічні розлади, соціальна ізоляція, втрата смислів, негативна самооцінка тощо). Важливо враховувати як внутрішні прояви (думки, уявлення, наміри), так і зовнішні (поведінкові акти, вербальні сигнали), що зазвичай тривають у межах від кількох годин до кількох тижнів або місяців.

Отже, застосування спеціальних психологічних знань у процесі слідства сприяє об'єктивному аналізу мотивів поведінки особи в умовах надзвичайної ситуації та дозволяє зробити обґрунтовані висновки про ступінь усвідомленості та причинно-наслідкові зв'язки між психічним станом і вчиненим актом. Це, у свою чергу, є важливою підставою для ухвалення правомірних і справедливих процесуальних рішень.

Список бібліографічних посилань

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовно-морального розвитку: монографія. Київ: Академвидав, 2013. 256 с.
2. Землянська О. А. Судово-психологічна експертиза як форма використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Юридичний*

вісник України, 4(58), 2021. С. 120-125.

3. Коробейніков Г. В., Козіна Ж. Л. Психофізіологія стресу: підручник. Харків: ОВС, 2016. 352 с.

4. Макарова О.П. Теоретико правові засади проведення судово психіатричної експертизи у кримінальному провадженні. *Право і безпека .ХНУВС* Науковий журнал № 3(90) 2023. 244 с. С 190-200.

НІДЗЕЛЬСЬКИЙ ІЛІЯ РУСЛАНОВИЧ,

курсант ННІ №1-24-101

Харківського національного університету внутрішніх справ

МАКАРОВА ОЛЕНА ПАВЛІВНА

кандидат юридичних наук, доцент, майор поліції,

доцент кафедри криміналістики та судової експертології

Харківського національного університету внутрішніх справ

ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО БОЙОВИХ ДІЙ У КУРСАНТІВ ЗАКЛАДІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Формування психологічної готовності до бойових дій у курсантів закладів сектору безпеки і оборони є надзвичайно важливою складовою професійної підготовки майбутніх військовослужбовців та правоохоронців. Психологічна готовність визначає здатність особистості адекватно реагувати на стресові ситуації, зберігати контроль над емоціями, приймати швидкі та виважені рішення в умовах бойового конфлікту.

У сучасних умовах розвитку військових конфліктів і загострення безпекової ситуації особливої актуальності набуває формування такої готовності на етапі навчання у закладах, які готують фахівців сектору безпеки і оборони. Психологічна готовність є комплексним психічним процесом, що включає розвиток морально-психологічної стійкості, волі до перемоги, навичок подолання страху, вміння діяти в умовах невизначеності та небезпеки. Для ефективного формування психологічної готовності необхідне системне впровадження психолого-педагогічних методів і тренувальних програм, спрямованих на підвищення стресостійкості, розвиток навичок саморегуляції, а також формування позитивної мотивації до служби та виконання бойових завдань. Особливе значення має підготовка курсантів до протидії психологічному впливу супротивника, адаптація до умов бойового стресу, вивчення методів психологічної підтримки товаришів по службі [1,с.10].

На сучасному етапі підготовки фахівців сектору безпеки особливу увагу приділяють розвитку навичок командної взаємодії, ефективної комунікації,

лідерства, що є необхідними для успішного виконання бойових завдань у складних ситуаціях. Важливою складовою формування психологічної готовності є створення умов для розвитку психоемоційної стійкості, що забезпечує здатність курсанта зберігати працездатність і адекватність мислення під час фізичних і психологічних навантажень.

Особливу роль відіграють тренінги, які імітують бойові умови, ситуаційні вправи, які моделюють стресові ситуації, та вправи на розвиток когнітивних функцій, таких як концентрація уваги, швидкість прийняття рішень, пам'ять і логічне мислення. У ході підготовки велика увага приділяється роботі з індивідуальними психологічними особливостями курсантів, врахуванню їхнього емоційного стану, рівня мотивації і соціальної підтримки, що дозволяє коригувати програми підготовки і забезпечувати максимально ефективний розвиток психологічної готовності. Крім того, психологічна готовність тісно пов'язана з фізичною підготовкою, оскільки фізична витривалість і сила позитивно впливають на загальний психологічний стан військовослужбовця, підвищують його впевненість у власних силах[3].

В умовах бойового злагодження і безпосередньої участі у бойових діях курсанти повинні вміти швидко адаптуватися до змінних обставин, зберігати холодний розум і концентрацію, адекватно реагувати на інформацію, яка надходить, з урахуванням оперативної обстановки. Здатність протистояти психологічним травмам і проявам паніки, а також швидко відновлюватися після складних подій є ключовою характеристикою психологічно готової особистості. Психологічна підтримка на етапі навчання і під час безпосереднього виконання бойових завдань є обов'язковим елементом підготовки, що сприяє зниженню ризику виникнення психічних розладів, таких як посттравматичний стресовий розлад, депресія або тривожні стани. Велику роль у формуванні психологічної готовності відіграють як індивідуальні консультації, так і групові психологічні тренінги, що спрямовані на розвиток навичок ефективного спілкування, підтримки товаришів, а також формування почуття колективізму і взаємодопомоги[3с.77].

В процесі підготовки необхідно також вивчати психологію супротивника, методи психологічного впливу, щоб курсант міг ефективно протистояти пропаганді, маніпуляціям і деструктивним інформаційним атакам. Велику увагу слід приділяти формуванню позитивної мотивації, внутрішньої переконаності у необхідності служби і захисту держави, що зміцнює моральний дух і підвищує готовність до самопожертви. Методологія формування психологічної готовності передбачає комплексний підхід, який охоплює психологічне навчання, розвиток стресостійкості, тренування навичок прийняття рішень, а також формування професійної ідентичності. Такий підхід забезпечує всебічний розвиток особистості курсанта, робить її більш адаптивною до складних бойових умов, сприяє підвищенню ефективності виконання службових завдань. Наукові

дослідження показують, що індивідуальний підхід у поєднанні із системним навчанням забезпечує найкращі результати у підготовці психологічно стійких військовослужбовців. Важливим фактором є також використання сучасних технологій, зокрема віртуальної реальності, тренажерів, симуляційних комплексів, які дозволяють моделювати бойові ситуації з максимальною реалістичністю[3,с.56].

Це сприяє формуванню стійких навичок і зменшує психологічне навантаження під час реальних бойових дій. Окрім того, велике значення має безперервна психологічна підтримка протягом усього періоду служби, що допомагає зберегти і розвивати психологічну готовність у складних і тривалих операціях. Курсанти, які проходять підготовку у закладах сектору безпеки і оборони, мають отримувати не лише теоретичні знання, а й практичні навички саморегуляції, медитації, методи зняття стресу, що дозволяє їм підтримувати оптимальний психологічний стан. Особливо важливою є робота з формуванням так званої бойової психології, яка передбачає розвиток здатності швидко реагувати на небезпеку, діяти рішуче і злагоджено в команді, а також зберігати моральну стійкість навіть в умовах втрат і складних обставин. Психологічна готовність також включає розвиток навичок самоконтролю, які допомагають уникати імпульсивних рішень, керувати агресією, долати внутрішні страхи і сумніви. Важливим елементом підготовки є розвиток емпатії та здатності підтримувати побратимів, що значно підвищує колективний моральний дух і згуртованість підрозділу[4].

Не менш важливою є робота з сім'ями військовослужбовців, оскільки підтримка рідних і близьких сприяє збереженню психологічного здоров'я і бойової готовності. У сучасних умовах воєнних конфліктів часто відбувається інформаційне та психологічне протистояння, тому курсант має розуміти важливість захисту власної психіки від негативного впливу, дезінформації і пропаганди. Для цього впроваджуються спеціальні навчальні курси з психологічної оборони і критичного мислення, що допомагають розпізнавати маніпуляції і зберігати об'єктивність у сприйнятті інформації.

У підсумку, формування психологічної готовності до бойових дій у курсантів закладів сектору безпеки і оборони є багатограним і тривалим процесом, що потребує поєднання теоретичних знань, практичних навичок, психологічної підтримки і мотивації. Успішність цього процесу визначає не лише ефективність виконання бойових завдань, а й безпеку самого військовослужбовця, збереження його психічного здоров'я і довголіття. Розробка і впровадження сучасних програм підготовки, що враховують індивідуальні особливості і психологічний стан курсантів, є пріоритетним завданням для військових навчальних закладів[2].

Таким чином, психологічна готовність виступає основою професійної компетентності військовослужбовців, формує їхню здатність протистояти

екстремальним умовам служби і забезпечує належну якість виконання бойових завдань. Без сумніву, саме системна і комплексна робота у цьому напрямку є запорукою підвищення обороноздатності країни і зміцнення безпеки держави в цілому.

Список бібліографічних посилань

1. Алещенко, В. Формування психологічної готовності військовослужбовців до ведення бойових дій. *Вісник Національного університету оборони України*. 2023. Вип. 74, № 4. С. 5–13.
2. Макарова О.П. Умови розвитку професійної ідентичності майбутніх правоохоронців у вищому навчальному закладі зі специфічними умовами навчання. *Вісник Національного університету оборони України*. Зб-к наук. праць. Київ. НУОУ, 2018. Вип.2(50). С. 74-82
3. Формування психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до виконання завдань за призначенням під час бойового злагодження : метод. посіб. / [упоряд.]. Київ : БЦ, 2021. 170 с.
4. Організація психологічної підготовки у Збройних Силах України : навч.-метод. посіб. / за ред. ген.-майора В. Клочкова. Київ : НДЦ ГП ЗС України, 2023. 325 с.

ОЛЕКСИН МИХАЙЛО ОЛЕГОВИЧ,
*аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ*

ПСИХОЛОГІЧНА РЕСУРСНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ НЕСЕННЯ СЛУЖБИ

У важких воєнних реаліях сьогодення, коли працівники поліції щодня переживають і спостерігають страждання і втрати, коли «змінюються місця перебування, умови професійної діяльності, коли рушиться звичний спосіб життя - виникає гостра необхідність розібратися у власних відчуттях і думках, краще зрозуміти себе та інших людей, свої і чужі емоції, поведінку. Адже кожен новий день війни приносить контакти з багатьма людьми, вимагає вирішення безлічі важливих питань і проблем. І саме в цей час актуалізуються необхідність усвідомлення своєї ролі і свого місця у трагічних подіях, що відбуваються навкруги, необхідність розуміння того, що людина відчуває і робить на даний момент, чому саме такі почуття вона переживає, чи дійсно щось є важливим для неї, та чи готова людина щось змінювати» [3].

Виконання поліцейськими службових завдань за воєнного часу здійснюється в складних, ризиконебезпечних, екстремальних умовах і супроводжується високим рівнем психоемоційного навантаження та необхідністю

швидкого психофізіологічного «самовідновлення». В таких умовах ефективність діяльності правоохоронця залежить від рівня сформованості професійних вмінь і навичок, мотивації та установок на виконання службових обов'язків, уміння регулювати власні психічні стани тощо. Їх інтегральним показником виступає психологічна готовність до діяльності в екстремальних ситуаціях [2].

Психологічні ресурси особистості О. Штепа трактує як індивідуальні екзистенційні можливості людини, що виявляються в її прагненні до самовизначення [4]. Досить часто дослідники під ресурсами розуміють щось на кшталт «запасів, джерел», тобто чого-небудь такого, що дозволяє швидко та ефективно протистояти життєвим кризам та можливим критичним ситуаціям. На думку С.Бойчука, особистісними ресурсами можна вважати якості людини, які вона вважає своїми сильними сторонами особистості. Автор підкреслює, що ресурс – це завжди активна життєва позиція, котра дозволяє досягати бажаних результатів та слідувати досягненню своєї мети [1, с. 174]. Актуальність проблеми наявності необхідних психологічних ресурсів повсякденної службової діяльності співробітників поліції та їх відновлення підкреслюється численними випадками психологічного та професійного «вигорання» поліцейських, що виявляються і в ході самостійних дослідницьких вимірів, а також при ретельному аналізі уповноваженими працівниками певних підрозділів встановлених фактів та випадків порушення окремими працівниками вимог службової дисципліни та законності.

Психологічні ресурси виступають джерелом мобілізації потенціалу особи поліцейського при виконанні відповідальних бойових задач, при зміні оперативного-службової обстановки, при несенні служби у швидкозмінних умовах, що потребують підвищеної уваги, в екстремальних ситуаціях. Належний рівень психологічних ресурсів дозволяє правоохоронцю легко переходити зі стану постійної морально-психологічної готовності до вирішення завдань професійної діяльності у стані підвищеної та повної («бойової») готовності. Наявність та постійне «підкріплення» ресурсів також виступають абсолютною умовою надійності професійної діяльності працівників поліції.

Питання збереження, розвитку і відновлення психологічних ресурсів актуалізуються в кризових умовах воєнного часу та потребують подальшого теоретичного опрацювання і практичного дослідження.

Список бібліографічних посилань

1. Бойчук, С. С. Специфіка психологічної ресурсності у поліцейських-спецпризначенців. *Габітус*. Вип. 27, 2021. с. 173-177. DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.27.30>.
2. Макаренко П. В. Професійні установки як основа психологічної готовності правоохоронців до діяльності в екстремальних ситуаціях. *Право і Безпека*, № 1. 2015. с. 109–113.
3. Резнік К.О. Чинники психологічної розумності чоловіків та жінок

поліцейських в умовах війни. Дис. доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія. Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2024. 299с.

4. Штепа О. С. Психологічні ресурси як унікальні якості майбутніх психологів. *Гуманітарний вісник*. Вип. 27, 2012. С. 536–542.

ОЛІЙНИК В'ЯЧЕСЛАВ ОЛЕКСАНДРОВИЧ,

аспірант кафедри соціології та психології

навчально-наукового інституту № 5

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ ПТСР ТА ПОСТДОСВІДНОГО ЗРОСТАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ З РІЗНИМ БОЙОВИМ ДОСВІДОМ

Вплив бойових стрес-факторів на військовослужбовців залежить від багатьох чинників і може носити різновекторний характер. З одного боку, воїни втомлюються, виснажуються, у них втрачається або значно погіршується психічне здоров'я, зокрема відмічаються психічні порушення, в т. ч. посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), з іншого – вони стають стійкішими, витривалішими, у них можуть спостерігатися позитивні психологічні зміни у вигляді постдосвідного зростання (ПДЗ), що проявляється у вимірах особистісного зміцнення, нових можливостей, поціновування життя, стосунках з оточуючими та духовних / екзистенційних змінах. Іноді вказані процеси позитивного і негативного спрямування можуть починатися одночасно і проходити паралельно.

Наразі існують суперечливі емпіричні результати досліджень щодо взаємозв'язку між ПДЗ і ПТСР. Кілька досліджень повідомляли про позитивний зв'язок [6], тоді як інші виявили зворотний зв'язок [4] або відсутність зв'язку [5]. Американські дослідники провели мета-аналіз, який показав, як лінійний, так і сильний криволінійний зв'язок між ними [7]. Ще одне дослідження виявило перевернуту U-подібну нелінійну залежність, яка свідчить про те, що люди з помірним рівнем ПТСР демонструють найвищий рівень ПДЗ [9]. Інше дослідження виявило три чіткі профілі ПТСР і ПДЗ: високий ПТСР з високим ПДЗ, помірний ПТСР з помірним ПДЗ; помірний ПТСР з високим ПДЗ [3].

Метою нашого дослідження було виявити особливості зв'язку між ПТСР і ПДЗ на вибірці українських військовослужбовців з різним бойовим досвідом в умовах війни, що триває.

Дослідження проводилось шляхом письмового опитування з

використанням двох методик: Опитувальника посттравматичного зростання – розширеного (PTGI-X) [1; 8] та Опитувальника для скринінгу ПТСР Н. Бреслау та ін. [2].

Вибірка дослідження складала 345 військовослужбовців – учасників бойових дій (УБД) усіх категорій (офіцерів, сержантів (старшин), солдат) віком від 20 до 65 років ($M = 36,80$, $SD = 9,75$), в т. ч. чоловічої статі – 335 (96,8%), жіночої статі – 11 (3,2%)., до якої увійшли представники двох груп: військовослужбовці бойових військових частин (підрозділів) – 156 осіб (45,2% від загальної вибірки); військовослужбовців, звільнені з примусової ізоляції (полону) – 189 осіб (54,8% від загальної вибірки).

За результатами аналізу отриманих даних встановлено, що позитивні психологічні зміни, як за усіма субшкалами, так і за загальним показником ПДЗ виявилися значно вищими у групі звільнених з полону ($M = 78.29$, $SD = 27.72$) у порівнянні з військовослужбовцями бойових бригад ($M = 63.0$, $SD = 31.52$). Це може свідчити про те, що досвід перебування у примусовій ізоляції, хоч і є більш руйнівним для ціннісно-сміслові сфери особистості, проте в подальшому призводить до більш значного ПДЗ.

В результатах скринінгу ПТСР спостерігається значна відмінність між вибірками. Вищий показник продемонстрували звільнені з полону військовослужбовці ($M = 2.52$, $SD = 1.92$) зі значним перевищенням результатів опитування військовослужбовців бойових бригад ($M = 1.43$, $SD = 1.47$), що може бути зумовлене високим рівнем травматичного впливу на воїнів умов примусової ізоляції (полону) та жорстокого поводження з ними.

Результати емпіричного дослідження щодо визначення взаємозв'язків між показниками ПДЗ та симптомами ПТСР у військовослужбовців – УБД з різним бойовим досвідом наведені у табл. 1.

Таблиця 1 – Взаємозв'язки ПТСР і ПДЗ у військовослужбовців з різним бойовим досвідом

Наявність симптомів ПТСР	Показники ПДЗ					
	Загальний показник зростання	Стосунки з оточуючими	Нові можливості	Особистісне зміцнення	Духовні та екзистенційні зміни	Поцінування життя
Загальна вибірка військовослужбовців – УБД (n = 156)	-,004	,120*	,008	,079	,032	,043
Військовослужбовці бойових військових	-,145	-,150	-,070	-,143	-,088	-,128

частин (n = 156)						
Військовослужбовці, звільнені з примусової ізоляції (полону) (n = 189)	,003	-,015	,066	-,049	,011	,010

*Примітка: *p < .05*

Суттєві позитивні взаємозв'язки спостерігаються у загальній вибірці військовослужбовців – УБД виключно у парі “симптоми ПТСР — нові можливості” ($r = 0.120$, $p < 0,05$), що може бути вираженням справжнього себе, можливістю почати діяти, змінити усталений спосіб життя, самореалізуватися.

У групах військовослужбовців бойових військових частин (підрозділів) та звільнених з примусової ізоляції (полону) суттєвої кореляції між ПДЗ та наявністю симптомів ПТСР не виявлено, що може свідчити про те, що позитивні психологічні зміни, які відбуваються у військовослужбовців в результаті подолання наслідків травмивних або негативних стресових подій не перебувають у залежності від факту наявності або відсутності у зазначеній категорії осіб симптомів ПТСР. А також про можливість позитивних трансформацій не тільки після травмивних, а й негативних стресових подій. Вплив інших детермінант на розвиток ПДЗ потребує подальших досліджень.

Отже, емпіричне дослідження виявило наявність вищих за середній рівнів розвитку ПДЗ у загальній вибірці та у групах військовослужбовців з різним бойовим досвідом, а також значно вищі показники симптоматики ПТСР у групі військовослужбовців, звільнених з умов примусової ізоляції (полону), що може бути зумовлене особливостями їх травмивного впливу. Не виявлено суттєвих кореляційних зав'язків між наявністю симптомів ПТСР та вимірами ПДЗ у групах військовослужбовців, що говорить про можливість позитивних трансформацій як після травмивних, так і негативних стресових подій. При цьому встановлено позитивні взаємозв'язки у загальній вибірці між наявністю симптомів ПТСР та виміром ПДЗ “Нові можливості” як усвідомлення здатності досягнути більшого, ніж раніше, скористатися нагодою нового бачення світу.

Список бібліографічних посилань

1. Кокун О., Пішко І., Лозінська Н., Олійник В. Теоретичні основи посттравматичного зростання військовослужбовців – учасників бойових дій : метод. посіб. Київ : ТОВ «7БЦ», 2023. 148 с.
2. Уніфікований клінічний протокол первинної та спеціалізованої медичної допомоги. Реакція на стрес. Посттравматичний стресовий розлад. Порушення адаптації. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 19 липня 2024 р. № 1265. URL: https://moz.gov.ua/storage/uploads/ec4ae01d-d0d3-4c0a-bf92-3cef633be/dn_1265_19072024_dod.pdf
3. Cao C., Wang L., Wu J., Li G., Fang R., Cao X. ... Elhai J. Patterns of

posttraumatic stress disorder symptoms and posttraumatic growth in an epidemiological sample of Chinese earthquake survivors: A latent profile analysis // *Frontiers in Psychology*. 2018. Vol. 9. P. 15-49. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.01549>

4. Hall B., Hobfoll S., Palmieri P., Canetti-Nisim D., Shapira O., Johnson R., Galea S. The psychological impact of impending forced settler disengagement in Gaza: Trauma and posttraumatic growth // *Journal of Traumatic Stress*. 2008. Vol. 21(1). P. 22–29. <https://doi.org/10.1002/jts.20301>

5. Klosky J., Krull K., Kawashima T., Leisenring W., Randolph M., Zebrack B. ... Phipps S.. Relations between posttraumatic stress and posttraumatic growth in long-term survivors of childhood cancer: A report from the Childhood Cancer Survivor Study // *Health Psychology*. 2014. Vol. 33(8). P. 878–882. <https://doi.org/10.1037/hea0000076>

6. Liu A., Wang L., Li H., Gong J., Liu X. (2017). Correlation between posttraumatic growth and posttraumatic stress disorder symptoms based on Pearson correlation coefficient: A meta-analysis // *The Journal of Nervous and Mental Disease*. 2017. Vol. 205(5). P. 380–389. <https://doi.org/10.1097/NMD.0000000000000605>

7. Shakespeare-Finch J., Lurie-Beck J. A meta-analytic clarification of the relationship between posttraumatic growth and symptoms of posttraumatic distress disorder // *Journal of Anxiety Disorders*. 2014. Vol. 28(2). P. 223–229. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2013.10.005>

8. Tedeschi R., Cann A., Taku K., Senol-Durak E., Calhoun L. The Posttraumatic Growth Inventory: A revision integrating existential and spiritual change // *Journal of Traumatic Stress*. 2017. Vol. 30(1). P. 11–18. <https://doi.org/10.1002/jts.22155>

9. Tsai J., El-Gabalawy R., Sledge W., Southwick S., Pietrzak R. Post-traumatic growth among veterans in the USA: Results from the National Health and Resilience in Veterans Study // *Psychological Medicine*. 2014. Vol. 45(1). P. 165–179. <https://doi.org/10.1017/S0033291714001202>

ОНИСЬКО ІРИНА ВІТАЛІЇВНА,

студентка 2 курсу спеціальність «Спеціальна освіта. Логопедія»

Львівський національний університет імені Івана Франка

СУЛЯТИЦЬКИЙ ІВАН ВАСИЛЬОВИЧ,

кандидат психологічних наук, доцент

Львівський національний університет імені Івана Франка

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ІЗ ЗАЇКАННЯМ

Заїкання є складним мовленнєвим розладом, етіологія та патогенез якого досі залишаються предметом наукових дискусій. Традиційний логопедичний підхід, спрямований на корекцію мовленнєвих симптомів, часто виявляється недостатнім для досягнення стійкої ремісії. У зв'язку з цим, зростає інтерес до вивчення ролі психологічних факторів у виникненні, перебігу та корекції заїкання [5].

Актуальність дослідження психологічних аспектів логопедичної роботи з дітьми із заїканням зумовлена кількома ключовими чинниками. По-перше, численні дослідження підтверджують тісний зв'язок між емоційним станом дитини та проявами заїкання. Стресові ситуації, тривожність, емоційна нестабільність можуть провокувати або посилювати мовленнєві труднощі. По-друге, заїкання часто супроводжується розвитком у дитини негативних психологічних наслідків, таких як занижена самооцінка, соціальна ізоляція, тривожні розлади. Ці наслідки, у свою чергу, ускладнюють процес логопедичної корекції. По-третє, сучасні логопедичні підходи все більше орієнтуються на комплексний вплив, що передбачає не лише корекцію мовленнєвих порушень, але й психологічну підтримку дитини та її сім'ї [1].

Метою даного дослідження є аналіз психологічних аспектів логопедичної роботи з дітьми із заїканням, виявлення ключових психологічних факторів, що впливають на ефективність корекційного процесу, та розробка рекомендацій щодо оптимізації логопедичної допомоги з урахуванням психологічних потреб дитини.

У ході дослідження було розглянуто широкий спектр теоретичних та емпіричних даних, присвячених проблемі заїкання. Особлива увага приділялася вивченню залежності порушень мовлення від психологічного стану дитини. Аналіз наукової літератури показав, що емоційні розлади, такі як тривожність, депресія, страхи, можуть відігравати значну роль у виникненні та загостренні заїкання. Крім того, було виявлено, що діти із заїканням часто мають труднощі в емоційній регуляції, що ускладнює їхню адаптацію до стресових ситуацій [3].

Важливим аспектом дослідження є вивчення спектру взаємозумовленості заїкання кризово-емоційними факторами життя дитини. Було встановлено, що

такі події, як розлучення батьків, смерть близької людини, переїзд, зміна школи, можуть стати тригером для виникнення або посилення заїкання. Ці кризові ситуації викликають у дитини сильний емоційний стрес, який негативно впливає на функціонування мовленнєвого апарату [4].

Особлива увага в дослідженні приділяється вивченню психологічних механізмів ефективності логопедичної корекції дитячого заїкання. Було виявлено, що успіх корекційного процесу значною мірою залежить від створення позитивного емоційного клімату, встановлення довірливих стосунків між логопедом та дитиною, використання ігрових методів навчання, а також залучення батьків до корекційної роботи. Психологічна підтримка дитини, спрямована на підвищення її самооцінки, зниження тривожності, формування позитивного ставлення до власного мовлення, є невід'ємною частиною ефективної логопедичної допомоги [1].

Результати дослідження підкреслюють важливість комплексного підходу до корекції заїкання, що передбачає не лише усунення мовленнєвих симптомів, але й врахування психологічних потреб дитини. Логопедам рекомендується використовувати методи психологічної підтримки, такі як ігрова терапія, арт-терапія, релаксаційні техніки, а також проводити консультації з батьками, спрямовані на створення сприятливої психологічної атмосфери в сім'ї [2].

Висновки

Проведене дослідження підтвердило значущу роль психологічних факторів у виникненні, перебігу та корекції заїкання у дітей. Ефективна логопедична допомога повинна бути комплексною, поєднуючи корекцію мовленнєвих порушень з психологічною підтримкою дитини та її сім'ї. Подальші дослідження у цьому напрямку можуть бути спрямовані на розробку та апробацію інноваційних методів психологічної корекції заїкання, адаптованих до індивідуальних особливостей кожної дитини [5].

Список бібліографічних посилань

1. Абрамова Ю. Г. Логопсихологія : навч. посіб. — Київ : Вид. дім «Слово», 2010. — 304 с.
2. Валявко С. М. Корекція заїкання у дітей дошкільного віку із застосуванням здоров'язберезувальних технологій : дис. ... канд. пед. наук. — Київ, 2018. — 278 с.
3. Вітенко І. С., Вітенко Н. І. Загальна та медична психологія : підручник. — Київ : Медицина, 2012. — 456 с.
4. Псядло Е., Пішевська Е., Кантарьова Н. Особливості ранньої соціалізації дітей, які заїкаються // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія». — 2020. — №1. — С. 178–182.
5. Рібцун Ю., Долженко С. Заїкання у дітей: питання етіології у світлі зарубіжних досліджень // Психологія і суспільство. — 2020. — №1. — С. 68–74.

ОНИЩУК КРИСТІНА ІВАНІВНА,

ад'юнкт докторантури та ад'юнктури

Національна академія Національної гвардії України

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ У ВІЙСЬКОВИХ ПСИХОЛОГІВ ЯК НАСЛІДОК ВНУТРІШНІХ І ЗОВНІШНІХ ВПЛИВІВ

Професійна деформація психолога – це поступові негативні зміни особистості, поведінки та методів роботи, що розвиваються під впливом специфіки професійної діяльності [1; 2]. Загально визнаним проявом є абсолютизація роботи як єдино значущої діяльності та перенесення професійних стереотипів за межі служби [2; 4; 5]. У військових умовах ці процеси значно прискорюються: екстремальні фактори війни (постійний стрес, травматичний досвід, підвищена відповідальність) різко підвищують ризик професійних деформацій у фахівців допомагаючих професій, зокрема психологів Національної гвардії України. Важливо відрізнити професійну деформацію від емоційного вигорання: хоча вони пов'язані, деформація є ширшим явищем, яке охоплює також проблеми професійного розвитку та ідентичності.

Різні психологічні підходи пропонують відмінні інтерпретації природи професійної деформації. З. Кісіль розглядає професійну деформацію як глибоку трансформацію особистісних характеристик працівника. Такі зміни негативно впливають як на професійну сферу, так і на моральну, емоційну та когнітивну стабільність фахівця. До провідних причин деформації дослідниця відносить специфіку службових учинів, високий рівень відповідальності, недосконале нормативне забезпечення, психологічне знесилення та брак підтримки в системі [2].

В дослідженнях С.Д. Максименка та О.Д. Гришка (2024) діяльнісний підхід до професійного розвитку особистості розглядається як процес, що водночас сприяє збагаченню особистості новими компетенціями та може призводити до професійної дезадаптації за несприятливих умов. [3]. Професійна діяльність у даному контексті, особливо в умовах підвищеного стресу, може стати джерелом як особистісного зростання, так і ризику виникнення професійних деформацій.

В.С. Медведєв, досліджуючи деформації у працівників правоохоронних органів, виділив низку показників, багато з яких релевантні й для військових психологів. Серед них – суб'єктивна прийнятність порушення професійних норм заради досягнення мети (виправдання неетичних методів «в ім'я вищої мети»), зміна образу «Я» та надмірна рольова ідентифікація (людина повністю «вжилася» у роль психолога навіть поза роботою) і професійне огрублення особистості (втрата чуйності, поява черствості у спілкуванні). Такі зміни знижують ефективність роботи психолога, погіршують його психологічне благополуччя та можуть навіть призвести до професійної непридатності у крайніх випадках.

Війна створює надзвичайно складне професійне середовище для військового психолога. До зовнішніх факторів належать екстремальні умови служби: постійна загроза життю, робота з травмованими військовими, значне робоче навантаження, сувора військова ієрархія та дисципліна [6]. Службові обов'язки у воєнний час часто вимагають від психолога діяти швидко і рішуче, часом придушуючи власні емоції. Це може призводити до так званої «операційної нечутливості» – поступового зниження емоційної реакції на чужий біль як захисного механізму [7].

До організаційних чинників відносять стиль керівництва та морально-психологічний клімат у підрозділі. Якщо у військовій частині панує підтримуюча атмосфера, де цінується роль психолога, це слугує захисним бар'єром [8]. Натомість авторитарний стиль управління, брак взаємодопомоги в колективі та відсутність системи підтримки для самих психологів (супервізії, ротації, психологічної допомоги персоналу) підсилюють вразливість до деформації.

Серед умов виникнення професійної деформації значну роль відіграють індивідуально-психологічні особливості фахівця. До них належать рівень стресостійкості, тип темпераменту, мотивація вступу до професії, здатність до емпатії та саморефлексії. Військовий психолог, який має низьку толерантність до стресу або нереалістичні очікування «героїчності» своєї професійної ролі, більш схильний до деструктивних змін під тиском воєнних реалій. Дослідження показують, що наявність невирішених особистісних проблем у психолога може стати латентним чинником деформації: внутрішні конфлікти, комплекси або травми, які не опрацьовані, посилюватимуться через постійний контакт з чужим болем [9; 10]. Н. Дмитерко називає однією з причин професійних деформацій особистісну проблематику психолога, тому робота з власними переживаннями та труднощами (наприклад, на етапі навчання у вигляді особистої терапії чи групових тренінгів) суттєво знижує ризик вигорання і деформації у майбутньому [10].

Незважаючи на численні ризики, внутрішні ресурси особистості психолога можуть стати потужним буфером проти деформації. Одним з них є професійна ідентичність – адекватне усвідомлення своїх професійних ролей та меж. Вже на ранніх етапах професійного розвитку фахівець може ототожнювати себе з ідеалізованим образом «ефективного помічника», що створює тиск відповідати завищеним стандартам. За спостереженнями В. Botella (2025), в рамках конструктивістської психотерапії, саме така рольова ідентифікація часто стає джерелом виснаження, коли очікування фахівця входять у суперечність із його реальним досвідом [11]. Натомість гнучка ідентичність, яка визнає помилки, сумніви та потребу в переосмисленні, забезпечує психологічну стійкість.

Професійна деформація проявляється у цілій низці помітних змін у поведінці, спілкуванні та емоційному реагуванні фахівця. Один із перших сигналів – синдром емоційного вигорання, що включає хронічну втому, емоційне

виснаження, втрачене задоволення від роботи [12]. Вигорання особливо притаманне психологам, адже їхня праця пов'язана з інтенсивним емоційним залученням у проблеми інших людей. Разом з вигоранням часто з'являється втрата емпатії та чуйності.

Паралельно можуть розвиватися ціннісно-когнітивні зміни, такі як цинізм та скептицизм. Психолог із деформацією дедалі більше ставиться до оточення з недовірою, а інколи й зі зневагою, що часто є наслідком глибоких розчарувань або пережитих надміру труднощів на службі. Формується шаблонне мислення: спеціаліст починає сприймати різні ситуації лише крізь призму професійних категорій, втрачаючи гнучкість і індивідуальний підхід. Поступово може виникати «професійне спотворення особистості» – грубе окреслення характеру, коли емпатія змінюється черствістю, терплячість – дратівливістю, прагнення до порядку – надмірним контролем [2; 5].

На глибшому рівні деформація порушує систему цінностей фахівця. Робота починає домінувати над іншими сторонами життя, витісняючи особистісні потреби. В літературі це описують як абсолютизацію професійної діяльності ціною особистого життя [13]. Такі зміни негативно впливають на коло спілкування психолога, призводять до конфліктів і соціальної ізоляції, що ще більше посилює деформацію.

Ключовою стратегією протидії деформації є перетворення її причин на можливості зростання. Якщо повторюваність та монотонність роботи веде до ригідності – слід урізноманітнювати діяльність і заохочувати навчання новому. Якщо емоційні перевантаження виснажують – слід навчити психологів та їхніх керівників вчасно робити паузи для відновлення, впровадити ротацію. Якщо жорстка військова структура провокує закостенілість мислення – слід розвивати творчі формати роботи, підтримувати ініціативи самих психологів. Професійна деформація не виникає раптово: це результат накопичення дрібних змін, кожен з яких можна скоригувати за умови своєчасної уваги. Таким чином, протилежністю деформації виступає усвідомлений професійний розвиток, коли психолог постійно підтримує баланс між особистісним зростанням і вимогами діяльності.

Отже, професійна деформація військового психолога НГУ – багатовимірне явище, зумовлене поєднанням соціально-психологічних чинників військової служби та індивідуальних особливостей фахівця. В умовах війни роль психолога є критично важливою, отже увага до його професійного благополуччя повинна стати пріоритетом. Спираючись на гуманістичний підхід (цінність особистості психолога) та психодинамічне розуміння глибинних процесів, можна вибудувати ефективну систему профілактики та подолання деформацій. Врахування наукових позицій (Ю. Чесодурова, З. Кісіль, С. Максименко, В. Медведєв, В. Босько та ін.) показує, що ключовими елементами такої системи є: розвиток особистісних ресурсів психолога (рефлексії, стійкості, ідентичності), підтримка з боку організації (етичний клімат, супервізія, нормування навантаження) та

безперервний професійний розвиток замість стагнації. Завдяки цьому професійна деформація може бути не лише ризиком, але й попереджуваним явищем – своєрідним індикатором, що сигналізує про необхідність змін у собі чи умовах служби. Усвідомлення та своєчасна реакція на ці сигнали дозволять військовим психологам НГУ зберегти вірність гуманістичним цінностям професії та ефективно виконувати свій обов'язок навіть у найважчих умовах.

Список бібліографічних посилань

1. Чемодурова Ю.М. Роль психологічного захисту у виникненні та розвитку професійних деформацій практичних психологів // Психологічний часопис: зб. наук. праць. – 2015. – №2(9). – С. 45–53.

2. Кісіль З. Р., Кісіль Р.-В. В., Перепелиця А. В. До питання професійної деформації співробітників Національної поліції України // Габітус. – 2024. – № 62. – С. 238–243.

3. Максименко С. Д., Гришко О. Д. Психічний супровід і психічне здоров'я : навч. посіб. : у 2 т. Т. 2. – Київ : Людмила, 2024. – 468 с.

4. Босько В. І. Профілактика емоційного вигорання в екстремальних психологів методами самопізнання і самопомоги Н. Пезешкіана : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Босько В. І. ; Нац. ун-т цивіл. захисту України. – Харків, 2023. – 230 с. –

URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/18411/1/dis_Bosko.pdf

5. Медведєв В. С., Ларіонов С. О. Психологічна діагностика професійної деформації працівників органів внутрішніх справ // Вісник Національного університету оборони України. – 2014. – № 2(39). – С. 258–262.

6. Johnson W. B., Johnson S. J., Sullivan G. R. Psychology in extremis: Preventing problems of professional competence in dangerous practice settings // Professional Psychology: Research and Practice. – 2011. – Vol. 42, № 1. – P. 94–104. – URL: <https://psycnet.apa.org/journals/pro/42/1/94.html>

7. Ogle A. D., Reichwald R., Rutland J. B. Psychological impact of remote combat/graphic media exposure among US Air Force intelligence personnel // Military Psychology. – 2018. – Vol. 30, № 5. – P. 443–454. – DOI: 10.1080/08995605.2018.1502999

8. Яремко Р. Я., Коваль І. С., Ткачик О. Т. Особливості психологічної підготовки військовослужбовців до бойових дій // Наукові записки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. Педагогіка і психологія. – 2024. – № 1(3). – Стаття 8. – DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-1297/2024-1-8>

9. Burkauskas J., Prasko J., Belohradova K. та ін. Ethical reflection in cognitive behavioral therapy and supervision: Theory and practice // Neuroendocrinology Letters. – 2023. –

URL: <https://www.researchgate.net/publication/369356768>

10. Дметерко Н. В. Подолання професійних деформацій психологів методами глибинної психокорекції // Наукові записки. Серія: Психологія. – 2024.

– № 1(17). – С. 92–98. – URL:

<https://journals.cusu.in.ua/index.php/psychology/article/view/464>

11. Botella-García-del-Cid L. From labels to lenses: diagnosis through a constructivist approach to case conceptualization // *Terapia Psicológica*. – 2025. – Vol. 43, № 1. DOI: [10.4067/S0718-48082025000100093](https://doi.org/10.4067/S0718-48082025000100093)

12. Herrera A., Soto R. A Ten-Year Longitudinal Analysis of Resident Burnout Scores // *Beaumont Scholarly Works. Anesthesiology Conference Abstracts*. – 2024. URL: https://scholarlyworks.beaumont.org/anesthesiology_confabstract/323/

Thompson-Newman L. An exploration of the emotional impact on Child and Adolescent Psychotherapists (CPTs), working therapeutically with adolescents presenting with suicidality. – 2025. – University of Essex. – URL: <https://repository.essex.ac.uk/40593>

ПАУЛЬ ОКСАНА РОМАНІВНА,

студентка I курсу, групи ПС-24-12-3м

спеціальність 053 Психологія

Білоцерківського інституту неперервної професійно освіти

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ САМОЦІНКИ ОСОБИСТОСТІ В СТРЕСОВИХ СИТУАЦІЯХ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна в Україні не має чітких часових рамок, що робить майбутнє непередбачуваним. Це створює у людей відчуття безсилля, знижує рівень довіри до державних і міжнародних інституцій, посилює страхи та панічні настрої. Проблема сьогодення тісно пов'язана з соціально-психологічними наслідками цих процесів. Війна нанесла неймовірну шкоду не лише стану економіки територіальних громад, але й призвела до значних негативних змін в соціальних умовах життя людей. Вплив психотравмівних чинників, спричинений цим конфліктом відчуває все українське суспільство [1, 2, 3]. Найбільш вразливими верствами населення у даній ситуації є військовослужбовці, учасники бойових дій, які отримали поранення, контузію, каліцтво або захворювання при захисті Батьківщини та отримали статус особи з інвалідністю, а також самотні особи і люди похилого віку, які опинилися в складних життєвих обставинах та не можуть самотійно подолати їх. Законодавством України передбачена своєчасна професійна допомога спрямована на швидкий вихід з кризових ситуацій. Про це чітко визначено у Законі України від 17 січня 2019 року № 2671-VIII «Про соціальні послуги», що складні життєві обставини – обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самотійно. Переважно реалізацію соціальної політики в цілому стосовно особи, яка опинилася в складних життєвих умовах,

особливо сьогодні в умовах воєнного стану, забезпечує соціальний робітник [4]. Він, як представник соціальних служб, один з основних суб'єктів відносин, котрі виникають у соціальній сфері між надавачем та отримувачем, здатний забезпечити реалізацію можливостей та сприяти у задоволенні соціальних потреб особи. Професійна діяльність жінок - соціальних робітників безпосередньо пов'язана із спілкуванням і взаємодією з цією категорією населення та спрямована на виявлення потреб цих людей і надання відповідних соціальних послуг[4]. При контакті з ними у працівниць виснажується нервова система, залишаючи глибокий емоційний відбиток як результат настає емоційне вигорання, втрата мотивації, підвищена дратівливість та нетерпимість, що призводить до психологічного стресу. Враховуючи специфіку роботи соціальним робітником основною умовою формування самооцінки особистості в сучасному соціальному оточенні є схильність соціальної адаптації до професійної діяльності, колективу, групи. [1, 2, 3].

Перспективним у цьому напрямку є дослідження соціально-психологічних чинників, що впливають на формування самооцінки жінки – соціального робітника, оскільки це може значною мірою попередити та виправити негативні тенденції, що супроводжують процес формування. Соціальні робітники - жінки у яких хороший рівень самооцінки, можуть пристосуватися до умов сьогодення, зовнішнього та внутрішнього середовища, до певних специфічних умов праці. Це сприяє хорошим гармонійним взаємовідносинам між працівницею і отримувачем соціальних послуг. Отже, робота соціального робітника опосередковується їх емоційним переживанням, співчутливістю, котра періодично здатна викликати емоційне і психічне виснаження [1, 2]. Зважаючи на необхідність реалізації соціальної політики в умовах воєнного стану, перед соціальними робітниками стоїть багато завдань і викликів, що пов'язані з їхнім власним досвідом проживання наслідків впливу військових дій, обстрілів інфраструктури, відсутністю благ цивілізації, окупації та необхідністю надання допомоги тим, хто цього потребує [4].

Нами було досліджено соціально-психологічні чинники формування самооцінки жінок – соціальних робітників в стресових ситуаціях, пов'язаних з виконанням професійних обов'язків в умовах війни, за підібраними відповідно методиками.

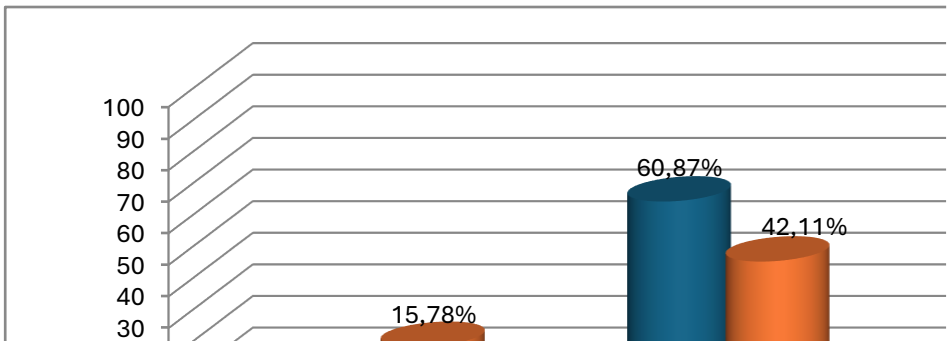
Дослідження, включало 42 жінки – соціальних робітників у віці від 27 років до 64 років, розподілені на дві групи відповідно стажу: I група включає робітниць із стажем роботи від 1 року до 15 років, це 23 особи, що складає 54,76 %; II група включає робітниць із стажем роботи від 16 років до 34 і більше років, це 19 осіб, що складає 45,24 %. Це забезпечило комплексне оцінювання рівня емоційної стійкості, схильності до стресу та самоповаги особистості.

Результати дослідження емоційної стійкості за методикою «Вивчення емоційної стійкості» по групах викладені в таблиці 1 та діаграмі 1, відповідно

стажу роботи соціальним робітником.

Таблиця 1 – Рівень емоційної стійкості I і II груп

Група	Кількість осіб		Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
I	23	54,76	1	4,35	14	60,87	8	34,78
II	19	45,24	3	15,78	8	42,11	8	42,11

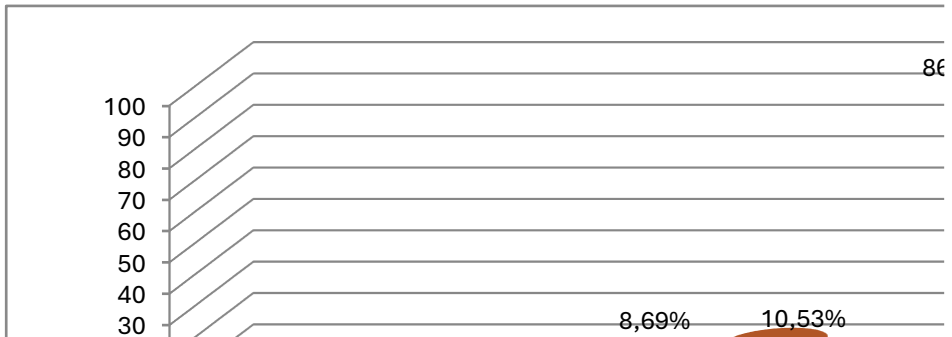
Діаграма 1. Порівняння емоційної стійкості по групах за стажом

Дані показують, що у обох групах домінує показник середній рівень емоційної стійкості, що може пояснюватися тим, що більшість соціальних робітників у перші 15 років професійної діяльності перебувають на стадії адаптації, коли емоційне вигорання ще не є критичним, але постійне професійне навантаження може впливати на їхню стійкість, а працівники з більшим стажом вже мають схильність до емоційного виснаження та вигорання. Спостерігається прямий кореляційний взаємозв'язок між емоційною стійкістю та самооцінкою особистості. Емоційно стійка особистість здатна краще управляти своїм станом, реагувати на виклики життя та досягати більшої реалізації в особистому та професійному житті.

Результати дослідження за методикою «Схильність до стресу» - за допомогою якої визначається рівень схильності до стресу, по групах викладені в таблиці 2 і діаграмі 2, відповідно стажу роботи соціальним робітником.

Таблиця 2 – Рівень схильності до стресу I і II груп

Група	Кількість осіб		Низька схильність		Середня схильність		Висока схильність	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
I	23	54,76	1	4,35	2	8,69	20	86,96
II	19	45,24	0	0	2	10,53	17	89,47

Діаграма 2. Порівняння схильності до стресу по групах за стажем

Результати дослідження показали, що в обох групах (незалежно від стажу) переважає висока схильність до стресу (86,96 % та 89,47 % відповідно). Можна стверджувати, що психологічний фактор «схильність до стресу» один з надпотужних чинників впливу на формування самооцінки особистості жінок – соціальних робітників, що в свою чергу впливає на професійну ефективність.

При узагальненні, слід визначити аспект зниження самооцінки особистості через стрес у обох групах соціальних робітників. Постійний стрес може сприяти зниженню професійної самооцінки, особливо якщо працівниці відчують себе невпевненими у своїх силах або не отримують належної підтримки. Стрес також може призводити до самокритичності, страху зробити помилку або бути недостатньо компетентною. Високий рівень стресу протягом тривалого часу призводить до емоційного вигорання, що тягне за собою наслідки, наприклад, може зменшувати мотивацію до роботи, призводити до байдужості стосовно проблем клієнтів, що є серйозною загрозою для ефективності соціальної роботи.

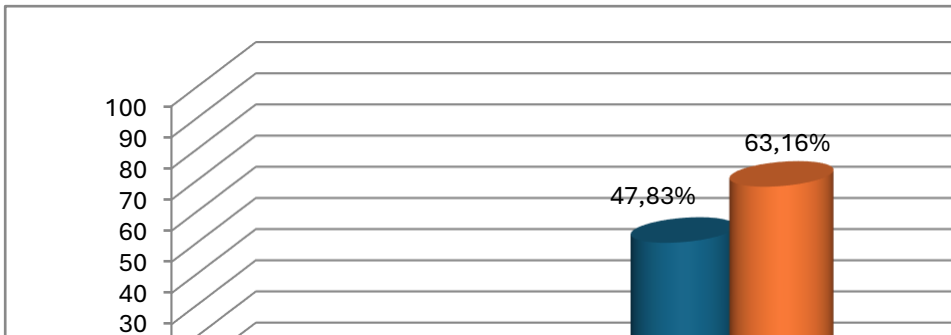
Це свідчить про те, що професія соціального робітника є високостресовою, незалежно від досвіду роботи. Слід визначити аспект зниження самооцінки особистості через стрес у обох групах соціальних робітників. Молоді працівниці (1-15 років) більше схильні до стресу через адаптаційний період, брак досвіду та

високі вимоги, досвідчені працівниці (16-34 років) також мають високий рівень стресу, але вже через накопичене емоційне виснаження та професійне вигорання. Схильність до стресу негативно впливає на формування самооцінки особистості та ефективність роботи.

Результати дослідження за методикою «Дослідження самоповаги» - за допомогою якої визначається рівень самоповаги особистості, по групах викладені в таблицях 3 і 3, відповідно стажу роботи соціальним робітником.

Таблиця 3 – Рівень самоповаги особистості I і II груп

Група	Кількість осіб		Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
I	23	54,76	0	0	11	47,83	12	52,17
II	19	45,24	0	0	12	63,16	7	36,84

Діаграма 3. Порівняння рівня самоповаги по групах за стажом

Результати дослідження показали, що в обох групах (незалежно від стажу) переважає середній та високий рівні самоповаги особистості жінок – соціальних робітників. В обох групах немає жодної робітниці з низьким рівнем самоповаги, що вказує на стабільну професійну самооцінку серед опитаних соціальних робітників. Висока самоповага особистості впливає на ефективність роботи при наданні соціальних послуг. Це сприяє у правильності при прийнятті рішень, впевненості у діях, вищій продуктивності та професійній ефективності, кращій психологічній стійкості до складних ситуацій.

Грунтовне дослідження даної проблеми дає змогу зробити висновки про те, що взаємозв'язок між емоційною стійкістю, схильністю до стресу та рівнем самоповаги особистості та іншими психологічними конструктами визначається взаємодією між ними в психологічній сфері особистості. Результати дослідження

свідчать про важливість емоційної стійкості, стресостійкості та самоповаги у забезпеченні психологічного благополуччя та успішної адаптації до складних умов роботи соціальних робітників у наданні соціальних послуг в соціальній сфері. Такий аспект важливий для розуміння та підтримки адекватної самооцінки жінок – соціальних робітників у особливих умовах роботи. Емоційно стійка особистість здатна краще управляти своїм станом, реагувати на виклики життя та досягати більшої реалізації в особистому та професійному житті.

Список бібліографічних посилань

1. Предко В. В., Сомова О. О. Вплив війни на зміну рівня стресу та стратегій збереження життєстійкості українців // Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія. 2022. Т. 33. Вип. 72. С. 89-98.
2. Предко В. В. Складна життєва ситуація як провідна умова формування життєстійкості особистості. Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені В. Даля. Сєвєродонецьк. 2021. Вип. 1(54). С. 74-99.
3. Lytovchenko O. Social work during war: European values, Ukrainian experience, international support. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5.
4. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. Дата оновлення: 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 04.03.2025).

ПЕШКО СЕРГІЙ ВІКТОРОВИЧ,

ад'юнкт кафедри суспільних наук

Національного університету оборони України

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СПРИЙМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

У тексті розглянуто історичний розвиток уявлень про сприймання інформації як складного психічного процесу, який охоплює етапи від античних часів до сучасних наукових теорій. Акцентовано увагу на важливості адекватного сприймання для військовослужбовців Збройних Сил України, оскільки точність оцінки оперативної обстановки, своєчасність прийняття рішень та збереження життя особового складу безпосередньо залежить від сприймання навколишнього середовища та його інтерпретації.

Психологічне сприймання інформації, як науковий предмет дослідження, бере свій початок ще в часи античності, де відзначалося значення відчуттів як основи пізнання навколишньої реальності. Однак вже тоді з'являються перші

концепції сприймання, як процесу активного пізнання світу, через органи чуття. Сьогодні сприймання розглядається як багаторівневий процес, який включає не тільки реєстрацію чуттєвих сигналів, але й їх інтеграцію з попереднім досвідом, знаннями та соціальними факторами. Перші погляди на це питання були сформульовані античними філософами, серед яких Аристотель та Епікур. Вони вважали, що сприймання є результатом впливу зовнішніх об'єктів на органи чуття, і що воно є основою для пізнання навколишнього світу. Однак ці погляди не враховували складність та багаторівневу природу цього процесу.

З розвитком науки сприймання почали розглядати як складну інтегративну діяльність, яка поєднує сенсорні дані з попереднім досвідом і когнітивними схемами. Одним із перших, хто досліджував цей процес експериментальним шляхом, був Вільгельм Вундт. Він довів, що сприймання не є пасивним процесом, а передбачає активне впорядкування та обробку інформації через механізм аперцепції. Це відкриття стало основою для подальших досліджень у сфері психології. Вундт стверджував, що мозок не просто реєструє подразники, а активно інтегрує їх з попереднім досвідом і знаннями людини, що дозволяє створити більш цілісне уявлення про навколишній світ. Такий підхід до розуміння сприймання став основою для подальших досліджень у сфері когнітивної психології.

З часом погляди на природу сприймання змінювались, і однією з найбільш значущих віх у розвитку цієї теорії став внесок гештальтпсихологів. Вони довели, що мозок організовує сенсорні сигнали в єдину структуру, застосовуючи закони фігури-фону, схожості, близькості та інші принципи, що дозволяють створювати впізнавані цілісні образи з окремих елементів. Ці ідеї є надзвичайно важливими для військових підрозділів, де здатність швидко організовувати і правильно інтерпретувати отриману інформацію є критично важливою для прийняття оперативних рішень. Особливо це важливо в умовах бойового стресу, коли необхідно миттєво реагувати на зміни в обстановці.

Сучасні психологічні теорії сприймання визнають його багаторівневу природу, що включає не лише фізіологічні процеси, але й активне залучення попереднього досвіду, мислення, емоційно-мотиваційних факторів та соціальних чинників. У військовому контексті адекватність сприймання прямо впливає на точність оцінки ситуації, оперативність реакцій і здатність до стратегічного планування. Військовослужбовці, які діють в умовах стресу та високої інформаційної напруги, мають навчитись інтегрувати інформацію в реальному часі, спираючись на свої когнітивні схеми та попередній досвід.

Помилки у сприйманні можуть призвести до серйозних наслідків, особливо в бойових умовах, де кожне неправильно сприйняте або інтерпретоване повідомлення може бути фатальним. Тому важливим аспектом психологічної підготовки є розвиток у військовослужбовців критичного мислення, здатності швидко орієнтуватися в складних ситуаціях і правильно обробляти суперечливу

інформацію. Це дозволить знизити кількість помилок у процесі прийняття рішень і підвищити бойову ефективність підрозділів.

Аналіз соціально-психологічних аспектів сприймання свідчить про те, що колективні норми, культурні традиції та комунікаційні процеси можуть значно впливати на інтерпретацію інформації в групі. Військові підрозділи мають специфічні вимоги до організації комунікацій, оскільки в умовах бойових дій чітко та швидко обговорення ситуації між військовослужбовцями може бути вирішальним для правильного аналізу обстановки та прийняття адекватних рішень.

Для військових особливо важливим є сприймання як складне інтегративне утворення, яке об'єднує сенсорні дані з попереднім досвідом і знаннями, адже це дозволяє швидко приймати рішення в екстремальних умовах. Розвиток таких навичок сприймання є необхідним елементом психологічної підготовки, що підвищує загальну ефективність підрозділів у бойових умовах.

Таким чином, сприймання є багатовимірним психічним процесом, який включає інтеграцію організаційних, когнітивних, емоційних та соціальних факторів. Врахування цих аспектів у процесі підготовки військових дозволяє підвищити точність їх оцінки оперативної обстановки, забезпечити своєчасну реакцію на загрози і знизити ризик помилок у бойових умовах. Ці знання повинні стати основою для розробки методик психологічної підготовки, які інтегрують когнітивні, емоційні та соціально-психологічні аспекти сприймання, підвищуючи таким чином бойову спроможність Збройних Сил України.

Список бібліографічних посилань

1. Бакаленко О. А. Психологія сприйняття та переробки інформації : навч. посіб. – Харків : ХНУРЕ, 2017. – 124 с.
2. Варій М. Й. Загальна психологія : підручник. – 3-тє вид. – Київ : Центр учбової літератури, 2009. – 1007 с.
3. Гриньова Н. В. Історія психології : курс лекцій : навч. посіб. – Умань : Візаві, 2012. – 209 с.
4. Дуткевич Т. В. Загальна психологія : теоретичний курс : навч. посіб. – Київ : Центр учбової літератури, 2022. – 388 с.
5. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навч. посіб. – Київ : МАУП, 2000. – 256 с.
6. Москаленко В. В. Соціальна психологія : підручник. – 2-ге вид. – Київ : Центр учбової літератури, 2008. – 688 с.
7. Осьодло В. І. та ін. Психологія управління військами : підручник. – 2-ге вид. – Київ : Національний університет оборони України, 2024. – 532 с.

ПОБЕРЕЖНИЙ МИКОЛА ВЛАДИСЛАВОВИЧ,
*полковник, ад'юнкт кафедри психології та педагогіки
гуманітарного факультету,
Національна академія Національної гвардії України*

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ДЕСТРУКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Проблема деструктивної поведінки військовослужбовців набуває дедалі більшої актуальності у зв'язку з тривалою повномасштабною війною. Під впливом бойових дій, психотравмуючих подій, тривалого перебування в умовах ризику для життя та здоров'я військові виявляють зростання психологічного напруження, що нерідко призводить до агресивних проявів, порушень дисципліни, вживання психоактивних речовин, суїцидальних тенденцій. Деструктивна поведінка не обмежується лише зовнішніми проявами, але й включає порушення психічної рівноваги, втрату ціннісних орієнтирів та відчуження від колективу.

У вітчизняному науковому дискурсі проблема деструктивної поведінки військовослужбовців розглядається у контексті бойового стресу, посттравматичних реакцій та морально-психологічного виснаження. Дослідження А.Б. Карачевського свідчить, що найбільш поширеними формами деструктивної поведінки серед особового складу є агресивність, ізоляція, уникання контактів, а також поведінкові порушення, що супроводжуються самоушкодженням та вживанням алкоголю [1]. Такі прояви часто пов'язані із відсутністю належної системи психопрофілактики, нестачею підтримки з боку командування та низьким рівнем довіри до інститутів допомоги.

У контексті організації психологічної допомоги, С.О. Ларіонов, Д.О. Слурденко та О.С. Колесніченко підкреслюють, що ефективне виявлення деструктивної поведінки можливе лише за умов системного психодіагностичного супроводу особового складу та інтеграції психологічної роботи у щоденну діяльність підрозділів. Важливою є своєчасна оцінка рівня адаптації, виявлення ознак психологічного виснаження та надання цільової допомоги, у тому числі в умовах бойових дій [2]. Зокрема, в Національній гвардії України запроваджено модулі психологічного супроводу, які включають регулярну оцінку стану військових та психоедукаційні заняття.

Вивчення чинників ризику деструктивної поведінки, серед яких - наявність бойового досвіду, частота ротаций, тип виконуваних завдань, а також особистісні особливості військовослужбовця, наявність психологічної культури у військовому середовищі, що включає в себе навички саморефлексії, звернення по допомогу та бажання займатися психоедукацією.

Узагальнюючи, слід зазначити, що проблема деструктивної поведінки

військовослужбовців вимагає комплексного міждисциплінарного підходу – із залученням психологів, командирів, медичних працівників, капеланів. Систематичне проведення психологічних тренінгів, розробка індивідуальних програм допомоги, впровадження ефективних моделей декомпресії мають стати нормою у структурі бойової діяльності. Психологічна підтримка не може бути епізодичною – вона має бути частиною загального забезпечення життєдіяльності підрозділів.

Список використаних джерел:

1. Карачевський А. Mental health care for Ukrainian military personnel during the war // Psychosomatic Medicine and General Practice. 2023. Т. 8, № 1. С. e0801416. DOI: <https://doi.org/10.26766/pmgrp.v8i1.416>.

2. Ларіонов С., Слурденко Д., Колесніченко О. Психологічна робота з наслідками психічної травматизації персоналу сектору безпеки і оборони // Честь і закон. 2022. № 2(81). С. 35–44.

ПОПОВИЧ ЛУК'ЯН ІГОРОВИЧ,

*лейтенант, слухач магістратури
Військової академії (м. Одеса)*

ВПРОВАДЖЕННЯ КОГНІТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАННЯ У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

В умовах сучасної війни бойові дії мають інтенсивний характер, тому що кожен день надходить велика кількість інформації, яку необхідно опрацьовувати та доцільно використовувати. На посади для виконання вище згаданого роду завдань проводиться навчання у вищій військових навчальних закладах України та країн-партнерів НАТО, одним із таких закладів є Військова академія (м. Одеса).

Випускники спеціальності «Організація розвідувально-інформаційної роботи» готуються до роботи з великою кількістю інформації ще під час навчання. Кількість навчального матеріалу змінюється з урахуванням розвитку засобів, які використовуються під час військових дій. Отже, якщо раніше військовослужбовцю доводилось аналізувати інформацію що в основному надходила безпосередньо від побратимів, то тепер існує більше джерел інформації. НА сьогоднішній день джерелами інформації є дрони, радіоелектрона та технічна розвідки, супутникові знімки, інколи це може бути навіть інформація що отримується з відкритих джерел.

Тому, як і під час навчання, так і під час виконання завдань, військовослужбовці стикаються з більшим обсягом інформації що підлягає обробці та аналізу. Слід зауважити, що людський розум має певні обмеження, та з

плином часу результативність роботи знижується. На наш погляд, саме це може мати негативні наслідки, у вигляді зниження пильності за важливими фактами про плани противника; недостатньо якісний аналіз зміни бойової обстановки, що не надає релевантних висновків для подальших дій; виникнення психологічного виснаження через накопичення великої кількості інформації тощо. У зв'язку з уникненням небажаних наслідків, вважаємо, що необхідно запровадити низку заходів, які спрямовані на зниження негативного впливу з боку противника та забезпечать безпеку військовослужбовців.

Досліджуючи процес навчання у Військовій академії (м. Одеса) за спеціальністю «Організація розвідувально-інформаційної роботи», вважаємо, що доцільним було б впровадження практичного виконання завдань з обробки інформації за рахунок когнітивних технологій.

Прийнято вважати, що когнітивні технології, представляють собою сукупність інноваційних технологій що імітують, підтримують, покращують процеси людського мислення тощо. Такі технології можуть бути спрямовані як на покращення когнітивних процесів людини, так і на безпосередню обробку та аналіз інформації заміщуючи людину [2].

До вище згаданих технологій для покращення когнітивних процесів людини можна віднести такі як:

- технології розвитку критичного мислення, тобто, вони полягають у впровадженні методів у навчання, що розвивають критичне мислення людини, а саме, метод Сократа, SWOT-аналіз, метод кейсів, тощо;
- інформаційно-аналітичні технології, завдання яких полягає у розвитку здатності людини до обробки чи аналізу інформації, наприклад, мапа думок (mind-mapping), технології роботи з великими обсягами інформації (Big Data) тощо;
- метакогнітивні технології, які спроможні навчити усвідомлювати власні дії, проводити саморефлексію та самооцінювання, так би мовити «думання про думання» тощо;
- технології розвитку творчого мислення, використання цих технологій дозволяє розвивати здатність людини створювати нові рішення для виконання певних завдань та проблем, до них слід віднести метод SCAMPER, брейншторм, тощо [1].

Впевнені, що застосування цих технологій підвищує ефективність роботи когнітивних процесів людини, що дозволяє ефективніше засвоювати матеріал під час навчання, виконувати практичні завдання, здобувати професійні навички та компетентності, а в майбутньому, підвищить якість виконання бойових завдань за призначенням.

Аналізуючи наукові джерела стало відомо, що виокремлюють інноваційні когнітивні технології, які дозволяють імітувати та підтримувати когнітивні процеси людського мислення, які включають в себе наступні технології:

- аналізу інформації, до таких технологій відносяться системи на кшталт Palantir Gotham, вони самостійно проводять обробку та аналіз великих обсягів інформації різного виду (текст, фото, відео) тощо;

- візуалізації, такими технологіями є Gephi/Neo4j, ESRI ArcGIS, з їх допомогою можна створювати структури взаємозв'язків як з текстової інформації, так і створювати геопросторові зв'язки по фото/відео матеріалу для зображення важливих маршрутних шляхів чи баз розміщення тощо;

- когнітивного посилення, це технології, які не виконують роботу замість людини, але значною мірою їй допомагають у структуруванні інформації та пошуку необхідних фактів, до таких технологій відносяться Seldon, IBM Watson Discovery та H2O.ai.

Отже, проаналізовані нами технології облегшують роботу людини, яка виконує завдання з обробки інформації шляхом структуризації, пришвидшення пошуку, візуалізації, аналізу певних матеріалів тощо. Їх використання є важливим для уникнення зменшення оперативності реагування на інформацію чи факти що є важливими для виконання бойових завдань.

Проблема обробки великих обсягів інформації як під час навчання так і під час виконання бойових завдань військовослужбовцями є доволі суттєвою, адже безпосередньо має вплив на результативність проведення воєнних операцій, а значить потребує певного удосконалення. На наш погляд, використання когнітивних технологій для підвищення якості роботи когнітивних процесів людини дозволяє розвивати процеси мислення, розвиток і виконання завдань з великими обсягами даних тощо. Також, слід наголосити, що інноваційні когнітивні технології спрямовані на імітацію та підтримку мислення людини в свою чергу дозволять спростити обробку та аналіз інформації, для акцентування уваги на конкретних важливих даних та пришвидшення прийняття коректного рішення. Вважаємо, що завдяки запровадженню когнітивних технологій в Військової академії (м. Одеса) відбудеться удосконалення навчального процесу.

Список бібліографічних посилань

1. Нестерова М. Інформаційно-когнітивні технології в системі вищої освіти суспільства знань / Марія Нестерова // Вища освіта України. – 2015. – № 1. – С. 40–45.

2. Рубанець О. Когнітивні технології у вищій освіті / Олександра Рубанець // Вища освіта України. – 2017. – № 4. – С. 28–33.

ПОРОДЬКО МАР'ЯНА ІГОРІВНА,

кандидат педагогічних наук, доцент,

заступник декана, в.о. завідувача кафедри спеціальної освіти

Львівський національний університет імені Івана Франка

ГРАБАР МАР'ЯНА ВІКТОРІВНА,

студентка 2 курсу, спеціальності «Спеціальна освіта. Логопедія»,

Львівський національний університет імені Івана Франка

ДІАГНОСТИЧНА ПІДГОТОВКА ДО КОРЕКЦІЇ ФОНЕТИЧНИХ ПОРУШЕНЬ У ДІТЕЙ

В час надзвичайних подій і обставин, особливо в кризові часи війни важливим постає проблема аналізу особливості чіткої визначеності порушень у дітей та дорослих, і зокрема питання діагностичної підготовки як передумови ефективної корекції фонетичних порушень у дітей.

Кількість дітей із порушеннями звуковимови значно зросла, що суттєво впливає на розвиток їх мовлення, комунікативних навичок і навчальної діяльності загалом. Ефективна корекція фонетичних порушень потребує попереднього якісного діагностичного етапу, який дає змогу визначити тип, причини та особливості дефекту, а також спланувати індивідуальну логопедичну роботу. Недооцінка або формальне проведення діагностичної підготовки може призвести до низької результату в корекційному процесі. Саме тому і об'єктом нашого дослідження вибрана діагностична підготовка до корекції фонетичних порушень у дітей. Предметним змістом аналізу стали методи, етапи та алгоритми діагностичної підготовки, спрямованої на виявлення і класифікацію фонетичних порушень у дітей.

Фонетичні порушення мовлення у дітей є не лише технічною проблемою звуковимови, а й важливим психологічним фактором, що впливає на особистісний розвиток, самооцінку та соціальну адаптацію дитини. Діти, які неправильно вимовляють звуки, часто зіштовхуються з нерозумінням, осміюванням з боку однолітків, ізоляцією у колективі. Це може спричинити формування мовленнєвого сорому, тривожності, зниження навчальної мотивації [3].

Саме тому діагностична підготовка до корекції фонетичних порушень має не лише логопедичне, а й глибоке психологічне значення. На цьому етапі важливо не лише «виміряти» рівень звуковимови, а й встановити емоційний контакт із дитиною, подолати страх помилитися, створити атмосферу довіри й безпеки.

Комплексна діагностика охоплює:

- обстеження артикуляційного апарату (органічні й функціональні особливості);
- аналіз типу мовленнєвих помилок (заміни, спотворення, пропуски звуків);
- оцінку фонематичного слуху та слухової уваги;

- вивчення емоційного ставлення дитини до власного мовлення;
- виявлення супутніх проявів — сором'язливості, замкненості, протестної поведінки [1].

Діти з фонетичними порушеннями нерідко уникають мовленнєвих ситуацій або відмовляються від висловлювання через страх осуду. Завдання логопеда на діагностичному етапі — не тільки встановити клінічний діагноз, а й розкрити внутрішній світ дитини, зрозуміти її емоційні потреби та переживання [3].

Психологічно чутливе діагностування допомагає:

- сформувати у дитини позитивне ставлення до корекційної роботи;
- підвищити мотивацію до виправлення мовлення;
- зменшити мовленнєву тривожність;
- зміцнити віру у власні сили.

Психоемоційний стан дитини відіграє важливу роль у процесі логопедичної діагностики, особливо при виявленні та подальшій корекції фонетичних порушень мовлення. Саме тому діагностичний етап має проходити у комфортному, безпечному середовищі, де дитина не відчуває страху бути «неправильною» або засудженою. Створення такої атмосфери передбачає врахування індивідуальних психологічних особливостей, рівня тривожності, самооцінки та мовленнєвої мотивації [5].

Розміщення дитини під час обстеження повинно сприяти підтримці зорового контакту, але не створювати напруги. Дітей, які проявляють емоційну скутість, доцільно обстежувати в ігровій формі або у присутності дорослого, якому дитина довіряє. Фізичне середовище має бути візуально нейтральним: варто уникати яскравих кольорів, гучних звуків, візуальних подразників. Це допомагає зосередитись саме на завданнях, а не на зовнішніх чинниках [4].

Профілактичні стратегії на діагностичному етапі включають низку психологічно чутливих підходів, а саме попереднє ознайомлення дитини з обстановкою, гнучкий темп обстеження, використання позитивного підкріплення. Наприклад, фрази: «Мені сподобалось, як ти вимовив цей звук», або «Ти молодець, що не зупинився» — значно підвищують віру дитини у власні сили. Також ефективним є використання візуальних опор — дзеркалець, артикуляційних схем, ілюстрацій — що допомагає дитині краще усвідомлювати зміст завдань та активніше включатись у взаємодію [4].

Висновок.

Психологічна складова діагностичного етапу є не менш важливою за мовленнєву. Саме гармонійне поєднання емоційної підтримки та професійної діагностики забезпечує ефективну підготовку дитини до подолання фонетичних порушень. Тому успішна корекція фонетичних порушень починається з глибокої психологічної підтримки дитини на етапі діагностики. Індивідуальний підхід, емпатія та педагогічний такт логопеда стають основою для подальшого ефективного мовленнєвого розвитку.

Список бібліографічних посилань

1. Мовленнєвий розвиток дитини. Inclusive Space. 2021. 3 вересня. URL: <https://inclusivespace.com.ua/education-center/korysni-statti/movlennyevyy-rozvytok-dytyny/>
2. Speech Sound Disorders: Articulation and Phonology. American Speech-Language-Hearing Association (ASHA). 2020. URL: <https://www.asha.org/Practice-Portal/clinical-Topics/Articulation-and-Phonology/>
3. Вплив порушення мовлення на формування особистості дитини. КУ "Інклюзивно-ресурсний центр" Дубенської міської ради. 2024. 14 лютого. URL: <https://dubno.irc.org.ua/vpliv-porushennya-movlennya-na-formuvannya-osobistosti-ditini-19-10-58-14-02-2024/>
4. Реагуємо вчасно на порушення мовлення дітей у початковій школі. Освітня платформа Osvitoria. 2023. URL: <https://oplatforma.com.ua/article/1410-reagumo-vchasno-na-porushennya-movlennya-dtey-u-pochatkovy-shkol>
5. Патопсихологія. Підручники онлайн. 2020. URL: <https://pidru4niki.com/17810409/psihologiya/patopsihologiya>

СОЛОМЧАК МАРІЯ БОГДАНІВНА,

*студентка 2 курсу, спеціальності «Спеціальна освіта»
Львівський національний університет імені Івана Франка*

СУЛЯТИЦЬКИЙ ІВАН ВАСИЛЬОВИЧ,

*кандидат психологічних наук, доцент,
голова Українського центру психології безпеки,
доцент кафедри спеціальної освіти
Львівський національний університет імені Івана Франка*

КОРЕКЦІЯ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У ШКОЛЯРІВ З МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Агресивна поведінка у молодших школярів є складним і багатогранним явищем, яке охоплює вербальні, емоційні та фізичні прояви. Вона може мати як ситуативний, так і стійкий характер, бути спричиненою особистісними, середовищними чи біологічними чинниками. Особливо гостро ця проблема постає серед дітей з мовленнєвими порушеннями, оскільки обмеження у спілкуванні часто викликають емоційне напруження, фрустрацію, почуття непорозуміння та ізоляції, що нерідко виливається у деструктивні форми поведінки [1].

Мовленнєві порушення включають широкий спектр розладів — від труднощів у вимові (дислалія, дизартрія) до глибших проблем із формуванням мовлення, таких як алалія чи сенсорна/моторна дисфазія. Діти з такими розладами

мають труднощі не лише в артикуляції, а й у формуванні граматичних структур, словниковому запасі, розумінні мовлення оточуючих. Нemoжливiсть повноцiнно виразити свої думки та емоції, донести потреби або захистити себе в конфліктній ситуації призводить до внутрішнього напруження. Це, у свою чергу, часто стає причиною зовнішніх проявів агресії — криків, істерик, образ, навіть фізичних дій по відношенню до однолітків чи дорослих [2, 3].

Окрім власне мовних труднощів, на агресивну поведінку таких дітей впливає низка вторинних чинників: низька самооцінка, порушення емоційно-вольової сфери, недостатній розвиток комунікативних та соціальних навичок. Брак позитивного досвіду спілкування та неуспішність у навчанні посилюють відчуття відчуження й невпевненості в собі, що сприяє підвищеній дратівливості, імпульсивності, а іноді — навіть формуванню стійких форм агресивної поведінки [3].

Корекція агресивної поведінки у дітей з мовленнєвими порушеннями вимагає багатокомпонентного підходу. Логопедична робота має бути спрямована не лише на формування правильного мовлення, але й на розвиток комунікативної компетентності: вміння слухати, реагувати на співрозмовника, вести діалог. Важливо також працювати над емоційною сферою дитини, допомагаючи їй розпізнавати, називати й регулювати власні емоції [4].

Психокорекційні заняття, які проводять шкільні психологи або спеціалісти з корекційної педагогіки, є ефективним інструментом для подолання агресії. Вони допомагають дітям навчитися розпізнавати тригери своєї поведінки, шукати конструктивні шляхи розв'язання конфліктів, тренувати самоконтроль. Значну увагу слід приділяти розвитку емоційного інтелекту, емпатії, рефлексії [5].

Серед найбільш ефективних методів роботи з молодшими школярами — ігрові методики. Саме в грі діти здобувають соціальний досвід, моделюють ситуації спілкування, вчаться співпрацювати. Рольові ігри, тренінги, вправи на розвиток мовлення і саморегуляції мають потужний терапевтичний ефект: вони дозволяють дітям виражати емоції прийнятними способами, знижують тривожність і напругу, формують навички позитивної взаємодії [5, 6].

Важливу роль у системі корекції відіграє педагогічний супровід. Учителі повинні не лише виявляти чуйність до дітей з мовленнєвими труднощами, але й активно сприяти їхній соціалізації. Для цього необхідно створювати сприятливий мікроклімат у класі, уникати порівнянь, підтримувати дитину, налагоджувати партнерську взаємодію з батьками, логопедами та психологами [7].

Таким чином, корекція агресивної поведінки у молодших школярів із мовленнєвими порушеннями повинна ґрунтуватися на цілісному, системному підході, який враховує як мовні особливості дитини, так і її психологічні потреби. Взаємодія логопеда, психолога, вчителя та родини дає змогу зменшити прояви агресії, розвивати навички спілкування та підвищувати адаптаційні можливості дитини у соціумі [1, 4, 7].

Список бібліографічних посилань

1. Гончарук Л. Ігрові методи у роботі з дітьми з порушеннями мовлення // Методичний вісник. – 2020. – № 5. – С. 15–20.
2. Іванова О. Психологічні особливості агресивної поведінки у дітей з мовленнєвими порушеннями // Педагогічний журнал. – 2020. – № 3. – С. 42–50.
3. Козак Н. В., Логопедія та психокорекція: комплексний підхід // Спеціальна освіта. – 2021. – № 2. – С. 25–33.
4. Кравченко С. Проблеми психокорекції у дітей із мовленнєвими порушеннями // Наукові записки. – 2021. – Т. 14. – С. 80–88.
5. Петров В. Логопедична корекція мовленнєвих порушень у молодших школярів. – Київ: Освіта, 2019. – 120 с.
6. Романенко Т. В. Корекція агресії у молодших школярів: практичні рекомендації // Психологія і педагогіка. – 2019. – № 4. – С. 30–38.
7. Сидоренко М. Емоційна саморегуляція у дітей з особливими потребами // Праці психологічного інституту. – 2018. – Вип. 12. – С. 60–70.

СУЛЯТИЦЬКИЙ ІВАН ВАСИЛЬОВИЧ,

*кандидат психологічних наук, доцент,
голова Українського центру психології безпеки,
доцент кафедри спеціальної освіти
Львівський національний університет імені Івана Франка*

ВЕНДИШ УЛЯНА ГРИГОРІВНА,

*студентка спеціальності «Спеціальна освіта»
Факультет педагогічної освіти,
Львівський національний університет імені Івана Франка*

НАЦІОНАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ В СИСТЕМІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Актуальність дослідження національно-психологічних факторів в системі інклюзивної освіти зумовлена необхідністю глибокого розуміння впливу соціокультурних, ментальних та етнопсихологічних особливостей на успішність впровадження інклюзивних практик. Інклюзивна освіта, як філософія та освітня модель, передбачає створення рівних можливостей для всіх здобувачів освіти, незалежно від їхніх індивідуальних відмінностей [1;3]. Проте, її ефективність значною мірою залежить від готовності суспільства, психологічної сприйнятливості учасників освітнього процесу та врахування унікальних національно-культурних контекстів [5]. В Україні, як багатонаціональній державі з власною історичною та культурною спадщиною, ці фактори набувають особливого значення. Вивчення національно-психологічних аспектів дозволяє

виявити потенційні бар'єри та ресурси для розвитку інклюзивного середовища, розробити адаптовані методики та стратегії, що відповідають специфіці українського менталітету та традицій. Недооцінка цих факторів може призвести до формального впровадження інклюзії без досягнення її справжньої мети – створення комфортного, приймаючого та ефективного освітнього простору для кожної дитини

Метою дослідження є виявлення та аналіз національно-психологічних факторів, які впливають на систему інклюзивної освіти в Україні, та розробка рекомендацій щодо їх врахування для оптимізації інклюзивних процесів.

Сутність інклюзивної освіти виходить за рамки простого співіснування дітей з особливими освітніми потребами (ООП) та їхніх однолітків у загальноосвітніх закладах. Це філософія, що визнає цінність кожної особистості та прагне створити освітнє середовище, де потреби всіх учнів задовольняються через адаптацію педагогічних підходів, програм та соціальної взаємодії [1]. Інклюзія – це не просто інтеграція, а створення такого простору, де відмінності є ресурсом, а не перешкодою. Психологічний вимір інклюзії полягає у формуванні позитивного ставлення до різноманітності, розвитку толерантності, емпатії та соціальної компетентності в усіх учасників освітнього процесу [4]. Він передбачає психологічний супровід дітей з ООП, їхніх батьків та педагогів, а також роботу з формуванням психологічної готовності суспільства до прийняття інклюзивних цінностей [2].

Національно-культурні особливості виступають важливими чинниками освітньої взаємодії. Кожна нація має унікальну систему цінностей, норм поведінки, комунікативних стилів, що впливають на сприйняття та реалізацію освітніх інновацій. В українському контексті це може проявлятися через:

Традиційне ставлення до родини та громади: Історично українське суспільство надавало великого значення родинним зв'язкам та підтримці в громаді. Це може бути ресурсом для інклюзії, оскільки батьки та родичі дітей з ООП можуть активно долучатися до освітнього процесу та отримувати підтримку від місцевих громад. Проте, іноді це може призводити до гіперопіки або, навпаки, до стигматизації, якщо громада не повністю усвідомлює принципи інклюзії.

Ментальність та ціннісні орієнтації: Українській ментальності притаманні такі риси, як працьовитість, гостинність, повага до старших, колективізм. Ці риси можуть сприяти формуванню приймаючого ставлення до дітей з ООП, однак стереотипи та упередження також можуть бути присутніми. Важливо враховувати, що національна свідомість формується під впливом історичних подій, що можуть відображатися на ставленні до "інших" [2,с.23].

Особливості комунікації та соціальної взаємодії: Стили комунікації, прийнятні у суспільстві, можуть впливати на ефективність взаємодії між дітьми, педагогами та батьками в інклюзивному середовищі. Наприклад, рівень відкритості, здатність до емпатії, готовність до діалогу мають значення для

створення сприятливої психологічної атмосфери.

Вплив етнопсихологічних чинників на сприйняття інклюзії в освітньому середовищі є значним. Етнопсихологія вивчає психологічні особливості етнічних спільнот, що формуються під впливом культури, історії, соціального середовища [5]. У контексті інклюзивної освіти етнопсихологічні чинники можуть проявлятися у наступному:

Стереотипи та упередження: Наявність існуючих в суспільстві стереотипів щодо людей з інвалідністю або певними особливостями розвитку може суттєво перешкоджати впровадженню інклюзії. Ці стереотипи можуть бути сформовані історично, через брак інформації або негативний досвід.

Рівень толерантності та прийняття різноманітності: Готовність суспільства прийняти людей, які відрізняються, є ключовим етнопсихологічним фактором. Це стосується не тільки дітей з інвалідністю, а й дітей з різних етнічних груп, з різним соціальним статусом.

Національні традиції та цінності щодо виховання: Традиції виховання дітей, ставлення до їхніх успіхів та невдач, а також очікування від освіти можуть відрізнятися в різних етнічних групах. Ці особливості можуть впливати на батьківську участь у інклюзивному процесі та на адаптацію дитини до освітнього середовища.

Емпіричне дослідження національно-психологічних факторів в інклюзивній освіті, проведене на базі українських освітніх закладів, дозволило виявити низку важливих тенденцій. Метою дослідження було визначити рівень готовності педагогів та батьків до імплементації інклюзивних підходів, а також оцінити вплив етнопсихологічних особливостей на сприйняття та реалізацію інклюзії.

Методи дослідження: Для збору даних використовувалися анкетування педагогів та батьків, націлене на виявлення їхніх знань про інклюзивну освіту, ставлення до дітей з ООП, усвідомлення власної ролі в інклюзивному процесі. Також проводилися інтерв'ю з адміністрацією закладів освіти та психологами для отримання глибинного розуміння існуючих проблем та ресурсів. Застосовувався метод спостереження за взаємодією учасників освітнього процесу в інклюзивних класах. Для аналізу даних використовувалися методи математичної статистики (частотний аналіз, кореляційний аналіз) та якісний аналіз отриманих відповідей.

Рівень обізнаності та ставлення: Загальний рівень обізнаності педагогів та батьків щодо принципів інклюзивної освіти виявився середнім. Більшість респондентів висловили позитивне ставлення до ідеї інклюзії, проте значна частина відчуває брак знань та навичок для ефективної роботи в інклюзивному середовищі. Особливо це стосується роботи з дітьми з комплексними порушеннями розвитку.

Виявлені бар'єри:

Серед основних бар'єрів були названі:

Недостатня матеріально-технічна база: Відсутність адаптованих приміщень, спеціалізованого обладнання.

Недостатня підготовка педагогічних кадрів: Відчуття некомпетентності у роботі з дітьми з ООП, брак методичних посібників [2, с.25].

Психологічна неготовність:

Деякі педагоги та батьки висловлювали побоювання щодо негативного впливу інклюзії на освітній процес "звичайних" дітей, а також страх не впоратися з викликами.

Стигматизація: У деяких випадках спостерігалися прояви стигматизації та упередженого ставлення до дітей з ООП з боку однолітків та їхніх батьків, що є віддзеркаленням існуючих суспільних стереотипів.

Вплив етнопсихологічних факторів:

Виявлено, що в регіонах з більш консервативними традиціями або меншою інформованістю про інклюзію, рівень прийняття дітей з ООП був дещо нижчим, а батьки висловлювали більше занепокоєння щодо соціалізації своїх дітей.

Спостерігалася певна настороженість щодо інклюзії з боку батьків "типових" дітей, пов'язана з побоюваннями за якість освіти та безпеку. Це свідчить про необхідність цілеспрямованої роботи з подолання стереотипів та формування толерантності на рівні громади [5, с.120].

Водночас, зафіксовано випадки активної підтримки інклюзії з боку батьківських спільнот та громадських організацій, що відображає потенціал українського суспільства до співпраці та взаємодопомоги.

Обговорення результатів: Отримані дані підтверджують гіпотезу про значний вплив національно-психологічних факторів на інклюзивну освіту. Виявлені бар'єри не є винятково фінансовими чи матеріально-технічними, а значною мірою зумовлені психологічними установками, рівнем обізнаності та існуючими в суспільстві стереотипами. Це підкреслює важливість комплексного підходу до імплементації інклюзії, що включає не тільки зміни в законодавстві та інфраструктурі, але й цілеспрямовану просвітницьку та психокорекційну роботу з усіма учасниками освітнього процесу [4].

Інклюзивна освіта в Україні стикається з викликами, значною мірою пов'язаними з національно-психологічними факторами, такими як рівень суспільної толерантності, наявність стереотипів та готовність до прийняття різноманітності.

Ефективність інклюзії залежить від системної роботи з формування позитивного ставлення до дітей з ООП серед педагогів, батьків та учнів, а також від цілеспрямованої психологічної підтримки всіх учасників освітнього процесу.

Необхідна розробка та впровадження адаптованих освітніх програм та методик, що враховують культурно-національні особливості українського суспільства та менталітету [1; 3].

Список бібліографічних посилань

1. Теорія і практика інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. / упоряд. К. М. Бондар. – 2-ге вид., доповн. – Кривий Ріг, 2019. – 284 с.
2. Неперервний експертний коучинг для підвищення компетентності учасників інклюзивного процесу в закладах освіти / Л. М. Карамушка (ред.) // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2020. – № 1(62). – С. 23–29.
3. Левченко К. Б. Інклюзивна освіта як сучасний світовий тренд та її розвиток в Україні // Молодий вчений. – 2017. – № 4.1 (44.1). – С. 104–107.
4. Мартинова О. В. Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання // Педагогічна освіта: теорія і практика. – 2020. – Вип. 28. – С. 178–183.
5. Соціальна та освітня інклюзія: історія, сучасність, перспективи розвитку : кол. монографія у 2 ч. Ч. 1. Інституційні та особистісні аспекти впровадження в Україні / С.П. Миронова, Л.Б. Платаш (ред.). – Чернівці: Технодрук, 2021. – 364 с.

ТАМАРІН СЕРГІЙ ВАСИЛЬОВИЧ,

*аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ*

ІНСТИТУТ НАСТАВНИЦТВА ЯК МОДЕЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ І РЕАДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ СИЛ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Після повномасштабної збройної агресії проти України, яка триває з 2022 року, країна зіткнулася з безпрецедентним викликом у сфері реадaptaції та психологічної підтримки учасників бойових дій. Згідно з попередніми оцінками, демобілізаційний потенціал може перевищувати мільйон осіб, і це створює колосальне навантаження на існуючу систему психосоціальної допомоги. В умовах нестачі професійних психологів виникає потреба у впровадженні альтернативних, але науково обґрунтованих і ефективних моделей підтримки. Однією з таких моделей є інститут наставництва, що передбачає надання підтримки ветеранам ветеранам — людьми, які самі пройшли крізь бойовий досвід та психологічні трансформації, пов'язані з ним.

Під інститутом наставництва ветеранів пропонується розуміти структуровану систему міжособистісної підтримки, в якій особи з досвідом участі в бойових діях надають цілеспрямовану психоемоційну та соціальну допомогу іншим ветеранам, які перебувають на етапі демобілізації, адаптації чи психосоціального відновлення. Така модель ґрунтується на принципах паритетного досвіду, довіри, емоційної включеності та спільної ідентичності, що

значно підвищує її ефективність у порівнянні з класичними формами терапевтичного втручання.

Подібні програми вже довели свою ефективність у низці країн. Наприклад, у США діє ініціатива Veteran Peer Support, яка інтегрована до системи охорони психічного здоров'я Департаменту у справах ветеранів [4, 5]. У Канаді впроваджено програму Operational Stress Injury Social Support (OSISS), яка базується на взаємопідтримці військовослужбовців та членів їхніх родин [1]. В Ізраїлі подібна модель активно функціонує через ветеранські спільноти та неурядові організації, які не лише надають підтримку, а й допомагають в реінтеграції через навчання, працевлаштування та суспільну активність [2, 3].

Ключовим чинником успішності цих програм є фактор довіри: людина, яка пережила аналогічний досвід, є носієм цінного емпатійного ресурсу, здатного подолати бар'єр «цивільного непорозуміння», що часто виникає в діалозі між ветераном та традиційним психотерапевтом.

Українські реалії потребують негайного та системного вирішення проблеми ментального здоров'я ветеранів. За умов воєнного часу держава не здатна забезпечити достатню кількість висококваліфікованих фахівців для надання індивідуалізованої психологічної допомоги кожному демобілізованому. Водночас ветерани з досвідом, які пройшли шлях адаптації, можуть стати джерелом «горизонтальної» підтримки, за умови їх належної підготовки, супроводу та інтеграції у формат наставництва.

Переваги моделі наставництва:

1. Паритет досвіду: спільність військової ідентичності зменшує стигму звернення по допомогу.
2. Профілактика ПТСР та ізоляції: регулярне спілкування з наставником знижує ризики розвитку депресивних та тривожних розладів.
3. Швидка масштабованість: підготовка наставників займає менше часу і ресурсів, ніж підготовка психологів.
4. Соціальна інтеграція наставників: надання допомоги іншим підвищує відчуття корисності, зміцнює власну стійкість ветерана-наставника.
5. Високий рівень довіри: на відміну від чиновників чи терапевтів, наставники сприймаються як «свої».

Пропонуємо наступні шляхи впровадження інституту наставництва:

- створення національної програми наставництва у межах Міністерства у справах ветеранів України;
- співпраця з ветеранськими неурядовими громадськими організаціями та волонтерськими ініціативами для набору, навчання і підтримки наставників;
- розробка освітніх модулів для наставників (емоційна компетентність, перша психологічна допомога, навички фасилітації тощо);
- механізми супервізії та етичного контролю для забезпечення якості допомоги;

- впровадження ІТ-платформ для комунікації, обміну досвідом та звітності між учасниками програми.

Інститут наставництва — це не лише інноваційна, а й необхідна модель підтримки, яка може значною мірою зменшити психоемоційне навантаження на українське суспільство у поствоєнний період. Успішні приклади міжнародного досвіду демонструють її ефективність, а українські реалії роблять її впровадження вкрай актуальним. Наставництво може стати потужним ресурсом у відновленні як окремих особистостей, так і усіх взаємозв'язків, відносин, інститутів, норм, цінностей і традицій, які формують внутрішню структуру суспільства і забезпечують його цілісність та функціонування.

Список бібліографічних посилань

1. Офіційний сайт OSISS URL: [https://cfmws.ca/support-services/health-wellness/mental-health/operational-stress-injury-social-support-\(osiss\)](https://cfmws.ca/support-services/health-wellness/mental-health/operational-stress-injury-social-support-(osiss))
2. Beit Halochem Canada, Aid to Disabled Veterans of Israel (розділ «The Centres»): URL: <https://www.beithalochem.ca/>
3. Rehabilitation Department - Israel's Ministry of Defense (English): URL: <https://english.mod.gov.il/Departments/Pages/RehabilitationDepartment.aspx>
4. Vets4Warriors. URL: <https://vets4warriors.com/>
5. Wounded Warrior Project (WWP). URL: <https://www.woundedwarriorproject.org/programs/peer-support>

ТОПЧИЛО АННА ВАЛЕРІЙВНА,

ад'юнкта ад'юнктури

Національного університету цивільного захисту України

ВИКОРИСТАННЯ МЕТАФОРИЧНИХ АСОЦІАТИВНИХ КАРТ У ПСИХОЛОГІЧНОМУ ВІДНОВЛЕННІ ПЕРСОНАЛУ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ ПОРАНЕНЬ

В умовах військового стану психологи сектору безпеки та оборони зіткнулися з новими викликами, такими як психологічна підтримка пораненому персоналу. Процес психологічної допомоги пораненим є складним і відповідальним, вимагає глибокого розуміння особливостей травматичного досвіду, який переживає клієнт. Співробітники, які зазнали поранень при виконанні завдань за призначенням чи у наслідок бойових дій, часто зіштовхуються з посттравматичними проявами — страхом, гнівом, почуттям безпорадності або провини. У таких випадках важливо залучати інструменти, які дають змогу безпечно торкнутися глибинних переживань, не викликаючи прямої конфронтації з травмою. Одним із таких інструментів є метафоричні асоціативні карти — універсальний психотерапевтичний метод, що базується на роботі з

образом, асоціацією та метафорою.

Метафоричні асоціативні карти — це набір карток із зображеннями, словами, фразами або їх поєднанням. На відміну від тестових методик, метафоричні карти не мають заздалегідь визначеного значення: кожна карта сприймається індивідуально, відповідно до досвіду, емоційного стану та уявлень співробітника. Саме тому вони вважаються проєктивним методом — карти активізують асоціативний потік і дають можливість висловити те, що словами сказати складно. Існує широке різноманіття метафоричних асоціативних карт, що дозволяє психологам підібрати їх під кожний окремий випадок для кожного співробітника індивідуально та змінювати стимульний матеріал в залежності від мети окремої сесії чи консультації.

Перевагою використання метафоричних асоціативних карт є можливість створити безпечний простір для вираження своїх емоцій та переживань для пораненого. Адже поранення супроводжуються не лише фізичним болем, а й глибокими психоемоційними порушеннями. Психологічні сесії з використанням метафоричних асоціативних карт допомагають у дистанціюванні пораненого від його травматичного досвіду. Це особливо важливо в роботі з тими, хто пережив тілесне ушкодження або втратив близьких або колег. Завдяки образу на карті людина не говорить прямо про себе, а проєкує переживання на сюжет, що сприяє безпечній вербалізації.

Метафоричні асоціативні карти дозволяють дослідити ставлення до свого тіла після поранення, виразити почуття гніву, сорому, розчарування. Через зображення образів на картах пораненому співробітнику легше розпочинати говорити про свій стан та свої відчуття. Психолог через стимульний матеріал у вигляді метафоричних асоціативних карт дає можливість спробувати сформувати нове, бажане позитивне або нейтральне ставлення до своєї травми або поранення.

Сеанси з використанням ресурсних метафоричних карт допомагають учасникам в активізації внутрішніх ресурсів. А саме переклочити увагу з негативних думок на щось позитивне, побачити власну силу, витримку, стійкість, повертаючи відчуття контролю. Це особливо актуально в період реабілітації та відновлення.

Метафоричні карти стимулюють аналітичне й емоційне мислення, допомагаючи пораненому осмислити свій стан, власні цінності, а також побудувати нові життєві орієнтири. Знайти сенс та мету для лікування та відновлення. Візуалізувати бажане майбутнє та можливість контролювати свій настрій та емоційний стан, переосмислити свій досвід, побачити власну силу та потенціал змін. Опрацювати внутрішні конфлікти, виявити суперечності та страхи.

Використання метафоричних асоціативних карт дає психологу м'який доступ до травматичного досвіду: через метафору та символ поранений може говорити про болісні події без прямої вербалізації. А відсутність оцінювання чи

«правильних відповідей» дозволяє клієнту відкритіше висловлювати свої почуття та міркування.

Таким чином, можна зробити висновок що метафоричні асоціативні карти є дієвим і цікавим інструментом у психологічній допомозі персоналу сектору безпеки та оборони, які зазнали поранень. Вони сприяють безпечному доступу до складних переживань, стимулюють внутрішні ресурси, розвивають усвідомленість і позитивне бачення майбутнього. Інтеграція цієї методики у практику психологічної підтримки дозволяє зробити процес відновлення ефективнішим та чутливішим до особистих потреб співробітників, які зазнали поранень.

Список бібліографічних посилань

1. Кердивар В.В. Роль психолога у підтримці та відновленні психологічного здоров'я співробітників ДСНС України після виконання завдань за призначенням в умовах війни. Актуальні питання психологічного забезпечення діяльності Національної поліції та закладів вищої освіти МВС України: матеріали VI міжвідом. наук.-практ. Круглого столу (Київ, 18 квіт. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. Справ, 2024. С. 82-85.

2. Платонов В.М. Актуальні проблеми психологічного супроводу діяльності фахівців ДСНС України. Виклики сьогодення та можливі рішення. Актуальні проблеми діяльності складових сектору безпеки і оборони України (до 10-ої річниці створення Національної гвардії України): тези Всеукраїнської науково-практичної конференції (24 жовтня 2024 року). Харків: Вид-во НАНГУ, 2024. С. 685-687.

ТРОБЮК АНДРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ,

*майор, ад'юнкт докторантури та ад'юнктури
Національної академії Національної гвардії України*

ТРОБЮК НАТАЛІЯ ЮРІЙВНА,

*доктор філософії, підполковник,
старший викладач кафедри психології та педагогіки,
Національна академія Національної гвардії України*

ОСОБЛИВОСТІ ТА СПЕЦИФІКА УПРАВЛІННЯ У ВІЙСЬКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Сучасний етап трансформації Збройних Сил України, що зумовлений тривалим воєнним конфліктом та адаптацією до стандартів НАТО, вимагає якісно нового підходу до вивчення питань управління у зазначеному напрямку. Управління є невід'ємною складовою військової діяльності, оскільки реалізує

здатність військових формувань діяти в умовах мирного та воєнного стану.

Військова діяльність є особливим видом професійної діяльності, що спрямована на забезпечення обороноздатності держави, підтримання національної безпеки, захисту її суверенітету й територіальної цілісності. Вона має комплексний характер і включає різні види підготовки. У військовій діяльності визначальним чинником її ефективності є управління, оскільки дозволяє забезпечити цілісність дій, оптимальність використання ресурсів та адаптацію до динаміки умов.

Аналіз наукової літератури щодо поняття «управління» дав змогу встановити, що процес управління є багатограним процесом, який охоплює планування, організацію, координацію та контроль для досягнення поставлених цілей. Науковцями, здебільшого, управління розуміється як специфічна діяльність, яка спрямовує та регулює суспільні відносини [2] та відмічається її необхідність у будь-якій людській діяльності.

Особливим видом управління визначається військове, яке спрямоване на організацію, координацію та контроль діяльності військових формувань для забезпечення національної безпеки. Військове управління визначають як цілеспрямовану діяльність командирів(начальників) щодо підтримання боєздатності військ та успішного виконання ними завдань за призначенням [5]. При цьому відмічається розпорядча, виконавча та організуюча діяльність органів військового управління на підставі та на виконання законів, яка безпосередньо пов'язана з керівництвом військами їх матеріально-побутовою та бойовою діяльністю з метою успішного й ефективного вирішення поставлених державою завдань щодо забезпечення збройного захисту держави [1].

Військове управління є складовою частиною державного управління, має свої особливості порівняно з управлінням, що реалізується в інших державних сферах. Разом із тим воно здійснюється на підставі загальних і специфічних принципів державного управління, а найбільш характерними для військового управління є принципи централізації, єдиноначальності й військової дисципліни [4].

Потрібно відмітити, що військове управління визначається особливим, кризово-зорієнтований вид державного управління та ґрунтується на специфічних умовах служби. Серед специфічних умов служби офіцера особливу увагу науковці приділяють: своєрідності цілей та результатів; особливому характеру об'єкта діяльності; регламентованості; особливим засобам діяльності; інтенсивності функціонування психіки та високій інтелектуальній напрузі у ході здійснення функцій діяльності [3].

Серед основних завдань військового управління потрібно відмітити:

- планування: розробка стратегічних, оперативних та тактичних планів дій військових формувань;
- організацію: структурування та забезпечення взаємодії між підрозділами

для досягнення поставлених цілей;

- керівництво: прийняття рішень, віддання наказів та розпоряджень, контроль за їх виконанням;
- контроль: моніторинг стану військових формувань, оцінка ефективності їх дій та внесення необхідних коректив;
- забезпечення: управління ресурсами, логістикою та іншими аспектами, необхідними для підтримання боєздатності військ.

Науковцями зауважується, що лише військове управління відповідно до свого соціального призначення і юридичної природи спрямовано на органічне функціонування в надзвичайних умовах з метою забезпечення воєнної безпеки [4].

Для ефективної реалізації військового управління необхідно враховувати, що військова діяльність належить до високоекстремальних видів професійної активності та характеризується підвищеним рівнем психоемоційного напруження, непередбачуваністю ситуацій, раптовістю подій і нестандартністю умов. На відміну від цивільних сфер, вона регулярно супроводжується факторами, які здатні активізувати деструктивні емоційні реакції і створювати загрозу психологічній стабільності особистості. Враховуючи зазначене, особливої актуальності набуває усвідомлення того, що психологічні аспекти військового управління є критично важливими. Психічна стійкість особового складу, здатність до емоційної саморегуляції, збереження внутрішньої цілісності та ефективне функціонування в умовах екстремального навантаження — усе це значною мірою визначається якістю психологічної підтримки, яку забезпечує система управління.

Командир, як суб'єкт управління, несе відповідальність не лише за організацію бойових дій, а й за психологічний стан підлеглих, їхню згуртованість, бойовий дух і адаптивність у складних умовах. Без урахування психологічних чинників управління військами втрачає цілісність і ефективність, оскільки ігнорування психоемоційної складової призводить до зниження боєздатності, підвищення рівня дезорганізації та професійного вигорання.

Таким чином, психологічна компетентність керівника у військовій сфері повинна розглядатися як стратегічна складова ефективного військового управління, що сприяє не лише збереженню людських ресурсів, а й досягненню стійкого функціонування всієї системи в умовах воєнної загрози.

Отже, характер військового управління визначається специфічними умовами діяльності, потребами оборони держави та особливостями взаємодії великої кількості людей та технічних засобів у складних, динамічних умовах. Серед особливостей військового управління виділяють: централізований характер, що характеризується єдиноначальністю та чіткою вертикальною підпорядкованістю; високу дисциплінованість та субординацію, що базується на суворому дотриманні дисципліни; плановість та прогнозування в основі яких

лежить аналіз факторів, що можуть вплинути на діяльність та розроблення планів на різних рівнях. При цьому ефективність виконання військово-професійних завдань прямо залежить від рівня психологічної підготовленості як керівника так і особового складу, сформованості у них навичок емоційної саморегуляції та наявності життєстійкості як інтегральної здатності адаптуватися до екстремальних умов без втрати особистісної цілісності та професійної ефективності.

Список бібліографічних посилань

1. Александров В.М. Управління військовою службою в Україні. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2008. Вип.16. С. 132-141.
2. Державне та регіональне управління: навч. посібник / за ред. С.І. Архієреєва. Харків: Вид. Іванченка І.С., 2018. 128с.
3. Кубіцький С.О. Система оцінювання готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. К., 2001. 203 с.
4. Мельник С. Принципи військового управління: адміністративно-правовий аспект. *Адміністративне право і процес*. 2019. Вип 7. С.104-107
5. Основи військового управління: навчальний посібник / за заг. редак. С.Ю. Полякова. Х.: НУЮАУ, 2014. 344с.

ТЮГАНОВА МАРІЯ СЕРГІЙВНА,

*аспіранка Харківського національного університету внутрішніх справ,
асистент кафедри психології
Державного університету економіки і технологій*

КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ У РОБОТІ ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ З МОЛОДДЮ

У сучасному світі фахівцям із безпеки дедалі частіше доводиться шукати ефективні підходи до спілкування та взаємодії з підлітками. Молодь стикається з великим емоційним навантаженням, життєвими труднощами та негативними впливами ззовні, що часто призводить до проблемної поведінки. Щоб допомогти їм краще справлятися зі стресом і зберігати психологічну рівновагу, важливо розуміти, які внутрішні механізми вони використовують для адаптації. Один із таких механізмів – це копінг-стратегії, тобто способи мислення і поведінки, які людина застосовує, аби впоратися зі складними ситуаціями.

Фахівці сектору безпеки (зокрема представники ювенальної превенції та працівники соціальних служб) у процесі взаємодії з молоддю все частіше стикаються з проявами дезадаптивної поведінки, що виникає внаслідок неефективних або малоактивних копінг-стратегій. Вивчення та урахування цих

стратегій у практиці профілактичної роботи є важливою умовою для формування дієвих інтервенцій, які сприятимуть психологічній стабілізації та розвитку молоді.

Під копінг-стратегіями зазвичай розуміють сукупність когнітивних, емоційних та поведінкових способів подолання стресу, що формуються під впливом індивідуального досвіду, особистісних особливостей та соціального оточення. У психологічній літературі копінг-поведінку поділяють на три основні типи: проблемно-орієнтовані (активні) стратегії, які передбачають цілеспрямовані дії щодо усунення джерела стресу або зміни ситуації; емоційно-орієнтовані стратегії, що спрямовані на регуляцію внутрішнього стану без змін об'єктивних умов; унікальні або малоактивні стратегії, які включають заперечення проблеми, втечу, агресивну поведінку чи вживання психоактивних речовин як спосіб самозаспокоєння [1]. Саме остання група стратегій найчастіше спостерігається серед підлітків, які мають досвід травматичних подій або опинилися у складних життєвих обставинах.

Дослідження Прокоф'євих та Смирнова вказують на наявність істотних відмінностей у копінг-стратегіях нормативних та делінквентних підлітків. У першій групі переважають адаптивні способи подолання: конструктивне вирішення проблем, звернення по соціальну підтримку, позитивна переоцінка ситуації. Це дозволяє їм зберігати емоційну рівновагу та формувати психологічну стійкість [2].

Делінквентні підлітки, навпаки, демонструють схильність до уникання, емоційного відключення, агресивних реакцій, що є наслідком поганої емоційної регуляції та дефіциту навичок рефлексії. Такі особи часто не здатні ефективно осмислювати ситуацію та приймати зважені рішення, що посилює ризик залучення до протиправної діяльності.

Додатково, як засвідчують дані зарубіжних досліджень, підлітки, що пережили психологічне або фізичне насильство, значно частіше використовують унікальні стратегії, що пов'язані з підвищеним ризиком розвитку тривожних, депресивних і поведінкових розладів [1]. Це особливо актуально в умовах воєнного часу або соціально-економічної нестабільності, де зростає кількість дітей із досвідом втрат, насильства чи вимушеного переселення.

Фахівці, які працюють з неповнолітніми, повинні не лише фіксувати прояви дезадаптації, а й розуміти, які саме стратегії копіngu застосовує підліток, наскільки вони адаптивні, та які чинники вплинули на їх формування. Це дозволяє обґрунтовано добирати методи психологічної допомоги та профілактики повторних кризових станів.

Інтервенції, засновані на когнітивно-поведінкових підходах, мають доведену ефективність у зменшенні рівня тривоги, агресії та ризикованої поведінки у підлітків. Вони допомагають формувати здатність до усвідомлення власних емоцій, критичного аналізу ситуації та прийняття ефективних рішень у складних обставинах [3].

У цьому контексті особливу роль відіграють мультидисциплінарні команди, які об'єднують зусилля представників поліції, психологів, педагогів та соціальних працівників. Такий підхід дозволяє не лише ідентифікувати дітей з ризиковою поведінкою, але й створити умови для розвитку у них здорових стратегій саморегуляції.

Якість родинної взаємодії є одним із головних чинників, що визначають формування копінг-стратегій. Позитивне, підтримувальне середовище сприяє розвитку адаптивних реакцій, тоді як досвід емоційне чи фізичне насильство, навпаки, посилює використання унікального або деструктивного копінгу.

У середовищі дітей, які зазнали домашнього насильства або були позбавлені батьківської опіки, часто спостерігаються стратегії емоційного відключення, самоізоляції або вживання психоактивних речовин, наприклад канабісу, як форми самозаспокоєння [4]. Це потребує не лише безпосереднього психологічного супроводу, а й розробки комплексних травмоорієнтованих програм реабілітації.

Таким чином, копінг-стратегії неповнолітніх є не лише індикатором психологічного стану молодшої людини, а й важливим орієнтиром у практичній роботі фахівців сектору безпеки. Спрямованість профілактичних заходів на розвиток активного, адаптивного копінгу, зміцнення позитивних сімейних зв'язків та створення безпечного середовища сприяє зменшенню ризикованої поведінки серед молоді та формуванню ресурсів для їх успішної соціалізації.

Список бібліографічних посилань

1. Arslan G. Psychological maltreatment, coping strategies, and mental health problems: A brief and effective measure of psychological maltreatment in adolescents. *Child Abuse & Neglect*. 2017. Vol. 68. P. 96–106. URL: <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2017.03.023>
2. Прокоф'єва О. О., Смірнов Б. І., Прокоф'єва О. А. Особливості копінг-стратегій у підлітковому віці. *Psychological journal*. 2021. Т. 7, № 1 (45). С. 82–98. URL: <https://doi.org/10.31108/1.2021.7.1.7>.
3. Patterson G. T., Swan P. G. Police social work and social service collaboration strategies one hundred years after Vollmer. *Policing: An International Journal*. 2019. Vol. 42, no. 5. P. 863–886. URL: <https://doi.org/10.1108/pijpsm-06-2019-0097>
4. Paterson-Young C. Exploring how children subjected to violence in the home cope with experiences in Secure Training Centres. *Child Abuse & Neglect*. 2021. Vol. 117. P. 105076. URL: <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2021.105076>

ТЮКО ОКСАНА СЕРГІЇВНА,

*здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
кафедри психології Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди*

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХІЧНОГО КЛІМАТУ ЯК ЧИННИК ПОСТТРАВМАТИЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Проблема посттравматичного відновлення особистості, зокрема в контексті наслідків участі у бойових діях, набула особливої актуальності в умовах сучасного українського суспільства. Соціально-психологічна адаптація ветеранів війни, їхнє повернення до цивільного життя, подолання посттравматичних розладів і формування нової ідентичності є надзвичайно складним, багаторівневим процесом, на який впливають як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники. Одним із ключових феноменів, що відіграє роль у процесі адаптації та відновлення після психотравматичних подій, виступає психічний клімат – як внутрішній, так і соціальний.

Психічний клімат у психології розглядається як сукупність емоційно-психологічних характеристик, які визначають атмосферу міжособистісних відносин, настроїв у групі, соціальній спільноті або найближчому оточенні індивіда. Зокрема, у контексті посттравматичного відновлення особистості після участі у бойових діях, психічний клімат виступає як середовище, здатне або сприяти інтеграції травматичного досвіду в структуру особистості, або, навпаки, поглиблювати розрив між особистістю й оточенням, стимулюючи дезадаптацію.

Згідно з результатами сучасних досліджень, адаптація особистості в умовах бойових дій є багатокomпонентним процесом, що включає психологічну, правову та професійну складові [2, с. 104]. Психологічна складова охоплює зміну системи цінностей, оволодіння новими моделями поведінки та формування нових соціальних ролей. Цей процес значною мірою детермінований не лише особистісними якостями ветерана, але й характером соціального середовища, зокрема – психологічним кліматом у родині, трудовому колективі, громаді.

Позитивний психічний клімат, що характеризується емоційною підтримкою, прийняттям, емпатією та визнанням соціальної значущості пережитого досвіду, створює умови для посттравматичного зростання. Як зазначено у дослідженні Пріб Г.А. та співавт., такі чинники, як позитивна переоцінка досвіду, соціальне визнання, підтримка близьких, наявність резиліентності та життєстійкості є факторами, що полегшують процес адаптації до мирного життя [2, с. 105].

Суб'єктивні чинники, зокрема індивідуальні психологічні властивості, особистісні структури, світогляд, віра у власні сили – у поєднанні з позитивним психічним кліматом середовища – формують базу для ефективного відновлення.

У роботах О.М. Кокуна також наголошується на тому, що серед об'єктивних чинників психічний клімат (зокрема – в умовах трудової діяльності) виступає визначальним у процесі адаптації ветеранів [1, с. 32].

Натомість негативний психічний клімат, що проявляється у формі відчуження, соціального осуду, нестачі підтримки або індиферентності з боку соціального оточення, може не лише ускладнювати процес інтеграції, але й сприяти виникненню або загостренню симптомів посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Як вказують результати психодинамічного аналізу, один із найважливіших чинників у процесі психотравматизації – це втрата здатності особистості самостійно утримувати структурні виміри власного існування, зокрема здатність до символізації травматичного досвіду [1, с. 16].

У цьому контексті особливого значення набуває не лише зовнішній психічний клімат, але і внутрішній – стан внутрішнього середовища особистості, її здатність витримувати невизначеність, створювати нові сенси, а також формувати інтегровану картину світу. Структурна регресія, як наслідок психотравми, знижує ці здатності, сприяє формуванню симптомів першого та другого типів, що ускладнюють адаптацію та призводять до функціональних порушень [1, с. 18].

За умов позитивного внутрішнього психічного клімату, зокрема наявності когнітивного контролю, рефлексії, здатності до емоційного усвідомлення і саморегуляції, відбувається трансформація травматичного досвіду. Цей процес може бути спрямований на формування посттравматичного зростання – феномену, який полягає у виникненні нових цінностей, змінених стосунків з іншими людьми, посиленого усвідомлення сенсу життя [6, р. 1121].

Як підкреслює Р. Федоренко, ключовими чинниками ефективної адаптації є спілкування, прийняття особистості такою, якою вона є, а також фахова допомога [4, с. 273]. Тобто саме емоційно прийнятне середовище – що, власне, і становить позитивний психічний клімат – є базовим простором для відновлення психологічної цілісності.

Наявність або відсутність позитивного психічного клімату безпосередньо впливає на форму копінг-стратегій, до яких вдається особистість. У дослідженнях О. Мельник було встановлено, що респонденти з високим рівнем адаптації відрізнялися високими показниками резиліентності, життєстійкості та адаптивними копінг-стратегіями. У той же час особи з дезадаптацією демонстрували низькі рівні психологічного благополуччя, життєстійкості та посттравматичного зростання [5, с. 15].

Отже, психічний клімат, як складова якості міжособистісних стосунків, а також як характеристика внутрішнього стану особистості, є визначальним чинником посттравматичного відновлення. Його позитивний вектор підтримує адаптаційні механізми, забезпечує символізацію травматичного досвіду, знижує рівень структурної регресії, сприяє особистісному зростанню, соціальний

інтеграції та формуванню нової життєвої ідентичності. У той же час негативний психічний клімат поглиблює симптоми ПТСР, блокує механізми адаптації та утруднює процеси особистісної інтеграції, що вимагає цілеспрямованої психотерапевтичної та соціальної інтервенції.

Список бібліографічних посилань

1. Кокун О. М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності : монографія. Київ. : Міленіум, 2004. 265 с.

2. Пріб Г. А., Раєвська Я. М., Бегеза Л. Є. Соціально-психологічні особливості адаптації особистості в умовах бойових дій. Соціальна психологія; психологія соціальної роботи. 2022. Т. 33, № 2 (72). С. 103–107. DOI: <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2022.2/17>.

3. Бриндіков Ю. Л. Теорія та практика реабілітації військовослужбовців учасників бойових дій в системі соціальних служб : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05. Хмельницький, 2018. 559 с.

4. Федоренко Р. П. Психологія сім'ї : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 364 с.

5. Мельник О. В. Вікові особливості адаптації учасників бойових дій : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2019. 20 с.

Linley P. A., Joseph S. Positive change following trauma and adversity. Journal of Traumatic Stress. 2004. Vol. 17. P. 1121.

ТЮРИНА ВАЛЕНТИНА ОЛЕКСАНДРІВНА,

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри соціології та психології,

Харківський національний університет внутрішніх справ

НЕПЕЛЯК СОФІЯ МИХАЙЛІВНА,

магістрант, спец. 125 «Кібербезпека», ННІ-5-КБЗб-23-Ім,

Харківський національний університет внутрішніх справ

МОРАЛЬНА СТІЙКІСТЬ ДО МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ ІНФОРМАЦІЙНОГО ТЕРОРИЗМУ ЯК ПРОФЕСІЙНА ЯКІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ОФІЦЕРІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ Й ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Актуальність проблеми. В умовах військових конфліктів, а також в умовах глобальних політичних і соціальних змін, працівники поліції як фахівці, які працюють із людьми, все частіше стають об'єктами маніпуляцій через ворожу пропаганду й інформацію. Інформація є одним з основних чинників існування та розвитку соціально-політичної системи кожної країни. У

сучасному світі вона стала одним із способів маніпуляції.

Ворожа пропаганда, яка часто включає емоційно насичені інформаційні кампанії, здійснює значний вплив на моральну стійкість та психічне здоров'я працівників поліції. Крім того, пропагандистські техніки є спрямованими на маніпулювання світоглядом, емоціями та поведінкою людини. Все означене спричинило підвищення можливостей інформаційного впливу на особу, суспільство та державу в цілому.

Постійне масштабне розповсюдження інформації сприяє її максимально швидкій появі на великих територіях. Однозначно, це є одним із найзначніших та найважливіших досягнень нашого суспільства, однак, як і кожна річ у цьому світі, воно має свої недоліки, які можуть привести до непоправних наслідків. Наприклад, це суттєво збільшує можливості виникнення інформаційних загроз. Інформаційна епоха розширила сферу інформаційно-комунікативних воєн, що призвело до появи інформаційного тероризму як засобу ведення інформаційної війни, що полягає у зловживанні кіберпростором, соцмережами або їх компонентами з метою сприяння здійсненню терористичних операцій. Інформаційний тероризм набуває обертів у вигляді нових загрозливих форм, а його стрімке розповсюдження може стати причиною втрати суверенітету, незалежності та територіальної цілісності окремої держави. Отже, означене свідчить, що важливою професійно значущою якістю особистості працівників сектору безпеки й оборони України, зокрема офіцерів поліції є моральна стійкість до маніпулятивного впливу інформаційного тероризму.

Аналіз актуальних досліджень. Сутність інформаційного тероризму активно досліджується і висвітлюється в працях зарубіжних і вітчизняних науковців. Питаннями вивчення тероризму в умовах глобалізації, розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та зростання ролі засобів масової інформації в житті суспільства займалися Герасименко К. С., Коршунов В. О., Катренко А., Мельник С. В., Лихова С.Я., Леонов Б.Д. та інші. Сучасні дослідження, що присвячені здійсненню маніпуляцій через пропаганду, фокусують увагу на когнітивних та емоційних аспектах, які впливають на сприйняття та поведінку людей. Зокрема, роботи таких дослідників як Волков В.Н., Гречаник О.І., Зоммер В.В. висвітлюють вплив маніпулятивних технологій на психіку та поведінку людини. Вони також підкреслюють важливість моральної стійкості та етичних принципів, що допомагають людям протистояти впливу пропаганди. Зазначено, що маніпулятивні впливи через пропаганду сприяють виникненню стресу, психологічних захворювань та когнітивних спотворень, що вимагає від фахівця-правоохоронця високої моральної стійкості і здатності зберігати об'єктивність у складних умовах [1]. Ці дослідження підкреслюють необхідність розвитку у працівників сектору безпеки й оборони України внутрішніх ресурсів, зокрема таких як самоусвідомлення та емоційна стійкість.

Мета нашої роботи полягає в тому, щоб дослідити види і форми

інформаційного тероризму в контексті загрози глобальній системі безпеки XXI століття.

Виклад основного тексту. Сьогодні немає єдиного підходу до визначення поняття «інформаційний тероризм», різні вчені трактують його по-різному, і їхні погляди є досить-таки переконливими. Інформаційний тероризм – це в першу чергу, одна із форм здійснення негативного впливу на особу, суспільство і державу усіма видами інформації. В.О. Коршунов вказує, що інформаційний тероризм – це новий вид терористичної діяльності, орієнтований на використання різних форм і методів тимчасового або незворотного виведення з ладу інформаційної інфраструктури держави або її елементів, а також протиправного використання інформаційної структури для створення умов, що тягнуть за собою тяжкі наслідки для різних сторін життєдіяльності особистості, суспільства і держави [2]. Це різного роду погрози, дії по залякуванню окремих осіб і суспільства в цілому, є злочином з ознаками тероризування.

Держава як політичний інститут є носієм загальнонаціональних образів, а виважена державна політика має серйозний вплив на формування уявлень про державу в зовнішньому інформаційному просторі, просування, трансформацію цих іміджів.

Інформаційні кримінальні правопорушення суттєво впливають на інформаційну безпеку держави не тільки через те, що ними заподіюється значний економічний збиток, але насамперед через те, що наслідком вчинення зазначених кримінальних правопорушень є порушення нормальної роботи інформаційних і комунікаційних систем, а також поширюється інформація, що має протиправний характер.

У Конституції України (ст. 17) закріплюється пріоритетність інформаційної безпеки, як основної функції держави, що демонструє рівень значущості інформаційних процесів та важливості протидії інформаційним загрозам. Законом України «Про основи національної безпеки» (ст. 7) визначається, що захист від намагання маніпулювати суспільною свідомістю, зокрема, шляхом поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації, є одним з базових завдань в боротьбі з інформаційними загрозами. До інших загроз віднесено таке: прояви обмеження свободи слова та доступу громадян до інформації; поширення засобами масової інформації культу насильства, жорстокості, порнографії; комп'ютерна злочинність та комп'ютерний тероризм; розголошення інформації, яка становить державну таємницю, а також конфіденційної інформації, що є власністю держави або спрямована на забезпечення потреб та національних інтересів суспільства і держави [3].

Специфічним різновидом інформаційно-психологічного тероризму (інтелектуального) є медіа-тероризм. У випадку медіа-тероризму йдеться про різновид інформаційного тероризму, що є зловживанням інформаційними системами, мережами, та їхніми компонентами для здійснення терористичних дій

та акцій. Засобами здійснення медіа-тероризму є друковані ЗМІ, мережі ефірних й кабельних мас-медіа, Інтернет, електронна пошта, спам тощо. Медіа-тероризм представляє собою особливий вид терористичної діяльності, що виділений за критерієм використання інструментів (засобів) досягнення терористами власних цілей. К.С. Герасименко вказує, що його сутність полягає у спробах шляхом організації спеціальних медіа-кампаній дестабілізувати суспільство, створити у ньому атмосферу громадянської непокори, недовіри суспільства до дій та намірів влади й особливо – її силових структур, покликаних захищати суспільний порядок [1, с. 163].

Одним із найефективніших інструментів медіа-тероризму є засоби масової інформації та мережа Інтернет, які у поєднанні виступають «цементом» для інформаційного ресурсу, який здатний за абстрактною реальністю приховувати достовірну, повну і точну інформацію. Прикладом використання терористами ЗМІ та мережі Інтернет є маніпулювання думкою громади, застосування дезінформації, поширення впливу на суспільство, дискредитація офіційних органів публічної адміністрації з метою психологічного вербування соціуму та поширення однотипної інформації, що в кінцевому підсумку формує ідеологію, прийнятну для терористів.

Протидія інформаційному тероризму правоохоронними органами України здійснюється шляхом оперативно-розшукової діяльності щодо виявлення, розкриття, профілактики окремих видів кіберзлочинів; інформаційно-аналітичної розвідки в комп'ютерній мережі, електронної телекомунікації; кримінально-процесуальної і криміналістичної діяльності щодо розкриття, розслідування злочинів і притягнення винних до відповідальності; спеціально кримінологічних заходів.

Крім того, моральна стійкість офіцера поліції до маніпулятивного впливу інформаційного тероризму передбачає здатність критично мислити, здатність до емоційної саморегуляції та дотримання професійної етики, що дозволяє зберігати об'єктивність у ситуаціях здійснення емоційного та психологічного тиску. Тому працівник поліції, який працює в умовах інформаційної війни, повинен вміти таке:

- Розпізнавати маніпулятивні техніки та активно й ефективно протистояти їм, аналізуючи надану інформацію [4].
- Підтримувати в собі високі моральні стандарти, особливо, коли це важко робити в умовах маніпуляцій.
- Працювати над збереженням власної емоційної стійкості, щоб не піддаватися тиску пропаганди і залишатися об'єктивним у своїх оцінках [4].

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Підсумовуючи вищесказане, треба зазначити, що боротьба та протидія актам інформаційного тероризму є комплексною та актуальною проблемою. Наші закони повинні мати певний рівень та відповідати сучасним вимогам. Нашій країні насамперед потрібна

розроблена та координувана ефективна інформаційна політика, яка буде спрямована на інформування населення та підвищення його медіа-грамотності (вміння протистояти спробам маніпулювання собою за допомогою інформаційних потоків) та довіри до держави та інші складові, які допоможуть вибудувати систему захисту кожної людини від негативного впливу інформаційного тероризму. Також важливим фактором, який впливатиме на зменшення рівня інформаційного тероризму, є створення та формування системи ціннісно-якісних уявлень людини за допомогою спеціальних програм, розроблених спільно із засобами масової інформації, які б сприяли формуванню понять про відповідний нормалізований спосіб життя, тактовного ставлення та взаємної поваги людей, а також соціально-культурного розвитку свідомості громадянського суспільства. Моральна стійкість офіцера поліції є ключовим фактором ефективності його роботи в умовах маніпуляцій через пропаганду. Для збереження об'єктивності та професіоналізму важливо, щоб офіцери поліції формували і розвивали критичне мислення, емоційну стійкість і дотримувалися високих етичних стандартів.

Перспективами подальших досліджень є розробка для офіцерів сектору безпеки й оборони поліції практичних методик щодо протидії маніпуляціям через пропаганду; дослідження впливу маніпулятивних технік на професійну діяльність офіцерів поліції у кризових ситуаціях.

Список бібліографічних посилань

1. Герасименко К. С. Сучасні ознаки загроз «інформаційного тероризму». Форум права. 2009. № 3. С. 162-166.
2. Коршунов В. О. Політичний тероризм: інформаційні методи боротьби «Політичні інститути та процеси». Дніпропетровськ, 2008. – 18с.
3. Конституція України : Закон України від 28.06.96 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141.
4. Тюріна В.О., Рябчук Є.В. Моральна стійкість психолога до маніпулятивного впливу ворожої пропаганди. *Особистість, суспільство, закон*. Міжнародний психологічний форум (25.04.2025. м. Харків). Харків, ХНУВС. 2025. - С. 220-221.

БАРЧІ Б.В.,

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Мукачівського державного університету*

ПСИХОЛОГІЧНА ВИТРИВАЛІСТЬ ЯК КЛЮЧОВИЙ РЕСУРС ПРОФЕСІЙНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

У сучасних умовах зростання кількості надзвичайних ситуацій, збройних конфліктів, техногенних та природних катастроф зростає потреба у вивченні психологічних чинників, що забезпечують ефективність професійної діяльності в

екстремальних умовах. Одним із провідних ресурсів, що дозволяє фахівцям адаптуватися до стресогенних ситуацій, зберігати працездатність і приймати раціональні рішення, є психологічна витривалість. Визначення чинників, що забезпечують розвиток цього ресурсу, має важливе прикладне значення для системи освіти, охорони здоров'я, безпеки та оборони.

Явище психологічної витривалості, хоча й широко представлене в науковому дискурсі, залишається багатограним і контроверсійним. Аналіз методологічних і психологічних джерел з цієї проблематики засвідчує існування різноманітних підходів до розуміння сутності терміну, що відображає міждисциплінарний інтерес до теми.

Вивчення психологічної витривалості активно здійснюється в межах клінічної психології, психіатрії, психосоціальної психології, а також психології особистості. Дослідники (Т. Біггс, О. Біла, С. Богдановський, Д. Браун, С. Брей, А. Бутенко, Н. Вавілова, С. Дячук, Ю. Кирильчук, М. Кудінова, С. Максименко, С. Мейджен, Т. Мельничук, О. Милославська, В. Мороз, В. Чорний та інші) підходять до аналізу даного феномену з урахуванням галузевої специфіки та контекстуальних змінних.

Так, Т. Біггс із колегами акцентує увагу на визначенні чинників психологічної витривалості, пропонуючи моделі їхньої взаємодії в контексті особистісного зростання та стрес-менеджменту [6]. Зі свого боку, О. Кокун та співавтори обґрунтовують необхідність розробки й упровадження методик формування психологічної стійкості у військовослужбовців, зокрема в умовах участі в бойових діях. Їхні напрацювання мають прикладне значення для системи психологічного супроводу у Збройних силах України [3]. Отже, психологічна витривалість постає як комплексне й мультидисциплінарне утворення, що потребує подальшого концептуального уточнення та адаптації до професійно-специфічних запитів.

Метою нашого дослідження є обґрунтування ролі психологічної витривалості як адаптаційного ресурсу для фахівців ризикових професій та надати практичні рекомендації щодо її формування й підтримки у професійному середовищі.

Під психологічною витривалістю розуміється система особистісних властивостей, що забезпечують здатність людини зберігати оптимальний рівень функціонування у складних ситуаціях. Її основними компонентами є когнітивна гнучкість; емоційна регуляція; позитивна інтерпретація подій; здатність до сенсотворення [4].

У процесі узагальнення сучасних наукових підходів [2; 5; 6], можна виокремити низку базових характеристик, які формують психологічну витривалість як інтегральну особистісну властивість. Вони виступають як адаптивні ресурси, що забезпечують функціонування особистості в умовах високого ризику та стресу: (стресо) стійкість як здатність зберігати емоційну

стабільність і підтримувати продуктивну активність під час впливу стресових або фрустраційних чинників; урівноваженість – поміркованість емоційної реакції відповідно до сили подразника та можливих наслідків ситуації; опірність, як здатність до подолання бар'єрів, що обмежують свободу вибору та поведінки, включаючи тиск, страх, зовнішні заборони; адаптивність, як гнучкість реагування та підтримка ефективної адаптації до життєвих змін або несподіваних подій; стабільність, тобто наявність внутрішнього ядра, що дозволяє зберігати цілісність «Я», саморегуляцію, розвиток та життєву орієнтацію навіть у нестабільному середовищі; оптимізм – установка на пошук позитивних аспектів навіть у несприятливих умовах, що сприяє мобілізації ресурсів; віра у власні можливості (self-efficacy) – впевненість у здатності впоратися з труднощами, що суттєво підвищує мотивацію до дії; самоконтроль і саморегуляція – контроль над власними емоційними реакціями, зниження імпульсивності та руйнівної поведінки під впливом стресу; соціальна підтримка – здатність активно залучати ресурс підтримки з боку близького оточення (родини, друзів, колег) для зменшення дистресу; рефлексія – уміння усвідомлювати, аналізувати власні думки, емоції й дії у кризовому контексті, що забезпечує формування ефективніших копінг-стратегій; зворотний зв'язок – прийняття конструктивної критики, урахування попередніх помилок, що сприяє вдосконаленню адаптивної поведінки в майбутньому [1].

Психологічна витримка, що базується на сміливості та рішучості, відображає здатність особистості підтримувати зосередженість, зусилля та інтерес у досягненні довготривалих цілей. Її формування може опосередковуватись низкою мотиваційних чинників, зокрема рівнем задоволення діяльністю, відчуттям її сенсу та ступенем залученості у процес. У такому контексті витримка є інтегративною характеристикою, що поєднує емоційну пристрасть і цілеспрямовану наполегливість в єдину функціональну систему. Однак, як зазначають Т. Біггс та співавтори, залишаються відкритими питання щодо механізмів поєднання цих компонентів у вищій конструкції, пов'язані зі сміливістю як особистісною установкою [6].

У структурі психологічної витривалості витримка виступає одним з ключових передбачувальних чинників (предикторів) адаптивного успіху в умовах високого навантаження, таких як інтенсивне навчання, спортивні змагання чи військова підготовка та бойові завдання.

Аналіз сучасної психологічної літератури свідчить про те, що психологічна витривалість є визначальним чинником у досягненні особистісного та професійного успіху. Як здатність чинити опір труднощам, адаптуватися до викликів та не припиняти зусиль у ситуаціях підвищеного навантаження, вона формує стійке спрямування особистості на досягнення цілей, навіть за умов невдач і фрустрації [7].

Психологічна витривалість сприяє підтриманню мотивації та концентрації,

а також розвитку когнітивної стійкості, що є критично важливим у динамічному середовищі з високим рівнем невизначеності. Водночас вона формує умови для позитивного мислення, яке, у свою чергу, підвищує здатність до конструктивного вирішення проблем, кращої адаптації та самозбереження в умовах тривалого стресу.

Таким чином, психологічна витривалість не лише підтримує функціональність у складних ситуаціях, а й виступає платформою для зростання, особливо у сферах, де стрес і виклики є постійними складовими діяльності: в освіті, спорті, медицині, армії та кризовому менеджменті.

Практичними рекомендаціями в контексті теми психологічної витривалості як ресурсу професійної ефективності в екстремальних умовах з орієнтацією на фахівців ризикових професій (військові, медики, рятувальники, освітяни в кризових регіонах тощо) є впровадження тренінгових програм з розвитку витривалості з метою формування навичок саморегуляції, стрес-менеджменту та адаптаційної поведінки; розвиток емоційного інтелекту (навчання розпізнаванню власних емоцій і станів; розвиток навичок конструктивного вираження емоцій; формування навичок емоційної підтримки інших у колективі); підтримка когнітивної гнучкості та адаптивного мислення використовуючи рефлексивні вправи на переосмислення стресових подій та створення «карт мислення» для пошуку рішень у критичних ситуаціях; створення системи соціальної підтримки на робочому місці; профілактика вигорання та самопомога включаючи дотримання гігієни сну та відпочинку; активну фізичну діяльність (кардіо, йога, дихальні практики); підтримку балансу «робота – життя»; відновлення через участь у смислотворчій діяльності (волонтерство, духовні практики).

Практичне зміцнення психологічної витривалості є не одноразовою дією, а системною роботою на рівні особистості, професійної спільноти й організаційної культури. Впровадження наведених рекомендацій дає змогу знизити ризик емоційного виснаження, покращити ефективність у критичних умовах та підвищити якість життя фахівців у складних професіях.

Комплексний розвиток зазначених характеристик психологічної витривалості дозволяє не лише підвищити адаптивні можливості особистості в умовах стресу, але й запобігти професійному вигоранню, зберігаючи високий рівень професійної ефективності.

Література

1. Борисенко В. Психологічна витривалість vs. психологічна стійкість та психологічна життєстійкість. Науковий вісник ХДУ Серія Психологічні науки. № 1 (2025). С.5-11. [<https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2025-1-1>].
2. Вербин Н. Організаційно-педагогічні умови розвитку професійної витривалості майбутніх магістрів військового управління в процесі оперативно-тактичної підготовки. Педагогічна освіта: теорія і практика. 2017. Вип. 23(1). С. 62-68. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2017_23%281%29__12]

3. Кокун О., Мельничук Т. Резилієнс-довідник : практичний посібник. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. 25 с. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2017_23\(1\)_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2017_23(1)_12)
4. Кравцов, Д. Р. Психологічна стійкість спеціаліста екстремального профілю. Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України: тези доп. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 берез. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 217-219. [<http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/8992>]
5. Підбуцька Н. В., Курявська О. М. Критерії психологічного здоров'я особистості. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. пр. / ред. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, О. Г. РОМАНОВСЬКИЙ. Харків: НТУ "ХПІ", 2011. Вип. 28 (32). С. 255-260. [<https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/12120>]
6. Biggs T.A., Seech T.R., Johnston S.L., Russell D.W. Psychological endurance: How grit, resilience, and related factors contribute to sustained effort despite adversity. The Journal of General Psychology. 2023. Vol. 151. P.1–43. [DOI:10.1080/00221309.2023.2253955]
7. Meijen C., Brick N.E., McCormick A., Lane A.M., Marchant D.C., Marcora S.M., Micklewright D., Robinson D.T. Psychological strategies to resist slowing down or stopping during endurance activity: An expert opinion paper. In Sport & Exercise Psychology Review. 2023. Vol. 18. No 1. P. 4–37 <https://doi.org/10.53841/bpssepr.2023.18.1.4>

ГОЛОВІНА М.В.

*ад'юнкт кафедри психології та педагогіки
Національної академії Національної гвардії України*

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Мотивація, як фактор професійного становлення та особистісного розвитку, є значущим аспектом складної проблеми ефективності службово-бойової діяльності військовослужбовців.

Досвід застосування військових частин і підрозділів Збройних Сил України та Національної гвардії України в ході ведення бойових дій в Україні з 2014 року переконливо засвідчив, що успішне виконання ними бойових завдань значною мірою залежало від рівня мотивації особового складу.

Неналежний рівень мотивації при виконанні завдань значною мірою знецінює будь-які переваги військових формувань у матеріально-технічному забезпеченні та професійній підготовленості, часто викликає бойовий стрес.

Тому проблематика мотивації військовослужбовців до дій у бойових умовах

знаходиться у фокусі уваги дослідників-психологів.

За останні два роки у межах науково-дослідних робіт на замовлення командувача НГУ фахівцями Національної академії НГУ вивчалась низка аспектів мотивації військовослужбовців. Досліджувались зміст, ієрархія, інтенсивність професійних мотивів військовослужбовців з різними рівнями ефективності службово-бойової діяльності, їх типологічна структура. Крім того, вивчалась динаміка саморегуляції і мотивації військовослужбовців, які перебувають у процесі психологічного відновлення після участі у бойових діях. Встановлено, що мотивація військовослужбовців в умовах бойових дій може бути принципово описана сьома блоками мотиваційно-вольових характеристик. З іншого боку, їх можна розглянути як певні типи мотивації, й відповідно передбачити військовослужбовців, які є носіями таких типів.

Наведена модель лежить в основі нової психодіагностичної методики «Оцінювання професійної мотивації військовослужбовців», яка стандартизована фахівцями науково-дослідного центру Національної академії НГУ.

Проведене нами опитування 200 військовослужбовців контрактної служби з різних військових частин НГУ дозволяє певною мірою схарактеризувати поточні особливості їх професійної мотивації:

1) для більшості домінуючими мотивами служби є просоціальні, пов'язані з суспільною корисністю, можливістю особистісно і професійно розвиватись;

2) основними ресурсами, які дозволяють підтримувати мотивацію військовослужбовців є особисті якості (стійкість, впевненість у собі, оптимізм); знання служби і хороша орієнтація у її процедурах; довіра і підтримка колективу; довіра командирам.

3) у переважної більшості військовослужбовців сформована несуперечлива картина світу, базові переконання такі ж самі як у нормативної вибірки цивільних – про те, що світ у цілому є хорошим, функціонує за передбачуваними, справедливими закономірностями. Важливо, що травматичний, бойовий досвід загалом не змінив базові переконання військовослужбовців, це дає підстави очікувати дієвості заходів короткотермінового психологічного відновлення з ними.

Таким чином констатовано достатньо позитивні результати, одержані при вивченні професійної мотивації військовослужбовців контрактної служби, які переважно є командирами різного рівня. В той же час, необхідно загострити увагу на проблемі професійної мотивації військовослужбовців, призованих за мобілізацією.

Для таких військовослужбовців є три основних питання, які мають бути вирішені на етапі відбору. Перше – про наявність спеціальної підготовки (знань, умінь і навичок) і її урахування для доцільного комплектування військовослужбовців за посадами.

Друге – про здатність мобілізованих протистояти дії бойових стрес-факторів.

Це питання психологічної стійкості. У цьому аспекті недостатність фізичних кондицій чи психологічної підготовленості військовослужбовців може бути компенсована їх адекватною мотивацією, принаймні у період адаптації до умов бойової служби. Наявність такої мотивації дає можливість навчити мобілізованих, використати цінний час підготовки для формування належного рівня професійної і психологічної готовності виконувати завдання за призначенням.

Третє питання – про здатність мобілізованих військовослужбовців до групової роботи. Це питання мотивації бути частиною військового колективу, займати у ньому належне місце, довіряти оточуючим й бути гідним такої довіри.

У нашій країні релевантних досліджень професійної мотивації мобілізованих військовослужбовців поки що не проведено, можемо орієнтуватись на закордонні данні. Одне з останніх масштабних досліджень мотивації військовослужбовців в армії США показало, що основними мотивами першого року служби є:

- “пригоди та подорожі” (42% військовослужбовців були вмотивовані тим, щоб змінити своє місце перебування, відвідати нові штати та виїхати за кордон США);

- “переваги” (32% назвали грошове забезпечення та інші виплати головним мотивом для зарахування на службу; до “переваг” також віднесли медичне обслуговування, допомога у навчанні при виконанні службових обов’язків та підтримка після закінчення служби);

- “стабільність роботи та оплата праці” (близько 25% вказали на те, що “їм потрібно було заробляти гроші, особливо зважаючи на економічні потрясіння, з якими стикається країна в останні роки”);

- “уникнення негативного середовища” (військова служба для багатьох військовослужбовців стала можливістю змінити соціальне оточення в кращу сторону);

- “професійне навчання” (багато військовослужбовців обрали військову службу, оскільки через певний час служби це дозволяє в майбутньому бути учасником однієї з програм з надання фінансової допомоги в отриманні вищої освіти).

Окрім цього, авторами було визначено, що військовослужбовці, які були вмотивовані прагматичними стимулами (грошові виплати, пільги, статус та ін.), мали тенденцію до довгострокової військової служби на відміну від тих, які обирали службу “за покликом”.

Окреслені тенденції дозволяють сформулювати певні дискусійні позиції щодо підтримки професійної мотивації військовослужбовців, зокрема:

1. Професійна мотивація військовослужбовців до дій у бойових умовах не є ізольованим явищем, вона має формуватися в контексті підготовки та повсякденної діяльності, спільними зусиллями усіх зацікавлених посадових осіб. Ці зусилля мають бути проактивними, тобто підготовка завжди має дещо випереджати поточний рівень професійної і психологічної готовності

військовослужбовця. Досягнення під час підготовки «маленьких успіхів» і їх закріплення у психіці військовослужбовців адміністративними, матеріальними чи соціально-психологічними засобами є джерелом внутрішньої професійної мотивації.

2. Важливим є те, що професійна мотивація є динамічним процесом, вона не може бути «зафіксована» на певному рівні, змінюється залежно від зовнішніх подій і впливів, їх інтерпретації й осмислення у першу чергу у військових колективах.

Основою для адекватної мотивації є військовослужбовців є динамічна підтримка «картини справедливого світу», де їх внесок у безпеку суспільства оцінюється так само адекватно. Це можливо завдяки формуванню переконань військовослужбовців у тому, що їх діяльність:

а) важлива, тобто постійно контролюється, оцінюється і коригується небайдужими й компетентними командирами і іншими посадовими особами;

б) належним чином нормативно урегульована, вони навчені вірним алгоритмам дій у екстремальних ситуаціях, або поруч є військовослужбовці, за якими можна наслідувати такі алгоритми;

в) соціально-захищена, передбачає системні пільги та підтримку як для самого військовослужбовця, так і для членів його сім'ї, особливо в ситуаціях поранень чи загибелі;

г) соціально-схвалювана, протікає за безумовної підтримки громадської думки, суспільство у цілому готове до інтеграції військовослужбовців після завершення їх служби.

ПЕРЕПЕЛИЦЯ І.О.

аспірантка кафедри соціології та психології

Харківського національного університету внутрішніх справ

ТИПОЛОГІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Проблематика професійної мотивації військовослужбовців в поточних умовах беззаперечна, ключовою умовою адекватності мотивації військовослужбовців вважається відповідність провідного мотиву професії (особистісного сенсу) об'єктивному змісту професії (О. Ковальчук, 2016; А. Сірий, 2015; В. Осьодло, 2012). Для військовослужбовців об'єктивно заданим змістом професії є мотивація державного служіння «служити і захищати», що є проявом альтруїстичної мотивації (прагнення захищати Батьківщину, звичний образ життя громадян своєї країни, відстоювати інтереси громадського суспільства. Проявляти жертвність, не бути байдужим до проблем суспільства, не залишатися осторонь, не дистанціюватися від страждань незнайомих людей).

Вибірку дослідження склали 260 військовослужбовців чоловічої статі віком від 18 до 40 років, з них мають досвід участі у бойових діях - 90, без такого досвіду – 170. Досліджувані проходили службу у різних регіонах країни: східному – 6,8%, західному – 50,0%, центральному – 12,5%, північному – 8%, південному – 22,7%. Для емпіричного визначення типології професійної мотивації військовослужбовців проведено кластерний аналіз матриці даних, що містила результати психодіагностичних методик. Загалом проаналізовано 137 змінних, частина з яких стала основою для кластерного аналізу.

Для проведення кластерного аналізу використано данні двох основних блоків:

1) результати психодіагностики, які ми отримали на основному етапі дослідження:

- методики вивчення професійної мотивації та її психологічних чинників (для виявлення особливостей показників професійної мотивації (мотиваційний профіль особистості (Ш. Річі, П. Мартін), закрита анкета мотивації (А. Москаленко, Д. Кобзін), субшкала мотивації державного служіння військовослужбовців (Я. Мацегора та ін.);

- методики з вивчення джерел і ресурсів професійної мотивації (системи базових цінностей і переконань (методика Янова-Бульмана), психофізіологічної стійкості (шкала Коннора-Девідсона), відчуття самоєфективності (шкала Р. Шварцера, М. Єрусалема), локусу контролю (методика «Локус контролю» у модифікації Є. Ксенофотнової), методики BasicPH (М. Lahad).

2) результати психодіагностики, які були в наявності як данні професійно-психологічного відбору та періодичних психодіагностичних вивчень, зафіксовані відповідальними за підрозділи офіцерами-психологами у картках психологічного супроводу досліджених військовослужбовців. Зазначені методики є об'ємними, потребують багато часу для проведення, вимірюють стійкі психічні утворення і властивості (темперамент, особистісні риси, адаптаційні можливості). Тому, а також з огляду на наявні відомості щодо їх достатньої ретестової надійності [1], повторне психодіагностичне вивчення за цими методиками не проводилось. Зокрема, це методика діагностики акцентуацій характеру Г. Шмішека, 16-ФОО Р. Кеттелла, методика діагностики темпераменту Б. Смірнова, негативних соціальних установок (методика Шмельова), адаптивності (методика БОО А. Маклакова).

Для вибору шкал, які використані у кластерному аналізі, ми ґрунтувались на наступних міркуваннях:

1) доцільність в якості основного предиктору вивчити показники альтруїстичної мотивації, що найбільш відповідає меті нашого дослідження;

2) необхідність урахувати предиктори, які є найбільш стійкими психічними утвореннями, щоб уникнути ситуації створення типології (кластеризації) на їх основі. Серед усіх шкал методик, найбільш стійкими є: показники типу

характеру, що формуються переважно до завершення підліткового віку (методика Г. Шмішека); показники темпераменту, що мають вроджену сформованість (методика Б. Смірнова).

Решта показників, таким чином, були ураховані на наступному етапі дослідження, при порівнянні й інтерпретації одержаних кластерів-типів.

В результаті кластеризації з'ясувалось, що показники дистимічного та екзальтованого типів характеру статистично значимо відрізняються в одержаних кластерах, так само – два показники темпераменту, Ригідність – пластичність, Емоційна збудливість – врівноваженість. Тому ці змінні були виключені з кластерного аналізу.

Статистично значимих відмінностей між показниками альтруїстичної мотивації та більшості теоретично передбачених предикторів не встановлено при кількості кластерів 3-4. Внаслідок застосування різних методів ієрархічної кластеризації, найбільш збалансований розподіл досліджуваних забезпечив метод Уорда, відповідно до якого виділено 4 основні кластери, описані як типи мотивації:

Перший тип – компенсаторний. Представники цього типу сприймають військову службу як засіб подолання власних недоліків та спосіб самоствердження. Вони орієнтовані на досягнення результатів, проте можуть сумніватися у своєму виборі професії. Для них характерна внутрішня боротьба між прагненням до успіху та страхом невдач. Вони менш схильні покладатися на соціальну підтримку, часто самостійно вирішують проблеми, проте можуть бути схильними до внутрішньої невпевненості та зовнішнього контролю.

Другий тип – соціально орієнтований. Ці військовослужбовці мають виражену потребу в соціальній взаємодії, командній роботі та підтримці з боку колективу. Вони добре адаптуються до військового середовища, легко знаходять спільну мову з колегами та можуть бути ініціаторами згуртованості у підрозділі. Водночас їхня залежність від соціального схвалення може впливати на здатність до самостійного прийняття рішень. Вони комфортно працюють у стабільному колективі, але можуть відчувати труднощі в ізольованих або автономних умовах.

Третій тип – самостійні та контролюючі. Ці військовослужбовці орієнтовані на відповідальність, дисципліну та стратегічне планування. Вони прагнуть контролювати ситуацію та приймати самостійні рішення, що робить їх ефективними лідерами. Водночас вони менш схильні до емоційного включення у взаємодію з колегами, віддаючи перевагу автономності. Їхня здатність витримувати високі навантаження дозволяє їм ефективно працювати в стресових умовах, проте жорсткий стиль комунікації може створювати певну соціальну дистанцію в колективі.

Четвертий тип – стабільні та адаптивні. Ці військовослужбовці відзначаються високою орієнтацією на дотримання правил, підтримку стабільності та виконання своїх обов'язків. Вони добре інтегруються в систему,

легко пристосовуються до звичних умов служби та не схильні до радикальних змін. Для них важливі традиції, чітка структура та прогнозованість. Водночас вони можуть бути менш гнучкими у ситуаціях, що вимагають швидкої адаптації до нових умов чи нестандартних рішень.

Загалом, кожен із визначених типів військовослужбовців відіграє важливу роль у військовій системі, доповнюючи один одного у різних умовах професійної діяльності. Виявлені мотиваційні особливості можуть бути використані для вдосконалення підходів до професійної підготовки, розподілу обов'язків та індивідуалізації заходів психологічної підтримки мотивації військовослужбовців.

Список бібліографічних посилань

1. Автоматизація професійного психологічного відбору кандидатів на військову службу в Національну гвардію України : монографія. Я. В. Мацегора та ін. За заг. ред. проф. І. І. Приходька. Харків: НАНГУ, 2020. 339 с.

МІРШУК О.С. кандидат педагогічних наук, доцент,
*старший викладач кафедри психології та педагогіки гуманітарного факультету
Національної академії Національної гвардії України, полковник*
КРИКУН С.А.
слухач 063-М навчальної групи, старший лейтенант

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН І КРИЗ

Професійне самовизначення є складним і багатовимірним процесом, який охоплює усвідомлення особистістю власних інтересів, здібностей, цінностей та можливостей у контексті вибору професійного шляху. У періоди соціальних змін і криз цей процес набуває особливої актуальності, оскільки зовнішні обставини можуть суттєво впливати на внутрішні мотиваційні структури особистості та її здатність до прийняття рішень щодо професійного майбутнього [1].

Соціальні кризи, такі як економічні спади, пандемії чи військові конфлікти, створюють ситуації невизначеності та нестабільності, що ускладнює процес професійного самовизначення. У таких умовах особистість стикається з необхідністю переосмислення своїх життєвих цілей, адаптації до нових реалій та пошуку нових шляхів самореалізації. Це вимагає від індивіда високого рівня гнучкості, стресостійкості та здатності до саморефлексії [2].

У контексті професійного самовизначення важливу роль відіграє поняття життєвої перспективи, яке відображає здатність особистості бачити та планувати своє майбутнє, враховуючи власні цінності та соціальні умови. У кризових ситуаціях формування життєвої перспективи може бути ускладненим через

підвищений рівень тривожності, зниження впевненості у власних силах та обмеженість доступних ресурсів [4].

Дослідження показують, що в умовах соціальних змін і криз особистість може переживати професійні кризи, які характеризуються сумнівами щодо правильності обраного професійного шляху, зниженням мотивації та задоволеності професійною діяльністю. Ці стани можуть супроводжуватися негативними психічними станами, такими як тривожність, депресія та емоційне вигорання, що вимагає застосування ефективних психологічних стратегій подолання [3].

Особливості професійного самовизначення в умовах соціальних змін і криз також пов'язані з процесом професійної самоактуалізації, який передбачає реалізацію особистісного потенціалу в професійній сфері. У кризових умовах цей процес може бути ускладненим через обмеження зовнішніх можливостей та внутрішні психологічні бар'єри. Однак, за наявності підтримки та сприятливих умов, особистість може використовувати кризу як можливість для професійного зростання та розвитку [5].

Отже, професійне самовизначення в умовах соціальних змін і криз є динамічним процесом, який залежить від взаємодії особистісних характеристик та соціального контексту. Успішне подолання викликів, пов'язаних із цим процесом, можливе за умови розвитку адаптивних стратегій, підтримки з боку соціального оточення та наявності внутрішніх ресурсів особистості.

Війна як екстремальна соціальна подія суттєво трансформує процес професійного самовизначення особистості. У таких умовах традиційні механізми вибору професії зазнають змін під впливом нових викликів: втрати роботи, вимушеного переміщення, мобілізації, а також необхідності адаптації до нових соціальних ролей. Професійна ідентичність стає більш гнучкою, а вибір професії часто обумовлюється не лише інтересами та здібностями, але й потребою виживання та служіння суспільству.

Психологічна ресурсність особистості в умовах війни набуває особливої ваги. Здатність до саморегуляції, стресостійкість, емоційна стабільність та адаптивність стають ключовими чинниками успішного професійного самовизначення. Дослідження показують, що особистості з високим рівнем психологічної ресурсності здатні ефективніше адаптуватися до нових професійних умов та приймати обґрунтовані рішення щодо свого професійного майбутнього.

В умовах війни особливу роль відіграє соціальна підтримка у процесі професійного самовизначення. Підтримка з боку родини, друзів, колег, а також професійних спільнот сприяє зниженню рівня тривожності, підвищенню впевненості у власних силах та формуванню позитивного ставлення до майбутнього. Соціальна підтримка також може виступати джерелом інформації про нові професійні можливості та сприяти розширенню професійного кругозору.

Професійне самовизначення в умовах війни також пов'язане з процесом посттравматичного зростання. Пережиті труднощі та випробування можуть стати поштовхом до переосмислення життєвих цінностей, відкриття нових професійних інтересів та розвитку нових навичок. Цей процес сприяє формуванню більш глибокого розуміння себе та своїх професійних цілей.

Таким чином, війна як екстремальний соціальний фактор суттєво впливає на процес професійного самовизначення особистості. Успішне професійне самовизначення в таких умовах можливе за умови розвитку психологічної ресурсності, наявності соціальної підтримки та здатності до посттравматичного зростання. Ці чинники сприяють формуванню адаптивної професійної ідентичності та забезпечують можливість реалізації особистісного потенціалу в нових соціальних умовах.

Список використаних джерел:

1. Бикова С. В. 2022, Формування психології особистості у кризових ситуаціях. Наукові перспективи. – № 11(29). – С. 384.
2. Блинова О. Є., Казібекова В. Ф. 2021, Психологічні ресурси в умовах життєвої та суспільної кризи: соціальний та особистісний виміри. – Херсон: ФОП Вишемирський В. С. – 364
3. Вербицька Л. 2024, Психічні стани в структурі переживання професійної кризи. Вісник Національного університету оборони України. – № 81. – с. 45–52.
4. Гутиря М., Кононова М. 2021, Особливості професійної самоактуалізації студентів-психологів, які переживають кризу фахової готовності. Психологія і особистість. – № 2. – С. 82–92.
5. Рубель Н. Г. 2021, Тривожність особистості у кризах професійного становлення психологів: дис. ... канд. психол. наук: 053 – Психологія. – Київ.

Наукове видання

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СИЛ
БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ**

Тези доповідей
VI Всеукраїнської науково-практичної конференції
(Харків, 30 травня 2025 р.)

Відповідальний за випуск:

С.О. Ларіонов

Коригування списків бібліографічних посилань:

Д.С. Кобзева

Комп'ютерне верстання:

Д.С. Кобзева

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 7. Тираж 100 пр.

Видавець і виготовлювач – Національна академія НГУ.

Майдан Захисників України, 3, м. Харків, 61001.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2799 від 22.03.2007 р.

ДЛЯ НОТАТОК